

PHILIPPI DE HARVENG

INCLYTI MONASTERII BONÆ SPEI ABBATIS

EPISTOLÆ.

I EPISTOLA PRIMA.

PHILIPPI AD WEDERICUM.

Quærit de operibus sex dierum, an simul aut successive ea Deus patraverit, et de tempore creationis angelorum atque lapsus primorum parentum.

Petis, et instanter petis, ut, quia cernis apud te deos ab invicem dissentire, dum unam sententiam alter altero melius æstimat se sentire, scribam tibi, cui potissimum debeas consentire. Miror quare huiusmodi a me iudicium tam instanter inquiris, quare, ut alios prætermittam, avunculi tui scientiam super hoc non requiris; qui et tuo religioso studio religiosius congauderet, et tibi sciscitanti gratius et prudentius responderet. Est enim ille, sicut religiosis moribus insignitus, sic etiam opprime litteris eruditus, ut tibi et formam præbere condignæ valeat sanctitatis, et nihilominus impertire doctrinam veritatis. Sed, quia tibi placuit id a me non solum sciscitari, verum instanter et humiliter sciscitari, tandem utcumque tibi conabor respondere, ne me tui æstimes contemptorem, si elegero penitus reticere.

Quæris utrum Deus cuncta simul creaverit, an sua post invicem opera fecerit, ut secundum moram et ordinem sex dierum, mora et ordo intelligatur et operum. Et quod legitur Deus fecisse primo illud, postmodum aliud, sic recipiat intellectus gratiam spiritualis, ut tamen non debeat excludi literalis.

Quæstio hæc nimirum obscura et difficilis est; unde nonnulli priorum certare diu et adhuc sub iudice lis est. In Scripturis enim divinis quædam inveniuntur tam diversa, ut sibi invicem videantur adversa, dum alibi Deus sua quasi post invicem opera fecisse ostenditur, alibi vero simul omnia creasse manifestius invenitur. Sed, quia non est fas, ut divina Scriptura quidquam dicere contrarium asseratur, ne repugnans sibi ipsi, rea esse mendacil convincatur; restat ut per omnia verax esse et sibi consona cognoscatur, si adjutus gratia prudens lector intelligentiam consequatur. Huic autem lectori sicut difficile est ejusdem Scripturæ abscondita intellectu congruo penetrare; si eadem penetrata multo difficilius verbis sufficientibus explanare: quia, etsi verba sua plana satis et aperta videntur

A disserenti, plerumque tamen obscura et difficilia videntur audienti. Hinc est quod ea de qua quæris sententia, nobis satis lucida non videtur, et quod de ea potissimum possimus affirmare, certum nobis fixumque non habetur; quia scilicet tam obscura est, quod eam quoque priores nostri ad liquidum non viderunt; vel potius quia eam verbis minus sufficientibus exploserunt, vel (quod verius dici potest) quia desidia et hebetudine opprimimur nos lectores, et ad capiendum quod legimus caligante sumus ingenio tardiores.

B Etsi ergo illi, qui nos tempore, et scientia præcesserunt, eandem sententiam prout decuit perviderunt, et eam exponendo satis, ut eis visum est, lucidam reddiderunt: nobis tamen eorum expositio expositione altera videtur indigere, nobis, inquam, qui desides ad legendum, et hebetes ad intelligendum, vix etiam levia possumus obtinere. Videntur enim plerisque in locis vel contraria dicere, vel potius tam diversa, ut a nobis non facile discernatur cujus eorum assertio rectius eligatur: cum unusquisque in suo sensu abundans recte sibi sentire videatur, nec alter ab altero falsitatis apertius arguatur. Sic quippe divini tractatores eloquii sensum suum nituntur approbare, ut tamen non præsumant alterius improbare: nisi forte illum a fide sana cognoverint deviare, vel ei circumstantiam lectionis manifestius obviare. Sciunt enim quia divina Scriptura plerisque in locis parit varios intellectus, quorum nullus dignus est reprobari, quanvis alter altero possit amplius approbari. Et ideo plerique sic alterum eorum eligunt et commendant, ut tamen eos qui aliter senserint errare non contendunt. Diversis ergo modis intelligunt quod scriptum est: « In principio creavit Deus cælum et terram (Gen. 1), » et cætera quæ sequuntur. Quorum diversitatem, et longum est in præsentia ad medium revocare, et superfluum præsentibus litterulis talibus onerare: præsertim cum tu non petieris ut quid super hoc singuli sentiant tibi per ordinem recenserem, sed ut e duobus, quæ proposuisti, quid mihi videretur potissimum, responderem. Si ergo scirem quid divinæ scriptor historix Moyses in his verbis intelligi voluerit, id et ego potissimum ju-

dicarem, id nimirum ambiguitate postposita, præferendum cæteris affirmarem : quamvis, etsi alius aliter senserit non debeam reprobare, si tamen illud constiterit a veritatis regula nequaquam deviare. Potest enim idem spiritus, qui famulo suo Moysi ad scribendum verba sua dictavit, qui eorundem verborum sensum ei congruum inspiravit, potest, inquam, et alii in eisdem verbis intellectum alterum demonstrare, et utrumque tamen a cognitione veri minime defraudare. Est autem verisimilius ut in his quæ Moyses scripsit, quidquid posteriori ejus videre veraciter potuerunt, qui nimirum diversi diversis modis ea intellexerunt, ipse quoque Moyses ad liquidum intellexerit, et hanc ei dignatus si Deus gratiam impertire ut verbis suis non adversos, sed diversos intellectus viderit convenire.

Quia vero longum est hanc diversitatem aëriatim colligere, conator, ut postulas, quæ potiora videntur, eligere : quæ doctores ecclesiasticos amplius invenio commendasse, quos æstimo secreta Scripturarum diligentius et subtilius penetrasse. « In principio (ait) creavit Deus cælum et terram (*Gen. 1*). » Principium est Dei Verbum, Dei sapientia, in qua David perhibente (*Psal. ciii*), fecisse Deus creditur omnia quæ nimirum creatrix est, non creata, per quam tam spiritalia quam corporalia sunt creata. Cæli quidem nomine Scriptura signare voluit naturam spiritalem, per terram vero, creaturam signavit corporalem : quas Deus in principio, id est, pater in Filio, vel in ipso operandi creavit exordio. Sic enim quod dictum est, in principio, convenienter potest intelligi, ut exordium signetur operandi, quo scilicet Deus, ea quæ apud se prædestinaverat ab æterno, cœpit exsequi realiter operando. In hoc autem operandi exordio naturam creavit spiritalem, rationalem, intellectualem, quam ideo cæli nomine voluit designare, quia eam cœlestibus desideriis voluit inhiare : ut terrenis affectibus libera, Creatori suo, amoris nexibus inhaereret, et illi soli subdita, cunctis irrationabilibus supereminens præsideret. Hujus naturæ spiritalis sive rationalis sunt angeli, sunt et animæ humanæ, quorum angeli simul, et semel a principio sunt creati : animæ vero humanæ processu temporis et creatæ sunt et creantur, et usque in finem sæculi creabuntur. Sed, quamvis quotidie novæ animæ creentur, nova tamen fieri natura non dicitur : quoniam animarum spiritalis rationalisque est natura, et jam a principio in angelis hujus naturæ præcessit creatura.

In hoc etiam principio, id est, in eodem operandi exordio, creata est terra, id est, informis quædam et confusa materia, de qua terra facta est, id est quidquid corporeum est : non solum scilicet ea quam terram usitato nomine nuncupamus, sed et aqua, aer, cælum, quæ corporea distinctis vocabulis no-

minamus. Cum autem creata est informis illa et confusa materia, de qua postmodum facta sunt omnia ; omnia quodammodo facta sunt, quia in illa non inconvenienter jam dicunt existere, unde ea materialiter constat procedere.

Quia ergo Deus in principio creavit cælum et terram, id est, incorpoream et corpoream creaturam, non incongrue simul omnia creasse affirmatur, cum omne quod creatum est, vel incorporeum vel corporeum habeatur. Quod attendens quidam sapiens, cum ipsum vellet Creatorem excellenter et breviter, collaudare; hanc ejus creationem verbis satis evidentibus visus est commendare : « Qui vivit, inquit, in æternum, creavit omnia simul (*Eccli. xix*). » Simul quippe omnia sunt creata, cum in principio, et natura spiritalium, et materia corporalium est creata : nec deinceps aliquid vel creari dicitur, vel oriri, cujus, vel similitudo, in angelis, vel origo in informi materia non possit inveniri. Sed, cum simul eo modo quo dictum est, creata sint omnia, tamen, sicut alibi scriptum est. « prior omnium creata est sapientia (1) ; » non illa quidem quæ Deo Patri coæterna est et consubstantialis, sed quæ creatura est non creatrix, natura scilicet rationalis. Quæ ideo sapientia dicitur, quia divinæ sapientiæ capax efficitur : et ejus est vocabulo non incongrue nominata, cui per intellectum similis est creata. Est autem creata prior omnium, non temporis antiquitate ; sed causa potius et dignitate. Non enim tempus erat quando creata est : et ideo non est prior omnium tempore, quæ non est creata sub tempore. Sed causa prior est omnium, quia omnia facta sunt propter ipsam, et omnia referuntur ad ipsam : et secundum ipsam omnia creata sunt quæ cum ipsa in præjacenti materia creata sunt. Quia vero ista facta est rationalis, reliqua autem creatura facta est irrationalis, ista, ut Deo, cui per rationem similis facta erat, prudenter obediret, illa vero ut isti propter quam facta erat, humiliter deserviret : ista procul dubio prior est omnium dignitate conditionis, quæ prælata est omnibus merito rationis.

Est et aliud propter quod prior omnium non inconvenienter posse dici videtur : quia scilicet, cum ista invisibilis, et illa visibilium rerum materia pariter crearetur : ista quidem formata, creata est non informis, illa vero non formata creata est, sed informis. Sic enim præjacentem illa materia facta est de nihilo, ut creata fere comparabilis sit nihilo : et nisi ad formam postmodum et speciem veniret, quid sibi vellet informis, illa confusio, nesciretur. Natura vero rationalis sic creata est, ut præjacentem materiam non haberet, sic ab ipso creationis exordio distincta personaliter, ut eam permista confusio vel confusa permistio non teneret : sic formam sortita conditioni congruam, ut formari deinceps non egeret, sic quidquid ad discretionem et numerum

(1) De isto ecclesiastico loco vide B. Thomam 1, p. q 41, art. 5 ad 4, ubi et de creata et de increata sapientia illum accepisse declarat.

pertinet assecuta, ut in his nihil minus debito consideret. Est quippe illi naturaliter insitum et innatum, ut haberet immaterialem substantiam, personalem distantiam, rationalem intelligentiam, tam liberam arbitrii potestatem, ut ad bonum vel ad malum posset inflectere propriam voluntatem: ad bonum quidem non coactam sed adjutam gratia precedente, ad malum vero non impulsam, sed elapsam eadem gratia deserente. Est illi naturæ concreata immortalitas uniformis, acuta subtilitas, perfectio multiformis: discernendi vigor Creatori conformis, et ideo merito dicenda est non informis.

Quia ergo natura angelica formata creata est, et quod est illi esse, hoc est quodammodo formatam esse, dum ex quo habet esse, ex eo et sic esse; omnia vero visibilia sic constat quasi imperfecte creari; ut prius in materia esse habeant quam formari; recte sapientia prior omnium esse creata memoratur, cujus creatio formatione ingenita non post aditum consummatur. Verumtamen juxta aliquid eadem informis creata judicatur, pro eo quod sua ei creatio non quidquid est necessarium largiatur: in qua, cum multiplicem senserit largitatem potentie creatricis, restabat ut acciperet gratiæ beneficium adjuncticis. Erat quippe necessarium, ut ad eum quem suum noverat Creatorem, datum arbitrium converteret per amorem: et ei cooperante gratia eligeret imo diligeret adhærere, in quo, et cum quo, dona quæ acceperat posset in æternum feliciter possidere. Hac enim conversione et dilectione sufficienter formaretur, et hac formatione stabiliter firmaretur: nec ultra posset ab eo, vel in modicum dissentire, postquam semel diligendo eligeret obedire. Hac autem conversio (2), id est, forma in sua creatione naturæ est angelicæ non collata sed oblata: ut si eam eligeret, in meritum verteretur, si vero se averteret, æterno juste supplicio puniretur. Eo igitur modo creata est, etsi multa percipiens, non tamen sibi sufficiens sed informis, conversa vero ad amandum veram lucem, omnino ei prout decuit sit conformis: pars autem quæ averti voluit non solum mansit vel permansit informis, sed oblatam lucem abiciens, tenebrosa facta est et deformis. Sic decuit rationalem fieri creaturam ut quæ habenda erant non haberet omnia per naturam: sed per intelligentiam et liberum arbitrium quæ sua ei creatio conferebat, et videret et assequi prævaleret quod suus ei Conditor offerebat: et ad id non sine suo merito perveniret, et ab eo non nisi voluntate spontanea resiliret. Creata igitur statim nullo spatio mediante convertitur, et eum, a quo erat, amore complectitur: et cum per liberum arbitrium vel in melius vel in deterius posset ferri, aspexit et dilexit quod dignum fuerat anteferri. Voluntatis quippe libertas quæ illi naturaliter adfuit, sub otio vel ad modicum vacare non potuit, quin sine dilatione ad aliquid volendum verteretur, alioquin nescio quomodo recte voluntas diceretur.

(2) Stabilem intelligit, de qua paulo ante, hoc est, *firmis*.

A Si enim nihil vellet, voluntas non esset: cum nisi a volendo voluntas non dicatur, quamvis quid volendum sit, non hoc nomine discernatur.

Cæterum cum voluntatis sit velle: quid nisi bonum vel malum e contrario potest velle? Velle autem est voluntatis: velle bonum vel malum hoc erat libertatis. Et quid aliud erat velle bonum, quam ad Deum converti: velle malum, quid aliud quam ab eo averti? Creata igitur natura angelica, quia liberam & habuit voluntatem. Et voluntariam libertatem, statim et voluit voluntate, et quid vellet, elegit libertate: et pars eorum altera, Deum voluit, quem suum creatorem et novit et amavit, pars vero altera, libera nihilominus voluntate, ad volendum aliud declinavit. Et illa quidem in proposito confirmatur gratia et merito liberæ voluntatis, et ab eo quem voluit, accipit gratiam firmitatis: ut quæ erat mutabilis per naturam, pro eo scilicet quod de nihilo facta est, jam non possit mutari per gratiam, quia bono incommutabili voluntate spontanea conjuncta est. Nec ideo tamen libertas arbitrii dicenda est injurias sustinere, si non potest ulterius malo, sicut primitus, adhærere: imo nunc proprius et convenientius liberum nominatur, cum dono gratiæ ab omni tam miseria quam timore miseriæ liberatur. Pars autem ista, quæ liberam quoque, ut dictum est, habuit voluntatem, ad seipsam mox conversa, eam perdidit in qua facta fuerat dignitatem: et quia sibi, non Deo, perverse voluit adhærere, nec in eo, quod erat, potuit permanere. Lapsa igitur et in profundum tenebrarum dimersa, æterno supplicio cruciatur, et crucianda in diem judicii reservatur: cum adjunctis omnibus qui eam pertinaciter imitantur, illi verni vivaci et igni inextinguibili pariter deputantur. Sed, quia in his quæ diaboli sunt non multum delectabiliter immoramur, his omissis, ad bonos angelos revertamur.

Creata sunt angeli mutabiles quidem per naturam, quia facti de nihilo mutari potuerunt, sed non mutati per gratiam, quia ei a quo facti sunt, adhæserunt: eique adhærentes manserunt et permanserunt æterni, quamvis Creatori æterno nullatenus cœterni. Illius quippe æternitas neque initium noverat, neque finem, istorum vero æternitas initium habuit, sed non finem: quia dum illi ardenti desiderio se impressit, ab illius firmitate dono gratiæ non recessit. Hinc ergo dulcissimæ contemplationi delectabiliter inhærendo, et suam mutabilitatem illius firmitate stabili cohibendo, vicissitudines variosque temporum motus nescit, sed quidquid transitorium est, supergressa, in illius æternitate æternaliter requiescit. In qua æternitate nunc hoc, nunc aliud quod est temporis, non habetur, sed simul et semel beata identitas vel eadem beatitas possidetur: in quam mutatio vel vicissitudinis obumbratio non incurrit, quæ per diversa et varia, diverso modo et variabili non discurrit. Propter hanc æternitatem

gratiam confirmationis, seu ut infra loquitur *Armi-*

qua Deo constat angelos coherere, et Deum in angelis nihilominus æternaliter permanere, eosdem angelos dominum æternam Apostolus nominavit, cum ad sperandam cœlestem mansionem fidelium animos invitavit: « Habemus, inquit, domum non manu factam, æternam in cœlis (II Cor. v). » Illa quidem domus et nostra et Dei est, nostra, quia ad ejus mansionem speramus nos venire, si Deo voluerimus vel potuerimus lege debita deservire: et Dei est, quia Deus in ea dignatur habitare, et habitans decore eam venustare. Quem decorem David adhuc in terra positus jam videbat, et visum fervens spiritu diligebat: et quia nulli ejusdem mansionis gaudium invidebat, perceptam gratiam sub silentio non premebat. « Domine, inquit, dilexi decorem domus tuæ et locum habitationis gloriæ tuæ (Psal. xxv). » Hoc est, cœlum, sive cœli, in quo vel quibus Deus et esse dicitur et sedere, et suam voluntatem diligit adimplere: sicut et in oratione Dominica commendatur, et in Psalms multoties prædicatur. « Pater, inquit, noster, qui es in cœlis (Matth. vi), et: » Dominus in cœlo sedes ejus (Psal. x); et: « Deus noster in cœlo omnia quæcunque voluit, fecit (Psal. cxiii). Et quoniam non solum ante hoc cœlum, sed nec in ipso cœlo vicissitudo temporis invenitur, quia et in sua beatitudine nil amittit nec futurum aliquid temporaliter operitur: ideo cum factum legitur, silet de temporibus, silet de diebus Scriptura, quia omnem temporis creaturam ista supergreditur creatura. Et recte in ejus creatione nulla sit mentio temporis vel dici, in qua nulla invenitur varietas temporariæ speciei: quia ubi nunc hoc, nunc aliud non deprehenditur variari, tempus vel dies non debet nominari. Ipsa etiam terra cum facta esse in principio memoratur, in ejus creatione nullum tempus vel dies nominatur: quia illa rerum corporalium præjacens materia, quæ terræ nomine designatur, sine forma vel specie, sine distinctione congrua fuisse declaratur. Ubi autem forma vel species, ordo, mutatio vicissitudo nulla erat, tempus procul dubio vel dies nondum erat: quia mutabilium variæ formæ rerum, exerunt vices temporum vel dierum. Sed hæc informitas in eadem materia non dicitur permanere, imo etiam tam cito creator voluit removere: ut cum ipsam creationem formatio sequeretur, tamen inter utramque nullum intervallum temporis haberetur. Prius quidem materies est creata, posterius est formata: sed illud prius, hoc posterius tempore non præcessit, quia inter utrumque nulla, ut dictum est, mora temporis intercessit. Simul ergo utrumque factum est quod post invicem fieri dictum est: quia uno eodemque momento temporis materies ejusque species ad esse prodierunt, quæ tamen nequaquam unum et eundem ordinem vel originem habuerunt. Prior enim materies quam species, non tempore, sed origine fuit: quemadmodum somus cantum, flamma lucem, corpus umbram nullo temporis intervallo præcedit, sed originis ordine veraciter antecedit. Hoc est quod noster ille Augustinus in Confessio-

num libro xiii (cap. 52) dicere videtur: « De creatura, inquit materia, qui ejus informitatem sine temporis interpositione formasti, nam, cum sit aliud cœli et terræ materies, aliud cœli et terræ species; materiem quidem de omnino nihilo, mundi autem speciem de informi materia simul tamen utrumque fecisti: ut materiam forma nulla more intercapedine sequeretur. Vides quod, sicut hic datur intelligi, mundi materiam et ejus speciem sive formam Creator simul fecit, quia inter utramque nullum spatium temporis interjecit: et tamen illa prior, ista posterior esse non dubitatur, sicut idem Augustinus in libro Confessionum xii (cap. 49) protestatur. « Verum est, inquit, omne quod ex informi formatur: prius esse informe, deinde formatum. » Cum ergo sit, ut vides, omnis informitas anterior, formatio vero ejus, posterior, et sic ipsa mundi materia sit primæva, ut tamen ei sua forma vel species sit coæva: restat queri ejusmodi fuerit hæc species quæ suæ materiæ sic dicitur inseparabiliter cohesisse, ut inter utramque, nullam constet temporis intercapedinem incurrisse.

Quidam volunt quod sic informis illa materia continuo sit formata, ut quatuor elementa sint ab invicem separata: et sicut nunc videmus locis congruis assignata, et cunctis quæ in eis sunt, tam animantibus quam inanimantibus adornata, quæ describuntur in Genesi sex dierum numero consummata. Videtur enim eis, quod non satis conveniat Creatori, ut in operandi exordio quidquam fecerit imperfectum, et processu temporis illud duxerit ad perfectum. Cum sicut potens fuerit de nihilo creare materiam præjacentem, sic ex ea formare potuerit mundum sine mora temporis consequentem.

Est ergo illa sex dierum enumeratio, juxta litteram non tenenda, sed in eis mystica interpretatio requirenda: cum sicut ex istorum intelligimus documento, omnia quæ illic describuntur, Deus consummaverit in momento. Juxta hunc sensum non solum homo a principio cum angelis est creatus, sed et cætera omnia, quibus conditis est prælatus: et hæc subita et perfecta exhibitio, dicitur forma rerum, quam dicit Scriptura consummatam intervallo et numero sex dierum. Contra hujusmodi sententiam quivis sapiens non præsumit faciem obfirmare, ne videatur divinam velle potentiam infirmare, si hoc non posse fieri contentiose perstiterit affirmare: cum non possit, quod asserit, aperto scripturarum testimonio confirmare. Verum et aliter fieri posse, Scriptura negare non videtur, imo quasi obmurmurat, si in ea juxta litteram nil tenetur: præsertim cum propter homines se esse scriptam veraciter arbitretur, et indignum non judicet, si eorum intelligentiæ condescensione congrua famuletur.

Recte ergo illa distinctio sex dierum ad litteram posse intelligi non negatur, et sua Deus opera perfectisse per intervalla temporum æstimatur: nec in hoc tamen omnipotenti ejus potentiæ derogatur, quia hoc non ejus imbecillitati, sed voluntati po-

lius assignatur. Potuit quippe alio modo facere si voluit, sed eo forte modo facere voluit, quem rationali creaturæ convenire potius prævidebat: propter quam mundum et ea quæ mundi sunt faciebat. Fecit itaque Deus informem illam materiam quam Scriptura modis variis nominavit, propter quasdam similitudines, quas inesse illi non incongrue judicavit: ut cum homo audiret eam tam diversis nominibus nuncupari, sciret eam nihil horum fuisse proprie sed per similitudinem sic vocari. Vocatur enim terra, et terra invisibilis et incomposita: vocatur et abyssus cujus facies tenebris premebatur, vocatur et aqua super quam spiritus ferebatur. Vocatur terra invisibilis, propter obscuritatem: incomposita, propter deformitatem: invisibilis, quia luce nondum erat illuminata: incomposita, quia nondum formis congruis adornata. Vocatur abyssus, propter occultam profunditatem: aqua vero, propter facilitatem: abyssus, quia ejus profunditas non se præbet humano perviam inspectori aqua vero, quoniam ad formandum præbet se facilem Creatori. Sicut enim ex humore aquoso habent gigni omnia quæ gignuntur, sic ex illa informitate Deo dicente omnia formata produciuntur. Dicente illo « fiat lux, facta est lux » (Gen. 1): qua lucente illius materiæ statim informitas est formata, sed non statim rerum omnium forma vel species consummata. Nec te moveat quod noster ille Augustinus dicit, (3) quia Deus cœli et terræ materiam et cœli et terræ speciem simul fecit: et formam a materia, nulla temporis interjectio separavit, sed utramque sine mora media velox manus artificis copulavit. Alibi quidem cum de eadem informi materia disputaret et eam grano vel semini, ex quo arbor nascitur, compararet: dixit in illa informitate posse cuncta invisibiliter inveniri, sed ex ea in lucem per moras temporum exoriri. « Sicut, ait (4), in ipso grano invisibiliter erant omnia simul quæ per tempora in arborem surgerent, ita ipse mundus cogitandus est, cum Deus omnia simul creavit, 6 habuisse simul omnia quæ in illo, cum illo facta sunt potentialiter atque causaliter, priusquam per temporum moras ita exorirentur quomodo nobis jam nota sunt. »

Vides quia illa primæ conditionis opera ad unguem non subito perducuntur, sed per moras temporum oriuntur: et cum illa informitas sit omnium mater rerum, forma tamen vel species intervallo perficitur sex dierum. Et hæc quidem Augustinus secundum diversas diversorum sententias est locutus, ne alteram videretur reprobare, si solam esset alteram prosequens: sciens quia creatori omnium injuria non inferitur, si in rebus dubiis, nunc ista, nunc altera pro captu disputantium antefertur. Et tamen ipse in hanc mihi videtur sententiam potius declinare, qua dicitur intervallo sex dierum sua Deus opera consummare: et quod ait cœli et terræ ma-

teriam, et speciem Deum simul fecisse, non impugnat id, quod ait per moras temporum perfecisse. Aliquoties enim dicitur esse factum, quod tamen nondum penitus est peractum: Habens quantum rei convenit inchoata, nondum habens quidquid habendum est consummata. Sic nimirum cum nascitur germen de semine, et profertur arbor de germine: statim ut educta de tenebris in auras luminis evocatur, cunctis intuentibus species arboris demonstratur. Dicit qui inspirit: Non hoc est terra, non lapis, sed arbor; dicit et forte cujus generis arbor: Et tamen nondum est illie umbrosa diffusio ramorum, non multiplicitas innumerabilis foliorum: nondum illie florum varietas speciosa, non denique pomorum suavitas fructuosa. Hæc autem omnia, etsi nondum ex illa vel cum illa nova arbore videntur exoriri, possunt tamen in illa non realiter, sed causaliter et potentialiter inveniri: quæ quamvis exinde non eliciat manus curiosa cultoris, elicit tamen vis naturaliter insita per potentiam Creatoris. Sic profecto cum illa mundi materia tenebrosa, dicente Deo « fiat lux » facta est luminosa: cœpit in ea cœli et terræ, imo quatuor elementorum species subluere, sed nondum singula locis singulis, et proprietatibus pleniter eminere. Prius vero quam diceret Deus [fiat lux] illa materia sic informis erat, ut nec visibilis nec tractabilis haberetur, etiam si esset qui id facere conaretur: sed hanc informitatem Deus aliquatenus mox formavit, cum eam luce facta illuminans, principales mundi partes aliquantula specie declaravit.

Ad hoc enim lux illa facta est, ut illud chaos incompositum illustraret, ut latentem in eo mundum fulgore prævio demonstraret: ut cum singularum partium plenaria distinctio sequeretur, id in luce non in tenebris ageretur. Et hoc « vidit Deus quod esset bonum (Gen. 1), » scilicet ut lux fieret, quæ quamdam speciem quatuor elementis infunderet: cujus munere quæ cuique daretur proprietas cerni posset, sine qua quid invisibilis contineret materia, nullus nosset. « Et factum est vespere et mane dies unus (Gen. 1), » id est lux illa ab ortu vergens ad occasum, et ab occasu, circuitu mobili revertens ad ortum, spatium diei complevit, quæ splendore suo illius informitatem materiæ, sic delevit: ut ultra jam informis non esset, et tamen consummata ejus formatio nondum esset. Secundo quippe die, id est secundo lucis hujus circuitu, fecit Deus firmamentum quod cœlum nominavit, id est a cæteris eum elementis distinctione plenaria separavit: et proprium assignans ei locum, in motu eum volubili confirmavit, et quidquid naturæ illius congruebat sic et disposuit et dispositum voluit firmiter stabilire, ut illud non inveniat a lege tunc imposita usque in finem sæculi resilire. Tertio die, id est, tertio lucis prædictæ circuitu, quæ sub cœlo erant aquæ sunt congregatæ, et propriis trachonibus sive alveis assi-

(3) Lib. xiii Confess., c. 32.

(4) Lib. v de Genes. ad litteram, c. 25.

guatæ : et arida, quæ et terra vocatur, apparuit, quæ cæteris gravior et immobilis locum inferiorem obtinuit. Inter cælum superius et inferiorem terram, locum aer medius occupavit, quem eodem die operosa manus artificis serenavit : dum aquas quæ ab ipso cælo usque ad terram diffuse erant spissitudine nebulosa, congregatas susceperunt terrarum receptacula spatiosa. Hæc quæ prædicta sunt in tribus primis diebus facta sunt : in quibus sic est sufficienter mundi machina constituta, ut singulis ejus elementis locus esset proprius, ordo, forma, vel species attributa. In his tribus lege perpetua mundus est ordinatus, in tribus sequentibus, creaturis variis adornatus : ne quasi inutilis et superfluous haberetur, si factus solummodo propter se videretur. Cælum igitur quod cæteris elementis prius esse conditum invenitur, quarto die, sole, luna, stellisque variis insignitur : quorum sol jubetur splendore ingenito diem illuminare, luna vero et sidera per noctem coruscare. Prius enim, etsi operante luce illa quam diximus, dies sine dubio fuerunt, tamen tanti luminis non fuerunt : et ad hoc novi solis major claritas instauratur, ut ejus ministerio dies in posterum expleatur. Quinto die, aer volatilibus, aqua natatilibus adornantur, sexto die in terris animalia, bestię, reptilia, procreantur, novissime vero eodem sexto die Deus hominem de limo terræ plasmavit, plasmato animam inspiravit : quem, quia ad imaginem 7 suam fecit, non corporis forma, sed excellentia rationis, inter omnia et super omnia quæ in mundo fecerat, gradus voluit esse dignioris. Ipse est propter quem, mundum et quæ mundi sunt Deus fecit, et ideo cunctis quæ ante eum et propter eum fecerat, sic præfecit : quemadmodum fructus arbori, judicio cultoris antefertur, cum in illius cultura nisi propter poma ejusdem cultoris diligentia non afferretur. Homo igitur propter quem mundus factus est, ipsius mundi quodammodo fructus est, causa quidem et utilitate prior, quamvis posterior tempore, sicut pomum longe utilius, etsi posterius procedit ex arbore.

Et forte non incongrue is qui post omnia factus est homo non arbori sed ipsi potius comparandus est pomum : quia sicut arbor sexto profectu pomum gratius onustatur, sic mundus sexto die quasi sexto sui profectu facto tandem homine venustatur. Post illud quidem granum vel semen quod supra diximus arborem invisibiliter continere, ipsa radix primum proficiendi locum videtur obtinere : secundum vero truncus, tertium rami, quartum frondes, quintum flores, sextum et ultimum fructus. Sic nimirum post informem illam mundi materiam quæ facta primitus invenitur in creatione temporalium, sexto die ad hominem pervenitur : ut in illo sua Deus opera inveniretur consummare, quem quasi fructum omnium præ cæteris volebat sublimare. Usque ad hunc ergo mundi formatio videtur accepisse profectum, in hoc vero adducta est ad perfectum : Et in ipso mundo novum deinceps nil formatur, quia quidquid sit post-

ea, factum antea judicatur. Sic mundus processu temporis est perfectus, cum omne genus rerum pleniter est adeptus ; cum sexto die quasi excelsior vel excellentior factus est propter hominem digniorem sicut dies sexta hora gradum obtinet altiore. Cum enim in crepusculo matutino noctis caligo resolvatur, et nocte abeunte, dies sine intervallo temporis oriatur : infuso terris novo sole procul dubio dilucescit, sed tamen statim dies meridiano lumine non clarescit. Nox quæ fuerat, jam recessit, et lux aliquantula jam accessit : nondum habens quidquid habitura est luminis, vel calor, cum sol pervenerit ad cæli medium altioris. In prima quidem hora tenebrosa caligo discutitur, et quædam rerum subobscura facies aperitur, progrediente vero sole augmentum accipit claritudo, tandemque sexta hora perficitur claritudinis ejusdem plenitudo. Cui enim per intervallo sex horarum ad centrum meridianum sol ascendit, ipsam diem naturaliter sic illuminat et accendit : ut illa in utroque plena et perfecta sufficienter habeatur, et ultra jam non proficere, sed defluere videatur. Sic informis illa mundi materis, quasi nox fuit, cum invisibilis et incomposita facta fuit, sed dicente Deo : fiat lux, quasi sol matutinus refulsit, per quem illi materis quædam claritas mox illuxit : cujus præsentia et tenebras nullo dubitante removet, et tamen eandem materiam ad perfectionem debitam non promovit. Hæc autem promotio, sensim per intervallum facta est sex dierum, sexto vero die consummata est omnium forma rerum : cum perfectis omnibus, quæ non dignitate, sed tempore sunt priora, novissime factus est homo, ejusdem diei, ut dicitur sexta hora. Sic mundus et dies videntur quodammodo convenire, et ad perfectum pariter in senariis pervenire : dum mundus, ut dictum est, sexto die hominem accipit cæteris digniorem, et dies sexta hora gradum obtinet altiore.

Hæc opera sex dierum qui sic intelligit, erroris non damnatur, nec huic intellectui quisquam sane sapiens reluctatur : quia, etsi in his quæ dicta sunt, mysterium multiplex continetur, illud tamen litterali sensui contrarium non habetur. Sic enim plerisque in locis Scripturarum profunditas invenitur haberi, ut constet in ea multa et profunda mysteria contineri : nec tamen ab ea litteralem intelligentiam removeri, et eo gratius ad fructum intimum pervenitur, quo non solum verbis frondosa, sed et veritate fructuosa litteræ superficies invenitur.

Convenienter igitur potest credi quod homo non a principio cum angelis sit creatus, sed postmodum sexta die de limo terræ, sicut legitur, sit plasmatus. Et accepta anima immortalis et incorporea per naturam, dignitate ingenitæ rationis, omnem excesserit irrationabilem creaturam. Denique vir quidam nostri temporis, religionis habitu et moribus insignitus, et litteris tam divinis quam sæcularibus non mediocriter eruditus, qui nobis ingenii sui non parva reliquit monumenta, in quibus inveniuntur non contemptibilia sanæ fidei documenta : quodam loco cum de

illo primo homine disputaret et corpus ejus de limo, animam vero de nihilo creatam affirmaret, sic ait (5): « Fides catholica hoc potius eligit, et veritati magis consentaneum judicavit, ut credamus animam primi hominis quando facta est, non de præjacenti aliqua materia factam, sed de nihilo creatam, neque factam a principio quando angeli facti sunt, sed postea, cum corpus ipsum cui infundenda erat formatum est ab ipso creatore, simul et factam et corpori sociatam. » Vides quia isto asserente fides catholica elegit, et veritati magis consentaneum **S** judicavit: ut credatur animam hominis non a principio cum angelis factam esse, sed postea formato corpore, et factam, et eidem pariter corpori junctam esse: ut humanæ animæ sit cœvum, et tamen sive illa, sive illud creatis a principio angelis non æquævum: nec moveat si dicitur quod Deus imperfectum nil fecerit (*Deut. 11*), cum tamen sua post invicem opera fecerit; quia sic in suo genere singula quæque fecit, ut perfectum faceret, quidquid fecit. Verbi gratia cum dixit Deus: « Fiat lux, » facta est lux subito tam perfecta, ut non matutina, sed quasi meridiana videretur: ut nullas in proficiendo morulas pateretur: quod nec secundo, nec tertio, nec ulli deinceps diei collatum perhibetur. Post illum enim primum diem, omnis dies subobscurum ortum accipit in crepusculo matutino: et per horarum momenta usque ad sextam incrementum accipiens, et exinde paulatim deficiens tandem clauditur vespertino. Ille vero unus dies, etsi tenebras habuit vespertinas, non tamen habuit matutinas; sed in ipso ortu tantæ perfectionis lumen illius est inventum, ut nullum ei meridies, lucendi conferret incrementum. Sic etiam, cum dicitur quia firmamentum Deus fecit (*Gen. 1*), sciendum est quia perfectum illud fecit: non a summo incipiens, ut processu temporis ad inum **C** tenderet faciendo, sicut mulier telam texit cum prius eam inceperit ordiendo. Hoc et de cæteris elementis æstimo sentiendum: quod eo die vel tempore consummantur, quo facta memorantur. Similiter, cum natantia, vel volatilia, dicitur Deus creavisse, non eorum creationem, ab ovo credendus est incepisse: ut scilicet ovo, congruis fomentis animato, novellorum setuum, produxerit parvitatem, et eosdem processu temporis, enutritos, tandem ad debitam **D** perduxerit granditatem. Non sic illa facta sunt, et hunc ortum, vel profectum penitus nescierunt: sed quæ cuique perfectio competebat; in ipso sui exordio, protinus acceperunt. Item, cum animalia, bestię, reptilia in terra creata sunt, non a conceptu, vel partu, sicut nunc agitur, inchoata sunt, sed remota ea, quam novimus, nutritoria tarditate, creata sunt, qualia, nunc videmus perfecta robore, vel ætate. Frutices quoque et arbores, non ab informitate se-

(5) Hugon de S. Victore, l. 1 De sacramentis, parte vi, cap. 3.

(6) Rudem dicit, hoc est inexpertum; quo fere sensu legitur in homilia de Adam et Eva apud Chrysost. tom. 1, quæ tamen non est Chrysostomi, sed

minis, vel teneritudine germinis inchoantur, ut processu temporis in ramos, et folia diffundantur: sed in ipsa creatione, et steriles, robore debito, ramis, frondibus venustantur, et fertiles pomis etiam congruis onustantur. Denique illa paradisi quæ a principio, plantata memoratur, ab eo, inquam, principio quo terra herbis, et arboribus adornatur diversorum pomorum, copia replebatur: quæ, etsi ex arboribus procedere videbatur, non tamen illis, interventu temporis, posterior habebatur. Eapropter cum fieret primus homo, in eodem pomerio positus perhibetur, ut scilicet, illa plenitudine fructuum, victus ei sufficiens conferretur: excepto, quod lignum scientiæ homi et mali, tangi, summa diligentia prohibetur, non quia malum esset; sed ut ejus obedientia probaretur. Non enim illum hominem Deus formare cepit a puero, sicut ex tunc, et deinceps formatur in utero: in quo necdum pomis, vel indiget, vel prævalet sustentari, nec adhuc est idoneus, novis mandatorum fascibus onerari. Sed illum Deus talem fecit, ut statim, et maturitatem haberet pubertatis, et rationis capax obedire posset legibus sanctitatis: et ideo crescendi et multiplicandi benedictione muneretur, et a prædicto fructu, augendi gratia meriti revocatur.

Verum, ille angelus qui in principio creatus erat, qui aversus a Creatore, diabolus factus erat: cum illum hominem in collata justitia stantem attenderet, et felicitati ejus irreparabiliter perditus invideret: non prævalens eum opprimere per violentiam, insidiis molitus est circumvenire, ne unde lapsus fuerat, illuc ille posset obedientiæ merito pervenire.

Nec mirum, si homo, diaboli fraudibus prævenitur, quorum ille in principio; iste vero sexto die, conditus invenitur: ille fervens malitia, jam consueverat melioribus invidere: iste simplex et rudis (6), necdum didicerat, hostiles insidias præcavere. Si autem sex dierum opera, ut quidam volunt, nullo ab invicem intervallo temporis secernuntur, et simul creati homo et diabolus asseruntur: tamen quomodo iste ab illo subverti potuerit, cum uterque simul creatus sit, necesse non est quæri: et si quæretur, potest facile responderi. Illa nimirum quæstio, quam in quodam libello, te dicis invenisse, sed quis ejusdem libelli auctor extiterit, asseris te nescisse, non est magis pendenda, nec debet quæpiam permovere, cum ejus tendiculas possit festina solutio remove.

« Quomodo, inquit, homo diabolica persuasione cecidit, cum in eodem momento uterque creatus sit? Et adjungit: « Diabolus simul creatus et lapsus est; homo vero de hora sexta usque ad horam nonam in sua obedientia fuit. » Si, ut iste asserit, magis consonat veritati, ut homo et angelus pariter sint creati,

auctoris ejusdem Latini eo posterioris: « Tanta fulgebat in ruditate, id est, in simplicitate et inexperientia primi hominis gratia, ut nomen illi imponeret, et futura prophetaret.

et angelus statim cecidit male secutus propriam veritatem: homo vero a sexta usque ad nonam injunctæ obedientiæ tenuit sanctitatem; nunquid non intra hoc spatium, videlicet a sexta usque ad nonam, diabolus potuit insidias homini machinari, et homo tandem per easdem insidias supplantari?

9 Major ut video quæstio, multoque perplexior oriretur, si quemadmodum simul creatus et lapsus angelus perhibetur, sic etiam homo creatus, cum angelo lapsus quoque pariter diceretur: quia non est perspicuum, quomodo cum persuasore corrumpere persuasus veraciter asseratur; cum malus persuasor corruisse, non incongrue antea videatur. Cum vero a sexta usque ad nonam homo in sua obedientia manserit, et angelus creatus statim ceciderit; quis dubitet, quomodo iste ab illo male suadente subverti potuerit, cum ille tantum spatium persuadendi habuerit? Quamvis ex eo quod a sexta usque ad nonam, homo in sua obedientia mansisse affirmatur, oriri mihi alia quæstio videatur, quæ potest, et ad quærendum quosvis parvulos permovere, et ad solvendum nonnullos forte grandinseculos exercere. Si enim angelus in principio factus est, quomodo a nullo qui recte sapiat, dubitatur, et cum eodem angelo, sicut isti placet, homo esse conditus affirmatur; quare a sexta usque ad nonam, et non potius a prima usque ad nonam, fuisse obediens prædicatur, cum sexta hora, nisi quinque præcesserint, veraciter non dicatur? Illud autem principium quinque horæ nullatenus præcesserunt: Et hora quæ omnes reliquas antecedit, non sexta, sed prima tropice nominatur, et ideo a prima, non a sexta, recte hominis obedientia commendatur. Sed, quoniam de hac hora, nihil certum in Scripturis canonicis recolo me legisse, et quomodo hora factus sit homo, non illas audeo defuisse: hujus rei iudicium, illi debemus commendare, qui hominem et factum cum angelis, et factum sexta hora nititur affirmare: qui miratur, quo modo diaboli persuasione homo dicendus sit corruisse, cum ille lapsus statim ceciderit: iste vero a sexta usque ad nonam in sua videatur obedientia permansisse. Illud sine reprehensione potest veraciter affirmari, quod invenitur Scriptura canonica protestari: quia videlicet homo, propter quem mundus est creatus, sexto die cæteris posterior animantibus est plasmatum. Cui assertioni, etsi intellectus congruit spiritualis, non tamen est absonus litteralis: ut cum in ea mysticum aliquid subtiliter vestigetur: tamen juxta litteram posse accipi non negetur.

Ad id quod quæstisti, utrum simul, an post invicem sua Deus opera fecerit, hæc existimavi fuisse respondenda, tuo prudenti committens iudicio, utrum tenenda sint, vel forte respuenda. Ad id vero quod quæstisti: utrum alii, quam ei cui semel commissus est, quisvis grave suum facinus debeat committeri, paratus illius iudicio et digne flere quod actum est, et digna in posterum observantia cohiberi: pace tua frater, in præsentis supersedeo responde-

A re, hujusmodi responsionem multiplici verborum copia, considerans indigere. Disputanti enim super eo cuilibet, tam multa possunt opponi, et opponentibus tam multa e converso reponi: ut mihi longum et difficile videatur, prosequendo ad unguem, omnia definire, et, ut verum fatear, difficultatem hujusmodi, vires meæ non sufficiunt expedire: hic igitur hæc mea responsio terminetur: ne prolixitate inutili legenti fastidium generetur. Vale.

EPISTOLA II.

PHILIPPI AD HERVARDUM.

Docet tria necessaria esse legenti Scripturas sacras; quærit et solvit quomodo Christus contraxerit originale peccatum ab Adamo, et tamen in eo fuerit contentus secundum carnem.

B Solebas mihi litterulas simplices mittere, et ego tibi simili forma rescribere, in quibus nil nisi vel dilectio mutua signabatur, vel aliquid nullius, aut parvi ponderis, habeatur. Non vero longe alias mihi litteras delegasti: quibus meam parvitatem non mediocriter aggravasti: dum in eis quæstionem satis difficilem posuisti, cujus solutionem a me diligentius requisisti. Hanc autem quæstionem, ut ais, in tuorum doctorum auribus, quam sæpissime distillasti, quorum scientia pelli tuam ignorantiam æstimasti: ad quorum responsionem dum quasi penderes, intentus sermo eorum, ut ais, verbotenus disputans ad hujus rei enodationem, quam indignus, tam inefficax est inventus. In quo etiam dicto videris quodammodo ejusdem quæstionis gravitatem exaggerare, et meipsum ex obliquo amplius aggravare: dum quasi temeritatis me asseres arguendum, si quod tui doctores non sufficiunt enotare, ego præsumpsero procaciter attentare. Sed forte hoc te sensisse nec etiam debeo suspicari, et quod simpliciter dictum est, astutiæ non convenit imputari: ne argutior inveniar ad accusandum simplicitatem tuæ locutionis quam ad enodandum perplexitatem propositæ quæstionis. Hoc igitur omisso, sic tentabo respondere tibi diligentius inquirenti, ut tamen non præjudicem melius sentienti: quia etsi non possim tibi satisfacere dubitanti, non invidio subtilius et efficacius disputanti.

D Dubitas quidem et quæris, cum Christi caro in lumbis fuerit Adæ, sicut et nostra: quomodo non iude et ipsa peccatum contraxerit sicut et nostra? Et ne forte verba tua tibi exciderint, ea breviter recensebo, et ad ea postmodum quod Christus ipse dederit, respondebo. Cum dicimus, inquis, omnes fulmus in Adam: hæc universitas, ita suæ dictionis complexu humanæ propaginis 10 seminario derivatos homines colligit, ut et Christum una nobiscum retineat. Cum vero dicimus, « Omnes peccavimus in Adam, » hæc universitas jam curiali amplexus, parvioris circuli, minoris continentiæ ita circa humani generis fines coarctatur: ut incorruptæ naturæ Christum vereatur amplecti. Constat tamen et irrefragabiliter verum est: quia quam

nostræ, tam et carnis Christi una caro Adæ peccando corrupta materies præcessit. Cum igitur caro Adæ peccato inobedientiæ suæ immortalitatis decorem exuerit, aut semiplene corrupta est, aut plene et tota. Quomodo autem caro Adæ, sicut nec mea peccato concupiscentiæ semiplene potuit corrumpi, non legi; non intellexi: non etiam, ut arbitror, possem doceri. Si autem plene et tota corrupta est, quomodo caro Christi quæ a limbus peccatoris Adæ, defluxit, illæsa servabitur? legi, non intellexi: non dico non possem, sed non possum doceri.

Hæc est tuæ continentia questionis, hoc est unde dubitas, unde me consulis. Gaudio ergo, quod divinis studes litteris erudiri, sed in eis volo te docibilem inveniri: ne vel studium tuum crassa infatuet hebetudo, vel agilitatem ingenii præpediat tumoris ægritudo. Divinarum quippe lectori Scripturarum tria ut æstimo valde sunt necessaria, sine quibus earundem Scripturarum, non acquiritur perfecta scientia, videlicet studium, ingenium, humilitas. Studium est, ut tu etiam nosti, diligens assiduitas legendi. Ingenium vero naturalis agilitas capiendi. Humilitas autem est animi depressio, sive cum datur, sive cum non datur gratia intelligendi. Studium quidem adeo necessarium est ei qui divinas litteras optat scire, ut illas, sine illo non facile queat scire: quia tam immensum, tam profundum pelagus non nisi laboriosa lectoris assiduitas apprehendit, qui vel otio ignavum et negligentem animum non intendit, vel infructuoso et sæculari negotio studium non impendit. Ea enim quæ necesse est sciri, uno in loco, non possunt omnia reperiri: et ideo necesse est legendo frequentius multa revolvî, ut frequenti lectione possit ignorantia caligo resolvi. Denique apud litteras sæculares dicit quidam: quod quis sapiens esse non poterit, nisi multa legerit. Ideo et Apostolus cum Timotheum instrueret: « Attende, inquit, lectioni (*I Tim. iv.*) » Et ne brevis legendi attentio sufficere putaretur, subiungit: « In his meditare, in his esto (*ibid.*) » Si ergo Scripturas scire desideras, in his oportet te versari, in his esse, in his assiduitate congrua, meditari: quia quod fastidioso et negligenti occluditur, studioso et instantius pulsanti aperitur. Ingenium quoque non mediocriter necessarium est lectori, sine quo frustra quis operam litterario dat labori: quia nullam, vel parvam assequitur scientiam assiduitate legendi, nisi adsit gratia capiendi. Unde et Paulus de quibusdam, ait: « Semper discentes et nunquam ad scientiam veritatis pervenientes (*II Tim. ii.*) » Hoc autem ingenium non est situm in arbitrio humanæ voluntatis, sed divinæ solius est beneficium largitatis, quæ sicut hominibus dat vel nasci, vel vivere prout vult, sic eisdem, intelligentiæ dona dividit prout vult. Orandus est ergo Deus, ut competentem intelligentiam largiatur, ne discendi appetitus, obserato aditu repulsam patiat: quia, etsi lima studii necesse est ingenium acui cum

habetur: tamen nisi eo dante quod possit acui, non habetur.

Propter quod Apostolus cum dixisset Timotheo: « Intellige quæ dico, » statim subiunxit: « Dabit enim tibi Dominus intellectum (*II Tim. ii.*) » satis liquido manifestans, quia intelligendi mensura non est sita in hominis voluntate, sed in Domini gratuita largitate. Quam largitatem et Isaias prædicat, dicens: « Dominus Deus aperuit mihi aurem (*Isa. li.*) » Et Lucas evangelista: « Aperuit, inquit, illis sensum, ut intelligerent Scripturas (*Luc. xxiv.*) » Vides quia Dominus Timotheo dat intellectum, aurem aperit Isaiæ, sensum apostolis, ut Scripturas intelligant; qui, econtra, claudit eis de quibus Apostolus: « Non intelligentes ait, neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant (*I Tim. i.*) » Cum vero tam studium quam ingenium sibi quis viderit abundare, et occulta Scripturarum mysteria cœperit penetrare, necessario etiam humilitatem adjuungere festinabit, sine qua pro nihilo cætera congregabit. Hæc autem humilitas, non solum necessaria est ei, cum secreta Scripturarum panduntur, verum etiam cum eadem absconduntur: ne vel intelligens, in se potius, quam in Domino gloriatur, vel non intelligens, non suam tarditatem, sed scripturam potius reprehensibilem arbitretur. Plerique enim cum ea, quæ legunt, intelligunt, superbe gloriantur, cum vero non intelligunt, superbius stomachantur: extimantes dignum penitus reprehendi, quidquid viderint humana ratione non posse comprehendere.

Cæterum prudens lector, cum quid intelligit, debet non in se, sed in Domino gloriari, et id quod non intelligit, humiliter venerari: sciens verum esse quidquid Scriptura canonica protestatur, quamvis non ab omnibus æqualiter capiatur. Ob hoc autem nonnulla occultantur, ut diligentius inquirentur, inventa strictius teneantur: et (si forte inventa non fuerint) ea, lector humilitate debita veneretur, magisque nunquam repulsus humiliando proficiat, quam si nullum omnino repulsam pateretur. Quia ergo tibi et studium et ingenium adesse non ignoro, restat ut utrumque, humilitatis gratia muniatur: sicque de eo quo intelligis gaudeas, ut id quod non intelligis, non tamen tibi absonum videatur, nec difficultatem intelligendi doctorum disputationi, sed tuæ tarditati humiliter imputa, oclusumque ostium, noli blasphemis lapidare; sed debita veneratione saluta. Miraris, cum in Adam Christus fuerit, sicut et nos: cur non inde peccatum, et ipse contraxerit, sicut et nos. Cum enim dicitur: « Omnes in Adam fuimus, » in hac universitate continetur et Christus: cum vero dicitur: « Omnes in Adam peccavimus, » ab hac universitate excipitur Christus. Neque enim in Adam peccavit, qui nusquam, vel nunquam peccavit: « de quo Scriptura, Qui peccatum, inquit, non fecit. » Cum ergo, de Adam loquens, Apostolus dicit: « In quo omnes peccaverunt (*Rom. iii.*) » etsi Christum ibidem non excipit, eum tamen debere

excipi, alibi manifestat, ubi de eo dicit: « Eum qui non noverat peccatum (II Cor. v). » Unde constat quia non omnes in Adam peccaverunt, qui tamen in Adam fuerunt (7). Sed illud veraciter dicitur, quia omnes qui peccaverunt, in Adam peccaverunt. Sicut enim omnes qui nascituri eramus de Adam, fuimus in Adam: sic omnes qui peccatores nascituri eramus de Adam peccavimus in Adam. Ubi primo videndum est quomodo in Adam fuimus: qui eo tempore nondum fuimus. Sicut enim nondum sunt, qui post multos annos nascituri sunt: sic nos qui modo sumus, tempore Adam nondum fuimus. Sed i eo fuisse dicimur in illo, quia existendi originem sumpsimus ab illo: in quo fuit et creante Deo natura seminalis, et peccato exigente concupiscentia carnalis: a quibus propagatio generis humani exordium sumpsit, quas quisque nostrum sibi tempore suæ conceptionis assumpsit. Facto quidem primo illo homine, vel primis hominibus dixit Deus: « Crescite et multiplicamini, et replete terram (Gen. i). Ex quo intelligitur, quia factos illos Deus voluit multiplicari, et ex iis alios homines propagari: quos processu temporis consummatos, virtute meritorum transferret ad cœlestia, imminutum supplere numerum angelorum. Erat ergo jam tunc in Adam seminarium posteritatis, quo gignere filios potuisset nutu liberæ voluntatis: qui et sine impulsu libidinis se gremio uxoris maritus infudisset, et illa sine damno integritatis concipiens, maturo tempore sine gemitu peperisset. Et quoniam generantes, nil præter carnem ad genitos transfudissent, et geniti nil præter carnem a generantibus accepissent: secundum eam solam in parentibus fuisse filii veraciter dicerentur, a quibus solius ejusdem carnis originem sortirentur. Verum antequam id accideret mandatum Dei, primi homines transgrediuntur, et prævaricationis rei, tali sententia feriuntur: ut qui Deo superiori noluerunt obedienter adhærere, inferioris sui, id est, corporis contumacem rebellionem cogere miserabiliter sustinere. Infligitur enim concupiscentia membrorum quæ genitalia nominantur, sentiuntque in eis motum, unde merito confundantur: quia, cum ante peccatum voluntatis arbitrio, sicut cætera, subderentur, post peccatum, velint, nolint, illa instinctu libidinis commoventur. Eadem vero membra, et ante peccatum genitalia quidem erant, sed pudenda non erant: quia nulla in eis concupiscentia, nullus indecens appetitus, nulla repugnantia, nulla prorsus erat inquietudo, sed honestas, munditia, tranquillitas, obediendia, sanctitudo. Post peccatum merito pudenda nominantur: quoniam adeo spiritu relu-

(7) Vide col. 22, 23 passim.

(8) Hæc contraria videntur esse iis quæ Luc. i, v. 15, leguntur dicta angelo ipsi Zachariæ, quibus promittitur filius qui repletur Spiritu sancto adhuc ex utero. Quibus tamen lectis, Augustinus epistola 57, ad Dardanum; S. Thom. in p., q. 27, articulo sexto, et beatus Bernardus epist. 174, dubii manent de sanctificatione, id est justificatione sancti Joannis in utero; nam potuit esse repletus Spiritu sancto, ad hoc nimirum ut faceret

ctantur, ut ad generandum, non nisi libidine moveantur. Hoc est unde Adam filios suos sic infecit, sic quasi in radice posteritatis suæ seriem tabefecit: ut quoniam in generando, non solum caro sed et concupiscentia carnalis operatur, quicumque gignitur eo modo, ejusdem reatu concupiscentiæ teneatur. Licet enim virum et feminam jungat non adulterina copula, sed potius conjugalis, licet non luxuriandi, sed generandi gratia celebretur complexus maritalis; licet Abraham centenarius, et Sara nonagenaria ad generandum promissum Isaac copulentur (Gen. xviii; Luc. i); licet Zacharias et Elisabeth in generando præcursores Domini, prænuntianti angelo quodammodo famulentur, tamen justis parentibus justum filium non possunt generare, quia sine concupiscentia non possunt generare. Eget ergo tam Joannes, quam Isaac medicamento circumcisionis ad abolendum generationis contagium (8), quoniam a quibus accipiunt ut sint homines, ab illis accipiunt ut injusti sint homines: cum ab illis trahunt, non solum carnis substantiam, sed et carnis concupiscentiam. Secundum hoc autem in parentibus dicuntur fuisse, quod eos a parentibus certum est accepisse: unde et in illis quodammodo peccasset judicantur, per quorum concupiscentiam generantur. Ideo Apostolus, cum ad Hebræos de Levitico sacerdotio loqueretur, et quantum illud a Christi sacerdotio differat, ostendere conaretur: dixit, quia cum Abraham sacerdos Melchisedech obviavit, in eodem Abraham Levi, qui in lumbis ejus erat, quodammodo decimavit (Hebr. vii). In lumbis quidem Abraham Levi erat, secundum id quod de illo erat processu temporis accepturus, secundum rationem seminalem **12** qua per complexum concupiscentialem, de matre erat longo post tempore nasciturus: secundum quem modum, et ipse Abraham de lumbis parentum suorum fuerat propagatus, unde tam ipse, quam Levi, congrue est a Melchisedech decimatus. Decimatio illa qua Melchisedech non decimatus est, sed potius decimavit, medicinam illam signat, qua Christus non sanatus est, sed sanavit: qui nimirum sumpsit a nobis, unde nobis misericorditer mederetur, cum suscipiens carnem nostram, non sibi, sed nobis potius nasceretur. Levi quippe, vel Abraham, imo nos omnes egemus salubri medicina, qui lethalem morbum in generationis nostræ contraximus officina: in qua, quia concupiscentiæ carnalis efferbuit appetitus, nullus inde prodiit qui non esset eidem concupiscentiæ maculis irretitus.

Omnes ergo, qui eo modo tam incommundo sumus nati, originalis culpæ sumus vinculis obligati: imo

id quod legitur Lucæ i, v. 41, sicut ipsa S. Elisabeth dicitur ibi repleta Spiritu sancto, et Zacharias similiter v. 67; quam tamen repletionem nemo dixerit intelligendam esse ipsam justificationem. Est ergo repletus S. Joannes Spiritu sancto, sicut Jeremias fuit sanctificatus, id est electus ad munus propheticum quod est sanctum, imo se esse jam prophetam spiritu prophetiæ donatum acruvit dum *Exultavit infans in utero* (Luc. i, 41).

autequam in hanc lucem veniamus, in ipso conceptu, morti sumus miserabiliter destinati, et licet non actuali, tamen originali peccato condemnati. Quod peccatum ob hoc originale merito nominatur, quia æstu concupiscentiæ per quam generandi opera consummatur, illi primi homines, exigente inobedientia primitus inflammantur; a quibus cæteri homines, ducta concupiscentialiter origine propagantur. Vel forte ob hoc originale non immerito dicitur, quia ille motus indecens, vel prurigo, nostræ carnis quasi quoddam vitium est et origo: dum per complexum maris et femine nullus penitus generatur, nisi primum caro seminantis impulsu libidinis excitatur. Quia ergo prius caro concupiscit, et postmodum generat, recte non tam caro quam concupiscentia ejus, nostra debet origo judicari: et ideo peccatum, quod per illam nobis dicitur irrogari, non inconvenienter originale meruit nominari. Hoc peccato ab Adam usque ad Christum, omnes procul dubio vincuntur, quia omnes per concupiscentiam generantur: et ideo necesse habent a Christo decimari, id est, ejus sacramentis salutaribus expiari; Christus vero nulla expiatione indignus, quia sic accepit carnem de Virgine, ut illa complexus viriles non sentiret, nec aliquam in concipiendo concupiscentiam præsentiret. Cum enim nullus nostrum, sine complexu maris et femine generetur, idem autem complexus, non nisi per concupiscentiam consummatur; ob hoc siue accessu et semine patris sumere voluit Christus carnem in utero matris, ut omnem prorsus concupiscentiam relegaret, et originem carnis suæ, originalis macula non fœdaret. Traxit ergo de matre non fervorem libidinis, quem illa in concipiendo, nec suum, nec alterius experitur, sed carnis materiam, quæ pura et tranquilla, et nullo commota turbine reperitur: sancti Spiritus in eam abundantiore gratia descendente, et ab ea omnem, tumultuosæ libidinis immunditiam repellente. « Spiritus, inquit, sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi (Luc. 1). » Superveniet quidem, ut tanquam rubus inviolabiliter accendaris (Exod. 11), obumbrabit vero, ne carnalis æstus concupiscentiæ patiaris. Superveniet, inquam, ut efficiat novo quodam et mirabili genere te secundam; obumbrabit vero, ut eandem fecunditatem nullius reddat libidinis appetitus immundam. Voluit quidem et potuit, qui omnia quæcunque voluit fecit, sic in utero Virginis incarnari, ut eadem caro, non a carnali concupiscentia originem duceret sicut nostra, sed a Verbo: ut in hoc recte caro illius a nostra differre judicetur, quod longe diversam originem habere perhibetur. Nostræ etenim carni, ut paulo ante dictum est, concupiscentia carnalis originem ministravit, quæ parentes nostros cum ad gignendum accederent, inflammavit: unde et eadem concupiscentia

(9) De Genesi ad litt., lib. x, cap. 20.

(10) Dicit forte; nam, si miraculose fieret, ut actualis concupiscentia seu libido totaliter removeretur, coitu manente, tamen, nihilominus proles contraheret peccatum originale, ait B. Thom. q. 4, de malo,

A mater nostra, in Scripturis plerumque nominatur, de cujus gremio nostra carnalitas propagatur. « Pater, inquit, meus et mater mea dereliquerunt me: Dominus autem assumpsit me (Psal. xvi). » Pater noster diabolus fuit, mater vero concupiscentia, quia illo suggerente, et ista blandiente concipimur, et nascimur in peccatis, et tam diu obnoxii mortis sumus, donec sic genitos regeneret divinæ gratia pietatis. Regenerati vero, jam originali vinculo non tenemur, sed in carne tamen fomes concupiscentiæ remanet, quo ad augendum meritum exercemur: non ut deinceps nobis officiat (si tamen præscriptis legibus refrēntur): sed ut posteros inficiat, si quis tamen per eandem concupiscentiam generetur. Pulchro Melchisedech, quem nosti Christi figuram tenuisse, « sine patre, sine matre, sine genealogia, » ab Apostolo (Hebr. vii) introducitur existisse: quia constat Christum, nec eo modo genitum, nec eo modo quempiam genuisse. Neque enim in sua genitura nostrum tenuit ordinem, neque a carnali concupiscentia carnis suæ duxit originem: quia matrem ejus in concipiendo, libido non prævenit, sed ut conciperet spiritualis in eam infusio supervenit. Propter quod ait: « Ecce venit princeps mundi, et in me nihil inveniet. » Nihil utique suum. Concepit enim Virgo de Spiritu, et concepti origo ex Verbo est, sicut angelo testante perhibetur, et nostræ fidei confessio profitetur: « Quod enim, inquit, in ea natum est, de Spiritu sancto est (Matth. 1). » Meus ille Augustinus (9): « Ratio, inquit, conceptionis ejus non a semine virili, sed longe aliter ac desuper venit. » Hilarius, catholicæ fidei prædicator orthodoxus: « Non enim, inquit, Maria corpori originem de lit, licet ad crementa partuque corporis omne quod sexus sui est naturale contulerit. » Et infra: « Caro, inquit, non aliunde originem sumpserat, quam ex Verbo. » Et longe infra: « Cum natus sit, inquit, lege hominum, non tamen lege hominum conceptus est: habens in se et constitutionem humanæ conditionis in partu, et ipse extra constitutionem conditionis in origine. » Et iterum: « Origo, inquit, non hominis est: nato eo de conceptione Spiritus sancti. » Vides quia cum Dei Filius incarnatur, non carnalis illecebra, sed Dei Spiritus operatur, matris integritas virili complexu nullatenus violatur: nulla concupiscentia, sed sola carnis substantia ministratur. Qui ergo non a carnalibus desideriis, more nostro, sed desuper originem carnis traxit, profecto in conceptione originale vitium non contraxit: quia non aliunde cuilibet nascenti peccatum ascribitur, quam quod ei per parentum concupiscentiam, seminali ratione, transcribitur. Si enim et ego sine parentum concupiscentia concipi potuissem, forte (10) originalibus vinculis obstrictus non fuisset: quia nil ab eis præter carnis sub-

art. 6 ad 16. Secus, si aliquis ita sine parentum concupiscentia conciperetur, ut materialiter tantum nasceretur de illis, et non seminaliter D. Thom., art. 7 et 1, 2, q. 81, art. 4.

stantiam accepissem : per quam homo tantum, non homo perditus exstissem. Sic etiam, quia Virgo sancto plena Spiritu, de carnali concupiscentia non concepit, et ex ea præter carnem Dei Filius nil accepit : non immerito idem Christus immunis est a peccato, utpote qui nec natus, nec conceptus est in peccato. Sive ergo Levi dicatur in Abraham decimari (*Hebr. vii*), sive in Adam ejus posteritas reatu prævaricationis obligari : nihil horum ad Christum pertinere veraciter perhibetur, quamvis in lumbis illorum fuisse non negetur. Fuit enim in illis secundum id tantum quod traxit de illis : nihil autem aliud traxit de illis, quam quod traxit de matre, nec aliquid præter carnem traxit de matre ; fuit ergo in illis secundum carnem tantum, quæ Dei bona est creatura : non secundum concupiscentiam, quæ nostra omnium inficitur genitura. Qui autem fuit in illis secundum carnem tantum quæ bona est, non secundum concupiscentiam quæ mala est : constat quia nec est in Adam prævaricatus, et ideo nec in Abraham decimatus. Sicut enim non fuit in Adam, qui nihil traxit de Adam, sic nullus fuit in illo, nisi secundum id quod traxit de illo : nec aliud quisquam de illo traxit, quam quod in conceptione de parentibus suis traxit. Nos ergo qui de parentibus nostris carnem et concupiscentiam traximus, secundum utramque in illis fuimus : et ob hoc in Adam non solum fuisse dicimur, sed et peccasse, quando scilicet ille unus homo peccavit, a quo per successionem nostra omnium origo concupiscentialiter emanavit. Sic nimirum convenienter dicitur : **Et omnes in Adam fuimus, tam nos scilicet, quam Christus : et omnes in Adam peccavimus, sed nos tantummodo, et non Christus : quia sicut in illo fuimus omnes qui fuimus, sic in illo peccavimus omnes qui peccavimus.** Tale est illud quod dicitur : « Qui illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum (*Joan. i*) ; » omnem scilicet qui illuminatur. Et « qui vult omnes homines salvos fieri (*I Tim. ii*) : omnes scilicet qui salvantur. Fuimus quidem in Adam, fuit et Christus, sed nos duplici modo, simplici vero Christus, quia nos secundum carnem et concupiscentiam ; Christus vero secundum solam carnis substantiam.

Ditiores itaque nati sumus quam Christus, secundum id duntaxat quod de parentibus traximus : quia nos duo quædam, Christus vero unum quid solummodo traxit de matre : et vox nostra illa est : « Ecce in iniquitatibus conceptus sum, et in peccatis concepit me mater mea (*Psal. L*), » quæ nimirum a Christo longe est aliena. Utinam tales divitias non haberem ! utinam non essem tali involucre præpeditus ! utinam per angustam virtutum semitam, paupertatis et nuditatis beneficio currerem expeditus ! Pulchre Christi paupertas et nuditas commendatur : ad quas etiam nos invitans : « Qui mihi, ait, ministrat, me sequatur (*Joan. xii*). » Ut quia non possumus, vel eum præcedere, vel ei aliquatenus co-

A æquari : studeamus saltem eum, etsi a longe, sequendo tamen utcumque imitari. Beata quippe Christi paupertas, quæ nostrarum divitiarum aculeos noluit experiri : quæ voce sua clamans ad Dominum meruit exaudiri. « Iste, inquit, pauper clamavit, et Dominus exaudivit eum (*Psal. xxxiii*), » pauper a crimine, pauper a vitis, pauper non deponens, sed nunquam assumens gibbum camelorum : pauper suos æmulos beans, quia « vestrum, inquit, est regnum cælorum (*Matth. v*). » Beata etiam ejusdem nuditas, quæ nostris non est panniculis involuta, imo ab omnium delictorum maculis absoluta : quæ sibi tunicam Adæ pelliceam non assumit, sed in nobis eam, sua simplici puritate, consumit. Tunica pellicea, quæ fit de mortuo animali, mortem peccati signat quæ natura nostra quasi superinduitur, cum carni nostræ concupiscentia superfunditur : cum juxta Pauli vocem (*Rom. viii*), propter peccatum corpus mortuum judicatur, etsi spiritus propter justitiam videre videatur. Hoc indumento peccati, hoc corpore mortis idem Apostolus se vestiri dolebat : et quis eum inde liberaret, lacrymabiliter inquirebat : « Infelix, inquit, ego homo ; quis me liberabit de corpore mortis hujus ? » (*Rom. vii*.) Mortis, inquit, **hujus.** Cujus ? Ejus scilicet de qua prædixerat : « Video aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ, et captivum me ducentem in lege peccati (*ibid.*). » Et attendens quia nullus inde sufficit liberari, nisi ei divina gratia velit suffragari : respondet : « Gratia Dei per Jesum Christum (*ibid.*). » Igitur de corpore mortis hujus, cujus Apostolus involucre gravabatur, per Jesum Christum, sive ille, sive nostrum quilibet liberatur : quia per eum divina nobis gratia ministratur, ut quod idem jubet Apostolus impleatur. « Mortificate, inquit, membra vestra quæ sunt super terram : fornicationem, immunditiam, libidinem, concupiscentiam (*Coloss. iii*). » Hæc sunt membra hujus corporis ; hæc sunt species hujus mortis ; hæc est ipsa mors quam necesse est multo, et continuo labore mortificemus, non ut in præsentiarum penitus non sit, sed ut prævalere non possit : ut scilicet cum in nobis genuinus peccandi monetur affectus, nullus ei relaxetur effectus. Neque enim, dum hic vivimus incentivum peccati potest a nobis radicitus extirpari ; sed per divinam potest gratiam refrinari : ut ejus tumultum spiritus viriliter roboratus, compescat, et illud inefficax, velut extinctum sub cinere delitescat. Hanc peccati mortem, et hujus mortis mortificationem Joannes Baptista figuratiter ostendebat : cum lumbos suos zona pellicea præcingebat (*Marc. i*). Quia enim per lumborum parentalium concupiscentiam conceptus fuerat, et ab illis non solum corpus, sed corpus mortuum propter peccatum contraxerat, necesse fuit ut eandem mortem rigore disciplinæ mortificaret : ne carnalis illecebra quam parentes in eum transfuderant, suis cum blanditiis enervaret.

Apte ergo lumbos suos zona pellicea circum-

cinxit, quia carnis lasciviam loco continentie sic astrinxit: ut nullam illi eragandi licentiam relaxaret, sed in ipso fonte, caput serpentis mortificationis malleo conquassaret. Qui etiam cum a turbis Christus propter vivendi excellentiam pularetur, ne super hoc falsa diutius opinio vulgaretur: respondit: « Non sum, ego Christus (Joan. 1). » Non sum, ait, Christus qui non solum ex carnis, sed etiam ex peccati trauce sum conceptus, et ideo immunditibus originalibus sum infectus: mundationem quam etsi circumcisionis beneficio sum adeptus, tamen dum hic vivo, propter nativæ concupiscentiæ reliquias veraciter judicor imperfectus. Christus vero, qui præter morem nostrum sine virili conceptus est semine, sine concupiscentia natus de virgine, zona pellicea non cingitur, quia pellicea tunica non vestitur. Qui enim in ingressu hujus vitæ nullius concupiscentiæ involuero præpediuntur, et ideo in ejus lumbis lex repugnans spiritui non sentitur: profecto nulla distinctione cinguli communitur, quia, quod in illo constringi egeat, nihil penitus invenitur. Quem ergo zona pellicea cinctum videtis, Christum esse nullatenus aestimetis: quia etsi vobis excellere videor merito sanctitatis, illi tamen comparari non possim, qui nec natus, nec conceptus est in peccatis. Sic Joannes plurimum se a Christo differre voce et habitu declarabat: cum se originalibus obstrictum vinculis, illum vero peccata mundi tollere proclamabat: « Ecce, ait, qui tollit peccata mundi (Joan. 1). » Recte ergo dicitur

Christus et in Adam fuisse, et tamen ab illo nullam maculam contraxisse: quia sic in utero matris potuit carnem sine concupiscentia sumere contra carnis jura, sicut potuit nasci de Virgine mirabili et nova genitura.

Sed, ne videar justo amplius verbosari, responsioni meæ calcem ponam, et tibi forte gaudenti brevitate lectionis divinæ gravitatem non imponam: quamvis ipsum quod dictum est jam prolixitatis argui mereatur, si tamen quæstionis tuæ insufficientis judicatur. Si autem a veritatis regula non defecit, et tuæ sollicitudini satisfecit: facilius et justius veniam excursus prolixior consequetur, cum legendi morula, utilitatis beneficio relevetur. Quod si verbis multiplicibus, necdum satis quæstionis perplexitas expeditur, tamen nec sic venia neganda est, ubi disserentis voluntas promptior invenitur: quem constat studioso lectori nullatenus invidere, et, si quid intelligere potuit, ex industria non tacere. Ut autem verum fatear tuæ dilectioni, hujus rei veritatem æstimo expeditius me sentire, quam verbis prævaleam expedire: et ideo ad extremum excusandi suffogium mea impossibilitas illud propheticum exclamabit: « Generationem ejus quis enarrabit? » (Isa. LIII.) Ejus enim generationem non solum divinam, sed etiam humanam, vel impossibile, vel difficile est enarrari, et ideo humilitas

(11) Juvenal, satyra 7.

A necessaria est, quæ, si quid ei clauditur, non novit indignari: sed vel ampliorem gratiam ad consequendum id quod desiderat promeretur, vel non consequens, rea tamen præsumptionis et contumaciæ non habetur. In hac ergo humilitate et tua inquisitio, et mea responsio consummetur: ut si quid illis deerit, imo quia deerit, hujus plenitudine compensetur. Vale.

EPISTOLA III.

PHILIPPI AD HERODIUM.

Reprehendit nomen Fortunæ. Docet Christianos non debere immorari in ethnicorum libris, sed ad sacras Scripturas festinare. Laus Parisiensis academiciæ.

Litteras quas affectu memori tua mihi misit dilectio, ut lethargum meum, et gravem somnolentiam quodam quasi vigili curares pulsorio, scito me et legisse diligenter 15, et lectas gratanter accepisse; quia tuum discantis profectum in eis mihi videor percepisse. Etsi enim testa in quibusdam adhuc odorem servat quo antea imbuta, liquet tamen in cæteris ejusmodi nectare sit posterius delibuta: quia et ea nondum taces quibus fumat ethnicorum seductibilis officina, et ea simul loqueris quæ divinæ lectionis tibi serenior contulit disciplina. Neque ut arbitror indigne feres si colaphum tibi silenter incutiam, quo incusso, velut tenenti nuces excutiam: ut excussis quæ puerilia sunt et plena vanitatis, solummodo teneatur cortex maturior honestæ veritatis. Cum dicis, quod fortunæ arridenti nonnulli diligunt arridere, et cum illa quemvis irriserit, irrisum et ipsi pariter irridere: hujusmodi verborum superficies aures sanas aliquantulum verberat et offendit, quia sensum imo insensatam eorum significantiam fides ecclesiastica reprehendit. Deus quippe, qui creare et potuit et voluit universa, pro sua voluntate apponit et disponit nobis prospera vel adversa: et discreto sic ordine ordinatoque regimine omnia moderatur, ut in eis non fato, non fortunæ locus, vel efficacia relinquatur. Quod ille ethnicus: *Fortuna inquit, in omni re dominatur. Et alius (11):*

Si fortuna, inquit, volet, fiet de rhetore constans, et quidquid simile inveneris, tam erroneum et inconsequentem judicatur: ut nobis super hoc asserere o veritatis majestate silentium indicatur. Unde, etsi quibusdam verbis licite utimur, quibus occultum quid vel dubium dicimus designari, videlicet forte, fortuito et hujusmodi aliis quæ a fortuna, vel a quibus fortuna videtur derivari: eo tamen verbo quod est, fortuna (12), uti nos pari modo loquendi regula non permittit, quia diversum et perversum ejus significatum veritas non admittit. Putat enim error gentiliū quod fortuna dea est, et rotam volubilem circumducit, et potenti voluntate hunc deducit ad miseriam, hunc reducit: et cum Marius nova gaudet potentia, tunc aridet, cum vero Sejanus unco ducitur, tunc irridet. Quod quia sentire cum illis non est catholicum, profecto et dicere cum illis, non est

(12) Confer S. Austini, l. 1 Retract., c. 1.

veridicum : et cum certum habeam veritatem fidei te sentire, volo ut inveniatur vera sentienti sermo serius consentire. Habes in Psalmo cui certius hoc assignes. « Ille humiliat, inquit, et hunc exaltat. (Psal. LXXIV.) » Quis ? « Calix, inquit, in manu Domini, et inclinavit ex hoc in hoc. » Et Anna : « Dominus, inquit, deducit ad inferos, et reducit : Dominus pauperem facit, et ditat (I Reg. 1.) » Cum ergo in manu sit Dei tam grata prosperitas, quam adversitas importuna, certum habe quod in eis non fatum operatur aliquid, non fortuna ; sed hoc fictitium errore delusa vario gentilitas adiuvenit, cum sibi deos quærens, Deum verum misera non invenit. Denique legisti in titulo Psalmi, « Intellectus Asaph, » et in Psalmorum titulis « Asaph » frequentius invenisti, de quo et in tuis mihi loqui litteris voluisti : tenens scientia quod cum ille torcularis angustia sit detentus non acinum imo vinum, non amurca, sed oleum est inventus. Hoc est quod in tuis mihi dixi litteris placuisse, quia scilicet divinæ lectioni videris operam impendisse : in qua Asaph et Ydithum, et hujus formæ cæteri non mediocriter commendantur, qui suo et aliorum labore vel studio ad obtinendam vitam juste compositam commendantur. Quorum, si commendabilem assecutus fueris intellectum, si transire, imo si transilire de profectu elegeris in profectum : si arte, corda, manu, concordem morum composueris harmoniam, profecto coram arca fœderis gratam divinis auribus, et tu concines psalmodiam. In quo velut gymnasium (ut mihi tuæ immunit litteræ) jam luctaris, et voluntario humero pressuram sustines torcularis : forte saporem illum veterem secularis vitæ et scientiæ velut acinum relicturus : et in novum tam sciendi, quam vivendi dulcorem agilitate strenua transiturus.

Quid enim aliud divinæ, quibus intendis personant lectiones ? ad quid aliud elaborant literalis hujus exercitii tuasiones : nisi ut quem assumpserint, reddant graviter eruditum, et eruditionis malleo ad ineundam melioris vitæ semitam expeditum ? Nosti aliquos tam tardis, tam lethargicis moribus elanguere, ut nullam vel parvam ad sciendum velint diligentiam adhibere : alios vero tam rudem, imo tam hebetem habere intellectum : ut cum semper discant, nunquam tamen veniant ad perfectum. Sic plerique in populo, rusticana quadam hebetudine adeo sunt inertes, ut quanti vinum vendatur, existant penitus inexpertes : superfluum ducentes, si ad hoc perscrutandum eorum fuerit mens intenta, quæ cisterna sive lacu, sive aquis præterfluentibus est contenta. Alii vero melioris, ut putant, propositi cum intra suum nolint se tugurium retentare, plateas, fora, compita, et majorum conventicula diligunt frequentare : et prætergredientes agnoscunt in taberna significante circulo vinum esse, et forte præconis testimonio sciunt idem etiam bonum esse. Cæterum cujus scientiam usu tantum, vel auditu extrario perceperunt, non statim et dulcorem gustu intimo perseuserunt : eisque nil salubre confert

A scientia quæ præcurrit, si præcurrenti gustus experientia non succurrit. Etsi enim quis ad hoc promovetur, ut assumpto præconis officio in plateis, et vicis velit, et valeat **16** clamitare, et quanta sit eliquati musti jucunditas, quæ aviti meri suavitas, buccis concrepantibus jactitare, quidquid tamen in hunc modum miscet cæteris et propinat, si non et ipse gustu perceperit sua propinantis intima non saginat ? Quorum formam tu pari aut hebetudine, aut negligentia non secutus, sed meliori consilio prudenter institutus, sepone illius fabulosi vaporem aquaticum Heliconis, et introduci satage in cellam veram et vinariam Salomonis : neque hoc ut de vino aut vinea Soreth uberius et clamosius verboreris, sed ut haustu avido gustuque plenario debrieris.

B Ob hoc autem nolo te fieri ebriose hujus plenitudinis inexpertum, quia Heliconis secundi calices nunquam facient te disertum : sed eo potius vius eris veræ scientiæ non ignarus, imo scies, quia et senties, « inebrians calix Domini quam præclarus (Psal. xxii.) » Hic enim dicitur verum scire, cui conceditur et sentire : cum id quod in Scripturis vitale et saluberrimum invenitur non legentis claudit memoria, sed gustantis aviditas experitur. Unde Propheta : « Gustate (Psal. xxxiii.) » inquit, et alius : « Amici, ait, bibite et inebriamini (Cantic. v.) » Qui vero male sobrius ebrietatis hujus calicem non degustat, cujus fauces abstemias languor et sitis arida coangustat : constat eum veram Scripturæ scientiam non habere, cujus etsi verba meminit, sensum non meruit obtinere. Sensum non obtinet, qui, etsi carnes vel corium quærens potuit invenire, nondum tamen ad vitalem ejus spiritum pervenire : qui spiritalem Scripturæ dulcedinem nondum sentit, qui audite lectioni affectu mentis applicito non consentit : qui, etsi legendi studio memoriter verba capit, palato ejus stupido interna illius suavitas nondum sapit : ideoque, etsi apud homines magnus vice Apollinis jam putatur, ejusdem Scripturæ testimonio in nihilum reputatur. « Si quis, ait, consummatus erit, inter filios hominum, si abfuerit ab illo sapientia tua : in nihilum reputabitur (Sap. 1x.) » Et infra : « Vanus sunt, ait, omnes homines, in quibus non est scientia Dei (Sap. xiiii.) » Vides quia Scriptura quam sapientiam eandem et scientiam dicit esse, vel alteram alteri tam concordem, tam consimilem prorsus esse : ut quisquis hujusmodi tam scientia, quam sapientia non donatur, vanitatis argui et reputari in nihilum mereatur. Nam scientiam Dei dicit, qua Deus scitur, qua sentitur, qua ejus dulcedinem in Scripturis affectuosa mens legentium experitur : quam devoti legentes hauriunt de cella vinariæ plenitudinis inexhausta, quam ipse largitor ejus, plusquam offerentium diligit holocausta. « Volui, ait, scientiam Dei plusquam holocausta (Ose. vi.) » Quod autem scientiam Dei velit intelligi, non quæ famæ seu verborum ejus solis est contenta, sed quæ Deum sentiens, et degustans ex-

plendis ejus voluntatibus est intenta; consequenter per oppositum innuit, dicens eos in transgressionis præcipitum devolutos, quos vult intelligi non esse Dei scientiam assecutos. « Volui, ait, scientiam Dei plusquam holocausta. Ipsi autem sicut Adam transgressi sunt pactum. » Cum deberet dicere: ipsi autem quam volui scientiam Dei nequaquam habuerunt, dicit, quod non habentes Dei scientiam, consequenter facere voluerunt: ut per id quod fieri patenter perhibetur, quæ causa efficiens antecedit probabiliter intimetur. Et pulchre, « sicut Adam, inquit, transgressi sunt pactum, » Adam cum in paradiso ad tangendum vetitum se extendit, non naturæ violentia, non mentis ignorantia sic ostendit, sed enervi mollitiæ gerendum esse morem feminæ decernens passioni, prudens et conscius inobediens existit rationi. Qui si Deum prædicta scientia, id est præsentis experientia gustu, sensu, sententia tenuisset, non voluntate, non contemptu pactum quod acceperat, præterisset: quia, quem eo modo quisque sentiens gaudet scire, ei consequenter diligit etiam obedire.

Recte ergo, qui sicut Adam prodenter peccare pactumque transgredi non verentur, scientiam non habere, sed laborare incertis perhibentur: cum augmentum sciendi sit, non si qui de Scripturis multa et veracia volubiliter eloquantur; sed si perceptio earum sensui, consensu morum affectuque obsequuntur. Neque ideo credideris, ut quædam lectio digne superflua judicetur, quod scilicet non omnis ejus lector ad hunc sensum et consensum legendo promovetur: nec habet in se illa vim tam vividam vel effectum, ut lectorem quemlibet reddat necessario affectatum. Sola quippe gratia donat profectus hujus invisibiliter incrementum, sed exterior lectio non mediocriter adhibet adjumentum: dum lectorem blando sinu excipiens ad docendum, docet multifariam quomodo sit vivendum: et quo meritis vitæ præcedentibus veniendum. Quæ, dum sensus mysticos et morales clausos involuere litterali, dum testam litteralem dicit esse vino præditam spiritali: dum ejus vini quasi ostendat colorem, dum commendat saporem, dum prædicat utilitatem, ad bibendum illud, auditorem, hortatur et instigat, et hoc ille hortamento, commendata curiosius pervestigat. Dumque bibit commendantis instantia gratanter lacessitus, acuitur interior bibentis appetitus: et quod parum vel nihil videbatur utile non bibenti, sit jucundum et salubre plenius haurienti. Gustus enim appetita, et appetitus gustu gratum accipit incrementum, et **17** proficiens interiori homini confert sordius alimentum, ut hic ille velut pane robustius iualescat, vel tanquam vino primo eleganter ebrius hilarescat.

(13) Bene dicit ut aiunt. Ita enim opinati sunt quidam ex præfatione in Joannem quæ sub Augustini titulo circumfertur; eam vero Augustini non esse, tum ex styli diversitate, tum ex tract. ult. in Joan. certum est. Sanctum autem Joannem nunquam attentasse nuptias, ex Ignatio, Hieronimo et Epi-

A illa quippe spiritalis scientia, sive, ut expressius dixerim, vitalis sententia quæ in divinis litteris tunc sentitur, cum earumdem auctor devoto lectori uberiori gratiam impertitur, et panis dicitur quo ille habet homo interior roborari, et vinum quo in excessum mentis proficiens debriari. Panis est, cum invictam ille fortitudinem conceditur adipisci; vinum viro, cum cœlestibus iuhans terrenorum et visibilium oblivisci. Panis cum quæque adversantia viriliter sustinet et retundit; vinum vero, cum, non quærens quæ sua sunt, totus in illo Dei sanctuario se abscondit. Quod attendens Zacharias: « Quid bonum ait, ejus, et quid pulchrum ejus est nisi frumentum electorum, et vinum germinans virgines? » (*Zach. ix.*) Quid bonum, inquit, in Scriptura, nisi panis seu frumentum, a cujus edulio canes removens impudicos, eos admittit solum quos diguanter Christus eligit in amicos: qui abhorrentes porcorum siliquas et inanes paleas jumentorum, affectu delicato pasci appetunt frumentea similagine filiorum? Quibus per Salomonem, « Comedita, inquit, amici (*Cant. v.*) » Et quid pulchrum in Scriptura nisi vinum? quo qui poti fuerint in quamdam velut extasim rapiuntur, et tumultu vigilum relegato, quiete mentis placida sopiuntur, habentes quæcumque somno huic obstrepunt sic invisæ, ut eis valefaciō, Christum sequantur integritate spiritus indivisa. Cujus integritatis merito esse etiam virgines perhibentur, quia scilicet affectu vitiorum vario non tenentur, sed apertis lenociniis, quibus carnales quique nullo corrumpi sanctitatis intuitu pertinescunt, in solius Christi amplexu casto, vel accubitu requiescunt. Quod pulchre adolescens ille in Evangelio præsignavit, qui Judæis frementibus eumque tenere volentibus, sindonem resignavit, eligens nudus fugere (*Marc. xiv.*), et quietam puritatem spiritus experiri, quam pannosa malitia tumultuantium irretiri. Quem volentem, ut aiunt (13), uxorem ducere Christus a proposito revocavit, et supra pectus suum, cum cœna fieret, reclinavit (*Joan. xviii.*), quia eos venustat integra puritate spiritus virginialis, quos admittit familiaris ad scientiæ profunda spiritalis. Et recte is, cui datur supra Christi pectus in cœna recumbere, cui spiritalem scientiam uberiori voluit Christus infundere, recte, inquam, adolescens et virgo fuisse prædicatur, ut hic duplex gratia grato consortio commendabilior habeatur. Nam, cum nonnulli eo venit ætatis gradu, solutis pudicitæ legibus diligunt effrenari, prudens quisque satagit virginea verecundia refrenari, attendens quia illa est adolescenti utilis fortitudo, cui superducitur virginialis verecundiæ pulchritudo. Denique quidam comicus (14), *Decet, inquit, verecundum esse ado-*

phanio recte probat Baron. tomo I Annal., ad an. Christi 31. Nuptias vero Joannis cap. ii relatas fuisse Simonis Chananæe judicat Nicephorus l. viii, c. 3.

(14) Plautus.

lescentem. Et Joannes: « Scribo, inquit, vobis, adolescentes, quia fortes estis, et vicistis malignum (I Joan. II). » Quoniam adolescens proprio quodam impetu ad obtinendum suos vehementer aestuat appetitus, amore quorum tenere fortiter fuerit irretitus, recte per eum vehemens fortitudo, vel fortis vehementia designatur, quæ huic ætati, imo huic voluntati familiariter assignatur. Cui fortitudini, quædam necesse est integritas verecundi spiritus adjungatur, quæ illam non vanis et noxiis immergi desiderii patiatur, sed a forensi negotio et strepitu revocans platearum, versari secum faciat in conclavi florido Scripturarum. In quo, cum hi duo affectus indiviso fœdere copulantur et in modum Joannis acclines in Christi pectore soporantur (Joan. XII), nusquam legentium tali potest otio quilibet fructuosius inveniri, vix tali negotio quidquam serenius quid vel jucundius experiri. De quo Isaias: « Habitabit, inquit, juvenis cum virgine (Isa. LXII). » Cum enim lectorem Christus sua dignatur gratia visitare, et ut legens intelligat et intellecta diligit, castum ejus et vehemens desiderium inflammare, sit quædam juvenis et virginis cohabitatio gratiosa, et non consensu carnalium, sed profectu spiritualium fructuosa. Hujusmodi robustos et virgines, id est fortem integritatem spiritus virginalis, juxta supra dictum Zachariam, parit vel gerit Scripturæ scientia spiritualis, cum aut studiosus lector velut panem comedit in sudore, aut eo provectione vebit vinum haustu percipit leniore. Quod dicitur illius Asoh, et scire et sentire jam gaudet intellectus, qui dono gratiæ ad obtinendum hoc beneficium est proventus, ut vinum eliquatum forti prælo divinæ lectionis, defæcatum hauriat in illius quieto cellario Salomonis. Ad quod, sicut multo venisse comitatu regina legitur Sabæorum, ut quorum famam de longe hauerat, certiora sibi visu redderet oculorum (III Reg. X), sic et tu amore ductus scientiæ Parisius advenisti, et a multis expetitam optato compendio Jerusalem invenisti. Hic enim David decachordum psalterium manu tangit, hic tactu mystico psalmos pangit; hic Isaia legitur, legendo detegitur prophetia; hic propheta cæteri diversos modulorum concordia proferunt melodia. Hic sapiens Salomon erudiendos convenas operitur; hic ejus promptuarium studiosis pulsantibus aperitur; hic ad pulsandum tantus concursus, tanta frequentia clericorum, ut contendat supergredi numerosam multitudinem laicorum. Felix civitas, in qua sancti codices **18** tanto studio revolvuntur, et eorum perplexa mysteria, superflui dono spiritus resolvuntur, in qua tanta lectorum diligentia, tanta demique scientia Scripturarum, ut in modum Cariat sepher merito dici possit civitas litterarum. In hac instar Gethoniel volo te non tam literaliter, quam spiritaliter erudiri, sic Scripturas capere, ut internam illarum dulcedinem diligas experiri; psalteriumque musicum sic sonare, ut inveniat et assumpta cithara consonare: « Psalterium (enim ut legisti) jucundum cum cithara (Psal. LXXI). » Vale.

EPISTOLA IV.

PHILIPPI AD ENGELBERTUM.

Stadium litterarum ad interiori hominis spiritualem perfectionem esse referendum.

Sicut nosti grammaticos dicere, vir dicitur a virtute, eo scilicet quod animum habere debeat non mollem, non elumbem, non, ut ita dixerim femininum, sed fortem et constantem invictoque robore masculinum; qui prosperitatis arridente affluentia inaniter non grandescat, et adversitatis urgente molestia muliebriter non facescat. Si ergo perfectum proficere vis in virum, vel potius si te recolis esse virum, age viriliter, et robustius confortare, nec recuses dicendi gratia, quidquid grave occurrerit tolerare. Sicut enim miles palmam non accipit, qui molli desidia consopitur, qui laboris impatientis, umbra, plumis, uxorio complexu assidue delinitur, sic non nisi labore et studio ad excelsa scientiæ pervenitur. Ideo nimirum et clericali nomine vides passim plurimos insigniri, et profectu congruo raros admodum erudiri, sed eos difficultate qualibet repercussos vel manere penitus idiotas, vel fonte labra proluere caballino, ut sic repente prodeant in poetas. Quod utrumque diligentius vitare studuerunt quicumque litterati et dici et esse veraciter viderunt; qui philosophiæ non parvi adora-temporis asseclæ vel ministri, ad hoc usque profecerunt ut aliorum fierent et magistri. Quorum Plato Atheniensium civis, cum jam Græcas ad unguem litteras docius esset et in auditorio Socratis suis longe condiscipulis major esset, adhuc tamen amore sciendi exæstuans in Ægyptum descendit, et inter exterarum et barbararum nationes non parvam scientiam apprehendit. Audierat forte quod Moyses, qui in Ægypto natus fuerat et nutritus, omni sapientia Ægyptiorum, sicut divina refert pagina, fuerat eruditus; et super hac sapientia idem Plato, non mediocriter curiosus, ad investigandum eam factus est studiosus. Hac autem investigatione non contentus, inde Italiam requisivit, et inter Pythagoricos multam quoque scientiam acquisivit; talique studio deditus ad annum ætatis octogesimum primum venit, in quo finem studii nisi cum vitæ termino non invenit.

Socrates magister Platonis nonaginta novem annis perhibetur vixisse, et eosdem in assiduo labore litterario consumpsisse. Themistocles, cum centum et septem annorum numerum explevisset, et imminere sibi vitæ terminum præsensisset, conquestus est, ut aiunt, quod eo tempore de vita egredi cogere in quo sibi primum incipiens sapere videretur. Cato censorius, cum ætate matura proventus et inter Latinos videretur scientia jam perfectus, juvenili tamen alacritate ad discendum Græcas litteras incandescit, et Latinorum doctor Græcorum discipulus fieri nullatenus erubescit.

Cum igitur hos et hujusmodi viros non fregerit laboris asperitas, non provectione revocaret ætatis longævitas, quin studio litterali tantam diligentiam

impertirent, ut amore sciendi occurrentia quævis incommoda non sentirent, non est consilii, ut propter ingruentem febriculam tua strenuitas emarcescat, et, infirmato corpore, virilis pariter animus elanguescat. Non enim Parisius fuisse, sed Parisius honestam scientiam acquisisse honestum est. Non itaque tibi sufficiat, si musas, si fontem Heliconium tu vidisti, si de illius rivulo guttam modicam tu hansiisti, si videas illius rore tenuissimo te perfundi, ejus autem adhuc affluentiam tibi plenius non infundi. Denique ipsa philosophia quæ proponit studentibus fontem lucidum Heliconis, non satis esse judicat solum hujus beneficium visionis; et cui acere et acutum ingenium dat Platonis, cui flores et ornatam eloquentiam Ciceronis, cui largitur illius tui Socratis documenta, cui Aristotelis revelat manifestius argumenta, eam profecto vult gutta vel rore modico non aspergi, sed ejus fonti vivido diutius incumbere vel immergi. Quæ autem vel divitiæ temporales, vel deliciae corporales possunt huic scientiæ comparari, cum quivis stultus, et illis affluere nonnunquam videatur, et hanc sibi acquirere nullatenus mereatur? Unde Scriptura divina: « Quid prodest, inquit, stulto divitias habere, cum sapientiam emere non possit? » (*Prov. xvii.*) Non itaque divitiæ Cræsi, non Alexandri potentia, non Polyphemi horrida magnitudo, non invicta Herculis fortitudo, non admiranda Nerei pulchritudo, non hujusmodi cætera ex æquo litterali scientiæ conferuntur, sed illis procul dubio elegantes litteræ merito preferuntur. Cum ergo ad nos, Deo volente, sanus redieris, et non tam pecuniam quam litteralem scientiam tecum retuleris, ego te, ut verum fatear, etsi naufragum, non tamen pauperem estimabo, sed honestis mercibus onustatum, et pretiosis divitiis honestatum recta sententia judicabo, quamvis eæ divitiæ non primariæ, sed secundariæ videantur, imo diligentius intuenti, nec divitiæ veraciter habeantur; si non illa divitiis religiose et humiliter famulentur, quæ a solis vere divitibus spiritaliter obtinentur. De quibus Scriptura divina: « Redemptio, inquit, animæ viri, propriæ divitiæ (*Prov. xiii.*) » Propriæ viri divitiæ fides, spes, caritas, et cæteræ virtutes sunt, quibus ad cœlestem gloriam pervenitur, quibus quisquis caruerit, stultus apud Deum et inglorius invenitur, cum ab ipso Deo cognoscere vere sapientium reprobetur, etsi a vobis ut Socrates, Plato, Aristoteles approbetur. « Nonne stultam, inquit Apostolus, fecit Deus sapientiam hujus mundi? » (*I Cor. i.*) Et iterum: « Sapientia hujus mundi stultitia est apud Deum (*ibid.*) » Et Dominus: « Perdam, inquit, sapientiam sapientium, et prudentiam prudentium reprobo (*ibid.*) » Nulla ergo prudentia, nulla scientia, nulla litteraturæ affluentia satis digna est commendari, quæ non studeat superducto virtutum propugnaculo cumulari, imo illarum divitiis, ut compedibus alienis graviter deprimuntur, qui non virtutum meritis tanquam propriis divitiis redimuntur.

PATROL. CCIII.

Ob hoc autem propriæ divitiæ virtutes asseruntur, quia vere divites reddunt eos quibus gratuito conferuntur, dum illis et in præsentem conferunt proficentem gratiam meritorum, et in futuro indeficientem gloriam prætorum. Cum igitur quisque prudens, quasi ad luctandum in scholari gymnasio se denudat, cum vigilat vel abstinet, alget etiam vel desidat, considerandum est ei diligentius quo intendat, vel intentioni suæ, et labori litterario quid prætendat. Non enim decet ut in præsentem labore spe ventosa et vacua confortetur, tanquam animal quod vento et aura vivere parhabetur, ne scilicet in eo quod studiis litteralibus exercetur, apud se quandoque inaniter gloriatur. Quæ gloriandi causa, cum scholares miseros ad discendum provocat et inducit, eos grato lenocinio supplantat penitus et seducit; dum illis et sciendi insatiabilem dat affectum, et tamen nunquam eos scientiæ adjuvat ad perfectum, ut quibus Apostolus: « Semper, inquit, discetes et nunquam ad scientiam veritatis pervenientes (*II Tim. iii.*) » Veritatis est scientia Deum scire, sciendi beneficio illum plenius et sentire, non sicut demones, qui scientes eum sua scientia torquebantur; sed sicut boni angeli, qui sciendi merito cherubim appellantur. « Scimus, aiunt demones, qui sis Filius Dei, quid venisti ante tempus torquere nos? » (*Matth. viii.*) Cherubin autem interpretantur plenitudo scientiæ. Sciunt ergo Deum illi, sciunt et isti, sed illi ut sentiant iratum punitorem, isti ut gratum et gratuitum protectorem; sciunt illi ut ab eo lugere desiderent et exposcant, isti ut familiaris sequantur propitium et cognoscant. Quos imitatus Osee: « Scimus, inquit, sequemurque ut cognoscamus Dominum (*Ose. vi.*) » Te quoque eo intuitu volo scire, multam litteris diligentiam impertire, ut litterarum adminiculo Deum scias plenius et sequaris, et sequendi instantia tandem facie ad faciem cognoscere merearis. Utinam omnes qui mancipantur labori litterario sic studerent, eo sine multiplices scholarum angustias sustinerent, ut scilicet oculus eorum interior infuso scientiæ collyrio mundaretur, et ad videndum Deum promptior et defæcior redderetur. Vale. Eos qui tecum sunt socios tuos, amicos meos vice mea plurimum saluta.

EPISTOLA V.

PHILIPPI AD JOANNEM.

Defendit libros B. Hilarii de Trinitate et exponit duas difficiles sententias illius: 1. Mariam non dedisse originem corpori Christi. 2. Corpus Christi fuisse impassibile; quorum dictorum catholicum ostendit intellectum.

Vestram erga me dilectionem, non solum nunc ex litteris vestris, sed ex operibus jam pridem intelligo, et ego, ut verum fatear, diligentes me diligo, et: Qui vigilant ad diligendum me, (diligentem) inveniunt me. Sed in hoc vestra dilectio major est, quia me prius dilexistis, et diligens diligi meruistis, et sic vestra quod suum est agit gratuito, mea vero utcumque respondet ex debito. Scio autem vestram

non latere prudentiam, quia dilectio nutrit fiduciam qua dilectus ad loquendum, quamvis pulvis et cinis sit, confortatur, cum diligenti non desse patientiam arbitratur. Loquar igitur ad dominum meum cum fiducia, et vos, quæso, audite cum patientia, et hanc et illam, hinc et inde directio mea complectatur, ut ab ejus latere, nec ad modicum deflectatur. Neque enim vel fiducia, vel patientia commendabilis invenitur, nisi cum dilectionis nexu indissolubili devincitur, imo sine dilectione et fiducia in superbiam elevatur, et per iram patientia supplantatur, et sic demum pax illa radicitus extirpatur, quæ inter servos Dei prima et præcipua commendatur. Lectis litteris vestris, quibus meam, ut dicitis, fraternitatem cautiorem reddere voluistis, fluctuantem eam et magis dubiam reddidistis: dum ab eo quod antea extimabam quasi prudenter me sentire, compulistis aliquantulum dissentire. Librum etenim Athanasii, quem, sicut rogastis et mandastis, vobis miseram ad legendum, non putabam penitus respuendum, **20** sed sic eum legebam, ut quæ in eo intelligere poteram hilariter amplexarer, quæ vero non poteram, tanquam secreta et abscondita humiliter venerarer. Vestram quoque æstimabam divinis in Scripturis scientiam tam prudentem, et prudentiam tam scientem, ut sicut in eis nil præter veritatis regulam sentiretis, ita et ipsius veritatis occulta intellectu lynceo videretis. Quia vero prædictum librum multa loqui falsa de Christo affirmatis, et ob hoc eum hæsitatione postposita reprobatis, hebetudo mea plus quam diei valeat obstupescit, et cujus potius assensum præbeat, pace vestra dixerim, adhuc nescit. Hactenus quidem et illum, vel aliqua vel tanta loqui mendaciter non putabam, et vestram scientiam apud me non mediocriter commendabam: nunc eum alter alteri tam aperte contrarius habetur, in neutro sum securus. Et cum simul utrumque commendare non possim, necessario sum alterum electurus. Quod si, Deo revelante, vestram esse cognovero sententiam per omnia veriore, gaudebo consecutus scientiam ampliorem, vestraque perspicacitæ grates non modicas exhibebo, per quam hujusmodi beneficium obtinebo. Si autem certum habuero quod ille, non tanta de Christo mendaciter protestetur, vestram sententiam mea per omnia parvitas non sequetur, et in hoc, quæso, vestra excellentia non gravetur: si apud quemcumque veritas inventa fuerit, tenenda judicetur. Nimirum cum attendo quia in claustris sacras ab infantia litteras didicistis, et in earum scientia non mediocriter profecistis, approbandum in eis extimo quod probatis, et suspectum habeo quod e contrario reprobatis. Cum autem considero quod librum illum Athanasius scripsisse memoratur, et Athanasii sana fides et profunda scientia solemniter commendatur, videor mihi ipsi arguendam incurere levitatem, si cito credam illi libro hæreticam inesse falsitatem. Denique meus

A Augustinus librum quem Athanasius contra hæreticos scribit, invenitur magnopere commendare (11'); et hunc esse scriptum contra hæreticos, et præfatus titulus, et ipsius operis prosecutio videtur demonstrare. Quod si vestra prudentia istum ab illo commendabili Athanasio scriptum esse nullatenus arbitratur, et tam ejus titulus quam nostra æstimatio reprobatur, in hoc vobis contentiose nec volo nec debeo refragari, cum certum documentum mihi super hoc ad præsens non inveniam suffragari. Quisquis ergo eum scripserit, verba ejus sunt diligentius intuenda, et in eis intelligentiæ competentis veritas requirenda, ut nec scriptoris auctoritas commendet vel excuset inventam falsitatem, nec præsumpta lectoris agilitas depravel occultam veritatem.

B In illo quidem libro cum eum legerem, scio me invenisse quamplura, quæ meæ parvitati visa sunt jam obscura, ut vix possem ad eorum intelligentiam pervenire, sensumque auctoris, vel ob difficultatem sermonis, vel ob mendositatem codicis invenire.

Sunt et alia quæ me, ut verum fatear, permoverunt, et propter sui aliquantulam novitatem, mihi non satis placuerunt, sed eam quam mihi offensam intulerunt, non sum ausus imputare protinus falsitati, sed malui meæ potius ascribere tarditati. Quia enim esse non merui perfectus in Scripturis, non præsumo præproperam ferre sententiam de Scripturis obscuris, ne te nere damnans ea in quibus mea cæcitas offendit, jure perdam cætera quæ meus intellectus utcumque comprehendit. Ea ipsa igitur diligentius relegens, tandem mihi visus sum invenire cujusmodi sensum videretur illorum obscuritas operiri: quem etsi verbis multiplicibus nititur expedire, mihi tamen nisi pulsanti noluit aperire. Eapropter, ut jam æstimo, auctor hujus libri non est erroris arguendus, neque idem liber prudenti judicio respuendus, si tamen et quod sentio debet commendabile judicari, et hoc illum sensisse potest veraciter demonstrari. Ut enim alia prætermittam quæ nominatim exprimere nolulistis, ea quæ dicitis in decimo hujus operis libro pertinaciter et mendaciter prædicari, quæ tam Bedæ quam cæteris orthodoxis pluribus videntur adversari, si paulo diligentius attendere vestra prudentia voluisset, vel commodare, vel saltem tolerare sine damno fidei potuisset. Prædicat quidem, sicut asseritis, quia Christus in iunio corporis non sumpsit ex Maria, sed quasi ex Spiritu sancto, et quia in passione, nec tristis fuit, nec doluit; cujusmodi prædicatio non est, ut dicitis, audienda, sed ei qui hæc ex voluntate sine peccato egit, gratiarum actio referenda.

In prædicto libro auctor ejus intendit ostendere quod caro Christi miram et inexpertam nobis habuerit genituram, et ideo miræ et nobis inexpertæ fortitudinis fuerit per naturam, ut, sicut in conceptione contra humanum morem nullum peccatum existit, sed pura sanctitudo, ita illum hominem conceptum

(11') Epist. 48, ad Vincentium.

et genitum naturalis quædam supra humanum morem obtinuerit fortitudo. Hoc ostendere liber ille conatur, in hoc totus versatur, retundens quosdam hæreticos, qui præsumebant Dei Filium blasphemare, pro eo quod homo factus humanas angustias non potuit evitare. Commendans igitur corpus illud quod Verbum Dei legitur assumpsisse, dicit illud non a peccati contagio initium vel originem accepisse, dum et Mater ejus **21** prægrans carnaliter invenitur, et tamen ad concipiendum nulla carnis concupiscentia prævenitur. Etsi enim Maria Evæ filia non negatur, tamen sicut Eva concepisse a nullo qui recte sapiat affirmatur, quia Eva sic suo conceptui ministrare carnis materiam comprobatur, ut effectus ministrandi præcedentem concupiscentiam prosequatur. Ex quo Eva Deo per inobedientiam contradixit, carni ejus divina ultio æstam libidinis sic inflixit, ut postmodum ad effectum concipiendi nullatenus perveniret, nisi carnis concupiscentiam tam suam, quam alterius præsentiret. Et quoniam cum ad gignendum carnaliter pervenitur, caro gignentis prius carnali concupiscentia delinitur, non incongrue eadem concupiscentia potest nostræ carnis origo vel initium appellari, siue cujus prævio blandimento nostra generatio non potest consummari. Et hi quidem, qui ad gignendum nos carnis suæ materiam infuderunt, ejusdem etiam in nos carnis concupiscentiam transfuderunt: et hæc transfusio nostram omnium naturaliter inficit genituram, quia vitium quasi conversum dicitur in naturam. Propter quod Apostolus, tam nos quam cæteros, « natura filios iræ » dicit (*Ephes. 2*), quia videlicet per illam sumus concupiscentiam generati; per illam originalibus vinculis obligati. Inde etiam idem peccatum, quo quisque nostrum antequam boni quidquam vel mali faciat naturaliter obligatur, originale non incongrue nominatur, quia ab illo caro nostra originem quodammodo videtur accepisse, et ei hoc initium generatio carnalis intulisse. Sed hanc originem, siue initium Christo Maria non donavit, quæ tamen eum carnaliter generavit, quia et ad gignendum eum semotivam carnis suæ materiam ministravit, et inter ministrandum nullo præventu libidinis æstuavit. Hoc est quod Athanasius dicit: « Neque enim, ait, corpori Maria originem dedit, licet ad crementa partumque corporis, omne quod sexus sui est naturale contulerit. » Dicit Mariam corpori Christi originem non dedisse, et tamen omne quod sexus sui naturale est contulisse, in quo ostendit eam, et quod matris est proprium, id est carnis materiam, impendisse, et tamen nullam originalis vitii maculam intulisse. Hoc prædicat, hoc replicat, hoc diversis modis inculcando liber iste multiplicat: quod scilicet corpus Christi, quamvis nostro simile naturaliter habeatur, a nostrorum tamen contagio vitiorum nullatenus inchoatur. De quo ait quod « licet sexus sui officio genuerit, ta-

(15) Explicat verba S. Hilarii ex l. x. De Trinit.

men non terrenæ conceptionis suscepit elementis; » et infra: « Non terrenis inchoatum corpus elementis. » Et quid terrena elementa, vel terrenæ conceptionis elementa velit intelligi, paulo post videtur ostendere, cum nostrorum corporum initia breviter invenitur describere. « Quod si terrena corpora, inquit, id est secundum elementa communium causarum initiata. » Communes igitur causas, quibus concurrentibus corpora nostra initiantur, elementa dicit terrena, id est vitiosa, propter quæ et corpora nostra vocat terrena, non materiam designans, sed vitia quæ ipsorum corporum sunt quædam initia, quia post peccatum Adæ, nisi parentes nostri concupiscentiæ vitii æstuarent, nullam profecto sobolem carnaliter generarent. De quibus vitiiis alibi dicit: « Christus etiam vitiorum nostrorum origo esset conceptus. » Quod si Christus vitiorum nostrorum origo conceptus non est, unde conceptus est? De Spiritu sancto. Supervenit quippe Spiritus sanctus in Virginem, et operatus est conceptionis hujus originem: ad hoc replens Virginem, ut in concipiendo carnis suæ materiam impertiret, ad hoc obumbrans ei, ut æstum libidinis non sentiret. Cum ergo dicitur vel Virgo de Spiritu concepisse, vel Christus a Spiritu carnis originem accepisse, non intelligitur quod divina substantia in carnem transierit, vel conceptionis hujus causa materialis existerit, sed adventus ejus in Virginem, et mira operatio designatur, per quam Virgo generat, et Christus mirabiliter generatur. Nostram quidem conceptionem operatur conjunctio maris et seminae, illam vero Verbum Dei, vel Spiritus manens in Virgine: et ideo hujus ratio de deorsum venire comprobatur, illius vero longe aliter ac desuper venire commendatur. De qua meus Augustinus in libro De Genesi ad litteram (cap. 20): « Ratio, inquit, conceptionis ejus, non a semine virili, sed longe aliter ac desuper venit. Quod est rationem hujus conceptionis longe aliter ac desuper venisse, hoc esse æstimo, a Verbo Dei, vel Spiritu originem accepisse, quia et Verbum Dei de sinu Patris veniens mansit in Virgine, et « Spiritus, inquit, sanctus superveniet in te (*Luc. 1*). » ideo Athanasius dicit: « Caro non aliunde originem sumpserat quam ex Verbo. Et infra de Christo: « Ipse, inquit, corporis sui origo est. » Et iterum: « Originem, inquit, ejus ex supervenientis in Virgine sancti Spiritus aditu testatus est. » Et infra: « Quod ex conceptu, ait, Spiritus sancti Virgo progenuit. » Et multa hujusmodi.

Sive ergo Verbum Dei, sive Spiritus hanc originem dicatur operari, non debet absolum vel contrarium æstimari, quia et « Sapientia ædificavit sibi domum (*Prov. 12*), » id est Filius Dei corpus suum; et: « Quod in ea, inquit, natum est, de Spiritu sancto est (*Matth. 1*). » Cum autem seu Verbo, seu Spiritui hæc operatio assignatur (15), non tamen egisse Maria quod suum est abnegatur, imo certum est illam carnis suæ **22** materiam præstitisse, et hujus

conceptionis causam materiale[m] existisse. Spiritus vero sanctus, sicut vestra optime scripsit prudentia, in conceptione Christi non fuit materialis causa, sed efficiens. Et quid, quæso, causa materialis profuisset, si non causa efficiens adfuisset: quæ miro et inusitato modo virginem sterile[m] secundavit, dum sementivam ejus carnem sine virili opere in corpus filii transformavit? Recte ergo ille Filius dici potest originem accepisse a Spiritu, quia de eo conceptus est, et nihilominus originem ex Maria, quia ex muliere factus est, ut ille causa efficiens, ista causa materialis sit, et vera mater veri hominis sit. Sicut enim ille verus homo, sic illa vera mater fuit, quæ ex carne propria illum progenit, quod Eutiches et qui cum eo erant negare præsumperunt, et eum nil accepisse ex carne Virginis contenderunt. Dicebant quippe quia, etsi in utero Virginis fuerat incarnatus, non erat tamen ex illius semine procreatus, forte ne illi injuriam inferre viderentur, si ex tali materia eum esse genitum faterentur. Erroneam quorum sententiam Beda ille venerabilis, ad quem me remisistis, molitur evertere, et eos, imo eorum similes ad fidem convertere, asserens quia ille carnem sumpsit non de nihilo, non aliunde, sed ex proprio Virginis semine (15*), et alioquin, ait, nec vere filius hominis diceretur, qui originem non haberet ex homine. In quo non extimo eundem Bedam Augustino, vel Athanasio contraria dicere vel sentire, neque illos e converso ab hujusmodi sententia dissentire, cum iste loquatur de materia corporis sementiva, ille vero de operatione divina. Quia enim desuper venit hujus conceptionis ratio, non incongrue dici potest inde originem accepisse conceptio, quia vero carnem traxit ex virgine, recte et originem habuisse perhibetur ex homine. Istud Beda contra Eutichem studuit approbare, illud Athanasius multipliciter commendare, nec in hoc alter alteri mihi visus est repugnare, sed suos quisque adversarios viriliter expugnare. Neque Beda ignorat, ut æstimo, desuper venisse conceptionis hujus rationem, neque Athanasius negat Mariam præbuisse sementivam sui corporis portionem, sed Beda id ad probandum suscipit quod quasi secundarium famulatur, ille vero quod primum et præcipuum operatur. Loquens autem ille de ratione conceptionis, quæ prima et præcipua non immerito judicatur, non tacet de Maria quæ, remota concupiscentia, quod matris est reliquum operatur, sed fatetur eam et ex seipsa filium genuisse, et non nisi a Deo eundem suscepisse. Virgo, ait, non nisi ex sancto Spiritu genuit quod genuit, et quamvis tantum ad nativitatem carnis ex se daret, quantum ex se feminæ edendorum corporum susceptis originibus impenderent, et cætera. Et alibi: Cum prædicemus, inquit, ut vere Dei Filius verus hominis filius natus sit. Et infra: Officio, inquit, usa materno sexus sui naturam in

(15*) In Beda, l. iv in Lucam, c. 49, sic habetur: sed materna traxit ex carne.

A conceptu, et partu hominis exsecuta est. Et iterum: Genuit, inquit, ex se corpus, sed quod conceptum esset ex Spiritu.

In his verbis satis aperte, et illam vere matrem, et illum vere filium hominis constituitur: quod minime posset dici, si non ex carne ejus veraciter nasceretur. Sed quia ille a vitiis nostræ originis, vel a nostris originalibus vitiis exordium non accepit, dum ejus præjacentem materiam carnalis concupiscentia non infecit, recte ejus originem Athanasius et mirabilem commendat, et commendabilem admiratur, quam novo genere descendens in Virginem Verbum Dei, vel Spiritus operatur. Unde et ipse, qui sic a Verbo Dei est susceptus, de Spiritu est conceptus, et si novit cæteris hominibus humanæ substantiæ veritate consimilem, dicit tamen naturali quadam virtute longe dissimilem, ut sicut in conceptione nil pertulit contrarium sanctitati, sic postmodum in anima vel corpore nil sufferret aut contrarium voluntati. Nos nimirum quia per parentum concupiscentiam generamur, et in ipsa origine peccatorum nexibus obligamur, nati quidem conditioni tam miseræ subjugamur, ut, quamvis inviti, pœnarum tamen angustias patiamur. Sic in ipso conceptu nostra natura vitiat, sic prævalente culpa inevitabiliter infirmatur, ut, velit nolit, accidentibus angustis affligatur, et quam in Adam ante peccatum acceperat, firmitatem perdere compellatur. Et quia a quoquam nostrum hæc infirmitas, utpote jam ingenta, non potest evitari, usurpative natura moritur appellari. Jam ergo naturaliter infirmi sumus, jam naturaliter timore et tristitia, fame et siti, calore et frigore, flagellis et vulneribus affligimur, ita ut hæc incommoda nec possimus penitus removere, nec possimus, cum acciderint, non delere. Hic est ille sudor, in quo post peccatum panem nos rum miserabiliter manducamus; hæc est illa infirmitas, in qua naturaliter laboramus; hæc est natura cujus nexibus exui peroptamus, ut nostræ voluntati tandem nil contrarium sufferamus. Hanc naturam dicit Athanasius in Christo non fuisse; hujus eum infirmitatis non credit existisse, ut scilicet invitus quidquam molestiæ vel in anima, vel in corpore pateretur, quamvis ei plurimum inferri videretur (16).

Quia enim mater ejus viri consortium ignoravit, quia in concipiendo carnalis eam concupiscentia non sedavit: sed Spiritus superveniens, et obumbrans virtus Altissimi 23 fecundavit, illum de genitum, fuisse dicit naturæ tam potentis, ut posset evitare pœnæ molestias occurrentis. Sicut enim nostra nos vitiosa origo informavit, et ad patiendum et dolendum invitos subjugavit, sic et illum origo sua carens vitio roboravit, et ab ejus voluntate omnem prorsus molestiam relegavit.

Passiones igitur suam in unum non potuerunt naturam exercere, dum ejus voluntati nihil potuerunt

(16) Hæc optime explicant varia loca S. Hilarii.

contrarium admovere, et cum ille cuncta videretur
 occurrentia sustinere, tamen nihil horum adversus
 eum potuit prævalere. Tantæ quippe fuerat firmitatis,
 ut privari non posset jure proprio voluntatis;
 nec primatum in eo naturalis nostra infirmitas,
 vel infirma necessitas obtineret, sed sua in omnibus
 voluntas permaneret. Eapropter sicut natus est cum
 voluit, sic passus est quæ voluit, afflicus ut voluit,
 non habens naturam, ut sicut nos dolere cogere-
 tur, sed habens voluntatem, ut condolendo nostris dolo-
 ribus mederetur (16^a). Hoc liber iste, de quo nobis
 sermo est, videtur prædicare, hoc prædicando mul-
 tipliciter commendare: quod scilicet Christus, cu-
 jus omni vitio caruit genitura, ad illatas passiones
 non doluerit ex natura (17). Neque enim negat
 quin ille nostri et corporis et animi passiones per-
 tulerit, perferendo doluerit, sed quia hunc dolorem
 non ei necessitas (18) naturalis intulerit, sed ipse
 eum voluntate suscepit. Passus est, inquit, Domi-
 nus Jesus Christus, dum cæditur, dum suspenditur,
 dum crucifigitur, dum moritur, sed in corpus hu-
 mani irruens passio, necnon fuit passio, nec ta-
 men naturam passionis exercuit, dum et pœnali
 ministerio desavit, ut virtus corporis sine sensu
 pœnæ, vim pœnæ in se desavientis excipit. Natu-
 ram passionis tunc passio videtur exercere, cum pa-
 tientem, velit nolit, ad dolendum potest compellere,
 cum juxta modum vel impetum, quò ista superve-
 niens ingravescit, ille coactus vel animo vel corpore
 contabescit. Verum naturam passionis in Christo,
 sua passio nequaquam exercuit, dum ejus amaritudo
 adversus illum prævalere non potuit, quia etsi illi
 tumultus passionum, gravis et multiplex est infli-
 ctus, ille tamen non nisi quando, quantum, quo-
 modo voluit, est afflicus. Unde et id quod sensit,
 dicit eum quodammodo non sensisse, et vim pœnæ
 savientis sine sensu pœnali excepisse, quia videtur
 non sentire pœnam qui ea non gravatur, et videtur
 non gravari, qui voluntatis imperio ejus graveli-
 nem moderatur. Virtus, ait, corporis, sine sensu
 pœnæ vim pœnæ in se desavientis excipit. Et quia
 id forte plenum scrupuli videbatur, quod sine sensu
 pœnæ excepisse vim pœnæ memoratur, qualiter
 hoc debeat intelligi consequenter evidentius demon-
 stratur, cum illius naturæ hæc quasi insensibilitas
 assignatur, nisi forte prudentiori aliter debere in-
 telligi videatur, dum tamen constat quod in eisdem
 verbis veritas habeatur. « Habuerat, inquit, sane
 illud Domini nostri corpus, doloris nostri naturam,
 si corpus nostrum id naturæ habeat, ut calcet undas
 et super fluctus eat. » Neque nostrum corpus ejus
 esse vult naturæ, cujus corpus Christi est, neque
 illud e converso cujus et nostrum est, non quia non

sit verus homo sicut et nos, sed quia non vitiosus
 naturaliter sicut nos. Quod apertius in sequentibus
 monstrat. « Homo, inquit, ille de Deo est, habens
 ad patiendum quidem corpus, et passus est; sed na-
 turam non habens ad dolendum, naturæ enim pro-
 priæ ac suæ corpus est. » Et paulo post: « Habuit
 enim corpus, sed originis suæ proprium, neque ex
 vitiis humanæ conceptionis existens. » Et infra:
 « Species, inquit, et veritas corporis hominem
 testetur: sed naturas vitiorum ignoret. » Naturas
 igitur vitiorum ignoravit, quia vitia infirmitatis
 nostræ non naturaliter, sed voluntarie toleravit.
 Unde et alibi: « Demonstrati, inquit, non ambi-
 guum est in natura ejus corporis, infirmitatem na-
 turæ corporeæ non fuisse, et passionem illam, licet
 illata corpori sit, non tamen naturam dolendi cor-
 pori intulisse, quia, quamvis forma corporis nostri
 esset in Domino, non tamen in vitiosæ infirmitatis
 nostræ esset corpore, qui non esset in origine,
 quod ex conceptu Spiritus sancti Virgo progenit,
 quod, licet sexus sui officio genuerit, tamen non
 terrenæ conceptionis suscepit elementis. Genuit
 enim ex se corpus, sed quod conceptum esset ex
 Spiritu, habens quidem in se sui corporis verita-
 tem, sed non habens naturæ infirmitatem, dum et
 corpus illud corporis veritas est, quod generatur ex
 Virgine, et extra corporis nostri infirmitatem est,
 quod spiritualis conceptionis sumpsit exordium. »

In his verbis ostenditur quod Christus cæteris
 hominibus virtute naturæ præpolleat, et ejusdem
 naturæ non sit ut doleat, et causa interseritur, quia
 scilicet vitiosa nostræ originis elementa nescivit,
 quæ origo nos miseros et peccato et pœna peccati
 naturaliter irrelivit. Illi neutrum infirmitas natura-
 lis infligit, nec sibi quævis molestia, vel in animo
 vel in corpore contradixit, imo sicut sine peccato et
 nasci potuit et natus permanere, sic pœnarum mo-
 lestias potuit vel non pati, vel passus, non dolere.
 Maximus episcopus: « Quod Christus, inquit, esurie-
 bat ut homo, non erat fragilitatis corporeæ, sed
 cœlestis gratiæ sacramentum. » Et infra: « Video,
 inquit, illum esurire, et necessitatem in eo non vi-
 deo manducandi. »

24 Quod ergo esuriit vel quidquid aliud susti-
 nuit, non contradictio, non necessitas, non invitum
 fuit vel animi vel corporis detrimentum, sed cœle-
 stis gratiæ sacramentum. Quia enim propositum
 ejus fuit hominibus medicinæ remedium impartire,
 prout eorum languoribus noverat expedire, sic in
 veritate substantiæ, vel formæ consimilis apparuit
 eisdem visibilis, ut habens ab origine miram naturæ
 firmitatem ad patiendum tamen quæ infirma sunt,
 inclinaret misericorditer voluntatem, habens ex na-

(16^a) Nota pro S. Hilarii sensu et mente.

(17) Confer B. Thom., iii p., q. 14, art. 2 et 3;
 Sent. d. 15, art. 2.

(18) Non talis necessitas qualis est in nobis: nam
 Christus necessitatem, quæ in ejus humanitate fuit,
 passiones illatas sentienti, voluntarie assumpsit;

potuitque per voluntatem suam tum divinam, tum
 humanam, quatenus est instrumentum Verbi, aver-
 tere passiones, impedire dolorem, prohibere mor-
 tem. Secundum hæc intelligendus est Philippus
 dum explicat S. Hilarium. Vide stellulam circa fi-
 nem hujus paginae.

tura ut posset passionibus non gravari, habens ex voluntate ut compatiendo posset infirmantibus suffragari. In hoc quippe corpus ejus vel animus a nostro differebat, quod sua enim infirmitas dolere non cogebat; sed quia ejus dolor nobis necessarius existebat, nobis non sibi dolorem voluntarium sufferebat. Sicut enim potuit non dolere si voluit, sic potuit et dolere cum voluit: voluit autem quando vel quantum nobis necessarium vidit esse, qui non tam dolere venerat quam prodesse. Ille ergo non doluit nisi volens, ego autem doleo etsi nolens; et ideo etsi mihi consimilis propter assumptam humanæ substantiæ veritatem, longe tamen fuit dissimilis, per naturæ, de qua loquor, mirabilem firmitatem. Quam ejus firmitatem et meus Augustinus commendare videtur, cum super Joannem (19) de turbata ejus anima loqueretur. « Non est, inquit, ullo modo dubitandum, non eum animi infirmitate, sed potestate turbatum, ne nobis desperatio salutis oriat, quando non potestate sed infirmitate turbamur. » Ille ergo potestate, nos non potestate sed infirmitate. Mira distantia, de qua et statim subjungit (20): « Ineffabili, ait, distantia, universum genus humanum animi fortitudine superabat, nunquid eadem prorsus, qua et nos infirmitate corporis laborabat? Imo, ut extimo, sicut animi, ita et corporis fortitudine a nobis differebat, quam differentiam sua ei munda conceptio conferebat, quæ sicut nova existit, cursum nesciens cæteris hominibus naturalem, sic ei novo genere firmitatem contulit singularem. »

Infirmum quidem corpus ejus fuit, in eo quod pati potuit et dolere, quam infirmitatem resurrectionis gratia voluit abolere, sed firmum fuit, quia carens natura vitiosa, vel vitio naturali, quam firmitatem ex conceptione traxerat spiritali. Propter illam infirmitatem, quæ tam potestate quam voluntate est assumpta, et gloriôsæ resurrectionis beneficio est consumpta, passibilis et mortalis fuisse veraciter prædicatur, et eum languores nostros et infirmitates portasse plagas Isaias propheta protestatur (cap. 53).

Propter illam vero firmitatem, quæ ei accidit ex natura, quam ei non concupiscentialis, sed spiritalis contulit genitura, universum genus humanum superasse ineffabili distantia perhibetur, ita ut super ea expavescens diabolus miraretur. Hanc enim distantiam, sicut Leo papa dicit (21), et diabolus voluit explorare, cum post Jejunium, Christus ausus est attentare. « Expavescens, inquit, in eo quadraginta dierum noctiumque Jejunium, explorare callide voluit, utrum hanc continentiam donatam haberet, an propriam: ut non metueret deceptionis suarum opera resolvenda, si Christus ejus esset conditionis, cujus et corporis. » Continentiam quippe qua diebus quadraginta Christus, nihil comederat, non sicut Moyses et Elias donatam recens receperat, sed ab

A origine propriam, id est naturalem habuerat: quæ etsi corporis nostri erat, nostræ tamen conditionis non erat, quia, sicut nihil in origine vitiosum, sic in opere nihil sibi repugnans vel contrarium sentiebat. Verum cum nostram in se certi causa mysterii esuriam recepisset, gavisus est diabolus, quod signum in eo naturæ passibilis invenisset, et putans eum ejus esse conditionis, cujus et corporis, tandem et deceptionum suarum tendiculas procaciter objectavit, sperans posse decipi quem esuries verum esse hominem demonstravit. Cujus spes et deceptio, nil quod speravit est adepta, imo ab eo quem decipi posse credidit, est decepta, quia in quo inventa est affectio esuriendi, in eo nulla inventa est necessitas comedendi, quia, sicut potuit, eum voluit, esuriens sustinere, sic ad eam removendam nullo cibo inventus est indigere. Cognito itaque et illum verum esse hominem qui esuriebat, et non nostræ infirmitatis hominem qui cibo non egebat, admirans diabolus et confusus recessit, et ad ministrandum ei angelorum exercitus letabundus accessit. Eapropter Athanasius de passionibus Christi loquens, non eas imbecilli naturæ vel naturali imbecillitati, sed potius ascribit voluntati, sciens et firmissime tenens eum et doluisse, et non naturaliter sed voluntarie doluisse. « Pro nobis, inquit, dolet, non et doloris nostri dolet sensu, habens in se doloris corpus, sed non habens naturam dolendi; » et infra: « Non est, inquit, vivificaturi flere, neque glorificandi dolere, et tamen vivificat qui flevit et doluit. » Ille aperte fatetur eum et fesse et doluisse, quamvis hoc ejus non fuerit, id est, quamvis ex necessitate vel natura non ei acciderit. « Ascribe, inquit, infirmitatem: si illi necessitas est et natura et si ibi vis est (22). In Christi passionibus necessitatem, naturam, violentiam non vult esse, sed quidquid sustinuit, vel doluit, voluntatem, sacramentum, potestatem, triumphum dicit esse. « Quis, rogo, ait, furor est totum hoc ad contumeliam imbecillis rapere naturæ, quod 25 et voluntas est, et sacramentum, quod et potestas est et triumphus? »

Nulla jam dubietas relinqui videtur, quin iste fateatur Christum doluisse, et ex voluntate doluisse, eum nos naturaliter insitum habeamus ut non ex voluntate, sed ex necessitate pœnaliter doleamus. In quo, ut videre videor, cum cæteris sane sapientibus sentit, et ab eo fides recte credentium non dissentit: quæ dicit Christum « virum dolorum » juxta Isaiam (Isa. LIII), sicut et vos optime scribitis existisse, et cum carne nostra, nostras affectiones sine peccato ex voluntate suscepisse. Quocirca miror summopere quare hujus lectionem esse inutilem existimastis, imo respuendam tanquam fidei contrariam indicastis: quod nequaquam, ut æstimo, tam libere fecissetis, si ei paulo diligentio rem operam dedissetis. Etsi enim ibi aliquid invenitur quod per

(19) Tractatu 60.

(20) Ibidem.

(21) Hom. super Dom. i Quadragesimæ.

(22) Non sic ex naturæ humanæ principiis, quin si voluisset, impedire potuisset.

se consideratum debet forsitan accusari, potest, nisi fallor, consideratis præcedentibus vel consequentibus excusari, et ad condemnandum quemvis librum, non est prætendenda duarum vel unius scrupulositas dictionis, sed consideranda totius series lectionis. Nusquam enim simul omnia possunt dici, et sunt nonnulla quibus singularibus potest merito contradici; sed cum omnia pariter attenduntur, quæ videbantur respuenda, plerumque præsidio circumjacentium muniuntur.

Quod si est illic aliquam sententiam invenire, quæ nullo pacto possit veritatis regulæ convenire, nunquid propter illam liber iste est contemnendus, vel potius ab his qui fissam habent unguam totus, sicut scribitis, respuendus? Nunquid propter unam falsitatem, quæ vera sunt reliqua debent a lectione prudentium removeri, cum Apostolus moneat legi omnia, quod bonum est teneri? (*I Thess. v.*) Sed neque ille, ut extimo, fissam habet unguam, qui cum falso et verum novit respuere, sed qui utrumque legens ab invicem novit prudenter discernere. Neque hæc dixi vel scripsi ut præsumerem vos docere, et scabello dignior in hemicyclio residere, sed vestram volo prudentiam humiliter commonere, ut his quæ dicta sunt dignetur diligentiam adhibere. Et si ea veritati posse viderit convenire, dignetur affectu benevolo consentire; si vero cognoverit contra veritatis regulam quidpiam me sentire, ægrotanti vel inscio ægrotanti curet et medicinalem scientiam, et correctionem congruam impertire. Neque enim sic diligo palpationis consentaneæ blandimenta, ut recusem secantis medici ferramenta, scieus meliora esse diligentis vulnera vel cruenta, quam odientis oscula fraudulenta (*Prov. xxvii*).

Ad hæc ergo quæ dicta sunt, volo vos non tacere, sed quod dignum vobis videbitur, respondere, quia, quidquid dixeritis, mea parvitas non lædetur, si tamen illud veritas, veritatem dilectio comitetur. Valete.

Denique postea quam litteras istas composui, et quo claudi solet epistola ultimum Valete apposui, comperi a magistro Gisleberto, Pictaviensi episcopo, quod librum istum, de quo nobis sermo est, scripsit non Athanasius, sicut noster titulus præmittitur, sed Hilarius Pictaviensis, cujus etiam et fides et doctrina commendabilis invenitur. Nudius enim tertius cum essem Parisius, idemque magister et episcopus Gislebertus mihi colloqui dignaretur, inter loquendum protulit de libro illo quemdam versiculum: « Sic, ait, inquit Hilarius de Trinitate. » Quem versiculum optima recognoscens, statim quæsi si operis illius, de quo ille versiculus assumptus est, Hilarius veraciter auctor erat, quia nostri codicis titulus Athanasium præferbat. At ille, ne me error tituli redderet dubium, totius principium operis memoriter duxit ad medium, addens et quoto librorum numero clauderetur, et in quo eorum ille, quem dixerat, versus haberetur. Quæ omnia cum hujus operis veraciter esse cognoscere, addidi quærere si totum

idem opus fide dignum debeat judicari et ille: « Quidquid, ait, in eo continetur dignum est commendari. » Sic per illum et error meus est de auctore hujus operis amputatus, et intellectus meus de veritate ejus dogmatis confirmatus. Iterum Vale.

EPISTOLA VI.

PHILIPPI AD JOANNEM

Ejusdem argumenti.

Gaudeo quod etsi aliquid mea parvitas contra vestram prudentiam asseverat: apud vos tamen, ut dicitis, inconcussa nostra dilectio perseverat. Scire vos volo mihi procul dubio notum esse librum nostrum quem legistis, ab Hilario scriptum esse, sicut audivi postmodum et a nonnullis doctoribus prædicari, et in aliorum codicum titulis prænotari. Super cuius quæ inter nos versatur quæstione quoddam mihi rescriptum transmisistis, et quia illud vobis non sufficere videbatur, alterum addidistis. Quæ utraque uno eodemque die suscipiens, cum illud quod primo scripsistis perlegissem, et in calce sermonis illud apostolicum invenissem: « Si quis vult contentiosus esse, nos talem consuetudinem non habemus (*I Cor. xi*); » proposui, fateor, ad illud nihil penitus respondere, ne quasi contentiosus vobis mererer displicere. Cum vero alterum legens, invenissem etiam in fine: « Hæc, charissimi, considerate, et quid super his vobis videatur, rescribite, » mutato proposito aliquid **26** volui vobis rescribere, ne mandatum vestrum tacendo viderer contemnere.

Miramini, ut dicitis, quod in epistola mea scripsi Apostolum dicere: « Omnia legite, quod bonum est tenete (*I Thess. v*), cum ibi sit « omnia probate (*ibid.*). » Sed hoc pro miro nullatenus duceretis, si Hieronymi ad Pamachium et Oceanum epistolam memoria teneretis. In ea enim « Apostolus, inquit, præcipit omnia legentes, quæ bona sunt retinentes. » Cum autem Apostolus legi mandet omnia, quæ bona sunt teneri, vos tamen librum Hilarii in quo multa dici perfectissime non negatis, respuendum penitus hæsitacione postposita judicatis, pro eo quod enim in aliquibus reprehensibilem aestimatis. Librum etiam quem idem Hilarius super Matthæum scribit, propter quasdam sententias quæ in eo, ut dicitis, vel falsæ vel scrupulosæ sunt, non probatis; ex quo datis intelligi quia, sicut id quod falsum est, sic illud quod scrupulosum est reprobatis. Ad quod apertius demonstrandum subjungitis: « Abundant catholici simplices libri, ut jure scrupulosi propter offensam debeant evitari, cum dicat Apostolus: « Nemo vos seducat in subtilitate sermonis (*Coloss. ii*). » Patet quia simplices libros, id est ad intelligendum planos et faciles, vultis solummodo lectitari, scrupulosos vero, id est subtiles et difficiles, evitari, ne scilicet in illam seductionis offensam incurratur, a qua sibi præcavere Colossenses Apostolus vel jubet, vel hortatur. Verum Hieronymus nec ea legi voluit in quibus est aliquid arguendum a portæ falsitatis,

si tamen ibi pariter invenitur utilitas veritatis, imo A
 libros etiam Origenis, quos in multis esse repre-
 hensibiles cognoscebat, et legebat frequentius et
 legentes nullatenus arguebat. « Origenem, inquit (23),
 propter eruditionem sic legendam arbitror quomodo
 Apollinarem et nonnullos ecclesiasticos scriptores,
 ut bona eorum eligamus, vitemus contraria. » Sed
 esto. Libri Origenis vel quilibet hujusmodi respu-
 tur, ne falsa pro veris astruendo in errorem sim-
 plices inducantur: et quantum juverit eruditio in-
 ventæ veritatis, tantum, imo plus noceat non
 intellectæ seductio falsitatis. Nunquid etiam debent
 quæ scrupulosa et subtilia sunt evitari, vel forte
 lecta et non intellecta inconsulto iudicio reprobari
 eisque pro vitio ipsa scrupulositas et subtilitas im-
 putari, et non inde multo potius multoque reveren-
 tius honorari? Quis unquam hoc apostolus, quis vir
 apostolicus vel dixit vel scripsit? ut videlicet libri
 simplices legantur, scrupulosi vero et subtiles jure
 propter offensam, ut scribitis, non legantur? Cum
 in subtilitate sermonis Colossenses non seduci Apo-
 stolus præmonebat, nunquid eos ad hoc inducere
 cupiebat, ut legere scripta scrupulosa et subtilia
 recusarent, simplicia tantummodo lectarent? Hoc
 nimirum non videtur lectionis illius series continere,
 ut intendat eos a lectione subtilium remove, imo
 in ea sollicitum se ostendit Apostolus, ut Colossenses
 plenius instruantur ne quasi rudes et simplices a
 pseudoapostolis subtiliter loquentibus seducantur.
 « Volo, inquit, vos scire qualem sollicitudinem ha-
 beam pro vobis, et pro his qui sunt Laodicæ, ut
 consolentur corda ipsorum instructi in charitate, et
 in omnes divitias plenitudinis intellectus, in agni-
 tione mysterii Patris Christi Jesu (Coloss. 1). » Qui
 ergo studet eos in omnes divitias plenitudinis intel-
 lectus instruere, ut mysterium Dei Patris, quod est
 « Verbum caro factum (Joan. 1), » possint agnoscere,
 non vult eos lectione librorum simplicium esse con-
 tentos, sed in his qui abscondita Dei Patris mysteria
 continent sic intentos, ut hæreticorum possint argu-
 mentationibus resistere, et subtiles eorum tendiculas
 librorum subtilium sententiis fortioribus destruere.
 Propter quod subjungit: « Hoc autem dico, ut nemo
 vos decipiat in subtilitate sermonis (Coloss. 1). » Et
 paulo post: « Videte ne quis vos decipiat per philo-
 sophiam et inanem fallaciam (ibid.). » Et supra:
 « Non cessamus, inquit, pro vobis orantes et postu-
 lantes, ut impleamini agnitione voluntatis ejus in
 omni sapientia, et intellectu spirituali (Coloss. 1). »

Vult Apostolus Colossenses in omni sapientia et
 intellectu spirituali proficere, legendo et intelligendo
 subtilia, subtilibus argumentis prudenter resistere,
 alioquin frustra vel hanc illis, vel alias aliis episto-
 las scripturaret, si non scrupulosa et difficilia et legi
 et intelligi peroptaret. Plerumque etenim tam subti-
 lia scribit, ut non facile nisi a sapientibus et spiri-
 talibus capiantur, plerumque tam scrupulosa, ut

(23) Epistola ad Traquillinum.

multi non capiendo, in errorem præcipites sedu-
 cantur, sicut et ipse ad Corinthios videtur intimare,
 et in sua Petrus Epistola manifestius demonstrare.
 Ad Corinthios: « Si quis, ait, videtur probata esse
 aut spiritalis, cognoscat quæ scribo vobis (I Cor.
 xv). » Et Petrus: « Sicut, ait, et charissimus frater
 noster Paulus, secundum datam sibi gratiam scrip-
 psit vobis, sicut et in omnibus epistolis loquens in
 eis de his, in quibus sunt quædam difficilia intelle-
 ctu, quæ indocti et instabiles depravant ad suam
 ipsorum perditionem (II Petr. iii). » Si scrupulosa
 et subtilia jure propter offensam, ut scribitis, evi-
 tantur, quare Paulus scribit ea quæ non nisi a sa-
 pientibus et spiritalibus cognoscuntur, et in quibus
 indocti et instabiles erroris scrupulum patiantur?

B Ipse quoque Dominus Jesus Christus in Evangeliiis
 tam subtiliter loquitur, ut nec apostolici capiant
 sermonis ejus subtilitatem, unde et aliquando aspere
 illorum increpat tarditatem. « Adhuc, inquit, et vos
 sine intellectu estis? » (Matth. xv.) 27 Tam scrup-
 ulose loquitur, ut nonnulli exhorrescant, sermonem
 ejus duritiæ intolerabilis arguentes, et ab ejus con-
 sectatu, resiliant objectum explanare scrupulum non
 valentes. « Multi, inquit, audientes ex discipulis
 ejus dixerunt: Durus est hic sermo; et abierunt
 retro: et jam cum illo non ambulabant (Joan. vi). »
 Et apud Matthæum (cap. xv): « Scis, inquit,
 quia Pharisei audito verbo scandalizati sunt? » Li-
 cet autem apostolicis et evangelicis litteris tanta
 subtilitas, tantus inesse scrupulus cognoscatur, non
 est tamen consilii ut propter eorum offensam lectio
 respuatur, imo ei necesse est multo diligentius in-
 sistatur, et quærendo et pulsando prudens lector
 competentem illius intelligentiam assequatur.

C Sic et scripta Hilarii, quamvis scrupulosa, quam-
 vis subtilia, non tamen, ut æstimo, debent con-
 temptibilia judicari, eorumque lectio nec a sapien-
 tibus, nec a simplicibus penitus relegari, quia
 utrisque profectum illa non mediocriter ministrabit,
 dum et sapiens sapienter obscura penetrabit, et
 simplex foris remanens humiliter eadem salutabit.
 Unde miror quod eadem scripta condemnare vestra
 prudentia non veretur, et doctorem tam præceden-
 tium quam præsentium iudicio non tenetur; qui
 succedentes Hilario nullius eum hæresis arguerunt,
 imo eum, prout decuit, dignis laudibus extulerunt.
 Hieronymus cum in libro De viris illustribus Hila-
 rium ad medium duceret, et quos ille scripserat
 singillatim libros exprimeret, istius de quo nobis
 sermo est libri videtur inter ceteros et præ cæteris
 mentionem fecisse, et nec isti nec cæteris notam
 hæresis impressisse. « Hilarius, inquit (24), urbis
 Pictavorum episcopus, Phrygiam relegatus, duo-
 decim adversus Arianos confecit libros, et alium
 librum de synodi quem ad Galliarum episcopos
 scripsit, et in Psalmos commentarios; est ejus et
 ad Constantium libellus, et alius in Constantium, et

(24) Vide epistolam ejusdem Hieron. ad Florentium.

Liber adversus Valentem et Ursatiam, historiam Ariminensem et Seleuciensis synodi continens, et liber hymnorum et mysteriorum alius, et commentarii in Matthæum, et tractatus in Job, et alius elegans libellus contra Auxentium, et nonnullæ ad diversos epistolæ. Aiunt quidam scripsisse eum in Cantica canticorum, sed a nobis hoc opus ignoratur. Textens Hieronymus catalogum librorum Hilarii, nullum eorum præsumpsit condemnare, qui tamen in eodem libro multorum aliorum opuscula non timet reprehensibilia demonstrare, et istorum notam forte non tacuisset, si indutus vestro sensu, tam detestabilem eis inesse pervidisset. Hunc enim ejus librum quem respuendum sine præjudicio judicatis, sibi ipsi quibusdam in locis esse contrarium affirmatis, quia videlicet dicit et Mariam corpori Christi originem non dedisse, et tamen eidem concipiendo maternum officium impendisse; dicit et ipsum Christum vulnera, crucem, mortem ad ultimum pertulisse, et tamen sine naturali sensu pœnæ vim pœnæ in se desævientis excepisse. Quorum duo media recte fidei dicitis convenire, primum vero et ultimum veritati penitus contraire.

Et quoniam hæc omnia non sibi esse contraria æstimavi, et quomodo veritati conveniant in alia ut potui epistola demonstravi, dicitis quod ejusmodi demonstrationem non feci congruenter, sed scripta falsitatis ad regulam veritatis detorsi violenter. Maria enim, ut scribitis, materiales originem corpori Christi dedit, non vitium, et quasi admirando subjungitis: O quam differunt Maria et vitium! quorum alterum pro altero me dicitis posuisse, dum originem, quam vitium non dedit, Mariam assero non dedisse. Ad hæc ego:

Scio quidem quia satis differunt vitium et Maria, et ego nec Mariam pro vitio, nec vitium posui pro Maria: sed, si lege nostra omnium operaretur vitium in Maria, id operari non improprie diceretur Maria. Quod enim in carne concupiscentia carnalis operatur, operati caro non immerito reputatur; et quod agit caro dum, velit nolit, homo carnalibus concupiscentiis inflammatur, id se homo agere sermone veridico protestatur: « Non enim, inquit Apostolus, quod volo bonum, hoc ago; sed quod odi malum, illud facio (Rom. vii). » Constans Apostolus ex spiritu et carne, sic illos diversa videbat operari, ut alterum alteri sentiret oblectari, et agere carnalia se dicebat propter blandimentum ingenitæ voluptatis, et odisse tamen illa, propter spiritualis renisum voluntatis. Quod si suum esse dicit quod caro carnaliter delectatur: cui tamen delectationi spiritus qui melior pars est ejus reluctatur, quanto rectius et proprius suum esse diceret hunc affectum, si eundem sopito spiritu perduceret ad effectum! Tunc enim proprie possunt carnis opera nostra dici, cum eis non sentimus obviantem spiritu contradici, cum conceptæ concupiscentiæ sic habentis laxioribus indulgetur, ut per carnalem copulam, quamvis legitimam, consummetur. Sed

non sicut carnalia, sic et spiritualia opera nostra dicere vel possumus vel debemus, quoniam a nobis eadem non habemus, imo Dei donante spiritu, et affectum et effectum spiritualium operum obtinemus. Ideo non tam nostra quam ejus sunt, cujus dono et gratia ea nos obtinere memoriter retinemus.

Quia igitur a conceptione Christi omnis proavis carnalis concupiscentia relegatur, non incongrue Maria illius carni dedisse originem abnegatur: quam dedisse tunc nimirum proprie diceretur, si ad concipiendum propria concupiscentia duceretur. Et quia eandem conceptionem superveniens in Virginem Spiritus operatur, recte origo hujus carnis eidem Spiritui assignatur; et ipse non immerito auctor hujus originis affirmatur, cujus dono et opere virgo manens et permanens mirabiliter fecundatur. Sic illi sancto corpori non Maria, sed Spiritus dedit originem, dum et illa in concipiendo naturalem et propriam non sensit libidinem, et iste operando, parituram venit in Virginem; illa virum nesciens nulla carnis pertulit incentiva, quæ lege miserabili nostrorum sunt conceptuum primitiva; iste largitate mirabili sua illi contulit donativa, naturali cessante vitio, hujus mirabilis conceptus expletiva. Nec tamen per hoc abnegat quin materiam ministraverit sementivam ex qua sibi Dei sapientia ædificavit corporis officinam, ut non aliunde, non de nihilo illam sibi credatur extruxisse, sed in utero et ex utero Virginis corpus veraciter assumpsisse. In qua assumptione quidam, sicut præsens audivi, scrupulum patiuntur, qui divinis litteris eruditi pro constanti defendere moliantur quod, etsi Christus in utero, et ex utero Virginis carnem sumpsit, illam tamen particulam ex qua nos alii concipimur, non assumpsit. Horrent enim vel credere vel dicere quod illam carnem liquidam quam physici vel semen vel sperma nominant, in Virgine Christus assumpserit, et non potius aliam sanctiorem vel saltem digniorem in eadem elegerit; tanquam non conveniat corpori tam præcipuæ sanctitatis, ut conceptum sit ex illa communi materia nostræ omnium vilitatis. Denique fides, ut putant, non exigit ut ex semine Virginis Christus conceptus asseratur, sed ex carne conceptum Virginis necesse est eum quisque Catholicus fateatur, multoque credibilis, multo esse convenientius ab illis æstimatur, ut non illam, sed aliam assumpsisse carnem particulam videatur. In qua æstimatione quantum Christo defuerunt, tantum Virgini videntur derogare, et matris injuriam certum est in filium redundare, et neutrum eorum dignis possunt laudibus honorare qui alteri non verentur honores ingratos arrogare.

Ex quo illam Virginem angelus Gabriel salutavit, ex quo facta salutatione, « Virtus illi Altissimi obumbravit (Luc. 1), » tam eam ineffabilis gratia permundavit, totam permundatio mirabilis mirabiliter honestavit. Et sicut nostra caro tam solida quam liquida, peccati et dedecoris accusatur, quia legi spiritus a lege membrorum pœnaliter repugna-

tur, sic posteaquam dictum est Virgini : « Spiritus sanctus superveniet in te (*ibid.*) , » illud Salomonis completum est : « Tota pulchra es, amica mea, et macula non est in te (*Cant. iv.*) . » Carnem ergo Virginis sementivam existimo dedecoris nil habere, nil majoris decoris alteram illi proximam obtinere, quin ex ea quæ ad formandos conceptus a principio est divinitus ordinata ædificet congrue domum suam sapientia humanitas incarnata. Propter illam quam accepit materiam ex Maria, dici potest ex ea Christus carnis originem habuisse; propter operantem in ea Spiritum, recte dicitur non ex Maria, sed ex Spiritu originem accepisse. Unde dictum est : « Quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est (*Matth. i.*) . »

Quod autem in passione dicit eum Hilarius non doluisse, quomodo intelligi debeat in eodem libro multis locis determinat : et ego satis superque in alia epistola notum feci, etsi nondum vestræ prudentiæ satisfeci. Quia enim conceptio illius ab omni tumultu libidinis pacata est et serena, caro ejus a naturæ nostræ vitio longe est aliena; et ideo quod nos in peccatis concepti, naturali patimur necessitate, ille, cujus caro nullo tangitur vitio, quia vitioso caret initio, libera patitur voluntate. De qua patiendi voluntate in primo vestrorum quibus nunc respondeo rescriptorum, bene prudenterque sentitis, sed ab eodem sensu ut videtur in altero dissentitis, dum in illo scientiæ Hilarii prout justum est concordatis, in altero vero, nisi fallor, longe contraria prædicatis. In primo enim me pro nihilo dicitis laborare, quod verbis multiplicibus enitor demonstrare id quod in Ecclesia quivis simplicissimus satis novit, et cujus assertio eruditum quempiam non permovet. Unde etiam quasi aliquantulum vos offendo quod pergameni plusquam necessitas sit expendo, dum longis sermonibus hoc ostendo, quod posset intimari plurima non loquendo. Dicitis enim : « Quod autem pergamentum expenditis in docendo, quod non necessitate, sed voluntate passus sit, pro damno vestro doleo, cum quivis simplicissimus in Ecclesia hoc noverit. » Bene vestra prudentia hoc in loco, et intelligit et fatetur quod Christus ad patiendum necessitate coactitia non urgetur, sed voluntate libera sic movetur, ut inde a nullo vel simplicissimo dubitetur. Contra quod si quis sentire præsumpserit, arguetur, sicut consequenter eadem vestra prudentia confitetur. Ait enim : « Cæterum quicumque contra hanc fidem senserunt, seu Augustinus, seu Hilarius, seu quilibet alius, aut errorem ipsum ante mortem correxisse credendi sunt, aut infideles permansisse. »

29 Cum igitur in passione Christi voluntas et non necessitas habeatur, et qui contra hanc fidem senserit sicut recte scribitis reus erroris teneatur, miror quare in alio rescripto contra hanc assertionem

(25) Per virtutem Christo extraneam facta. Vide col. seq. Alioquin fuisse miraculum, sed per vir-

A venire non timetis assignando necessitatem Christo patientis, quam sic ab eo antea removetis. Dicitis enim : « Nos ergo in Christi passionibus et voluntatem, et sacramentum et potestatem, et triumphum, et ea quæ liber vester vobiscum abnuit, necessitatem, naturam, violentiam, sed hæc etiam voluntaria volumus esse. » Illic dicitis Christum non necessitate, sed voluntate passum esse, hic autem in ejus passionibus necessitatem vultis esse; quod qualiter sibi conveniat, fateor incognitum mihi esse, nisi forte intelligitis necessitates duas esse, et unam earum illi patienti Christo esse, alteram vero ejus passionibus non inesse. Sed nec sic video quomodo possit stare, quod in hoc versiculo vultis irrevocabiliter affirmare, dum non aliquam aliam quam forte intelligere poteratis, sed eam necessitatem quam liber noster nobiscum abnuit nominatis. Illam quippe necessitatem seu violentiam, de quibus Hilarius loquitur, in Christi passionibus æstimo non fuisse, in quibus voluntatem, potestatem tam idem Hilarius quam vos dicitis existisse, quia quod libera Christus pertulit voluntate, non pertulit utique necessitate; et ad id quod potestatis imperio libens egit, profecto eum violentia non coegit, quia et necessitas voluntati et violentia præjudicat potestati.

B Passus itaque sputa, colaphos, vulnera, crucem, doluit quidem voluntate, posuit animam potestate, quia etsi hostes ei ejusmodi contumelias intulerunt, non tamen eum dolere vel mori necessario coegerunt, et ad hæc peragenda non prævaluit impetus injurias inferentis, sed potestas voluntaria sufferentis. Sic etiam perturbationem animæ, sic esuriam corporis potestativa suscepit voluntate, vel voluntaria potestate, habens spiritualis munere conceptionis inolitum, ut posset talibus non gravari contra morem nobis expertum et solitum, nisi id nostra exigere infirmitas videretur, ut verus homo humanis affectionibus probaretur, et cum patientibus patiens, salutaris nobis medicus haberetur.

C Quod ergo quadraginta diebus potuit jejunare, non miraculo (25), ut scribitis, sed propriæ virtuti debemus assignare, ne Moysi aut Eliæ parem cum nostra judicet hebetudo, quorum et conceptio longe dissimilis, et humanæ naturæ longe dissimilis fortitudo. Vos quidem illum, et post jejunium necessario dicitis esurisse, et post esuriam, si non comederet, necessario defecisse, nisi forte hæc gravamina vellet miraculi beneficio removeri, cujusmodi miraculum in Moyse quoque et Eliæ et quibusdam aliis possumus intueri. Dicitis enim : « Vere homo vere doxuit, habens naturam ut nisi manducaret, deficeret; mergeretur si super undas ambularet; moreretur si crucifigeretur, nisi miraculo id non fieri vellet, quorum quædam in aliis quibusdam ipse quoque operatus est, ut in Eliæ et Moyse, Petro et Mauro. » Et infra : « Fortitudinem jejunandi diutius Christum non natura, sed miraculo dicimus habuisse; cessante tutem divinam Christo propriam factum, non est cur negetur. »

enim miraculo statim natura esuriit. » Mirabile istud miraculum, quo donante quadraginta diebus a cibis Christus potuit abstinere, quo cessante non potuit natura diutius in diem sustinere; quin et esurientem infirmitate necessaria pateretur, et esuriens, nisi comederet, deficere cogeretur. Si ergo cessante miraculo statim ut dicitis natura esuriit, quare, quæso esuriens non comedit, vel non comedens non defecit? Legitur enim et post jejunium esurisse (*Matth. xv*): et tamen esuriens non legitur comedisse, nec invenitur non comedens defecisse. Debuit autem vel post jejunium esuriens comedere, vel non comedens deficere; sed, ut dixi, et esuriens non refecit, et non reficiens non defecit. Necesse est igitur ut dicatis vel miraculum non cessasse, vel ope miraculi Christum nullatenus jejunasse, quia si juvene miraculo jejunavit, et cum esuriret, idem miraculum jam cessavit, fatebimini eum post esurientem necessario defecisse, cum nusquam eum esurientem legatis comedisse. Sed hoc fateri nefas est. Si autem miraculum non cessavit, quomodo eum dicatis esurientem pertulisse, cum non nisi cessante miraculo naturam ejus dicatis esurisse? Ad evitandum igitur ea quæ possunt inconvenientia sic opponi, velle mihi melius miraculum hoc exponi, quia tantis mihi videtur obscuritatibus involutum, ut illud non pervideam nisi a vobis fuerit absolutum.

Aliter quidem, ut putabam, Christus, aliter Petrus vel Maurus super undas liquidas ambulavit. Aliter etiam Christus, aliter Elias vel Moyses jejunavit, quia illi natura infirmi et graves nihil tale per se facere potuerunt, et ideo virtute non sua, sed alterius hoc egerunt. Quod ut de illis unum accipiam, Petrus in se, et de se veraciter sentiebat, cum viso super mare Christo, sapienter et humiliter aiebat: « Domine, si tu es, jube me venire ad te super aquas (*Matth. xiv*). » Ac si dicat: Non mea, sed tua virtute, natura mea super mare liquidum ambulabit, eamque non si jussero, sed si tu jusseris, onus inolitum non gravabit. Illo ergo jubente, iste super illud intrepidus ambulavit, et attendens quis quid ageret, cum videret ventum validum **30** trepidavit. Et infirmatus fide, jam ad ima naturali gravedine descendisset nisi potentem manum Christus illi misericorditer extendisset. Aliter igitur, ut dixi, Petrus, aliter Christus super elementum liquidum ambulavit, quia Petrum in propria, Christum vero virtus propria sustentavit. Quam nimirum virtutem ex eo sibi contraxerat, quod naturam humanam Verbum sibi Deus assumpserat, conceptione quidem spiritali, in utero virginali: cujusmodi assumptionem nec ante, nec postea expertus est alter homo; et ideo nec ante, nec postea inventus est talis homo.

Quia enim illam ejus naturam talentum iniquitatis plumbeum non depressit, sed in nube levi de spiritu conceptus mirabiliter huc accessit, unda maris sub illius vestigio a tenore continuo non recessit, et

(26) Tractatu 60 in Joannem.

A illum ambulantem hiati fluido non demersit. Quia enim a regula sanctitatis, illius vel origo vel conceptio non dissensit, nullum Creatoris elementum, dum hic viveret, contrarium sibi sensit, sed tale corpus habuit, ut esset liberæ voluntatis, esset et per omnia voluntariæ potestatis. Potuit ergo si voluit non dolere, potuit, cum voluit, et dolere: doluit autem, cum nobis dolentibus voluit medicinaliter condolere; non doluit, cum voluit suum ingenitæ virtutis privilegium obtinere.

Posse autem dolere, quædam infirmitas est; non posse non dolere, major infirmitas est. Et illa quidem prima nobis cum Christo est communis, a qua et nos et ipse post resurrectionem est immunis, cum jam infirmari nostra, sive illius, non potest valitudo, et hæc impossibilitas non imbecillitas, sed consummata est fortitudo. Hac infirmitate, quæ est posse dolere, Christus et potuit et voluit humanos dolores sustinere: propter quam vir dolorum, et sciens infirmitatem veraci vaticinio prophetatur (*Isa. liii*), et crucifixus ex infirmitate solemniter ab Apostolo prædicatur (*II Cor. xiii*). Illa vero infirmitas, quæ est non posse non dolere, nobis tantum credenda est naturaliter inhæerere: qua pressus et oppressus non potest non gravari quisquis nostrum super terram, vel uno die conceditur demorari. Christus autem, ut æstimo, non debet æstinari quod vivens in hac vita non posset non turbari, quia cui erat incomparabilis et corporis et animi sanctitudo, profecto eorundem erat et incomparabilis fortitudo. Unde meus Augustinus (26): « Ineffabili, ait, distantia universum genus humanum animi fortitudine superabat. » Hæc est illa fortitudo, qua a nobis omnibus ineffabiliter differabat, quod cum more nostro inevitabilis turbandi necessitas non tenebat, sed cum vigore naturæ incolumis vitare posset omnes humanos cruciatus, tamen voluntaria potestate pro salute nostra omnium est turbatus. Unde præmittit (27): « Non est, inquit, ullo modo dubitandum, non eum infirmitate animi, sed potestate turbatum. »

Non vult Augustinus a quoquam fidelium dubitari quod Christus infirmitate animi non compulsus est perturbari, a cujus perturbatione sic animi relegat infirmitatem, ut eidem voluntariam attribuat potestatem. Vos autem, ut juxta sensum vestrum possit ille versiculus expediri, particulam quæ est « tantum » vultis illic incongrue subaudiri, et quod ille dicit « turbatum Christum non infirmitate animi, sed potestate; » vos dicitis non infirmitate tantum, sed etiam potestate. Miror quomodo Augustinus illud « tantum » apponi debere vel non vidit, vel forte viderat, sed invidit, et qui alibi ad exponendum Evangelium in verborum copia plurimum se diffudit, miror quare hic subtrahendo unam particulam, sensum litteræ sic confudit. Sed si diligentius velitis illius seriem lectionis attendere non hoc mihi

(27) Ibidem.

tur, sic posteaquam dictum est Virgini : « Spiritus sanctus superveniet in te (*ibid.*) , » illud Salomonis completum est : « Tota pulchra es, amica mea, et macula non est in te (*Cant. iv.*) . » Carnem ergo Virginis sementivam existimo dedecoris nil habere, nil majoris decoris alteram illi proximam obtinere, quin ex ea quæ ad formandos conceptus a principio est divinitus ordinata ædificet congrue domum suam sapientia humanitus incarnata. Propter illam quam accepit materiam ex Maria, dici potest ex ea Christus carnis originem habuisse; propter operantem in ea Spiritum, recte dicitur non ex Maria, sed ex Spiritu originem accepisse. Unde dictum est : « Quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est (*Matth. i.*) . »

Quod autem in passione dicit eum Hilarius non doluisse, quomodo intelligi debeat in eodem libro multis locis determinat : et ego satis superque in alia epistola notum feci, etsi nondum vestræ prudentiæ satisfeci. Quia enim conceptio illius ab omni tumultu libidinis pacata est et serena, caro ejus a naturæ nostræ vitii longe est aliena; et ideo quod nos in peccatis concepti, naturali patimur necessitate, ille, ejus caro nullo tangitur vitio, quia vitioso caret initio, libera patitur voluntate. De qua patiendi voluntate in primo vestrorum quibus nunc respondeo rescriptorum, bene prudenterque sentitis, sed ab eodem sensu ut videtur in altero dissentitis, dum in illo scientiæ Hilarii prout justum est concordatis, in altero vero, nisi fallor, longe contraria prædicatis. In primo enim me pro nihilo dicitis laborare, quod verbis multiplicibus enitor demonstrare id quod in Ecclesia quivis simplicissimus satis novit, et ejus assertio eruditum quempiam non permovit. Unde etiam quasi aliquantulum vos offendo quod pergameni plusquam necessitas sit expendo, dum longis sermonibus hoc ostendo, quod posset intimari plurima non loquendo. Dicitis enim : « Quod autem pergamenum expenditis in docendo, quod non necessitate, sed voluntate passus sit, pro damno vestro doleo, cum quivis simplicissimus in Ecclesia hoc noverit. » Bene vestra prudentia hoc in loco, et intelligit et fatetur quod Christus ad patiendum necessitate coactitia non urgetur, sed voluntate libera sic movetur, ut inde a nullo vel simplicissimo dubitetur. Contra quod si quis sentire præsumperit, arguetur, sicut consequenter eadem vestra prudentia confitetur. Ait enim : « Caterum quicumque contra hanc fidem senserunt, seu Augustinus, seu Hilarius, seu quilibet alius, aut errorem ipsum ante mortem correxisse credendi sunt, aut infideles permansisse. »

29 Cum igitur in passione Christi voluntas et non necessitas habeatur, et qui contra hanc fidem senserit sicut recte scribitis reus erroris teneatur, miror quare in alio rescripto contra hanc assertionem

(25) Per virtutem Christo extraneam facto. Vide col. seq. Alioquin fuisse miraculum, sed per vir-

venire non timetis assignando necessitatem Christo patientis, quam sic ab eo antea removetis. Dicitis enim : « Nos ergo in Christi passionibus et voluntatem, et sacramentum et potestatem, et triumphum, et ea quæ liber vester vobiscum abnuit, necessitatem, naturam, violentiam, sed hæc etiam voluntaria volumus esse. » Illic dicitis Christum non necessitate, sed voluntate passum esse, hic autem in ejus passionibus necessitatem vultis esse; quod qualiter sibi conveniat, fateor incognitum mihi esse, nisi forte intelligitis necessitates duas esse, et unam earum illi patienti Christo esse, alteram vero ejus passionibus non inesse. Sed nec sic videri quomodo possit stare, quod in hoc versiculo vultis irrevocabiliter affirmare, dum non aliquam aliam quam forte intelligere poteratis, sed eam necessitatem quam liber noster vobiscum abnuit nominatis. Illam quippe necessitatem seu violentiam, de quibus Hilarius loquitur, in Christi passionibus æstimo non fuisse, in quibus voluntatem, potestatem tam idem Hilarius quam vos dicitis existisse, quia quod libera Christus pertulit voluntate, non pertulit utique necessitate; et ad id quod potestatis imperio libens egit, profecto eum violentia non coegit, quia et necessitas voluntati et violentia præjudicat potestati.

Passus itaque sputa, colaphos, vulnera, crucem, doluit quidem voluntate, postuit animam potestate, quia etsi hostes ei ejusmodi contumelias intulerunt, non tamen eum dolere vel mori necessario coegerunt, et ad hæc peragenda non prævaluit impetus injurias inferentis, sed potestas voluntaria sufferentis. Sic etiam perturbationem animæ, sic esuriam corporis potestativa suscepit voluntate, vel voluntaria potestate, habens spiritalis munere conceptionis inolitum, ut posset talibus non gravari contra morem nobis expertum et solitum, nisi id nostra exigere infirmitas videretur, ut verus homo humanis affectionibus probaretur, et cum patientibus patiens, salutaris nobis medicus haberetur.

Quod ergo quadraginta diebus potuit jejunaire, non miraculo (25), ut scribitis, sed propriæ virtuti debemus assignare, ne Moysi aut Eliæ parem cum nostra judicet hebetudo, quorum et conceptio longe dissimilis, et humanæ naturæ longe dissimilis fortitudo. Vos quidem illum, et post jejunium necessario dicitis esurisse, et post esuriam, si non comederet, necessario defecisse, nisi forte hæc gravamina vellet miraculi beneficio removeri, cujusmodi miraculum in Moyse quoque et Elia et quibusdam aliis possumus intueri. Dicitis enim : « Vere homo vere doluit, habens naturam ut nisi manducaret, deliceret; mergeretur si super undas ambularet; moreretur si crucifigeretur, nisi miraculo id non fieri vellet, quorum quædam in aliis quibusdam ipse quoque operatus est, ut in Elia et Moyse, Petro et Mauro. » Et infra : « Fortitudinem jejunandi diutius Christum non natura, sed miraculo dicimus habuisse; cessante tamen divinam Christo propriam factum, non est cur urgetur.

enim miraculo statim natura esuriit. Mirabile istud miraculum, quo donante quadraginta diebus a cibis Christus potuit abstinere, quo cessante non potuit natura diutius inedia sustinere; quin et esuriem infirmitate necessaria pateretur, et esuriens, nisi comederet, deficere cogeretur. Si ergo cessante miraculo statim ut dicitis natura esuriit, quare, quæso esuriens non comedit, vel non comedens non defecit? Legitur enim et post jejunium esurisse (*Matth. iv*): et tamen esuriens non legitur comedisse, nec invenitur non comedens defecisse. Debit autem vel post jejunium esuriens comedere, vel non comedens deficere; sed, ut dixi, et esuriens non refecit, et non reficiens non defecit. Necesse est igitur ut dicatis vel miraculum non cessasse, vel ope miraculi Christum nullatenus jejunasse, quia si iuvante miraculo jejunavit, et cum esuriret, idem miraculum jam cessavit, fatebimini eum post esuriem necessario defecisse, cum nusquam eum esurientem legatis comedisse. Sed hoc fateri nefas est. Si autem miraculum non cessavit, quomodo eum dicetis esuriem pertulisse, cum nonnisi cessante miraculo naturam ejus dicatis esurisse? Ad evitandum igitur ea quæ possunt inconvenientia sic opponi, vellem mihi melius miraculum hoc exponi, quia tantis mihi videtur obscuritatibus involutum, ut illud non pervideam nisi a vobis fuerit absolutum.

Aliter quidem, ut putabam, Christus, aliter Petrus vel Maurus super undas liquidas ambulavit. Aliter etiam Christus, aliter Elias vel Moyses jejunavit, quia illi natura infirmi et graves nihil tale per se facere potuerunt, et ideo virtute non sua, sed alterius hoc egerunt. Quod ut de illis unum accipiam, Petrus in se, et de se veraciter sentiebat, cum viso super mare Christo, sapienter et humiliter aiebat: « Domine, si tu es, jube me venire ad te super aquas (*Matth. xiv*). » Ac si dicat: Non mea, sed tua virtute, natura mea super mare liquidum ambulabit, eamque non si jussero, sed si tu jusseris, onus inolitum non gravabit. Illo ergo jubente, iste super illud intrepidus ambulavit, et attendens quis quid ageret, cum videret ventum validum **30** trepidavit. Et infirmatus Sde, jam ad ima naturali gravedine descendisset nisi potentem manum Christus illi misericorditer extendisset. Aliter igitur, ut dixi, Petrus, aliter Christus super elementum liquidum ambulavit, quia Petrum impropria, Christum vero virtus propria sustentavit. Quam nimirum virtutem ex eo sibi contraxerat, quod naturam humanam Verbum sibi Deus assumpserat, conceptione quidem spiritali, in utero virginali: cujusmodi assumptionem nec ante, nec postea expertus est alter homo; et ideo nec ante, nec postea inventus est talis homo.

Quia enim illam ejus naturam talentum iniquitatis plumbeum non depressit, sed in nube levi de spiritu conceptus mirabiliter huc accessit, unda maris sub illius vestigio a tenore continuo non recessit, et

(26) Tractatu 60 in Joannem.

A illum ambulantem hiati Suido non demersit. Quia enim a regula sanctitatis, illius vel origo vel conceptio non dissensit, nullum Creatoris elementum, dum hic viveret, contrarium sibi sensit, sed tale corpus habuit, ut esset liberæ voluntatis, esset et per omnia voluntariæ potestatis. Potuit ergo si voluit non dolere, potuit, cum voluit, et dolere: doluit autem, cum nobis dolentibus voluit medicinaliter condolere; non doluit, cum voluit suum ingenitæ virtutis privilegium obtinere.

Posse autem dolere, quedam infirmitas est; non posse non dolere, major infirmitas est. Et illa quidem prima nobis cum Christo est communis, a qua et nos et ipse post resurrectionem est immunis, cum jam infirmari nostra, sive illius, non potest valuisse, et hæc impossibilitas non imbecillitas, sed consummata est fortitudo. Hæc infirmitate, quæ est posse dolere, Christus et potuit et voluit humanos dolores sustinere: propter quam vir dolorum, et sciens infirmitatem veraci vaticinio prophetatur (*Isa. Lii*), et crucifixus ex infirmitate solemniter ab Apostolo prædicatur (*II Cor. xiii*). Illa vero infirmitas, quæ est non posse non dolere, nobis tantum credenda est naturaliter inherere: quæ pressus et oppressus non potest non gravari quisquis nostrum super terram, vel uno die conceditur demorari. Christus autem, ut æstimo, non debet æstimari quod vivens in hac vita non posset non turbari, quia cui erat incomparabilis et corporis et animi sanctitudo, profecto eorundem erat et incomparabilis fortitudo. Unde meus Augustinus (26): « Ineffabili, ait, distantia universum genus humanum animi fortitudine superabat. » Hæc est illa fortitudo, quæ a nobis omnibus ineffabiliter differebat, quod cum more nostro inevitabilis turbandi necessitas non tenebat, sed cum vigore naturæ incolumis vitare posset omnes humanos cruciatus, tamen voluntaria potestate pro salute nostra omnium est turbatus. Unde præmittit (27): « Non est, inquit, ullo modo dubitandum, non eum infirmitate animi, sed potestate turbatum. »

Non vult Augustinus a quoquam fidelium dubitari quod Christus infirmitate animi non compulsus est perturbari, a cujus perturbatione sic animi relegat infirmitatem, ut eidem voluntariam attribuat potestatem. Vos autem, ut juxta sensum vestrum possit ille versiculus expediri, particulam quæ est « tantum » vultis illic incongrue subaudiri, et quod ille dicit « turbatum Christum non infirmitate animi, sed potestate; » vos dicitis non infirmitate tantum, sed etiam potestate. Miror quomodo Augustinus illud « tantum » apponi debere vel non vidit, vel forte viderat, sed invidit, et qui a se ad exponendum Evangelium in verborum copia plurimum se diffudit, miror quare hic subtrahendo unam particulam, sensum litteræ sic confudit. Sed si diligentius velit illius seriem lectionis attendere non hoc mihi

(27) Ibidem.

vel ante, vel postea videtur ostendere, sed sicut A nobis perturbandi aufert animi potestatem, et solam infert infirmitatem, sic illi e converso infirmitate sublata voluntariam attribuit potestatem. Cum enim dixisset: « Non est ullo modo dubitandum, non eum animi infirmitate, sed potestate turbatum, » subjunxit: « Ne nobis desperatio salutis oriatur, quando non potestate, sed infirmitate turbamur. » Nimirum cum hic diceret nos infirmitate turbari non potestate, non addit « tantum » et illic cum diceret Christum potestate turbari non infirmitate, non etiam apposuit « tantum. » Neque hic igitur, neque illic, ni fallor, censuit apponendum, et ideo et hinc et illinc æstimo removendum. Quod si illic vultis apponi, et hic etiam apponendum videtur, et ita non mediocri absurditas orietur, ut sicut illum turbatum dicitis tam infirmitate quam potestate, ita et nos turbari asseramur tam potestate quam infirmitate. Quod utrumque abnegat Augustinus.

Quod si vobis complaceret utraque illam super Joannem diligentius revolvere lectionem, ubi facit idem Augustinus de Christi perturbationibus mentionem, videlicet cum vel de turbata ejus invenitur anima disputare, vel de turbante semetipsum cum disponit Lazarum suscitare (Joan. xi), videretis, ut æstimo, quod a nullo qui recte sapiat dubitetur, quia Christus non infirmitate necessaria, sed potestate voluntaria perturbetur. In illo etiam Maximi versiculo: « Quod Christus esuriebat ut homo, non erat fragilitatis corporeæ, sed celestis gratiæ sacramentum, » ad id quod dictum est, non erat fragilitatis corporeæ, subaudiendum dicitis « tantum » ut illa esurics 31 non sit fragilitas corporea tantum, sed etiam celestis gratiæ sacramentum.

Quocirca sicut de Augustino, sic et de Maximo non sufficit admirari, quia illam subtrahendo particulam, intellectum literæ voluit obscurari, et quomodo præterea contigit in hoc aubos pariter convenire, ut illam unam eandemque particulam in his vellent versiculis subaudire? Sed nec iste nec ille illud « tantum » vel apposuit vel (ni fallor), censuit apponendum, et ideo nec a nobis, eisdem est versiculis inserendum, quia sicut Augustinus dicit Christum infirmitate animi turbatum non fuisse, sic et eum non fragilitate corporea dicit Maximus esurisse; et quoniam esuriit voluntaria potestate ad nostræ omnium salutis adjumentum, dicit illam esuriam esse celestis gratiæ sacramentum. Teneo autem et tenui, et in posterum volo memoriter hoc tenere, quod tamen quasi nescium vestra me gratia dignatur elocere, mortem scilicet Christi et cætera quæ testante Scriptura, vel egit humanitas vel voluit sustinere, et vera esse ad litteram et sacramentum nostræ salutis continere, ut nec littera sacramento præjudicet spiritali, nec sacramentum spiritale sensui litterali. Scio igitur quia turbata est anima ejus

et turbavit semetipsum; lacrymatum est coram Judæis (Joan. xi), videns civitatem Jerusalem, flevit super eam (Luc. ix), cum jejunasset quadraginta diebus et quadraginta noctibus postea esuriit (Matth. iv), fatigatus est ab itinere (Joan. iv), exhilaratus est spiritu (Luc. x), tristata est anima ejus (Matth. xxvi), tentus, crucifixus, mortuus est (Joan. xviii). Sed hæc omnia potestate voluntaria, non, sicut scribitis, necessitate et violentia, non quod non posset sine istis iter vitæ præsentis pertransire, sed quia vidit ista nobis itinerantibus expedire. Non quod eum opprimeret nobis ingenua gravis et noxia naturaliter valetudo, in quo totius divinitatis habitat corporaliter plenitudo (Coloss. ii), sed ut ei devinciri arctiori dilectionis vinculo studeremus, cum nostras eum voluntarie suscepisse molestias cerueremus. Non quod a nobis ineffabili distantia, tam corporis quam animi fortitudine non differret, sed ne putaretur non misereri nostri, si nostras miseras non sufferret.

Suscepit igitur Deus hominem cum voluit, susceptus homo sustinuit quæ voluit, ita ut iras persecutorum plerumque declinaret cum nondum vellet pati, quærentibus se offerret, cum sic esset suæ placitum voluntati. Quod patenter invenitur Origenes super Genesim demonstrare (28), nisi forte vultis hujus testimonium reprobare, vel potius verbis ejus illud « tantum » quod supradictum est subaudire, et subaudiendo, tam in hoc, quam cæteris veritatis plantiam præpedire. « Sapientia, inquit, ipsa sibi ædificavit domum (Prov. ix), » et: « Ipse se humiliavit usque ad mortem (Philipp. ii), » vel omnia quæcunque legeris de Christo, non necessitate, sed sponte facta reperies. Videtis, sicut ab incarnatione, sic et a passione Christi, vel cæteris quæ de eo leguntur, necessitatem penitus removeri, et eis voluntatem spontaneam adhiberi: ut certum sit Origenem Hilario, Augustino, Maximo consentire; vos vero tam ab isto quam ab illis plurimum dissentire.

Sed jam huic Epistolæ calcem pono ne vobis ejus mereatur verbositas displicere, et pro damno expensi pergameni, compellam iterum vos dolere, quamvis non tam dolendum sit, si in scribendo pergameni plurimum expendatur, quam si scribentibus digna scribendi peritia subtrahatur.

Hoc propter in clausula diligenter admoneo diligentius vos orare, ut si quid aliter vel sapio, vel sapitis, divina dignetur gratia revelare, dans nobis et sedere sitienter super divinarum fluentia Scripturarum, et silentibus genas turturis, oculos columbarum. Est enim, fateor, necessaria, non fastidiosa satietas ad profunda lectionis divinæ, non corrupta facilitas crudelitatis adulterinæ, non tumens impunitas garrulitatis corvinæ, sed e converso inexplicabilitas aviditatis cervinæ, intemerata castitas fidei turturinæ, modesta humilitas simplicitatis columbinæ. In his quidem et justis scientiam, et sciendi

¹ (28) Homilia 6.

justitiam pato sine debito consummari; sed ne diu vos teneam, tenendo displiceam, hic eam decet epistolam terminari. Vale.

EPISTOLA VII.

PHILIPPI AD JOANNEM.

Ejusdem argumenti.

Meas mihi epistolas, quas vobis miseram, remisistis, sed eas priusquam tam crebro glossis marginalibus reperisistis, ut quasi transire in colorem alterum compellantur, et jam non esse quod fuerant videantur. Cum enim glossa textui ad hoc soleat superponi, ut possit idem textus non tenebrescere, sed exponi, vestra glossa e converso illas epistolas obscuravit, et tam pergamenum exterius, quam sensum interius deturbavit. Vultis quidem, ut video, non solum quod contra vos, sed etiam quod ad vos dicitur, infirmare, et meum infirmando, vestrum sensum tenaciter confirmare, et ideo pene cuncta corrumpitis mordaci pipere superfuso, sed sufferre diligentis et dilecti vulnera non recuso. Scio enim hoc vos intendere, ut qui recte et salubriter sapere vos putatis, me pauperem et insulsam sapore fructifero conditiis; sed **§** piper vestrum errore aliquantulum amarescit, et, pace vestra dixerim, falsitatis nubilo tenebrescit. Cui si voluero seriatim per omnia respondere, et a meis litterulis quæ objecta vel injecta sunt omnia remove, non potero sufficienter per epistolam hoc implere, sed necesse erit librum, vel libros potius adhibere.

Cæterum quia scio ad faciendum libros idoneum me non esse, mihi que necotium, nec peritiam præsto esse, non omnibus quæ in me dicitis, sed aliquibus respondere tentabo, et vel refellam ea, vel me saltem aliquatenus excusabo. Cum enim me videam a vobis graviter accusari, necesse est accusatum, vel ad modicum excusari, non ut per hoc majoris acquiram meritum sanctitatis, sed ne vos mei causa inconsideratum iudicium incurram. « Qui iudicat, inquit, fratrem suum, iudicat legem (*Jac. iv.*). » Superbiæ et stultitiæ meam arguitis parvitatem, qui tamen cordis mei occultam non satis perspicitis veritatem, et scitis quia quod loro iudicii, tam in melius quam in deterius, potest flecti, utile est et sanctum ad melius potissimum id reflecti. Dixi in epistola mea (*epist. v.*) : « Si Deo revelante vestram esse cognovero sententiam per omnia veriore, gaudebo consecutus scientiam ampliorem : vestraque perspicacitæ grates non modicas exhibebo per quas huiusmodi beneficium obtinebo. » Huic versiculo superposita glossa vestra obloquitur, dicens : « Superba humilitas, » etc. Dico vobis, non est in me tanta superbia ut recusem quæ recta sunt, vel a vobis audire, vel auditis humiliter consentire; si tamen Deus dignetur mihi intelligendi gratiam impertire, sine quo quidquam boni, nec ego, nec quisquam potest scire. Si autem vel modicam sciutillam scientiæ vestrum mihi conferret documentum, vestroque labore et merito Deus mihi præbere incrementum,

ut verum fatear, pro posse meo vestro beneficio responderem, etsi par pari referre non prævalens, saltem gratias humiliter exhiberem. Neque enim refert, ut extimo, a quo quis accipiat et percipiat utilem veritatem, cum illa recte intelligenti suam per se commendat puritatem, nec tam propter doctorem veritas teneatur, quam propter veritatem doctor commendabilis habeatur. Itaque tam libenter a vobis perciperem doctrinam veritatis, ac si mihi loqueretur majoris quispiam dignitatis, quia nec cathedra sublimior doctrinam reddit commendabilem quæ mentitur, nec inferior eam contemptibilem quæ verax et utilis invenitur.

Quantum recolo, cum scholas junior discendi gratia frequentarem, et vel conferri vel præferri quibusque melioribus præsumptivo more scholarium præceptarem, ab his tamen, qui vel ætate vel gradu quolibet inferiores se credebant, non contempni et audire et discere quæ sciebant, nec adeo tumuli superbia, ut attenderem quis cui loqueretur, dum tantum quod audirem commendabile videretur. Quanto magis nunc, cum religionis habitum gerens jam vel tenuiter incanescam, contra vestram reverentiam non procaciter intumescam, quam ætate, scientia, sanctitate et scio et fateor præeminere, longe infra cujus pedes his tribus gradibus video me jacere. Quod ergo vobis respondeo, scitote ubi fieri superbia, et studio contendendi, sed sciendi amore et gratia colloquendi, ut cum, ejus quem diligo non fruar vel auditu vel visu corporali, eum saltem et audiam et audito respondeam internuntio litterali. Paulo infra in eadem epistola mea : « Cum attendo, inquam, quia in claustris sacras litteras ab infantia didicistis, et in eadem scientia non mediocriter profecistis, approbandum in eis extimo quod probatis, et suspectum habeo quod e contrario reprobatis. » Super hunc versiculum vestra glossa : « In claustris, inquit, et alibi, in scholis scilicet, didici; nec juxta quorundam præsumptionem ipse me docui, sed a magistro Anselmo didici, quod non dico ut me commendem, sed ut vos tangam. » Pro hoc dicto, ut extimo, displicere vobis non debui, pro hoc tangi moleste non videri, cum per hoc vestra scientiæ nil dedecoris inferatur, sed commendationis plurimum conferatur.

In claustris enim ubi locus non facile conceditur vanitati, sed præcipue datur opera sanctitati, uti die et nocte justus divinæ subditus jussioni, vacat hymnis, precibus, silentio, fleatibus, lectioni; ibi, inquam, defæcata vitæ sinceritas permundat intellectum, quo mundato, scientia facilius et efficacius adducitur ad perfectum. Vobis autem scientia commendabilis non videtur, nisi scholarum sæcularium tumultu fabricetur, tanquam inter eos quos in scholis forensibus, longo tempore certum est erudiri nullus error, nulla possit hæresis inveniri. Vos indignamini, quia dixi vos in claustris sacras litteras didicisse, tanquam per hoc videar vobis contumeliam intu-

fisse : et commendabilius extimatis quod Laudanum discendi gratia requisistis, et in magistri Anselmi celebri auditorio resedistis. Sed beatus homo, non qui magistrum Anselmum audivit, non qui Laudanum vel Parisius requisivit, sed « Beatus, inquit, homo quem tu erudieris, Domine, et de lege tua docueris eum (Psal. xcii). » Et : « Audiam, ait, quid loquatur in me Dominus Deus (Psal. lxxxiv). »

Utinam in clastro sacras ab infantia litteras doctus essem, ut toto tempore vitæ meæ sacris studiis interesssem, in domo Dei nutritus a puero ad similitudinem Samuelis, **33** sciendi æstuans desiderio ad similitudinem Danielis. Quod quia mihi commendabile videbatur, ut scilicet in schola religionis quis a puero nutriatur, ideo non putavi aliquam a vobis mereri læsionem, cum vestram commendans scientiam, clastri potius quam scholarum feci forensium mentionem.

In eadem epistola mea : « Vestram, inquam, æstimabam divinis in Scripturis scientiam tam prudentem, et prudentiam tam scientem, ut sicut in eis nil præter veritatis regulam sentiretis, ita et ipsius veritatis occulta intellectu lynceo videretis. » Ad hoc glossa vestra respondens : « Stulta, inquit, æstimatio de aliquo hujus temporis homine, nedum de me, qui multa adhuc habemus a Deo audire, quæ non possumus portare modo. » Non æstimavi quod omnia nota vobis vel cupiam præsentium habeantur, quæcumque in Scripturis sub tegumento litteræ multipliciter occultantur, sciens quia multa multi adhuc habent audire, quæ nondum in præsentibus conceditur eis scire. Non hoc, inquam æstimavi, neque hoc me æstimasse usquam affirmavi, neque hoc me affirmasse quisquam poterit veraciter affirmare, si verba mea velit attentius retractare. Non enim dixi quod omnis veritatis occulta, vel omnia veritatis occulta, videretis, sed ipsius, inquam, veritatis occulta videretis. Ipsius inquam, non totius, neque omnia occulta, sed occulta. Quod si alicujus vel aliqua videtis veritatis occulta, profecto constat quia videtis occulta ; et cum videatis veritatis occulta, non solum alicujus vel aliqua, sed ut plus dicam, multæ vel multa, dici non debuit æstimatio mea stulta. Hoc enim pie de vobis debuit æstimari, quod videtur rei veritas demonstrare. Si autem paulo amplius de vobis æstimavi quam rei veritas habeatur, indignum est ut propter hoc, æstimatio mea tam graviter arguatur ; nec stulta, sed forte ignara debuit appellari, quæ, quod satis non noverat, pie voluit arbitrari. Sicut enim de quolibet matum incognitum affirmare est præceptum temeritas, sic de justo quidquam perfectius æstimare, pia credulitas : quæ, quem veraciter novit vel justum vel doctum, extollit amplius et honorat, non more invidentium, detractionis caligine decolorat.

Sciebam quidem in Scripturarum scientia plurimum vos valere, et hujus, de qua nobis sermo est,

(29) Horatii Flacci Ars poet., vers. 21, 22.

æstimavi notitiam vos habere, et ab æstimando, nec volui nec debui sententiam remove, donec audirem vestram mihi prudentiam respondere. « Lex nostra, inquit Nicodemus, non judicat quemquam : nisi prius audierit ab ipso, et cognoverit quid faciat (Joan. vii). Audito igitur quid de hujus Scripturæ involucro sentiat, cognovi, ut arbitror, non hanc esse regulam veritatis, ad quod tamen confirmandum tam glossas, quam epistolas fabricatis, et odorem semel imbibitum, ut testa iutea, diutius reservatis. Quibus glossis vel epistolis et respondi, et adhuc forte plurima responderem, nisi vestram quam diligo reverentiam pertimerem : quæ, quia me intelligit sententiæ suæ nullatenus assertorem, verborum suorum me claudit venatorem. Cum enim de regula fidei disputatio inter nos habeatur, et ad reprehendendum verba vestra, mea ut dicitis, locutio deflectatur, non videtur vobis hæc mea deflectio proposito convenire, et ideo non parcitis, objecto illo poetæ versiculo (29), me ferire :

Amphora cœpit

Institui ; currente rota cur urceus exit ?

Sed quoniam verbis meis, et vos dignamini respondere, ostendendo quæ quantum veritatis amatoribus debeant displicere, non debetis, si et ego vestris respondeo, succensere, nec mihi venatoris vel figuli vitium intorquere, ne hoc ipsum in vos videamini retorquere. « Beatus, ait, qui non judicat semetipsum in eo quod probat (Rom. xiv). » Verumtamen apud me non amphora, sed urceus institui cœpit, et urceus exit, quia non alta sapiens, sed humilibus consentiens, beatum Hilarium non desisto honore debito venerari, cujus doctrinam audio a sanctis doctoribus commendari. Vestra vero amphora, tantæ confidentiæ, tantæ est granditatis, ut eundem Hilarium arguere non timeat hæreticæ pravitatis, et quia me super hoc suum non invenit assensorem, ejusdem erroris arguit defensorem. Mihi quippe frequenter objicitis, quia hæreticum facit, non errare, sed errorem defendere, ut scilicet non perseverem diutius Hilarium excusare, sed vobiscum sentiens, doctrinam ejus accelerem accusare.

Sed si erroris defensio facit hæreticum, quæ rogo est hæresis damnare Catholicum ? « Disperdat, inquit, Dominus linguam magniloquam (Psal. xi) » et apud Zachariam invenitur super amphoram impietas residere, quæ magna falso loquentibus dicitur præsidere, et in medio amphoræ paulo post eadem impietas est projecta, et ori amphoræ massa plumbi protinus est injecta (Zach. v). Et recte, ne libera diutius feratur impietas, in amphoræ profunda projicitur, unde ne possit egredi, os amphoræ massa plumbi obstruitur, quia sic intra magniloquos plerumque sensus erroneus debacchatur, ut os iniqua loquentium obstruatur. Eadem vero amphora sublata de medio recte consentium Judæorum, defertur in terram Sennæar inter medium Chaldæorum, quia

cum fides mundaverit fines ecclesiasticæ regionis, lingua magniloqua gratanter requiescit in errore confusæ Babylonis. Vellem ergo ut vestra amphora in urceum verteretur, vestrum grande principium sine humili **34** clauderetur, ne tanta granditas quæ damnare Hilarium non veretur, submota a Catholicis, deputari cum hæreticis mereretur.

Hieronymus, de quo dicitis quia si dignum laude librum Hilarii judicasset, qui laudare nonnullos invenitur, eum procul dubio collaudasset, non solum vestræ sententiæ non consentit, sed de Hilario longe aliud prædicat, aliud longe sentit. Scribens enim ad Paulinum (sub finem) : « Sanctus, inquit, Hilarius Gallicano cothurno attollitur, et cum Græciæ floribus adornatur, longis interdum periodis involvitur, et a lectione simplicium fratrum procul est. » Cum dicit enim Hieronymus et Græciæ floribus adornari et longis periodis involutum Gallicano cothurno sublimari, manifeste judicat scriptis ejus inesse et verborum floridam venustatem, et dignam reverentia occultorum sensuum gravitatem : propter quam et a lectione simplicium procul eadem dicit esse, non quia tanquam reprobæ indigna sint legi, sed quia tam difficilia, ut a simplicibus non facile possint intelligi. Neque in hoc arguitur scriptoris celsitudo, si scripta cothurnata simplicium non capit hebetudo, sed potius et profunda illius scientia commendatur, et istorum vel probatur humilitas, vel studium excitatur.

Idem Hieronymus ad Amandum presbyterum scribens, hujus libri de quo nunc agimus, non solum non probat lectionem, sed etiam illius facit cum veneratione debita mentionem, admirans quid iam a se exponendum inquiri, quod in illo potest expositum inveniri. « Miror, inquit, te hoc a me querere voluisse, cum sanctus Hilarius Pictaviensis episcopus undecimum librum contra Arianos in hac questione et solutione compleverit. » Inquisitus hujus operis liber undecimus hanc questionem, de qua illic agebatur, invenitur diligentius explicare, ad quam iterum explicandum Hieronymus existimat superfluum laborare, ex quo luce clarius innuit, et hoc opus ab Hilario scriptum esse, et idem Hilario dignum laudis meritum non deesse. Meus etiam Augustinus, ne laudes Hilarii tanquam invidus premere sub silentio videatur, in sexto de Trinitate libro (cap. 16), et ipsius Hilarii et hujus operis laudabiliter memoratur. « Quidam, ait, cum vellet brevissime singularum in Trinitate personarum insinuare propria, æternitas, inquit, in Patre, species in imagine, usus in munere. Et quia non mediocri auctoritatis in tractatione Scripturarum, et assertionem fidei vir existit; Hilarius enim hoc in libris suis posuit, » et cæteræ in secundo hujus operis libro hæc Hilarius verba ponit, quæ satis elegantia satisque difficilia ducens, Augustinus ad medium sic exponit, ut plane pateat ea, et commendatione intelligentium digna esse, et juxta Hieronymum a lectione simplicium procul esse. Hæc autem sibi assumens Augustinus ipsum Hilarium

(30) Æneid. l. b. vi, vers. 733, 734.

A non mediocri auctoritatis, et Scripturarum fuisse tractatorem, et fidei assertit assertorem : quod quantum æstimo non fecisset, si hoc opus esse contrarium fidei cognovisset.

Sed ad questionem de qua nobis sermo est redeamus, et quid inde doctores sancti sentiant, et quomodo eidem Hilario consentiant, videamus. Dicit Hilarius necessitatem in Christo passionibus non fuisse, id est eum non sicut nos necessario doluisse, sed dolores nostros ita, cum voluit, suscepisse, ut posset eas non solum divina, sed etiam humana tantæ animi quam corporis fortitudine pœnaliter non sensisse. Quod contra vos dicitis Christum ejusdem infirmitatis, cujus et nos per omnia excepto peccato naturaliter existitisse, sed passiones, vel dolores passionum, operante divino miraculo, differre potuisse, cessante autem miraculo post jejunium sicut et nos necessario esurisse, vulneratum necessario doluisse, crucifixum diutius vivere nequivisse. Sicut enim operante divino miraculo quadraginta diebus Moyses jejunavit, operante miraculo super undas Petrus liquidas ambulavit; cessante autem miraculo, nec ille in ediam diu ferre, nec iste grave corpus elemento liquido potuit superferre : ita Christus, ut dicitis, passionum molestiis naturali et propria infirmitate credendus est necessario prægravari, cum in eo divinum miraculum destitit operari.

Ubi non satis diligenter perpenditis, natura humana quem locum in rebus habuisset, si, ut creata fuerat, sine peccati macula permansisset, quomodo humanus animus ad imaginem Dei factus, nec angelis minor vel inferior videretur, sed eo solus Deus major et superior haberetur. Qualem animum suscepit Dei Filius cum voluit humanari, qui animus nullo vitio potuit depravari, propter quem solo Deo minor fuisse prædicatur, propter corpus vero solum paulo minus ab angelis minoratur. Unde Augustinus contra Maximum (lib. iii, c. 25) : « Natura, inquit, humana, qualem naturam Christus humanæ mentis assumpsit, quæ nullo peccato potuit depravari, solus Deus major est. » Iste ergo animus, qui nullo potuit vitio depravari, non est credendus humanis affectionibus necessario prægravari; qui, etsi corpus habuit paulo minus ab angelis minoratum, illud tamen nullo etiam fuit vitio depravatum. Et quia corpus quod peccato corrumpitur, non ejus animam aggravavit, sed totum illum hominem spiritalis conceptio levigavit : idem homo nostras ut nos molestias non creditur coactus pertulisse, sed imperio potestatis, et beneficio voluntatis **35** pro nobis misericorditer suscepisse. Quod in quarto decimo De civitate Dei invenire potestis evidenter, ubi de quatuor animi affectionibus Augustinus satis disputat diligenter : quas inesse nobis insignis ille poeta Virgilius ostendit (30), brevique eas versiculo comprehendit

*Hi metuunt, capiuntque, dolent, gaudentque, non
[que uras]*

Suscipiunt.

Cum de his Augustinus affectionibus disputaret, et eas etiam in Christo fuisse patenter affirmaret; quomodo et in nobis sint, et in illo fuerint distincte declaravit, et a sensu clare intuentium dubietatis surculum amputavit. « Verum, inquit (cap. 9), ille hos motus certæ dispensationis gratia, ita cum voluit suscepit animo humano, ut, cum voluit, factus est homo. » Et infra: « Habemus, inquit, has affectiones ex humanæ conditionis infirmitate: non autem ita Dominus Jesus Christus, cujus infirmitas fuit ex potestate. » Quid evidentius, quid distinctius potest dici? quis contendat huic dicto posse merito contradici?

Suscepit ille, cum voluit, nostras affectiones certæ gratia dispensationis, habemus eas nos ex infirmitate humanæ conditionis: habemus, inquam, nos ex ea quæ nobis naturaliter ingenua est infirmitate, non autem ita Dominus Jesus Christus cujus infirmitas fuit ex potestate. Habemus itaque nos, habuit et ille, sed aliter nos, aliter ille. Habemus nos, quia sic geniti non possumus non habere; habuit ille, quia sic genitus, cum voluit, se habentem potuit exhibere. Nec solum has animi affectiones, sed etiam corporis passiones non ex humanæ sicut nos conditionis infirmitate, sed ex misericordiæ portulit voluntate; sicut idem Augustinus in quarto De Trinitate (cap. 2) insinuat dicens: « Mors peccatoris veniens ex damnationis necessitate, soluta est per mortem iusti venientem ex misericordiæ voluntate. » Et infra in eodem (cap. 13): « Qui posset, inquit, non mori si nollet, procul dubio quia voluit mortuus est. » Mortuus est, inquit, non quia cessante miraculo, sicut dicitis, vivere non potuit, sed quia mori voluit: voluit, inquam, non solum Deus ut moreretur homo, sed etiam mori voluit ipse homo: Ut facerem inquit, voluntatem tuam, Deus meus, volui (Psal. xxxix); et: « Voluntarie sacrificabo tibi (Psal. L); » et: « Qui dilexit me, tradidit semetipsum pro me (Galat. ii). » Tunc autem ex humanæ conditionis infirmitate, mors ejus sicut nostra rectissime venire diceretur, si cessante miraculo lege nostra omnium mori necessario cogerebatur; si genitus ingenuum hoc haberet, ut morti resistere non valeret.

Quia vero ex hoc quod homo factus est, habuit ut posset mori, ex eo autem quod sine peccato factus est, habuit ut posset et non mori, recte dicit Augustinus, quia ejus infirmitas fuit ex potestate, et mors ejus venit ex misericordiæ voluntate. Ejus quippe infirmitas, non moriendi necessitas, sed moriendi fuit possibilitas; qui cum posset, quia homo erat, mori, quia homo sine peccato erat, nihilominus et non mori; eligit ut pro nostra omnium salute moreretur, non ex necessitate sua, utpote qui nullo vitio teneretur. Quod etiam in vicesimo quarto Moralium ostendit (cap. 4) papa Gregorius, dicens: « Ille autem quia nulli admistus est culpæ, nulli ex necessitate succubuit pœnæ. » Videtis necessitatem ab omni pœna ejus penitus removeri, et remotionis causam pariter admoveri: « Nulli, ait, ex necessitate succu-

luit pœnæ, et hoc, quia nulli admistus est culpæ. »

Non ergo, sicut dicitis, ideo tantum potuit non mori, si mori non vellet, quia Deus qui in illo erat, poterat quidquid vellet. Cum autem sicut in Moyse et Petro cessaret in illo divinum miraculum operari, cogerebatur ipse homo morte necessario prægravari sed ideo ex necessitate nulli pœnæ succubuit, quia nulli culpæ admistus fuit, quamvis hoc ipsum quod sine culpa ille homo creatur, non hominis, sed Dei esse beneficium non negatur. Sicut enim quod ambulare fortiter; quod currere possum velociter, rectissime attribuitur corporis sanitati, corporis agilitati, et tamen hoc solum est veraciter Dei donum, a quo est omne bonum, ita Christus quod nulli ex necessitate succubuit pœnæ, ex eo fuit, quod nulli admistus est culpæ, quamvis illa menditia negetur opus esse gratiæ creatricis, et eidem homini tam inseparabiliter assisticis, ut sicut potuit non pati cum nondum pateretur, sic posset et non mori cum non moreretur, si vellet non solum divinitas quæ in illo suaviter omnia disponebat, sed etiam ipse homo qui disponenti personaliter cohererebat.

Quod ergo mihi objicitis illud de Evangelio: « Non sicut ego volo, sed sicut tu (Matth. xxvi), » vox est membrorum, vel capitis in persona membrorum, quibus proprie dicitur: « Alius te cinget et ducet quo tu non vis (Joan. xxi). » Quod autem objicitis illud de propheta: « Prævaluerunt insidiantes mihi (Job xxx): » insidiantes visi sunt prævalere, cum suam ad effectum malitiam perduxere, cum juxta quod optaverant, Christum occidere potuerunt, et tamen potentiores eo quem occiderant non fuerunt. Non legistis Jacob ad angelum invalere, et abire volentem tanquam invitum aliquandiu retinere? (Gen. xxxii.) Et tamen quis nesciat eidem Jacob angelum præeminere, et imbecilli fortiozem affectu spontaneo subjacere? Ita Christus, infirmus quidem voluntaria potestate et affectus potenti voluntate, passioni succubuit non naturaliter, id est non infirmitate coactus naturali, quia non conceptus lege nostra omnium generali. Quod etiam cujusdam nostri temporis, 36 et vidit et scripto commendatur prudens subtilitas; si tamen vestræ prudentiæ cujusquam modernorum placeat auctoritas, qui cum de Christo homine loqueretur, ex quo ait conceptus et animatus exstitit, per unionem divinitatis ab omni peccato et pœna peccati naturaliter mundus fuit, quamvis quasdam peccati pœnas habuerit sua voluntate. Videtis illum hominem non solum ab omni peccato, sed etiam a pœna peccati mundum naturaliter exstitisse: quem tamen sua voluntate quasdam pœnas peccati certum est habuisse. Unde infra subjungit: « Postquam in utero conceptus est, ita divinitas enim omni parte confirmavit, ut omne peccatum et pœnam peccati ab eo naturaliter removerit. » Ecce ab illo homine, et peccatum et pœna peccati naturaliter sunt remotæ cui tamen non peccatum, sed pœna peccati, cum

voluit, est admota, quia conceptus sine culpa unito sibi Deo ita est confirmatus ut non nisi voluntate, non nisi potestate fuerit infirmatus.

His et horum similibus acquiescat vestra prudentia documentis, non contendat grossis et inefficacibus argumentis, quia veritas ad hoc plerumque latet sub cujusdam nebulæ tegumentis, ut eam non capiat intellectus grossior imprudentis. Quod propter nonnulli « semper discentes, et nunquam ad scientiam veritatis pervenientes (II Tim. III), » nihil in Scripturis æstimant contineri, nisi quod vident passim ab omnibus obtineri; et quæ latentia vel volunt vel nequeunt intueri, digna putant a fide recte scientiam removeri. Vident quidem Adam factum fuisse mortalem; alioquin nequaquam moreretur, et hoc facile potest sciri quod tanta experientia retinetur; sed non vident eundem factum et immortalem, cum immortalis non mori prædicetur, et mortalem immortalemque simul esse consentaneum non videtur. Sed utrumque simul erat, non necessitas, sed potestatis, non quod ille ad istud sive illud necessario cogere, sed quod ejus optioni neutrum negaretur. Qui quoniam per peccatum ad mortalitatem electione libera declinavit, tanta necessitate per peccatum genitos omnes posteros obligavit, ut præsentis vitæ molestiis quæ primo illius meritis irrogantur, isti tam justis quam injustis necessario patiantur. Ideo Propheta, imo omnis justus: « De necessitatibus meis, inquit, erue me (Psal. XLIV) » id est non solum a peccato, sed etiam a pœnæ pro peccato, quam incurri, non sicut Adam electione libera; sed necessitate misera.

Quam precem miserator et misericors Dominus a tempore Abel primi justorum audiens, et sine sæculorum efficacius tandem exaudiens, filium suum voluit incarnari, incarnatum cum hominibus conversari, ita tamen ut sine culpa, sancti Spiritus opere gigneretur, et ideo nullius necessitatis vinculo stringeretur. Peccato enim necessitas debebatur; ipse autem nullo debito tenebatur. Liber autem a debito, id est tam pœnia quam peccato, cum posset non mori, non solum si Deo, sed etiam si ipsi homini complaceret, eligi tamen mori, ut æternam nostræ mortis debitum aboleret. Reddens quippe quod non debuerat, solvens quod non rapuerat, quia elegerat Adam mori, elegit etiam ipse mori, ut par pari referret, sed causa utilitasque differret, dum ille a vita per inobedientiam declinavit, iste ad mortem per inobedientiam inclinavit; ille moriens æternæ mortis caligine nos involvit, iste moriens ab eodem debito nos absolvit.

Unde grates non modicæ; non solum Deo qui unitus est homini sed etiam ipsi referendæ sunt homini, qui, ex quo Deo personaliter est unicus, ita eidem est voluntate per omnia cunctis, ut sicut eum hominem pro nobis voluit Deus pati, ita idem ipse homo pro nobis voluit pati: et assumptus assumpti nec ad modicum obmutiret, sed disponenti suaviter ipse assensu spontaneo fortiter obediret.

PATR. CCHII.

Etsi enim sicut duas naturas, divinam scilicet et humanam, ita duas, ut dicitis, voluntates asseritur habuisse, non tamen Deo quidquam contrarium ille homo credendus est voluisse, sed sicut in unitatem personæ conjuncta est humanitas deitati, ita hujus illius unita per omnia voluntas voluntati, et assumens assumpto in assumendo contulit tale munus, ut cum eo sicut persona, ita et voluntate maneat semper unus. Si vero aut illa caro spiritui suo, aut ille spiritus Deo suo, vel ad modicum obviavit, quid nisi a rectitudine aliquantulum deviauit, et ita fatebimur Christum fuisse divisum, quem teneri vult Apostolus indivisum? (I Cor. I.) Quam divisionem etsi omnis per peccatum genitus in se cogitur experiri, non tamen putet eam posse etiam in Christo inveniri: ne naturam illius secundum nostram nimis carnaliter metiatur, et eum infirmari naturaliter et necessario mentiatur. Quem si infirmatum, passum, mortuum constitetur, (quod quidem non solum nullis fidelium; sed nec infidelis quilibet diffidetur) non est satis si etiam non attendat illum esse conceptum opere spiritali, et ideo naturæ suæ fretum privilegio speciali, ut necessario non gravetur conditionis nostræ privilegio generali. In quo et illius charitas ampliôr comprobatur, et nostra credulitas ampliôr commendatur, dum ille cognoscitur et suæ merito puritatis non pati potuisse, et affectu charitatis pro nobis ægrotantibus voluisse. Quod quidem et videre et tenere non mediocris est profectus, si tamen dignum fide perfectorum **37** indicatur intellectus: et ideo tam mihi quam vobis id desidero plenius revelari, ut fidei præsentis merito mereamur Deum revelata facie contemplari. Volô autem ut meo huic desiderio dignemini subvenire; et vos vestro Philippo, quod Paulus suis Philippen-sibus impertire: « Deus, inquit, meus repleat omne desiderium vestrum, secundum divitias suas in gloria, in Christo Jesu (Philipp. IV). » Vale.

EPISTOLA VIII.

PHILIPPI AD GREGORIUM.

Non debere religiosum aliis religionum ordinibus detrahere.

Si quia, unus Dominus, una fides, unum baptisma, omnium fidelium jure esset cor unum et anima una, quanto magis eorum qui concessam vivendi latitudinem arctiori proposito supergressi, religionem, vel clericalem, vel monachicam voce et habitu sunt professi? Eos quippe etsi ab invicem locorum secerant longinquitas, sive reddit foris dissimiles habitus vel professionis diversitas: debet tamen unus eos spiritus, una dilectio sic ignire, ut inveniat spiritalis conflatio diversorum animos con-nire. Talis illa legitur Ecclesia fuisse primitiva, quæ accipere meruit tanta vehementis spiritus incentiva: ut ab ea procul fieret livor et contentio præsumptiva, et in unum eam manipulum devinciret dilectio collectiva. Felices qui illis in diebus converti meruerunt, imo qui sic et conlari et conflatione mirifica uniri studuerunt, qui abjecta multi-

plicitate pristinae mansionis, erant, sicut scriptum est : « Omnes unanimiter in porticu Salomonis (Act. v). » Processu vero temporis cum ad fidem convolant nonnulli salvandorum numerum supergressi, rite piscatorium Ananias et Saphira sunt ingressi (*ibid.*), ipsamque religionem, voce magis quam opere multi Simones sunt professi (Act. viii), quorum illi non parum sibi retinent de pannosa pristinae consuetudinis facultate, isti vero appetunt gloriari de optata exteriorum munerum sanctitate. Utrique arguendi, utrique falce iudiciaria feriendi : nisi forte divina visitante gratia respiscant, ut juxta Jeremiam (*cap. xvii*) non diem hominis concupiscant. Cum enim sermo evangelicus perfectionis intuitu vendari et dari præcipiat omnia quæ habentur, satis est incongruum si fraudulenter eadem retinentur, si, qui perfectionem vultu et habitu profitentur, eandem retento, non tam unumquamquam morum saeculo dilitentur. Nec sufficit cuiquam perfectionis gratia pecuniarum continere facultatem, si non etiam relinquat morum pelliceam pravitatem, si non, juxta Apostolum, sic se terreni hominis exuat vetustatem ut, deponens mendacium, loquatur veritatem (*Ephes. iv*). Mendacium deponit et veritatem loquitur, qui assumptam professionem probabili conversione morum exsequitur, qui sic, juxta promissum, studet mandatis perfectioribus inhaerere, ut non sicut Ananias et Saphira quidquam sibi velit proprium retinere.

Ille etiam promeretur non mediocriter reprehensibilis judicari, qui assumpto humilitatis habitu præsumit inaniter gloriari : qui dona spiritualia, vel quæ optat, vel forte jam meruit obtinere, ad privatæ laudis aucupium tanquam Simon Magus satagit retorquere. Plerique enim cum religionis ingressi fuerint officinam, ut in ea regularem vivendi fabricent disciplinam, proponitur quidem eis velut matoria malleus et incudo, et a quolibet doctiore describitur exsequendi operis pulchritudo, sed vel pressi ignavia, strenuitate debita non laborant, vel hebetes nihil aut parum opus propositum meliorant. Vidisti plerosque et insignitos exterius titulo militari, et animo tamen degeneres nunquam graviter præliari, et innumerabiles clericos in scholarum gymnasio convenire, et eorum tamen raros ad perfectum scientiæ pervenire. De qualibus Paulus : « Semper, inquit, discentes, nunquam ad scientiam veritatis pervenientes (*II Tim. iii*). » Ita et hoc tempore per plures quasi mandatis evangelicis obediunt, dum relinquentes sæculum, claustrale confessorium introimus ; sed quia illic corda nostra non satis digno charitatis incendio cœnimus, nimirum, opus assumptum ad unguem nullatenus expolimus. Hinc accidit, ut arbitror, quod ii qui in diversis vel Ecclesiis vel ordinibus conversantur, rupto pacis internæ vinculo, sibi invicem adversantur, et cum deberent in osculo sancto, amplexu mutuo, confoveri, mordentes et consumentes invicem, vix possint ab invicem sustineri.

A Qui lenioris habeatur propositi, non timent sanctioribus derogare, et districtas eorum observationes, tanquam superfluas adinventiones mordaciter subsannare, qui vero sibi videntur aliquid maturius et districtius actitare, non erubescunt illud, tam apud seipsum quam apud cæteros jactitare, et eos qui aliud agunt, quasi minoris meriti judicare. Quod ideo commemorare volui, ut talium multitudine non ducaris, nec hoc ductu a veritatis tramite seducaris, seductusque in errorem et præcipitium inducaris : unde corde obæcato, vel forte obdurato, non facile postmodum educaris. Volo enim te non tam vultu et habitu religioso exterius insigniri, quam religiosi moribus inveniri, ut spiritu fervens et simplicitate vigeas columbina, et prudentia nihilominus calleas serpentina. Nam neque religiosus est, qui spiritu **38** non fervescit, nec fervor perfecte commendatur, qui simplicitate amabili non nitescit, nec simplicitas ab insidiis adversantium expeditur, quæ « velut columba seducta non habens cor (*Ose. vii*), » sagaci prudentia non munitur. Non ergo putes sufficere quod te ad justorum consortium transtulisti, quod religionis gratia eorum vultum et habitum assumpsisti, quia parum aut nihil prodest cum justis quempiam conversari, nisi et eorum justitiam diligenter satagat imitari. Denique sicut Lot civis Sodomæ laudis titulum promeretur, sic et Judas Scariotes excusabilis non habetur, eo quod et illum perversitas concivium non inflexit, et istum coapostolorum sanctitas ad vivendum similiter non provexit.

C Habeto igitur similitudinem columbæ, ut nulli detrahas, nullum mordeas, nulli noxius habearis, sed dilatato corde omnes affectu benevolo completaris, non solum eos in quorum vel grege vel ordine, electione propria contineris, sed quoscunque vel esse religiosos, vel religionis præferre titulum intueris. Sicut enim plerumque inferioris est meriti, qui tamen in Ecclesia gradum obtinet digniorem, sic nonnunquam inferior ordine, vitam habet meritis potiorem ; et juxta modum ordinis, vel exterioris cuiuspiam dignitatis, metiendam non arbitror interioris meritum sanctitatis. Quocirca ne in fatalitatem columbina simplicitas devolvatur, et seducta non habens cor ignorantia tenebris involvatur, habeto et serpentis prudentiam quæ discernit, quæ acuto intellectu, et eligit profutura, et noxia cuncta spernit. Hac si fueris præditus, cum omnes religiosos digno humilitatis obsequio venereris, non tamen ad hoc male credulus induceris, ut simplicitate fatua quidquid omnes egerint admireris, et admiratione erronea imitandum illud, quasi justum sit, arbitreris. « Non est homo, inquit Salomon, qui non peccet (*III Reg. viii*). » Et Jacobus : « In multis, ait, offendimus omnes (*Jac. iii*). » Sicut enim plerumque apud injustum quemlibet dignum laude est aliquid invenire, sic nonnunquam justus agit quod non potest ejus merito convenire ; et sicut illud bonum pro persona simplicitas benevola

non pervertit, sic et illud malum commendatione fatua in bonum sagax prudentia non convertit.

Indiscreti est hominis, et quidquid apud irreligiosum viderit, condemnare, et quidquid religiosus egerit, commendare, cum et Simon Magus crediderit, quod debere fieri prædicator ejus Philippus asserebat (*Act. viii*), et Simon Petrus simulaverit, quod intelligens Paulus ejus coapostolus arguebat (*Gal. ii*). « Væ his, inquit Isaias, qui dicunt bonum malum, et malum bonum; et ponunt dulce in amarum, et amarum in dulce (*Isa. v*). » Si ergo debet virtus, apud quemcunque inventa fuerit, approbari, vitium vero discreto judicio reprobari, omnes religiosos cujuscunque sint ordinis venerare, et affectu benevolo virtutes omnium amplexare. In quibus si forte imperfectum aliquid intellectu lynceo deprehendis, si culpam alicujus, non tam mordaci quam veraci judicio reprehendis; ob hoc tamen apud te, quasi nulla sit, illius religio non vilescat, nec adversus illum tuus spiritus quasi religiosior intumescat. Etsi enim illum in eo quod imperfectus vel forte reprehensibilis est, nec vis nec debes imitari, alia tamen vel aperta vel occulta ejus bona debes humiliter venerari; eum plaris æstimare, te inferiorem meritis arbitrari, te indignum judicare, de altero melius suspicari. Sic nimirum vir religiosus quem ad suas nuptias pater familias voluit invitare, invenitur illius convivii partem ultimam occupare (*Luc. xiv*), et de scabello ad cathedram promotione non sua, sed patrisfamilias honorifice sublimatur; ille autem qui præsumptivo spiritu sublinem locum elegerat, degradatur. Denique « nescit homo, ut scriptum est, utrum odio an amore dignus sit (*Eccle. ix*) » : et ideo non est cuiquam de suo vel merito, vel ordine præsumendum, nec est alteri vel homini, vel ordini detrahendum. Sicut enim de duabus in molendino in tumultu populari, de duobus in agro in exercitio pastorali, sic et de duobus in lecto in quiete claustrali, unus assumetur et unus relinquetur (*Luc. xvii*). Assumetur quidem, qui in suo et loco et ordine elegerit potiora, obliviscens quæ retro, extendens se gnæviter ad priora : qui, juxta prophetam « non contendet, non clamabit (*Isa. xlii*), » et tamen juxta Evangelium servum se inutilem proclamabit (*Luc. xvii*). Relinquetur vero, qui de exteriori habitu glorians religionem sibi verbis magis quam moribus arrogabit, qui sibi falso blandiens, cæteris derogabit : qui laboris fugitans, molli se accubitu reclinabit, qui ad excusationem sui, ad accusationem proximi, cor malevolum inclinabit.

Sed ab istis perfecte desistere, et plenius illis insistere, a viliis mentem abstrahere, et in habitum virtutes trahere, non omnibus nostri similibus est facultas, imo quibuslibet etiam perfectioribus, est non mediocri difficultas. Quamvis cupienti labor nullus difficilis videatur, si tamen laboranti concupitum præmium proponatur, quia dum creditur de-

lectabile quod amatur, præsentis pondus gravedinis amore speratæ dulcedinis levigatur. Quod autem in vinea Domini Sabaoth laborantem fructus dulcissimus prosequatur, si laborans propositum strenue et graviter exsequatur, fortissimus ille Samsen eleganti problemate protestatur, quod non a Philistæis, sed a te tuique similibus spiritualiter enodatur. « De comedente, inquit, exivit cibus; et de forti exivit dulcedo (*Judic. xiv*). » Comedit quippe peccator conversus cinerem tanquam panem, cibatur pane lacrymarum, manducat panem doloris cum excessus præteritos humiliter deflere, et fletuum irriguo illos satagit abolere. De hoc autem comedente procedit cibus, quia qui panem comedit humilium peccatorum, meretur panem refecti sublimium angelorum : « Panem, inquit, angelorum manducavit homo (*Psal. lxxvii*). » Et : « Ego, inquit, sum panis vivus, si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in æternum (*Joan. vi*). » Quia vero gravis et laboriosa est luctuosa comestio peccatoris, dulcis et jucunda refectio Creatoris, cum dixisset Samsen : « De comedente exivit cibus, » subjunxit : « Et de forti dulcedo, » quia scilicet qui fortiter in præsentem comederit panem luctus, capiet in sequenti panis angelici dulces fructus.

Neque hoc tibi dico ut per me quasi nescius docearis, qui melius et perfectius a longe melioribus informaris, qui præsto habes vivos codices non superscriptos delebili atramento, sed inscriptos et instructos præclariori sancti Spiritus documento, quorum conversationem, ut prudens lector assiduam lectionem, diligentius intueris, et eorum exemplo ad uniendum similiter plenus edoceris. Non ergo te doceo, sed doctum submoneo ut diligenter recolas quid egisti, quid, quare cum habitum religionis assumeres, incepisti, sciens quia si permanere laboraveris, imò si laborans permanseris in incepto, laborantem reficiet qui laborem fingere voluit in præcepto. Cui bono tuo et præsentem et futuro scias me non mediocriter adgaudere, tuo laborioso luctui spe futuræ dulcedinis arridere, et quamvis cum fletibus nos admoneat Apostolus Paulus flere (*Rom. xii*), ego tamen, cum rideres; magis coactus sum te deflere. Volo autem ut vicem aliquantulam mihi rependere non graveris, et pro me tui sollicito tu quoque Deum sollicitus depreceris : ut meorum clementer immemor delictorum, recipere me dignetur in numerum electorum. Vale.

EPISTOLA IX.

PHILIPPI AD BARTHOLOMÆUM.

De persecutione sibi injuste illata.

Cum aeris immensitas profundo noctis horrore tenebrescit, si apparentis subito luciferi radius illucescit, intuentis animus non mediocriter hilarescit, etsi adhuc apud eum pleno munere non diescit. Solus quippe sol præsens omnem potest noctis caliginem propulsare, solus tristes animos in gradum pristinum reformare : qui tamen consolari sedentes in tenebris non omittit, cum venire differens, eis

luciferum antemittit. Vestra ergo consolatio vicem A mihi luciferi videtur obtinere, quæ etsi non prævaleret quidquid in me tenebrosum est remove, tamen lucis plenariæ mihi gratissimam spem infundit, quæ spes vestræ charitatis beneficio non confundit. Cum vero solus jubar plene cornu terræ dignanter se infundet, cum mihi Christus præsens lucis suæ plenitudinem superfundet, jam mihi adversarius graves injuriæ tenebras non offundet, vel meam patientiam prævalente malitia non obtundet. A qua plenitudine tam pro meritis mea parvitas procul jacet, vestra interim mihi visitatio satis placet : quæ et verbo bono, verbo consolatorio me refovit, et ad quantumcumque fortitudinem mystico munere me promovit. Neque enim vobis sufficere visum est, ut mihi parvulo scriberetis, nisi abundantiore gratia munus etiam mysticum mitteretis : quo multo subtilius, multo frequentius compellor admoneri, ut patiens quid molestum, studeam a patientia non dimoveri. Quem enim premit supereminens altitudo, ei necessaria est mira patientiæ fortitudo, quia etsi illa ad premendum conatu plurimo non utatur, iste tamen inferior intolerabiliter aggravatur. Hinc est quod quædam etiam mulier, cum de summo turris culmine, molaris lapidis fragmen jecit, inferius præliantem regem Abimelech interfecit (*Judic. ix*), et quod illa superior potuit conatu facili propulsare, ille inferior non potuit vitæ constantia tolerare. Quod si regi prælianti ex equo mulierem occurrere contigisset, parum quidem, vel nihil forsitan noeuisset, quia par paræquis viribus facile restitisset, imo vir feminam regali fastidio contempsisset. Si autem idem rex in præcelso turris munimine resideret, quot, quæso, inferius positas mulierculas opprimere solus prævaleret; imo si multos sibi reges et principes inibi congregaret, quomodo eis adjutoribus solum virum imbecillitatis femineæ conquassaret? Qui si parcentes lapidibus, eum sputis solummodo vellent illinere, multi unum fortes femineum possent opprimere, nec tot sputorum imbribus sufficeret miser resistere, nisi valida manus Dei festinaret dignanter assistere.

Non ergo mirum, si Stephanus martyr occubuit, cum ei gentis suæ multitudo gravis incubuit; cum enim immeritum unanimo illa spiritu lapidavit, tantum Saulus non lapidans vestimenta lapidantium conservavit (*Act. vii*). Idem Saulus cum Paulus postea factus esset, excitavit etiam adversum se gentem suam, et inimicus factus est vera dicens, et ut fratres suos inviseret, Jerusalem ascensurus. **40** Audivit, quia illic esset multa et gravis perpressurus. Tollens enim Agabus propheta zonam Pauli, et alligans sibi manus et pedes: « Virum, ait, cujus est zona hæc, sic alligabunt in Jerusalem Jadm (*Act. xxi*). » Et ille accingens fortitudine lumbos suos, audiens dictum ad Job: « Accingere sicut vir lumbos tuos (*Job xxxviii*), » non solum, inquit, alligari, sed et mori in Jerusalem paratus sum (*Act. xxi*). » Felix Paulus quem tanta cinxerat forti-

tudo, ut eum non terreret Judæorum adversaria multitudo, qui paratus erat cuncta fortiter sustinere, quæ ab hominibus suæ gentis sibi prænoverat imminere. Forma simili jam depressum, et a principibus populi minus juste plurima jam perpressum, eandem cum Paulo me habere fortitudinem monuistis, et ne literæ non sufficerent, manus commonitorium obtulistis. Quod etsi nihil in se pretii vel mysterii contineret, mihi tamen propter mittentis benevolentiam complaceret, quia cujus mihi habetur auctoritas gratiosa, consequenter munera sunt, auctor quæ facit, pretiosa. Nunc vero et munerantis sublimis auctoritas, et muneris oblatis moralis utilitas, divina ordinante sapientia pariter conveniunt, et ad me consolandum opportuno tribulationis tempore devenerunt. Zona enim quam vestra dignatio mihi mittere voluit ad cingendum, me convenit, me commonet, ad omnia fortiter sustinendum, ut astrictis sinibus teneris reddar viriliter expeditus, quibus lege solutis invenitur quisque ad currendam viam fortitudinis præpeditus. Denique « indutus est Dominus fortitudinem et præcinxit se (*Psal. xcii*). » Et: « Accingere, inquit, super femur tuum, potentissime (*Psal. xlii*): » ut scilicet cum potenti cinctione fuerit graviter insignitus, omnibus innotescat quanta sit fortitudine præmunitus. Ipse tamen cujus fortitudo comparabilis non habetur, cujus velle, posse est, cujus patientia nostris angustiis non tenetur, illos perhibet se multo gravius sustinere, quorum debuerat benevolentiam obtinere; debuerat, inquam, vel quoniam ipse Deus, et ille populus ejus erat, vel saltem quia homo, et de illorum populo natus erat. « Laboravi, inquit, sustinens (*Isa. i*). » Et: « Si inimicus meus maledixisset mihi, sustinuissem, et abscondissem me forsitan ab eo. Tu vero homo unanimes, dux meus et notus meus (*Psal. lvi*). » Et alibi: « Homo, inquit, pacis meæ in quo sperabam, ampliavit super me calcaneum (*Psal. xv*). » Cum igitur homines gentis meæ, homines pacis meæ, in quibus sperabam, amplent etiam super me calcaneum suum pro gratia perperam inferentes, pro bono malum indebitum referentes, vel quia rei veritatem ad liquidum non noverunt, vel forte quia cognitam non satis dilexerunt, quid mirum si mea parvitas ad tam grave piaculum obstupescit, et sub tanto gravamine impar viribus elanguescit? « Nec enim fortitudo lapidum fortitudo mea, nec caro mea ænea est (*Job vi*). »

Jubet Paulus ne patres velint ad iracundiam filios provocare, sed in Dei patientia et doctrina vivendi eis tramitem præmonstrare (*Coloss. iii*), ipsi autem (si dici fas sit), mandatum apostolicum prætergressi, me parvulum provocare concordî spiritu sunt aggressi. Et cum lex per Moysen dicat: « Personam hominis in judicio non accipietis (*Dent. xvi*), » ut magnum, ita parvum æqualiter audietis, volens eos pondus et pondus non habere, sed quale majoribus, tale et minoribus judicium exhibere, in me vel pro me isti perscriptam justitiæ regulam respuerunt,

et personam accipientes, me parvulum audire noluerunt. «Lex nostra, Nicodemus ait, non judicat quemquam, nisi prius audierit et cognoverit quid faciat (Joan. vi).» Cum autem me inauditum congregati principes judicarent, et pro imperio, potestatis in me sententiam promulgarent, miror quia nullus Gamaliel inventus est qui nutiret, qui libertate spiritus sanum erroneis consilium impertiret, monens scilicet ut ab homine discederent, quem nullius criminis reum ignominiosius arguebant, quem in modum Susannæ ad dedecus gravis infamiae producebant (Dan. xiii). Et si enim forte aliquis ille fuit cui hujus rei exitus non placeret, pro eo quod eotenus quidquam simile velut de Susanna cognitum non haberet, tamen accusantibus iudicibus quos non veritas, sed accepta potestas audiri faciebat, non fuit qui refelleret quidquid illorum testimonium asserebat. Cæterum quia Susannam majoris longe meriti quam me noverat Deus esse, motus misericordia ei statim inventus est non deesse, mittens ei Danielem, qui testes reprobos convicit falsitatis, et errorem cæterorum reduxit ad semitam veritatis.

Ego vero tanquam Joseph in infamia sum relictus, tanquam reus adulterii carceri sum addictus (Gen. xxxix), et non decreto legis, sed potius ira regis coactus sum dedecus sustinere, quod verius in alterum posset iudicii æquitas retorquere. Sed regina volens humano rea iudicio non teneri, nec in æ poenam satis meritam retorqueri, prior in clamorem prorumpere callida festinavit, et retento viri pallio testes sibi servulos convocavit. Ille ergo iudicis non tam veris, quam verisimilibus, et horum testimoniis reginæ plus justo faventibus, quod falsum erat, verum esse rex uxorius aestimavit, et non tam iuste quam potenter poenali virum ignominiae destinavit. Sic per astutiam accusantis, et ignorantiam iudicantis Joseph immeritus poenas solvit. Et eam quæ meruerat, præsens ruina non involvit, eo quidem iudicio, quod nostrum ad liquidum nullus novit, quos Deus adhuc ad **¶** quorum secretorum notitiam non promovit.

Sed non miror si rex incredulus vel Ægyptia mulier sic agebat, quorum neuter divinæ religioni vel justitiæ serviebat : quos loco et genere tenebrosa Ægyptus continebat, ad quos parum sive nihil viri salus Israëliti pertinebat. Denique scriptum est. «Oderant autem Ægyptii filios Israel (Exod. i).» Cæterum si filii Israel alterutrum gravare dilexerunt, si majores patriarchæ Joseph minorem detraxerunt (Gen. xxxvii), Amos propheta, imo sanctus, qui per eum Spiritus loquebatur, ostendit manifeste, quid quare hujusmodi hominibus inferatur : «Væ, ait, qui opulenti estis in Sion, optimates capita populorum, qui separati estis in diem malum, et appropinquatis solio iniquitatis : qui comeditis agnos de grege, et vitulos de medio armenti, qui canitis ad vocem psalterii sicut David ; putaverunt se habere vasa cantici bibentes in phialis vinum, et nihil patiebantur super contritione Joseph (Amos vi).» Cum propheta iste plura enumerasset, quorum rei

A principes populi tenebrantur, et propter quæ illud Væ, quod præsumit, iusto iudicio merebantur, ad extremum intulit : «Et nihil patiebantur super contritione Joseph (ibid.), ut plane ostenderet, quia in hoc summa totius nequitiae consummatur, quod minor frater majoris imperio conteratur : quod illo passo nulla iste misericordia moveatur, quod illo tabescente iate hilarescere videatur. Unde cum majores patriarchæ graves in Ægypto molestias paterentur, cum ad explorandum infirmiora terræ venisse dicerentur ; cum educti de carcere, unum tamen in vinculis relinquere cogerentur (Gen. xli) : nulla magis causa reputant se hæc incommoda promereri, quam quod fratri minimo noluerint antea misereri. Merito, inquit, hæc patimur, quia peccavimus in fratrem nostrum, videntes angustiam animæ illius, cum deprecaretur nos, et non audivimus, idcirco venit super nos ista tribulatio (ibid.).»

Quod si frater arguitur qui conterit fratrem suum (Malac. ii), nunquid non et civitas arguenda est conterens civem suum, cum in ea quanto major sapientium multitudo, tanto major debeat esse justitiæ rectitudo ? Si autem civitas non Babylonia, quæ confusio nominatur, sed civitas Jerusalem, quæ pacis nomine titulatur, civitas, ut scriptum est olim, plena iudicii (Isa. i), civitas sancti, civitas quam elegit Dominus, ut ei cognitio sui nominis infundatur, ut de Sion exeat lex, et verbum Domini de Jerusalem diffundatur (Mich. iv) : si hæc, inquam, civitas indiscrete quidpiam egerit potius quam prudenter, si non iuste, si non pie, sed magis pro imperio violenter, quis non stupeat, quis non luceat, quis sustineat patienter ? «Videns hujusmodi civitatem Jesus, flevit super eam (Luc. xix).» Et alibi : «Jerusalem, Jerusalem, ait, quæ occidis prophetas, et lapidas eos qui ad te missi sunt (Luc. xiii).» Missi quidem sumus ad hanc Jerusalem ut salvemur, ut ea et docente et ducente de Babylonia liberemur, ut cuivis educto, juxta prophetam, cum panibus occurrat fugienti, et cælestium secretorum aquas proferat sitienti (Isa. xxi). Quæ si pro panibus lapides ingerat, pro aquis salubribus venenum offerat, quis non exhorreat, quis non resiliat ab hujusmodi nutrimento, imo tam intolerabili, tam detestabili detrimento ?

D Recte Paulus confusionem hujus expertus civitatis, quæ suis infert civibus iram pro spiritu lenitatis, in manus ethnicorum potius vult dimitti, quam ad illam confusam et detestabilem rursus mitti. Confusa quidem erat cum eundem Paulum eductum extra templum absque misericordia flagellaret (Act. xxi), cum in illius mortem insatiabiliter anhelaret, expletura propositum, nisi Lysias tribunus militum festinus adventaret, et de percutientium manibus eum cum vi maxima liberaret. «Nuntiatum est, inquit, tribuno cohortis, quia tota confunditur Jerusalem (Act. xxi).» Post biduum autem cum idem Paulus apud Cæsaream teneretur, et astantibus Judæis pro seipso coram Festo præside loqueretur,

ostendens quia neque in templum, neque in legem Judæorum quidpiam deliquisset, et eorum flagella et contumelias injuste pertulisset, Festus volens Judæis accusantibus complacere, loquenti Paulo ita legitur respondere : « Vis Jerosolyman ascendere, et ibi de his judicari apud me? (Act. xxv.) » Vis, inquit, ad civitatem regiam proficisci, ut ibi merearis quod justum æstimas plenius adipsi, ubi lex tua viget, ubi gentis tuæ principes conversantur, qui pondus et pondus abhorrentes, examen subdolum aversantur, ubi fons misericordiæ, ubi sedes justitiæ reperitur, ubi juxta Moysen sicut superior, ita et inferior exauditur! At ille sciens in Jerusalem tale quid non haberi, eamque legis vinculo affectu misericordiæ, justitiæ perpendiculo non teneri, exhorret et recusat illius judicio præsentari, prudenti consilio magis eligens apud exteros judicari. Ad tribunal, inquit, Cæsaris sto, ibi me oportet judicari, Judæis non nocui, nemo potest me illis donare : Cæsarem appello (*ibid.*). Non vult Paulus ascendere Jerusalem ut ibi judicetur, ne cum judicari debeat, potius lapidetur, quia Scribæ, Pharisei, principes sacerdotum, populi seniores, ad lapidandum quam ad recte judicandum fuerant promptiores. Quorum voluit, sed non prævaluit **42** idem Paulus serenare confusionem, tumultum compe-scere, solvere pestiferam unionem, reddens tam illis quam cæteris multipliciter rationem, quod nullam templo, legi, populo intulerit læsionem, addensque suam sententiam tot et tantis testimoniis communi-
Cpire, ut propter multam ejus et scientiam et eloquentiam, Festus cum præses diceret insanire : « Insanis, inquit, Paule : multæ litteræ ad insaniam converterunt te (Act. xxvi.) » Quod si vir tantus, gentis suæ principes non sedavit, non sermonibus, licet veris ad veritatis lineam revocavit, quis ego sum ut ad cognitionem veri meos possim reducere seniores, et ad parcendum mihi reddere propiores? Quando vel quomodo ad eorum remotas ab invicem domos potero pervenire, vel eosdem illic sedentes invenire, ut reddens singulis rationem faciam eos aliud quid sentire, et quod evertere voluerunt mutato proposito resarcire? Vel quando vel quomodo eos rursus potero congregare, vel forte congregatos ad audiendum me parvulum inclinare, in quorum consessu, ut multi asserunt, vix aliquis exauditur, nisi **D** pari vel forte ampliori fastigio nominis insignitur? « Dives quippe, ut legistis, locutus est, et omnes tacuerunt. Pauper vero locutus est, et dicunt : Quis est hic? (Eccli. xiii.) » Loquenti ergo diviti facile divites accesserunt, et suæ privilegio potestatis absentem pauperem opprimerunt, tanta animositate quod in oculis suis erat placitum exsequentes, et me nullo munitum defensore habentia liberioribus persequentes, ut nec parcerent diei festo : « Ne forte tumultus fieret in populo (Matth. xxvi.) »

Cum enim dies festus eorum ageretur, et coacto

(31) Ovid. elegia de nuce, vers. 5, 6.

A concilio super me consilium haberetur, quidam veteris iræ non immemores tempus adepti præoptatum, me latentem, me a multis ibi præsentibus eatenus ignoratum, suggererunt, coegerunt in conspectu omnium nominari, et suspensum ad solem cunctis notum, imo notabilem demonstrari. Mirares! Mea in angulo apud se parvitas delitescit, et in eorum concilio mea infamia omnibus innotescit : qui cum soluta statione ad sua singuli recesserunt, quod de me acceperunt, longe lateque ampliato cœnore resuderunt. Sic illis deferentibus, et sinistro rumore cuncta complentibus : dum prolata in me sententia ab eis ventilatur, ubique locorum cognitio mei nominis divulgatur, et quæ angustis finibus cotenus fuerat circumclusa, jam non præconio sanctitatis, sed artificio falsitatis ubique gentium est diffusa. Magna itaque orta est disceptatio in sermonibus diversorum, propter hujus famæ vel infamiæ novitatem sibi invicem adversorum : aliis dicentibus quia bonus est, aliis dicentibus : « Non, sed seducit turbas (Joan. vii.) » Alii enim æstimant juste mihi dedecus hoc illatum, putantes verum esse quiddam a tantis primatibus audiunt confirmatum : alii vero dicunt, quia inimicus homo zizaniam super triticum seminavit (Matth. xiii), et accusator fratrum veritatem mendacio subjugavit. Quorum qui verius sentiant, qui justius eloquantur, qui zelo rectiori eandem justitiam amplectantur; ille quem nihil latet omnium Judex novit, qui sinceræ notitiam veritatis a cunctis penitus non removit. Nonnullis enim innotuit, et adhuc forte pluribus innotescet, vestraque prudentiæ quandoque plenius clarescet, quia ob hoc illorum iram compellor sustinere, propter quod debueram ampliorem gratiam obtinere.

Si enim denudati Noe verenda nequaquam nota feci, sed in modum Sem et Japhet eis pallium superjeci, quare, quæso, mihi maledictio Chanaan irrogatur, cum Noe bene pro meritis Sem et Japhet, benedictionis munera largiatur? (Gen. ix.) Si cum Saul ventrem purgaret, super eum gladium non extraxi, sed in eum irruentes revocavi milites, et retraxi, quare idem Saul gravat et persequitur me pusillum, fortium castra cogit contra pulicem imbecillum? (I Reg. xxiv.) Ut vobis fatear, non liquet plane quare factus sim odiosus, nisi quia ut potui factus sum quibus debui fructuosus, juxta quod ut quasi per somnium reculo, quidam ethnicus pulchre dicit, qui fructiferam arborem loquentem introducit (31) :

*Nil ego peccavi, nisi si peccasse vocetur
 Annua cultori poma referre suo.*

Quia ergo pro bonis mala mihi, quantum arbitror, inferuntur et eadem non sine forti patientia sufferuntur, neque ego Paulus esse merui, qui non solum nullis tribulationibus enervatur, sed in eis spe mercedis, et coronæ glorians gratulatur, vestram quæso dignationem, mihi misericorditer occurratis,

et sub fasce laboranti precum vestrarum humeris succurratis, ut cum mea parvitas impari gravamine jam facescat, ad id sufferendum vestris meritis revalescat. Quæso, ut pro puero qui male torquetur, bonum Dominum exoretis, vestroque interventu, centurionis vice, in salutem pristinam reformetis, ut et paralytico optatum remedium conferatur, et laus digna vestræ fidei referatur. Quæso, ut facentem in lecto ante pedes Jesu per tegulas deponatis, et grata importunitate tardantem medicum inflectatis, ut quem languor ad exitum curvat, ne vel sustineat corpus suum, ille potens erigat, et ambulanti jubeat tollere lectum suum (*Matth. vii; Luc. v*).

43 Quia vero, juxta quemdam ethnicum dulce loqui miseris, paulo diutius sum locutus, meamque miseriam verbis, et si non sufficientibus, tamen pluribus prosecutus, æstimans nonnullum mihi remedium impertiri, si a vestra dignatione merear vel audiri. Si autem abundantiori beneficio mihi rescribere non gravetur, major et efficacior mihi consolatio conferetur, quia vulnus animi quod crudescit gravi tribulantium ferramento, non mediocriter mitigatur verborum consolantium lenimento. In hac ergo loquendi clausula dico et desidero vos valere, et vobiscum ceteros, qui meis non recusant tribulationibus condolere.

EPISTOLA X.

PHILIPPI AD BERNARDUM.

Conqueritur de Præmonstratensi a Cisterciensibus contra voluntatem Præmonstratensium recepto.

Miror si vestra sanctitas dignabitur me audire, et ad finem usque sermonis audiens pervenire, et non magis indignabitur quod audeam vel motire, vestramque reverentiam vir nullius meriti convenire. Verum instans necessitas materiam mihi et audaciam dat loquendi, et vestra humilitatæ fiduciam audiendi, quia vir justus, qui se novit sapientibus et insipientibus debitorem, reddere se non gravatur patientem parvulis auditorem. Cum video quid molestum Ecclesiolæ: cujus sum filius imminere, et id pacem et silentium illius longiuscule removere, ut vobis fatear non possui non dolere, et in hoc vestræ sanctitati nec me reor, nec mereor displicere. Est enim insensibilitate stupida male sanus, vel belluina feritate non mediocriter inhumans, qui cum matris viscera concuti perturbationibus in-tuetur, oblitus decem mensium, non ei compassione debita miseretur. Quæ sit autem perturbationis hujus causa, incognitum non habetis, et utinam incognitum penitus haberetis, quia, ut video, levius illa vidua dolorem suum ferret, si hunc ei vestra reverentia non inferret.

Quæso ne displiceat si vobis refero quid apud se illa conqueritur, imo conquerendo quantum affligitur, quia etsi quare doleat ab alio jam audistis, tamen quantum doleat forte nondum ad liquidum cognovistis. Cum attendit quia non homo inimicus, quamvis qui nostra, inquit, tollit, inimicus est, sed

A homo tantæ pacis, tantæ sanctitatis, tantæ fance, qui alias Ecclesias videtur verbo et opere confortare, eam tamen non refugit intolerabiliter aggravare, plusquam dici valeat contristatur, et quando vel ubi hoc a vobis meruerit, incomprehensibiliter admiratur. Et si enim peccando meruit ut eam tribulari permittat justum judicium divinæ voluntatis, apud vos tamen non meruit ut ejus esse tribula gaudeatis, sed sperabat ut, si aliunde incumbens adversitas quidquam ei molestiæ minitaret, vestra quam diligebat plurimum sanctitudo, minitanti misericorditer obviaret. Habebat ovem parvulam, quæ apud eam creverat, de pane illius comedens, et de calice ejus bibens, eratque illi sicut filia (*II Reg. xii*). Quæ, relicto grege suo, inobedienciæ notam gerens, ad caulas vestras venit, ibique pulsans apertum ostium non invenit, quia post illam, pastorem suum Ecclesia nostra misit, et illam ad propria, vestra, prout decuit, delectio tunc remisit. Parvo autem post tempore cum eidem oviculæ morbus iterum vagabundæ levitatis occurrit, rupta denuo resticula obedienciæ, illuc etiam recurrebat, quia et inconstans animus nescit stare, et puerilis oculus gaudet novis plusquam veteribus inhiare. Quia vero quidam vobis hospes novitius supervenit, qui apud vos non parvam gratiam adinvenit, ovem nostram, fratrem nostrum, contra suam tandem Ecclesiam recepistis, dum illius hospitis voluntati satis, ut aiunt, facere voluistis. Inde, Pater reverende, nostra provincia scandalizatur, nostra Ecclesia perturbatur, pusillus ille grex, quem suo Christus in Evangelio consolatur, in hoc vestro opere inconsolabiliter contristatur, nec potest videre quod adversus eum sic agere vestræ placuit sanctitati, quomodo justitiæ, quomodo conveniat charitati. Novit enim bonæ memoriæ papam Innocentium imperasse, et hoc idem imperium scripto memori commendasse, ne sine licentia abbatis et capituli nostri, quisquam fratrum nostrorum a nobis recedere, recedentem quisquam præsumat retinere. Novit etiam quod inter abbates nostri et vestri ordinis est condictum, et pacis gratia conservanda diligentius interdictum, ne alter alterius fratrem præsumat retinere, nisi ille abbatis sui licentiam potuerit obtinere. Sunt et alia nonnulla quæ inter vestram et nostram Ecclesiam servari debuissent, si vestræ sanctitatis sicut et nostræ parvitatæ servanda placuissent. Ad quæ omnia quomodo fratribus nostris, qui ad vos ad repetendum fratrem missi sunt, respondistis per eosdem fratres, et verbo et scripto notum facere voluistis: qui dixerunt **44** quia de scandalo nostræ et provinciæ et Ecclesiæ doluistis, sed tamen ad sedandum idem scandalum fratrem nostrum remittere noluistis. Dicitis, ut aiunt, quia mandatum domni papæ Innocentii nescivistis, cum fratrem nostrum sine capituli sui licentia recepistis: eo autem cognito nullum ulterius recipietis, ne mandato, quod non licet, per inobedienciam obvietis

Sed si culpa est mandato cognito sine abbatis et capituli nostri licentia vos e nostris quemquam recipere, nunquid non etiam culpa est receptum retinere, cum idem mandatum non solum recipi, sed etiam prohibeat retineri? Sic enim habetur in scripto: « Fratrum vestrorum qui stabilitatem et obedientiam promiserunt sine proprii abbatis et capituli sui licentia nullus discedere, discedentem nullus præsumat retinere. » Eidem ergo sententiæ subjacebit et discedens, et qui discedentem sine licentia retinebit, nec majoris culpæ est in recipiendo fratrem, mandatum cognitum non tenere, quam receptum post acceptam mandati notitiam retinere. Ad quid enim apostolicorum vel scripta vel privilegia dicemus invalere, nisi ut eorum munimento cuique liceat quæ sua sunt in pace debita possidere. Et si forte ea vel per violentiam, vel per ignorantiam alter invaserit, celerius restituat cum apostolica scripta cognoverit? Dicitis quemdam venisse ad vos qui dixit, « Quod abbas Præmonstratensis, et noster abbas et alii, nescio qui, prædicto fratri licentia concesserunt, et quem eatenus recipere recusastis probationi vestræ tunc primitus mancipastis. » Sed hoc ipsum, ut nostis, abbas Præmonstratensis, Laudunensis, Breinensis, Stenveldensis, viva voce in vestri præsentia negaverunt, et nec illi licentiam se dedisse, nec istum ad vos nuntium transmississe constanter astruxerunt, et eorum veritas debuit, ut videtur, sufficiens testimonium perhibere, non cujusquam nescientis, ne dicam mentientis, assertio prævalere. Denique cum quibusdam vestrorum suggerentibus dominus apostolicus abbatem nostrum faceret sibi Parisius præsentari, et eum præsentatum ut daret fratri licentiam dignaretur verbis satis humilibus adhortari, abbas noster, sicut nostis, respondit quia si hæc illi ab eo licentia conferretur, nostræ provinciæ, nostræ Ecclesiæ, toti etiam ordini non parvum scandalum inferretur, et ideo nullo pacto, nullo consilio, hanc ipse licentiam largiretur, nisi forte præcepto inevitabili cogeretur.

Verum dominus papa misericorditer agens, ne videretur vel nostram Ecclesiam, vel nostrum ordinem aggravare, etsi commonuit, tamen noluit imperare; et cum posset oneri esse, ut Christi apostolus, acceptam potestatem noluit exercere, sciens illam non in destructionem, sed in ædificationem nostri ordinis se habere. Bene Deus Ecclesiæ consuluit, cum talem ei pontificem largiretur, qui omnibus omnia fieret, ut omnes lucraretur. Verumtamen, ut dicitis, præcipiens procul dubio præcepisset, si hoc ei vestra reverentia consulere voluisset, fieretque velut necessarium imperio potestatis, quod gratuitum non fiebat affectu consentaneæ voluntatis. Quod ideo, ut æstimo, consulere nolulistis, quia non esse consulendum veraciter cognovistis, ne gratiam quam apud eum ampliorem cæteris obtinetis, in nostram parvulorum offensam verteretis. Quid enim refert utrum per suam, an per alterius potentiam quis

A proximum opprimere mollatur, unde idem proximus scandalum patiat, cum etsi necesse est ut scandalum oriatur, tamen ei qui vel uni de pusillis istis credentibus scandalum machinatur, expedit magis ut ad collum ejus mola asinaria suspendatur? (Matth. xviii; Marc. ix.) « Nonne per potentiam, ait Jacobus, vos opprimunt, et ipsi trahunt vos ad iudicia? » (Jac. ii.) Inmeritum proximum opprimere, et ad tribunal eum trahere potestatis, Jacobus non æstimat esse justitiæ, non esse charitatis, cum nec potentior imponenti, nec major molestus esse debeat innocentij.

In hoc proposito non molestandi proximum pusillus ille grex æstimans vos manere, missis quibusdam fratribus humiliter voluit vos monere, ut fratrem suum qui contra velitum præsumpsit huc venire, ad suam juberetis Ecclesiam, ut justum videretur, redire. Quibus respondistis, ut aiunt, non esse vestri ordinis ut quemquam semel receptum reddere debeatis, et ad suam Ecclesiam invitum redire compellatis, sed hanc molestiam nitantur æquo animo tolerare, et vos nitimini, si vita comes fuerit, æquipollenti beneficio compensare. Simile quid, ut nostris videtur, respondit quidam fratri suo qui sollicite repetebat, quod repetendi jure patrio competebat: *Teneo, inquit, longumque tenebo.* Non est vestri ordinis, ut fratribus vestris, si tamen fratres vestros eos qui nostri sunt ordinis dignamini judicare, velitis quod suum est dilectionis debito resignare, et est vestri ordinis ut eis invitis et contradicentibus reciperetis quod receptum ad augendum eorum scandalum teneretis. Non est vestri ordinis ut pacem mutuam servaretis, et eis etiam qui Deo utcumque servire desiderant, petra scandali non essetis; sed est vestri ordinis, ut quod vobis non vultis inferri, eis potentialiter inferretis, volentes eos ferre quod illatum ab alio non voluntarie sufferretis? Mirus ordo. Mirantur, ut aiunt, nonnulli qui audiunt quis hunc ordinem ordinavit, quis propheta, quis apostolus commendabilem prædicavit, cum in Scripturis sanctis tam excellenter fraterna pax et dilectio commendetur, ut sine illis virtus alia non sufficere judicetur. Quæ ergo vobis utilitas in sanguine eorum dum descendunt in perturbationem, quia vos existimant suam pro nihilo ducere læsionem, et sic quærere unde vestra Ecclesia prosperetur, ut eorum profectui vestra prosperitas adversetur? Quæ rogo utilitas, si cum intolerabiliter affliguntur, illam prophetiæ deprecationem fundere compelluntur? « Da eis, Domine (Ose. ix.) » Quid dabis eis? « Da eis vulvam sterilem et ubera arenaria (ibid.), » quia scilicet eorum fecunditas in tuorum vertitur ruinam parvulorum, et importuna eorum plenitudo pacem turbare non metuit infirmorum. Et Apostolus, qui in aliorum consuevit perturbationibus contristari, turbatis compatiens simile quiddam cum eis videbitur imprecari: « Utinam abiciantur qui vos conturbant! (Gal. v.)

Quod si eos dicitis adversus vos injuste commu-

veri, et quod agere voluistis ab eis nec debere nec posse prohiberi, quia in recipiendo fratrem nostrum domni apostolici assensum habuistis, cui et ipsi non contradicere et vos satisfacere debuistis, sciunt profecto, ut aiunt, quia et vos ad recipiendum dominus apostolicus non impegit, et ipsos ad dandum ei licentiam ea discretionem, quæ sua est, non coegit, sed quoniam apud eum meruistis gratiam invenire, non jubendo, sed patiendæ vestræ seu vestrorum voluntati videtur consentire. Neque enim hanc nostris, ut aiunt, molestiam inferri pateretur, nisi ad patiendum vestris suggerentibus urgeretur, et hoc sibi putant vestri et affirmant licere quod ita violentè nisi sunt extorquere. Sed esto. Omnia eis licent, nunquid omnia expediunt? (I Cor. 10.) Non sum liber, ait Apostolus, non sum apostolus, non habeo potestatem hoc et hoc faciendi, sicut ceteri apostoli? Et tamen non sum usus hac potestate, ne fratrem meum scandalizem: ne quem vestrum gravaremus, ne quod offendiculum demus (I Cor. 11.) Non vult Apostolus id agere ad quod sibi potestativam videt licentiam suffragari, quia hoc idem sentit charitatis legibus refragari, dum in eo invenitur aliorum utilitas impediri, quibus fraternitatis jure debet utilis inveniri. Denique non vult occasionem dare his qui occasionem diligunt delinquendi, qui ex majorum operibus assumunt sibi quasi materiam offendendi, qui veneno malitiæ molestare proximos non verentur, dum solum non intentione intrinseca, sed actione forinseca sanctos qui sunt majoris nominis, imitentur. Quod facio, inquit, et faciam, ut amputem occasionem eorum qui volunt occasionem ut, in quo gloriantur, inveniantur sicut et nos (II Cor. 11.)

Quis malevolus audiens quod, velit nolit nostra Ecclesia, suum recipitis fugitivum, non a vobis concipiat, vel conceptum adaugeat nocendi similiter incentivum: gaudens si conceptam malitiam potuerit adimplere, et glorians in hoc actu quasi vobis similis apparere? Sunt enim plerique religionis habitum prætendentes, non tam paci fraternæ quam turbationi studium impendentes: qui magis gaudent, si de altero monasterio quemquam sibi attraxerint blandimento seductum falsitatis, quam si eum educant de sæculo vel exemplo justitiæ, vel verbo veritatis. Putant quidem se ad honorem maximum pervenire, si in suam coloniam elegerit quis transire; si spreto monasterio in quo hausit religionis quasi lacteum rudimentum, ad ipsos transmigraverit, accepturus quasi majoris ordinis dignius incrementum.

Hujusmodi hominibus non est ea quam desiderant occasio largienda, sed eorum præsumptio prudenti consilio retundenda, et vir benevolus recte manum diligit etiam a licitis revocare, ne, occasione accepta, suam malevolus præsumat illicitis occupare. Hi etiam quos constat non profunda scientia sublimari, non intelligentes quæ a majoribus viderint acquiri, quasi exemplo quodam se putant invitari,

ut similia jam non timeant operari. Qui cum similia esse quæ cogitaverint, fallaciter arbitrantur, illicita fiducialiter operantur, et cum sic majorum scientia obscuro tramite parvulos autem, istorum infirma conscientia deperibit. Sic autem ait Apostolus: Peccantem in fratres, et percutientes conscientiam eorum infirmam, in Christum peccatis (I Cor. viii.) Si vero quod præmonstratur putaverint non esse pepitus imitandum, affirmant procul dubio nec etiam esse a majoribus præmonstrandum, et eorum statim judicant libertatem, non intelligentes cordis vel operis veritatem. Et ut quid, ait Apostolus, libertas mea judicatur ab aliena conscientia? (I Cor. x.) Et iterum: Commendantes, inquit, nosmetipsos ad omnem conscientiam hominum (II Cor. iv.) Hæc omnia vel sua vel alterius poterit incommoda remove, qui tam ab his quæ non licent, quam ab his quæ non expediunt elegerit abstinere, ab illis, ut seipsum immaculatum ab hoc sæculo tueatur; ab istis vero, ut proximorum infirmitatibus medeatur.

Quod utrumque adeo diligenter condecet observari, ut alterum sine altero non debeat sufficiens æstimari, quia non satis Deo probabilem se ostendit, nisi qui etiam, quantum in se est, proximum non offendit. Ille autem Deo placet, et hominibus est probatus, qui non solum justitiam, sed et pacem fuerit amplexatus, ut Deo studeat per justitiam deservire, per pacem vero proximis convenire. Regnum Dei est, inquit Apostolus, justitia et pax (Rom. xiv.) et: Pacem sequimini sine qua nemo videbit Deum (Hebr. xii.) Et iterum: Solliciti servare unitatem spiritus in vinculo pacis (Ephes. iv.) Et Zacharias: Veritatem, inquit, tantum et pacem diligit (Zach. viii.) Hæc autem pax non solum in eadem domo, vel in eodem claustro firmiter est tenenda, sed inter remotos etiam est habenda, ad omnes qui Deo servire desiderant sic esse debet extensa, ut eorum alteri ab altero nulla ingeratur offensa. Sine offensione, inquit Apostolus, estote Judæis et Græcis, et Ecclesiæ Dei (I Cor. x.) Et iterum: Ut sitis, ait, sinceri et sine offensa (Philipp. i.) Et illud: Nemini dantes ullam offensionem (I Cor. vi.)

Quod si nulli fidelium est offensionis quippiam inferendum, quando amplius clericis est a monachis deferendum, ut quorum est quasi cognata religio, eorum cor unum et animam unam efficiat spiritualis dilectio? An monachorum Deus tantum? Nonne et clericorum? Imo et clericorum, quorum unus Deus qui justificat tam clericos quam monachos ex fide et per fidem, non ut inveniatur justificatos iterum zelus et contentio demoliri, sed ut affectu mutuo et profectum continuo ad unguem studeant expoliri. Cum autem tanta pax, tanta concordia, tanta dilectio inter eos debeat esse, qui sive clerici, sive monachi, unius Christi discipuli volunt esse, quibus dicit: Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis (Joan. xiv.) et: In hoc cognoscent omnes

quia mei estis discipuli, si dilectionem habueritis ad invicem (*Joan. xiii*). »

Mirandum est, Pater reverende, quod videmus in contrarium id converti, et justos pacis terminos sic everti, ut plerique et religionis arcem videantur amplecti, et tamen a pace et concordia proximorum inveniuntur deflecti.

Attendens igitur quia religio proficit, hilaresco, sed attendens quia dilectio deficit, contabesco : et utrumque simul considerans, obstupesco, quoniam ad videndum quomodo ista conveniant, nullatenus incalesco. Putavi aliquando ut modernis temporibus impleretur, quod per Isaiam Dominus pollicetur (cap. 28) : Ponam, inquit, iudicium in pondere, et justitiam in mensura, ut scilicet inter religiosos sic alter alterum iudicaret, quomodo se iudicari ab altero præoptaret, et quod sibi non vellet fieri, nec etiam faceret alteri. Nunc vero plerique qui laxiore via religionis januam sunt ingressi, illis audent detrudere qui districtius propositum sunt aggressi, et qui sibi videntur paulo religiosius conversari, levioris propositi viros inveniuntur aliquantulum aspernari, nescientes vel potius non tenentes illud Apostoli : « Superiores sibi invicem arbitrantes (*Philip. ii*). » Hæc pestis, hæc contagio late serpit, hæc gratos religionis flosculos sic decerpit, ut vix ad fructum spiritus veniatur, in cuius catalogo pax et charitas nominatur. Quis jam ordo sine querela conversatur, quis ordo est qui non de alio ordine conqueratur, dum alter alterum affectu tenero non supportat, sed alter quæ alterius sunt, apportat ? Alter alterius vel terras vel animus [animum ?] nititur occupare, alterius terminos angustans, suos avidius dilatare, instituta sua commendans, alterius famæ vel nomini derogare : quæ alterius sunt huminens, sibi paulo amplius arrogare.

Nostis quantum veteres monachi qui nigro habitu vestiuntur, qui juxta præcedentium Patrum instituta tritam religionis semitam gradiuntur, de austera novitate Cisterciensium conqueruntur, augmento quorum ipsi, ut æstimant, et fama et numero minuuntur. Nostis quantum ipsi Cistercienses istorum teneritudinem, et molles delicias reprehendunt, et earum [eas ?] ad monachos nullatenus pertinere contendunt, qui quoniam parcioris victus et habitus fastigium apprehendunt, non satis, ut dicitur, aliorum infirmitatibus condescendunt. Ab utrisque autem clerici regulares nonnullas, ut aiunt, molestias patiuntur, qui tamen Deo utcumque servire moliantur, et qui vellent et deberent a monachis collaborantibus adjuvari, conqueruntur plurimum ab eis resistentibus se gravari.

Unde non jam mirandum est, si Ægyptios adversus Ægyptios videmus concurrere quod per Isaiam (cap. 19) Dominus comminatur, vel si impius justiorum se devorat, quod propheta Habacuc (cap. 1) admiratur, cum in populo Israel unusquisque devoret carnem brachii sui, juxta prædictum Isaiam (cap. 9), Manasses Ephraim, Ephraim Manasses, et simul ipsi

contra Judam. Quod quid est aliud quam monachus monachum et simul ipsi contra clericum ? Sed Apostolus : « Si invicem, inquit, mordetis et comeditis, videte ne ab invicem consumamini (*Galat. v*). »

Hujusmodi morsus in nostro et vestro ordine vellem nullatenus inveniri, et in assumpta religionis semita, neutrum ab altero præpediri, sed utrumque exemplis mutuis humiliter erudiri, et non habitu, sed affectu, non loco, sed spiritu couniri, ut qui religioni curam paulo cæteris ampliorem videntur impertere, studerent etiam honore et amore invicem prævenire. Sic enim vigeret pax mutua et abundaret charitas, profecto refrigesceret multorum iniquitas, et non solum is qui ex adverso est, nihil habens malum dicere vereretur, sed et de illo utroque sic unito

recte illud propheticum diceretur : « In pace et æquitate ambulavit mecum, et multos avertit ab iniquitate (*Malac. 2*). »

¶ 47 Multos quippe tam religiosos quam saeculares non mediocriter adjuvaret, si uterque iste ordo in pace et æquitate concorditer ambularet; si cum alter attenderet, poenitentia gratia quidquam amplius altero se sufferre, non tamen ex eo præsumeret super alterum se efferre, cum non major corporis passio, sed humilis spiritus, major dilectio, acceptabilis habeatur, si tamen Deus ad acceptandum quod agimus dignanter convertatur. Quis scit, ait Jonas (cap. ii), si convertatur et ignoscat, et revertatur a furore iræ suæ, et non peribimus ? Si quid ergo vobis licitum æstimatis, videte ne hæc licentia offendiculum fiat infirmis : infirmis, inquam, tam vestris quam nostris. Sicut enim apud nos plures sunt imperfecti; sic apud vos, non omnes, pace vestra dixerim, sunt perfecti, imo quidam eorum cum a vobis id quod licitum vel est vel esse videtur, assumunt, a seipsis pleraque superaddendo præsumunt. Quorum illi qui missi a vobis in nostris partibus demorantur, jactitare in auribus populi gloriantur : quod frater noster, cum monachus factus fuerit, ad eos remitteretur, de cuius præsentia et eis erit gloria et nostra Ecclesia rubore confundetur. Quæ jactatio, quæ provocatio non a Paulo apostolo est assumpta, sed a seipsis præsumpta : quos idem monet Apostolus, ne popularem gloriam aucupentur, ne proximis suis quidquam molestiæ machineentur. « Non efficiamur, inquit, inanis gloriæ cupidi, invicem provocantes, invicem invidentes (*Gal. v*). » Cum autem hæc et hujusmodi plurima inter eos qui religiosi et videntur et sunt, vel videam vel audiam ventilari, compellor, plusquam dici valeat, contristari : et cum nondum videam quid me possit super hoc consolari, satis congrue possum illud propheticum protestari :

« Consolatio, inquit, abscondita est ab oculis meis, quia ipse inter fratres dividit (*Ose, xiii*). » Unde et quo infernus hic procedat non sufficit admirari, qui dividit inter fratres, quæ dicebat amicabili vinculo colligari, maxime cum servire Deo idem non parvo studio moliantur, et Deo servientes invicem diligere jubeantur, et diligentes invicem non morsus amaritudinis, sed pacis osculum largiantur. Utinam hunc

infernum Christus nostræ salus avidus morderet, imo utinam istam mortem misericorditer absorberet: quæ videtur eos in dissenstionis tumulos sepelire, quos deberet vivificans dilectio conire. Unde autem inter fratres ista divisio, vellem scire, sed hoc mihi magnus labor est invenire, quia nundum possum in illud Dei sanctuarium introire, cujus altitudo hujusmodi absconditum videtur operire. Utinam ergo possem vestram gratiam promereri, ut mererer vestris responsionibus edoceri: qui quoniam in cellam Christi vinariam introistis, illic, ut æstimo, et hanc scientiam invenistis. Utinam mihi parvulo dignaremini respondere, et super hoc non me solum, sed et mecum plurimos edocere! utinam huic responsioni vel parvam dignaremini morulam impertire, cujus est officii nescientes misericorditer erudire! Si apud vos esse cujusquam meriti me viderem, profecto ad respondendum instantius vos urgerem, et exactor avidus silentium non tenerem, donec a sanctitate vestra id sive opportunius sive importunius extorquerem. Ut enim verum fatear, non parvum gratiæ conferretis, si super hoc mihi, imo nobis ignorantibus aliquid diceretis, quomodo scilicet et ad serviendum Deo inveniamur nonnulli consentire, et tamen sic ab invicem dissentire. Quod si de plenitudine vestræ scientiæ, nostra non meretur ariditas irrigari, vestris saltem orationibus, et volumus et petimus adjuvari, ut det nobis Deus et nil aliud sapere quam oportet, et id plenius sapere quod oportet. Vale.

EPISTOLA XI.

PHILIPPI AD BERNARDUM.

Miratur, crescentibus novis reformationibus religionum, non crescere mutuam inter eos charitatem.

Sicut plerosque facit claros eminentia meritorum, dum eorum bona opinio perducitur ad notitiam plurimorum, sic nonnullos quibus non suppetit optabilis virtutum claritudo, nihilominus reddit notos famæ reprehensibilis turpitudine. Cui simile quiddam apud quemdam ethnicum recolo me legisse, qui diversis juvenibus diversa hujusmodi meminuit accidisse:

Tam mala, Thersiten prohibebat (ama latere)

Quam pulchra Nereus conspiciendus erat (32).

Cum autem me apud vos non commendat Nerei sordida pulchritudo, notum quidem efficit Thersitis horrida turpitudine, et cujus corpoream faciem non novistis, sinistro agente susurrio, turpem famam vel infamiam cognovistis. De qua cognitione mea non magnopere parvitas hilarescit, imo, ut vobis fatear, non mediocriter erubescit, quia non sic amebam mei notitiam vos habere, ut vestris in oculis vellem sordidus apparere. Neque enim impudentem illum decreveram imitari, qui, cum insatiabiliter affectaret famam suam largius dilatari, nec aliquid posset dignum, aliquid præcipuum operari, invento consilio templum civitatis succendit, et

(32) Ovid. lib. iv De Ponto, epist. 13, vers. 15, 16.

A quærentibus civibus quis, quare hujus incendiipræsumpserit auctor esse, prosiliens in medium: « Ego, ait, qui volui notus esse. » Cum ergo nullatenus affectarem hujusce titulum pravitatis, mihi tamen impressus est, contra propositum voluntatis, dum impius 48 amicus, ne dicam, inimicus homo, qui me vobis absentem et incognitum nominavit, aversa manu, zizania super triticum seminavit (*Matth. xiii*). Qui quomodo id fecerit, quis sapiens, non admirans vehementius obstupescat, si tamen et liquido rei veritas innotescat, et si diligentius consideret quam veram, quam sinceram, et fratri frater, et filio pater exhibere debeant charitatem, maxime qui religiosam profitentur voce et habitu sanctitatem? Plerumque autem nullus invenitur ad nocendum, cuius misero gravius innoxere, quam qui ad subveniendum deluerat proximus apparere: præsertim, si qui nocere desiderat, dilior, si potentior habeatur, ut qui sibi credat populum habere mereatur.

Hoc nimirum tempore, imo hac tempestate potest quis rarum admodum invenire, qui juxta decretum Moysi, parvum ut magnum diligit exaudire, qui vel tacens eligit a judicio continere vel ad faciendum illud, dignam diligentiam adhibere. « Parvum, inquit Moyses, ut magnum audietis, quia Domini judicium est (*Deut. 1*). » Cæterum cum apud Vallem-Claram quidam ex fratribus vestris nostram vobis diceret veritatem, et persona potentior suam ex opposito voluntatem, cui potius aurem credulam

C vestra paternitas inclinavit, satis rei exitus indicavit. Illo quippe tacente, qui quandoque [salvos faciet filios pauperum et humiliabit calumniatorem (*Psal. 71*),] tacere pariter vestra reverentia non elegit, vel sermone pacifico calumniatorem a proposito non abegit; dum auditas ejus calumnias in veritatem et misericordiam non redegit, sed premi et opprimi suo consilio, suo judicio me coegit. Suo, inquam, nam sicut longe melius nostis, hominis et non Domini esse judicium comperitur, ubi prælata potentis voluntate veritas pauperis non auditur, cum summus ille iudex nullius accipiat granditatem, sed solam vultus ejus videat æquitatem. Nec dubito quin vestrum illud judicium protulerit præcipitatio potius putativa quam malitia præsumptiva, quia nihil invidia, nihil malitiæ vestræ ascribo sanctitati: cujus simplex æstimatio non prudens obstinatio meæ nocuit parvitati. Verumtamen ne incauta æstimatione, justus ille præceps in aliquem et noxius haberetur, et tam prolatae sententiæ quam suæ reus ignorantia teneretur: « Causam, ait, quam nesciebam diligenter investigabam (*Job xxii*). » Sed hoc mea miseria, hoc mea meruit injustitia sustinere, quæ cum deficiente gratia, noluit a prohibitis abstinere; summum illum iudicem ad tantam potuit iracundiam commovere, ut nollet a me misero tam graves molestias amovere. Etsi enim in vos vel in eos qui mihi graves fuerunt, nihil me recolam deliquisse,

D

scio tamen in conspectu interni iudicis, me tam multipliciter offendisse, ut iuste permiserit et meam graviter opprimi parvitatem, et in meam miseriam vestram decipi sanctitatem. Verum, sicut dicere voluistis, ut sub manu caderem opprimente, sic vellem, mutato diceretis proposito, ut liberet Deus pauperem a potente, pauperem, inquam, cui non est adiutor (*Psal. lxxi*), pauperem, ad quem vulnerandum tam graviter potentium desævit multitudo, ut vix spiret vel respiret relictis seminecis lassitudo. Si autem cui nocere voluistis, non vultis eidem et auxilium impertire, dignamini saltem, quæso, ejus ignorantiam erudire, quia non solum inflictorum gravamine vulnerum contabesco, sed et gravi modo imperitiæ nihilominus elanguesco. Potest quidem huic morbo duplici, vestra, nisi fallor, mederi magnitudo, et arentem inopiam vestra dives tergere plenitudo, et nimirum vestra non læsura, sed conveniens usura videretur, si præ damno simplici duplex beneficium redderetur. Quod utrumque tamen si non est possibilitatis vestræ, vel potius voluntatis, volo saltem, ut dictum est, eorum alterum mihi misericorditer impendatis, ut videlicet si non confertis sumptuosam inflictis vulneribus medicinam, convertatis vel lenem calamum ad doctrinam.

Ante triennium quamdam vobis epistolam allegavi, in qua, ut recolo, vos summopere postulavi, ut quod mihi clausum erat, dignaretur vestra sanctitas aperire, sed, ut mihi post dictum est, in manus vestras non meruit eadem epistola pervenire. Ejusdem vero putei adhuc tanta mihi videtur altitudo, ut ad eam pertingere hauritorii mei non possit hebetudo, cum volenti haurire mira difficultatis nebula se offundat, et secretum requisitum profundiori subterfugio se abscondat. Cujusmodi profunditatem non dubito vos plenius, vos limpidius attingisse, cui datum est in cellam vinariam et Domini sanctuarium introisse, cui Leo de tribu Juda et solvere septem signacula et librum voluit aperire (*Apoc. v*), vestroque ministerio turbis discumbentium alimoniam impertire.

Movet me quod nostris temporibus et reuifonem video dilatari, et dilectionem fraternam plurimum coarctari: quod plures et ad bene vivendum laudabiliter incandescunt, et tamen a diligendo invicem refrigerant. Nullis retro diebus religio tantis varietatibus est amicta, non tot vivendi generibus, non tam multis, ut ita dicam, ordinibus est distincta, cum pulso cinere carbones desolatorios, status ille igneus multipliciter reaccendat, et in diversos caninos flamma vehemens avidius se extendat. Unde tam clericorum quam monachorum, et nova monasteria feraci germine coalescunt, et antiqua, resumpto vigore pristino, reforescunt, et cum non uno habitu, non eisdem videamus eos institutionibus coerceri, tamen constat eos ad religionis ardua promoveri. Cum vero, tam in eisdem quam in diversis monasteriis, vincti et juncti amore divino tendant spretis presentibus ad futura,

adeo tamen adversus invicem recalcitrant in iunctura, ut tenentes mandatum quo ad diligendum Deum jubentur laudabiliter proficisci, secundum et simile inveniantur reprehensibiliter oblivisci. Tanta quidem pestis, tanta inter eos inquietatio jam versatur, ut et ordo de ordine, et homo de homine non mediocriter conqueratur, et cum alter alteri gravis admodum habeatur, raro cuiquam amor debitus vel reverentia deferatur. Plures autem qui non parvam videntur dare operam sanctitati, voluntati majorum potius quam pauperum deferant veritati, tenentes quod Antipater Cæsari legitur respondisse, dicens non homini, sed nomini Romano anticum se fuisse. Quibus vero modis clericus monacho, monachus clerico, vel etiam clerico clericus, monacho monachus molestus sit, quia in illa epistola diffusius dixisse me recolo, in presenti supersedeo recensere, præsertim ne vestram reverentiam verbis inveniar prolixioribus detinere.

Per illum igitur vos deprecor, qui suam vobis scientiam, suam contulit sanctitatem ut super hoc dignemini meam instruere parvitatem. Quomodo scilicet religiosus adest, et in appetitu cœlestium tantâ consensio, et ab invicem tantâ dissensio, quomodo ad tenendum religionis fastigium sic festinant, et a dilectione mutua sic declinant, quomodo in anorem divinum rectis possint gressibus ambulare, et in fraternum tam reprehensibiliter claudicare? Et utinam essem vir non habens spiritum, et mendacium potius loquerer (*Mich. ii*). Neque hoc loquor, ut majorum derogem sanctitati, sed ut motus meos vestræ indicem majestati, ut eosdem cognitos, vestra scientia, vestra benevolentia dignetur abolere, nisi forte quia scitis in vermibus paupertatis et sterquilinio me sordere, vermescenti et sordenti dedignamini respondere. Vale.

EPÍSTOLA XII.

PHILIPPI AD EUGENIUM III PAPAŒ.

Petit a pontifice subsidium contra persecutores suos.

Si me vobis parum loqui vestra dignatio pateretur, si loquentem me audire vestra patientia dignaretur, tribulationis meæ vobis historiam recenserem, ut vel sola mea relatione, vel vestra pariter responsione solamen aliquod obtinerem. Cum enim quis fasce impari prægravatur, putat se illum ferre levius si loquatur, si auri audienti enarret vel quanta sit imminenti oneris magnitudo, vel sua onerati quam insufficientis fortitudo. Ideo Jeremias, cum civitatem Jerusalem dari videret excidio, et non posset gravem hanc sarcinam patienti ferre silentio, aggressus est rerum miseram seriem verbis lacrymabilibus enarrare, et lacrymosam narrationem scripto memori commendare. Civitati quippe quam tenere diligebat non prævalens subvenire, et in ejus excidio dolorem gravissimum non sentire, rupto silentio convertitur ad lamentum, nullum dolori suo familiariter inveniens lenimentum. Denique vulnus quod dum clausum tenetur periculosius ingravescit, deopertum nonnunquam sanabiliter detumescit, quia sicut ar-

chitectus eam quam non noverit non resarcit ruinam, sic medicus dare nescit operto vulnere medicinam. Illoc propter omnia æger, ut attendo, fert ægresilentium, sed inquirat quaecumque loquendo remedium: qui si forte alium auditorem habere non meretur, ipse tamen sibi soli et relator plerumque et auditor pariter exhibetur. Si vero contigerit auditorem benevolam invenire, qui et velit et noverit solatium merentibus impertire: tam suavi, tam condito verborum ejus medicamine refovetur, ut ultra nullo vel modico inflicti dolore vulneris aggravetur. Quod propter Scripturam divinam: « Si videris, inquit, sensatum, evigila ad illum, et lumen ostiorum illius exterat pes tuus (Ecclesi. vi). » Et infra: « In verbis, ait, sensati invenietur gratia (Ecclesi. xxi). » Quia ergo sensati verba lego sine gratia non haberi, et eum cui loquor sensatum audio perhiberi, finem ejus pes meus aggredi et ingredi affectat et conatur, et ingressu frequenter exterrere nisi (quod absit!) repulsam patiat. Sed spero quia bonus ille Dei Spiritus et gratia mea infundet veritatem, et in corde vestro diffundet charitatem, ut quæ mihi de me nota sunt sine scrupulo proferam falsitatis, et vos quæ vera dixero audire diligatis.

In claustro igitur assumpto vultu et habitu regulari, præmonitus divino Spiritu elegeram conversari, ut forensi tumultu relegato et pompæ fastu vel fastigio secularis, me teneret et foveret quies et abjectio salutaris. In quo proposito per annos aliquot fueram conversatus, nullius in Ecclesia supereminens honore magistratus, nisi quod electione horum quibus obedire decreveram evocatus, per decem fere et novem annos in eo manseram, qui dicitur prioratus. Prior autem etsi non satis congruum sanctitatis fastigium apprehendi, si longe lateque famam meam virtutum meritis non extendi, tamen inter fratres meos vivere sic contendi, pro posse vitarem illis dare formam vel materiam delinquenti. Volui quippe Deo, cui me obtuleram, sic placere, ut nollem hominibus inter quos me contuleram, displicere; sic volui coram Deo dirigi vitam meam, ut attaminari nollem inter homines famam meam. Æstimavi enim honestum et utile, cum me parvulum pauci nossent, et et ipsi de me sinistram dicere nihil possent, si me ad omnes donante gratia sic haberem, ut tam ab his qui intus quam ab his qui foris sunt bonum testimonium obtinerem. De quo Salomon: « Melius est, inquit, nomen bonum quam divitiarum multarum (Prov. xxi). » Quod cum in Ecclesia mea, in vicinia mea pro suo modulo mea parvitas adepta videretur, et de me, ut putabam, nullus fere hominum quereretur, ut verum fatear, suscepto inter fratres prioratus eram honore vel onere sic contentus, ut essem ad appetenda majoris prælationis fastigia non extensus.

Credat sanctitas vestra et agnitio veritatis ab omni dubio vos expurget, nullus enim in præsentiarum, ut mentiar, me perurget: credat, inquam, quia malebam sub quieto et humili proposito relinere quam ad eos

A quibus scio et sciebam me esse imparem honores ecclesiasticos promoveri. Credat sanctitas vestra, si majores mei parvitatem meam affectu tenero suscepissent, si juxta votum meum, sub tegmine aliorum suarum a conturbatione hominum abscondissent, maluissem placido sinu tenere diligentiam confoveri quam forensium acrimoniam tumultuosis occupationibus exhiberi. Quod nimirum vidit et invidit ille noster omnium nequam hostis, qui nocendi artifex, sicut vos melius longe nostis, nihil amat amplius quam vel detrimenta vera fidelium moribus irrogare, vel saltem opinioni eorum inventis mendacibus derogare. Attendens ergo diligentius in quo et mihi poterat plus nocere et pluribus cæteris latentius et nocentius imminere, cum veritas non suppelleret proposito ejus perversæ voluntatis, prudenti artificij composuit deceptoriam similitudinem veritatis. Denique cæteris in paradiso animantibus prudentior serpens fuit (Gen. iii). Iste serpens, iste coluber tortuosus, collectum venenum uno simul vomitu, uno vomente strepitu non effudit, sed, electo vasculo tractu lubrico se infudit, ut, cum illud malitia, mendacio, dolis infectum plenius redderetur, inde longe lateque in multorum perniciem pestis efficacius funderetur. Intellexit, ut arbitror, famam quæ pridem maluerat non facile posse lædi, et impugnantem mendacio nullatenus satis credi, si, quemadmodum ad imitandum illud excogitata verisimilitudine juvaretur, non etiam congruo mendacii perlatores ad augendam fallaciam uterentur. Inventum igitur hominem quem sibi utilem æstimavit, quem assumpta forinsecus religionis species palliavit, suis eum moribus, suo proposito conformavit, et ad peragendum quod disposuerat primum et præcipuum ordinavit. Ille autem cepit, ut prædoctus fuerat, murmurare et sinistros de me rumores mordenti susurrio fabricare; aggressusque nonnullos quos nostros vidit ordini præeminere, in auribus eorum pro bonis mala, pro veris falsa studuit suadere. At illi scientes posse hominem multis et variis tentationibus agitari, nullum esse qui non possit, si desit gratia, depravari: quod semel, quod iterum, quod sæpius dictum est, audierunt, et ut se habet humana suspitio, verum esse quod videbatur verisimile crediderunt. Quorum qui rem ipsam sunt diligentius perscrutati, et applicare voluerunt aurem benevolam veritati, quod quo intuitu dictum fuerit cognoverunt, et mihi falsis calumniis impetito gratis, prout justum eis visum est, ignoverunt. Quibus autem veritas rei cito non patuit, vel, si dici liceat, patefacta satis non placuit, sinistris rumoribus paulo tenacius adheserunt, et per aures plurimorum multipliciter diffuderunt. Sic in brevi suas vires fama, imo infamia, dilatavit, et adulterinum germen vago multiloquio fecundavit, et quæ altas veritatis radices non dederunt, tamen silvescere spuria vitulamina præsumperunt.

Sed durum forte religioso videbitur auditori quod nimirum et mihi durum videtur relatori, ut scilicet quisquam homo qui propositum religionis assumpse-

rit, assumptumque vultu et habitu, imo et moribus, tenere dilexerit, hujus mendacii primus fuisse seminator vel dici debeat vel putari, cum nesciat vera religio turpi mandacio famulari. Denique scriptum est: « Noli velle mentiri omne mendacium: assiduitas enim illius non est bona (*Eccli. vii*). » Et infra: « Potior fur est quam assiduitas viri mendacis: perditionem autem ambo hæreditabunt (*Eccli. x*). » Cum igitur furto mendacium comparetur, imo furto pejorem assiduitatem mendacii Scriptura protestetur, non præsumo reum mendacii religiosum hominem affirmare, ne offendam religiosos, qui quod de se sentiunt et de aliis diligunt æstimare. Illud pro certo dixerim quod vestram forte reverentiam non offendet, unde quisquam, ut arbitror, me dignum argui non contendet, quia si non fuit ille homo, fuit saltem quasi homo. Sic enim se nequam ille « Satanas in lucis angelum transfiguravit (*II Cor. xi*), » ut quibus infulserit, eos non illuminet, sed adurat, non est a fide absonum si dicatur se, et in hominem transmutare, cum satagit zizania super triticum seminare. De quo dictum est: « Inimicus homo hoc fecit (*Matth. xiii*). » Iste inimicus cum Christum Deum esse nesciens, purum hominem æstimaret, et cum variis enervare tentationibus affectaret, ut arbitror, in forma illi hominis voluit apparere, sperans hominem hominis consilio facilius adherere. Non itaque mirum si homo iste nostris quoque se majoribus præsentavit, si me apud illos fictis calumniis accusavit, qui fratrum accusator a diebus pristinis exstitisse (*Apoc. xi*), et cujus invidia mors in orbem terrarum legitur introisse (*Sap. ii*). Iste quidem a vera sanctitate, et sancta veritate omnimodo destitutus, qui justa quemdam ethnicum mille nocendi artibus est imbutus, tempus suæ malitiæ congruum assecutus, multis multa multoties de me nequiter est locutus. Nam et quæ nunquam egeram, me egisse perlinaciter affirmavit, et quæ bene gesseram, in contrarium commutavit: ad hoc studens malitiosa signenta componere, ut maculam mihi et cæteris posset imponere. Unde scriptum est: « Bona in mala convertit insidiator, et in electis imponit maculam (*Eccli. xi*). »

Iste insidiator plurimis fidem fecit, et eos ad credendum procaci instantia sic infecit, ut apud eos locum nuda veritas non haberet, sed sub specie veritatis operta falsitas prævaleret. Quæ velut infans et tenera ex illius ore nequissimi prodivit, sed eundo vires prævalidas acquisivit, cunctisque resistentibus vehemens inimica, ad destinatam finem fronte pertransiit impudica. Nam cum prius inter viros nostri ordinis serpens et lubrica volveretur, et illic ei non tam semita quam via patula præberetur, in his tamen organum male linnatum non suspendit, sed ad decantandum suum inter cæteros canticum se extendit. Non solum enim monachos et eos qui dicuntur clerici sæculares, sed et turbas rumor iste non latuit populares, dum quod nostris sacerdotum principibus fuerat intinatum;

ab eis diffusius tam religiosis, quam sæcularibus cæcè relatum.

Quod verbò tot et tanti relatores publice prædicabant, dignum fide auditores plerique æstimabant; et cujus adhuc plurimi faciem ignorabant, nomen meum gravi cum vituperio ventilabant. De me quidem clerici, de me laici, de me abbates, de me episcopi loquebantur, et rem ad puram nescientes, famam præducem sequebantur; et quia in Ecclesia mea priorem me esse fama noverant certiore, ubique gentium vel locorum multa erat fabula de priore. Prior, inquit, de Bona-Spe, nequiter conversatur, prior religioni et ordini suo contumaciter adversatur: prior mercimonio fratrum suorum benevolentiam acquisivit: prior ambitionis intuitu suam illis gratiam impertivit: prior, inquit, violator pacis, litium seminator, prodicionis reus, auctor dissensionis, temeravit jura, ordinem confodit, fidem rupit, usurpavit indebita, licitis non contentus ad inconcessa procaciter se extendit.

Hæc et hujusmodi de priore misero dicebantur, et a multis esse verissima credebantur, cum non semper esset præsto qui hæc referentibus obviaret; et audientes ad certam veritatis notitiam revocaret. Noverant quidem scriptum esse: « Non credas omni verbo (*Eccli. xix*), » et iterum: « Antequam interrogas, ne vituperes quemquam; et cum interrogaveris, corripe juste (*Eccli. ii*): » Et de incertis præceptum: « Nolite judicare (*Luc. vi*; *Joan. vii*), » de manifestis vero: « Justum judicium judicate (*Zach. vii*). » Noverant, inquam, in Scripturis hæc et multa similia contineri, quibus possent a præcipiti judicio, et inconsiderato vituperio coerceri, sed quia non contemnenda referentium æstimabatur auctoritas, adhibenda videbatur audientium prona credulitas.

Quæ omnia in meam perniciem concurrebant, dum tam illi quam isti quasi ad lapides unanimiter decurrebant; et qui freti saniori consilio lapidantibus occurrebant, nihil tamen vel parum mihi misero succurrebant. Tanta enim erat persequentium multitudo, imo tanta ejusdem multitudinis fortitudo, ut eis veritatem pro me quisquam dicere vix auderet, et aggressus id audere, apud eos gratiam non haberet. « Et tu, inquit, ex illis es: nam et loquela tua manifestum te facit (*Matth. xxvi*). » Denique tantus undarum inundantium cumulo cumulus supervenit, et ad hoc excrecente verborum turbine res devenit, ut dicerent qui me vexabant pacem rebus nullatenus posse dari, nisi de Ecclesia mea ejectus compellerer alias conversari. Cujusmodi consilio noster episcopus assensum non præbuit, imo id fieri auctoritate qua pollebat, valde prohibuit, præsertim cum Ecclesia nostra proprii abbatis providentia tunc careret, et ad eum cura nostri nullo medio pertineret. Sciebat quidem et dicebat me injustius diffamari, et Ecclesiam nostram non recto satis ordine tribulari, et se illis

potestative in nos frementibus opponebat, sed eorum prævalido motum fremitui non ponebat. Volens quippe ab illorum calumniis nos absolvi, offerebat satis humilliter illorum pedibus se provolvi, si pacis intuitu ab incepto vellent desistere, et ei quam sciebat veritati non ultra resistere. Eamdem veritatem nonnulli abbates nostri ordinis prædicabant, et ea diligentius exquisita me innocuum judicabant, asserentes quemquam abbatum me mancipata Ecclesia non habere hujusmodi potestatem, ut educat inde fratres contra suam et sui capituli voluntatem. Verumtamen nec episcopum **52** nostrum nec abbates prædictos, nec plures cæteros nostri principes audiverunt, sed indefesso studio in eo quod cæperant perstitērunt, non irarum, non minarum tonitrua remittentes, nullam mihi, nullam nostræ pacem Ecclesiæ promittentes, si non ego cum quibusdam fratribus de Ecclesia festinarem exire, cum propter nos videretur ejusmodi tribulatio decere.

Nonnulli vero qui se mihi forte benevolos sponserunt, cum super hoc eos consulerem, benigne responderunt: « Frater, inquit, oppressores tui abbatibus cæteris et illi nominatissimo cæterorum abbati de Claravalle, episcopis quoque, insuper archiepiscopo de te et tuis absentibus sunt locuti, et pro sua voluntate causam suam in illorum auribus prosecuti, et juxta dictum suum quale voluerunt consilium assecuti, illorum auctoritate in hac sunt pertinacia constituti. Denique episcopus tuus archiepiscopo non resistet, abbati de Claravalle quisquam nostri similis non obsistet; et quidquid oppressores tui de te asserunt, illi verissimum esse putant, quidquid isti expetunt, illi concedere non refutant. Qui si omnes oppressioni tuæ decernunt insistere, tu quis es qui tantorum conatui possis resistere? Bonum est itaque ut istorum ad præsens voluntatibus obsequaris, ne forte resistendo durus et contumax videaris, et ut Ecclesia tua, cui perperam inferunt te præsentem (si Deus ita disposuerit) pacem recipiat te absente. Simili consilio noster episcopus tandem cessit, et egressum nostrum, quem ante prohibuerat, nunc concessit, et quia eum uti jure proprio incumbens violentia non permisit, quasi projecto clavo in mediis fluctibus nos dimisit. Etsi enim velle ea bonitate, quæ sua est, non omisit, tamen pro nobis contendere fractus adversitatibus intermisit, et attendens conatus suos non proficere, quos præmisit, de se desperans, divinæ deinceps providentiæ nos commisit. Egressi ergo nos septem qui nominatim descripti fuëramus, qui majestati principum satis acceptabiles non eramus, eorum claustris velut rei criminum mancipati, sub eorum ditione aliquanto sumus tempore conversati. Nobis autem egressis, inchoata pridem turbatio non quievit, sed magnus in Ecclesia, magnus in provincia nostra tumultus exerevit, ut certum fieret egressum nostrum, non pacem rebus (ut dictum fuerat) contulisse, sed majoris scandali causam vel

A materiam intulisse. Fratres enim intra monasterium intolerabiliter gravabantur, foris vero sæculares non mediocriter mirabantur quod nostri principes nos vel nostram sic Ecclesiam perurgerent, cum causam perurgendi nisi gravem suæ voluntatis impetum non haberent.

Fratres, cum quibus per viginti et amplius annos fueram conversatus, nullam mihi calumniam inferebant; exteriores vero bonum satis testimonium deferebant, et in eos vehementius, et, ut putabant, justius succensebant, qui mala passim de me ficta magis quam cognita recensebant. Quibus vero nondum displicuit quod egerunt, nostræ provinciæ potentes et principes adierunt, et eis ad patientiam inflexis majorem nostræ Ecclesiæ violentiam intulerunt, et de me non tacentes, pejora prioribus addiderunt. Mirantibus enim et inquirentibus tam majoribus quam minoribus quid egissem, unde ab Ecclesia violenter expelli debuissem, cum tale quid a nostris aliquando fratribus non audissent, et ipsa antea nullatenus comperissent, isti ut, quod fecerant, possent credibiliter excusare, studuerunt me absentem multo gravius, multo deterius accusare. Alius me tale quid commisisse quod nec debebat dici publice prædicavit. Alius me comburi dignissimum in auribus sæcularium judicavit, intendentes eos a dilectione mei ad odium detorque, quos attendebant mihi melius testimonium perhibere. Quidam vero qui assentandi studio placere nostris majoribus cupiebat, quod negabant illi, negans, quod aiebat, pariter aiebat: quietisque impatiens per nostram vagus provinciam equitabat, et verborum prodigus audita inauditis multo senore cumulabat. Qui, cum juxta Salomonem malefaciens « in rebus pessimis exsultaret (*Prov. 11*), » et de nostra ruina conquerentibus insultaret, a nonnullis reprehensus non se poterat convenientius excusare, quam: « Volo, inquit, et debeo meum dominum adjuvare. » Dominum suum sacerdotum principem appellabat, cujus patientia et ipse minor dominus imperabat: illique majori minor ipse tam justo quam injusto volebat obsequio deservire, quem et suis voluntatibus attendebat prout satis animo consentire.

D Iste viros nostri ordinis quos videbat in hoc negotio nolle a vero deviare, nostrisque majoribus verbis, licet parum proficientibus, obviare, satagebat vel per seipsum, vel per suos nuntios curiosius convenire, blandiens precibus, terrens minis, ne a domino suo præsumerent dissentire. Iste et ei similes tot et tanta de me convenientia prædicarunt, tantis me calumniis, pudore seposito, diffamarunt, ut etiam sæculares tantum piaculum abhorrent, admirantes quomodo religionis homines de quovis fratre suo talia dicere sustinerent. Etsi enim Scripturam non noverant dicentem: « Nolite annuntiare in Geth, neque in compitis Ascalonis, ne forte exsultent filie incircumcisorum, ne exsultent filie Philistiim (*II Reg. 1*): » etsi hæc, inquam, non

legerant, horum tamen sensum tenere **53** videbantur, et Saul et Jonathæ ruinam nescientes, de me similia loquebantur. « Etsi, inquit, illum religionis suæ homines noverant graviter deliquisse; et cujusdam execrandi facinoris præcipitulum incurrisse, non tamen debuérant in nobis sæcularibus propalare, et ad insultandum lapsos proceres forensium animos provocare. Cui enim huic tantum ab eis vituperium irrogatur, toti profecto eorum ordini derogatur, et ob hoc etsi ei exrescente odio deferre noluissent, sibi saltem ipsis parere debuissent. » Hæc et hujusmodi Ascetonitæ, Gethæi, Philisthæi de nostris Israelitis ad invicem loquebantur, et mirantes cum stupore de religionis hujus interitu querebantur, addentes cum juramento plerique illorum quia, si etiam se in proximo sentirent inforturos, non se tamen in istorum exilium remedii gratiam transituros. Interea in claustrum alieno, in quo missus fueram conversari, jusserunt principes me diligentius observari, timentes ne quid novi facerem quod eorum propositum infirmaret, ne quis superveniens quidquam mihi utile tentaret.

Verum istos claustrales, inter quos velut custodes carceris conversabar, quos mihi duriores fore propter mandata principum primitus suspicabar, divina mihi voluit benevolentia mitigare, scientes et fatentes me injustius molestias præsentis tolerare. Qui cum mihi et plerique alii humanitatis gratia loquebantur, me pressum consolari affectu sollicito nitentur, asserentes de meo scandalo plurimum se dolere, et pie adhortantes æquo me illud animo sustinere. « Deprime, aiunt, cor tuum et sustine, et in humilitate tua patientiam habe (Eccli. 11), » veritas liberabit te: Quæ multorum exhortatio cum mihi non sufficere videretur, præsertim cum promissum res optata non cito sequeretur, fateor mihi frequentius illud occurrisse, quod de re ferè simili quidam ethnicus legitur respondisse: « Omnes, inquit, ignoscunt, nemo succurrit. » Mihi quidem satis misericorditer ignoscebant, qui amantes veritatis me injuste opprimi cognoscebant, sed affectum mansuetudinis ad effectum juveninis non deducebant, dum adversus principes nullum pro me defensionis gladium educebant. Plus videbam illos posse qui me offendere nitentur, quam qui mecum offensione inlebita gravabantur, dum illi et minaciter et efficaciter meis opprobriis insistebant, isti sola veraci voluntate, non etiam audaci libertate opprimentibus resistebant. Ego igitur de die in diem in hoc amplius affligabar, quod inter veri nescios, ut dignus mille mortibus arguebar, et qui magnæ potentia, magnæ scientia, magni denique meriti non habebam, tamen fama proficiente in præjussu ubique gentium cognoscebar. Hoc est, ut verum fatear quod solebam amplius abhorre, ad quod evitandum majus studium adhibere, et qui pridem in angulo paupertatis sine scandalo pravitate delitescere cupiebam, nunc per vicos et com-

A pita, per urbes et palatia, me nominari reprehensibiliter audiebam.

Sic longe lateque clamoribus liberis falsitas intonabat; veritas autem demisso adhuc vultu raucum murmurè susurrabat, cum tandem e diversis mundi partibus abbates nostri ordinis advenerunt, et more solito ad Ecclesiam Præmonstratam colloquendi gratia convenerunt. Quorum plures per nostram Ecclesiam, plures per provinciam transierunt, et diffusis scandali tam ordinem quam originem audierunt, etsi non satis approbantes quæ nobis nostri principes intulerunt, rem discretius pertractandam ad Convenarum communè judicium detulerunt. Ubi tam prioribus quam posterioribus a fundo revolutis, et quæ obscura et dubia videbantur, lucidius absolutis, cognoverunt minus justè nostram Ecclesiam perturbari, et non meo, sed alieno merito me vexari. Veritate autem cognita quamplures eorum de tanto scandalo doluerunt; sed in suos majores vel æquales ferre sententiam noluerunt, decernentes sic nobis quaecumque remedium impertire, ut vellent quæ facta fuerant non punire.

Nos igitur qui de nostrâ Ecclesia violentè ejecti fueramus, suo jusserunt colloquio præsentari, præsentatos blande et humiliter dignati sunt adhortari, quatenus præteritorum atque immemores ad nostram Ecclesiam rediremus, conturbatos fratrum animos paci reddere studeremus. Sciebant enim nec pacem fratribus posse dari, nec forenses graviter excitatos, digno silentio tranquillari, nisi quantum egressus illis in scandalum verteretur, regressu eorumdem quascumque tranquillitas redderetur. Et quoniam ante biennium ego pauper in eorum colloquio absens fueram accusatus, judicantibus eis me indignum honore prioratus, nunc in isto colloquio me præsentè dignati sunt confiteri, quod falsa relatione adversum me compulsus fuerim commoveri. Dictum est, inquit, nobis quod noluerit dignum majoribus obsequium exhibere, et ob hoc dignus fuerit nostram sententiam sustinere; sed quia nobis nunc innotuit nihil eum perperam commisisse, facile remittimus quidquid creditus fuerat offendisse. Auditis autem omnibus quæ de presenti negotio decreverunt, quæ in nos, vel pro nobis dicere voluerunt, sicut his quæ videbantur convenientia decuit adgaudere, ita nos oportuit quæ graviora visa sunt, sustinere. Nam quæ nobis vel Ecclesie nostræ illata fuerant violentè, decreverunt pro imperio nos ferre patienter, attendentes oppressores nostros ab eo **54** quod cœperant nolle flecti, excepto duntaxat quod ad nostram sustinerent Ecclesiam nos reverti. Quod etiam ipsum quidam ex eis non satis lucide voluerunt, sed decreto communi omnium nec obviare, nec resistere voluerunt, intelligentes nihil se apud illos honoris acquisisse, quod ira magis quam justitia præsumperint nobis violentiam intulisse. Etsi enim quod a paucis factum fuerat ratum esse decrevit multitudo, illud tamen debere fieri, non planè censuit eorum recti-

tulo, imo singillatim quamplures eorum super hac injuria non mediocriter gravabantur, sed, ut dixi, pares suos vel majores offendere verebantur. Ideo pulchre scriptum est: « Dives commotus confirmatur ab amicis, humilis deceptus est, insuper et arguitur (Eccli. xiii). » Quæ nimirum vel quanta per prædictum mihi biennium nonnulli eorum arguentes intulerint, quanta de me et absente, et nescio passim protulerint, si vellem seriatim omnia recensere, vester, ut æstimo, non posset auditus sustinere. Quamvis enim contra propositum multa jam in hoc opusculo sim locutus, non sum tamen partem centesimam prosecutus, sciens et eis non placere, si quæ prætermisi scripto memori commendassem, et non parvum volumen confici, si memoriter omnia replicassem. Illud dixisse sufficiat, quia nullam pestem, nullam persecutionem graviolem æstimo posse dici, quam cum illi qui fratres vel domestici putabantur apparent inimici, cum ille me persequitur ad quem refugiens in ejus debuissem gremio refoveri, si forte me vidissem lapidibus forensium perurgeri. Nihil absurdius quam ægrotum gravi manu medici deperire, ubi portus putabatur naufragium invenire, cum, juxta prophetam, leonem qui sugerint ursum periculosius incurrissem: quod prudens ille Tullius sibi conqueritur accidisse (Amos. v). Qui locus, ait, quietis et tranquillitatis fore videbatur, in eo maximæ molestiarum, et turbulentissimæ tempestates extiterunt.

Super quo vestra paternitas, vestra sanctitas, vestra discretio, vestra compassio manum mihi porrigere non gravetur, nec relictum seminecem in stabulum deducere delignetur, ut quem præterierunt, imo attriverunt sacerdos et levites, vos ei oleum infundatis ut bonus Samarites (Luc. x). Etsi enim vestram videre faciem, mea impræsentiarum parvitas non meretur (quod utinam mihi favens divina potentia largiretur!) tamen vestra excellens paternitas, cum verbum bonum, verbum consolatorium respondebit, suam mihi quodammodo gratiam præsentiam exhibebit. Nam si fuissetis hic apud me, « Lazarus non esset mortuus (Joan. xi); » sed et nunc scio quia quæcunque decreveritis a Deo, dabit illi Deus (ibid.). Dicite ergo huic Lazaro, dicite, inquam, potenter, dicite misericorditer ut resurgat, et ut adversus eum mors nefaria denuo non insurgat, quia vestrum et dictum et affectum, justitiæ, misericordiæ, bonitatis perducet ad effectum adjunctæ potentia majestatis. Quod si ea quæ prætermisi vestra dignatio plenius scire curat, si tamen ad hæc ipsa quæ dicta aurem fastidio non eluratur, fidelis narrator voce viva longe melius recensebit; et hic mea parvitas calcem ponens proposito reticebit. Vale.

EPISTOLA XIII.

PHILIPPI AD ***

Disputat pulchre de virtutibus prælatorum.« Dilectissimo dilectorum, minimus ille suorum. »
Quis cui præsentem scribat epistolam præfixus ti-

PATROL. CCIII.

A titulus non ostendit, dum nomen utriusque juxta morem solitum non prætendit? Cujusmodi novitatem si lectoris cujuscumque admiratio reprehendit, causam rei tacite nondum satis, ut æstimo, deprehendit. Prius ergo legat, vel si placet perlegat quod in epistola continetur, et conjicere poterit, si tamen prudens fuerit, cur tam meum quam tuum nomen in titulo non habetur. Mira et miranda dispositio Dei, quæ uno more genitos cum in hanc lucem laboriosam profundit, processu temporis largitatis suæ diversa eis charismata sic infundit, ut alii pauperes, alii divites habeantur; alii timeant, alii timeantur; alii diligant, nec tamen diligantur, etsi forte quandoque dilecti fuerint, paupertatis suæ merito repellantur.

B Cum in scholis ego et tu pueri, discendi gratia versaremur, et ne vagos intempestiva libertas læderet, sub magistrali serula teneremur, affectu quodam tenero grata nos dilectio colligavit, et diversorum animos in unum quasi manipulum religavit. Et quamvis pueri levitate nativa facile moveantur, et nunc invicem diligant, nunc ab invicem repellantur, nos tamen pueros hæc mobilitas non urgebat, sed inchoata semel dilectio fixa stabilisque manebat. Processu vero temporis, cum annorum pueritia jam cederet et succedens adolescentia grandiores et forte discretiores nos redderet, hujusmodi mutatio tenorem dilectionis mutæ non inflexit, sed consolatorio fortiori ad diligendum amplius nos provexit. Quo enim de die in diem majoris intelligentiæ existebam, eo tuum erga me affectum diligentius exquirebam; et quanto eum solidiorem certius pervidebam, tanto diligentem gratius et vehementius diligebam. Præterea 55 quædam inesse tibi morum compositio videbatur, quæ a sane sapientibus diligi merebatur: quæ in cæteris adolescentibus vix potest inveniri, quæ se vident generositate sanguinis insigniri. Solet quippe adolescens de prosapia nobili superbire, et eorum quos inferiores viderit, consortium fastidire, indignum judicans familiare minoribus obsequium impertire, cum sibi, ut æstimat, digniori debeant deservire. Tu vero et præpollens generis granditate et nil tamen de supino referens Mæcenate, non solum cœquales, verum et minores affectu benevolenti colligebas, et bonæ indolis adolescens, omnibus te amabilem exhibebas. Præ quibus eo tempore mihi unanimo spiritu jungebaris, diligebas ut æqualem, ut majorem etiam verebaris, et qui solo annorum numero inferior aliquantulum habebaris, tanquam et in cæteris te præirem, me præferre nullatenus gravabaris. In me tua dignatio molli se accubitu reclinabat, mihi loqui, me audire non mediocriter affectabat, affectumque tuum mea nec inutilitas, nec imparilitas revocabat, sed ad diligendum me tua te gratis bonitas provocabat.

His et multis hujusmodi considerans te meritis abundare, sic meritum, sic amantem non poteram non amare, et quem erga me tam benevolam intuebar, sinceræ quoque dilectionis ulnis interioribus

amplectebam : et bene dilectionis sinceræ. Ut enim verum fatear, non per hanc ditari temporaliter appetebam, nec a te jure amicitiae quidquam muneris expetebam, etsi multis mea cupiditas indigebat, non tamen te ut ea suppleretur indigentia diligebat. Non me tibi conciliabat pecuniaræ aucupatio utilitatis, sed amandæ facta significatio probitatis : quod in te scilicet morum probitas relucebat, quæ me ad diligendum quodam sui pretio conducebat. Sic quippe et Tullius Cicero (35) veram dicit amicitiam exoriri, et exortam fomentis congruentibus enutrir, eumque amicum veraciter inveniri, qui gaudet amici virtute, non utilitate propria deliniri. Et quoniam sicut ille amicitiae lineas describebat, sic nos ab invicem diligere mea conscientia sentiebat ; putabam nos recte computari inter illa quæ paria dicuntur amicorum, de quibus eo tempore legebamur pariter apud litteras ethnicorum. Et revera magnum mihi tunc temporis et commendabile videbatur, quod inter raros et præclaros dilectores nostra, ut putabam, poni dilectio merebatur, quod sicut Theseus et Pirithous, Pylades et Orestes, Tydens et Polynices, Patroclus et Achilles, Lælius et Scipio, sic ego et tu dilectione vicaria nectebamur, et nullis causis irruentibus ab eodem proposito flectebamur. Et quia res ut erant diligenter considerans te amplius idoneum sentiebam, tibi magis quam mihi honores maximos ambiebam : quasi pro certo æstimans quod profectus tunc nostrum nullatenus propositum infirmaret, si, me manente in humillitate, præcipuum quævis dignitas sublimaret. Hæc et hujusmodi plurima, in secreto apud me sentiebam versari, quæ tamen eo tempore non curabam in tuis auribus fabulari, ne nobilitati plebeius viderer adulari, et magis verbo quam opere tuam gratiam aucupari. Sic enim et moralis ethnicorum lectio me docebat, et, quod amplius est, ipsa jam ratio suadebat, ut non verbo et lingua exterius se nostra dilectio ventilaret, sed stabili et veritate et opere interiori magis animum occuparet. In qua diligendi veritate nostra amborum adolescentia se transegit, nullaque importunitas per id temporis ad dissidium nos coegit, quia ipsa dilectio cuncta sibi adversantia sic abegit, ut consensus firmaretur qui in unam quasi animam nos redegit. Quod dum agitur, prior ego fines adolescentiæ sum egressus, et ordine consueto contiguos juventutis terminos introgressus, intra quos posteriora deserens ad anteriora procedebam, et te præterito sequentem itinere præcedebam. Jamque, velut interiori domo juventus mea tenera versabatur, et tua tenerior adhuc velut in vestibulo tenebatur, cum mihi qui diutius vixeram, et forte plurimum offensæ productione vita contraxeram, divina gratia colaphum repentinum incussit, et de manibus spem sæculi fallacem quam avidus amplectebam excussit. Ergo valefaciens sæculo abjeci quidquid in illo seductus ambiebam, habens multa contemptui quæ antea plurimum diligebam, et ad monasterium fu-

(35) In Lælio.

agens pristinam habitationem exclusi, habituque religionis assumpto, in claustrali diversorio me reclusi. Ubi cum et de præteritis veniam postularem, et pro posse mala præsentia declinarem, ad hæc mihi locum et exemplum suffragari plurimum sentiebam, et invento portu non mediocriter adgaudebam. Sed quia tu, qui mihi quasi animæ meæ dimidium videbaris adhuc in sæculo, et in his quæ reliqueram tenebaris, prædictus ille portus nondum mihi satis sufficiens putabatur, et inventa quies teneriore tui memoria turbabatur. Prora quidem navis meæ, optata in statione aliquantulum quiescebat, sed fluctibus puppis exposita gravi periculo subiacebat : et quantum ex hac parte securitatis beneficio gratulabar, tantum fere ex alia tristi sollicitudine prægravabar. Quia enim duo amici ex eadem pendere anima perhibentur, cum uno invicem diligenti affectu fortiter colligentur, anima mea eo se vitaliter vivere non credebat, quo te in hujus sæculi pelago naufragosa mortifera Sirenarum dulcedo retinebat. **56** Non ergo se tota anima mea intra meipsum poterat cohibere, nec a se quidquid erat in sæculo penitus removere, cum tui, qui pars ejus non contemnenda eras, cogereetur plerumque reminisci, imo, si credi potest, cogereetur nullatenus oblivisci. Nam sicut non facile potest oblivioni tradere quis seipsum, sic nihilo minus eum quem diligit ut seipsum, cum potius super illo vigilantia sollicitudine sic intendat, ut unione diligendi ex eo se pendere perpendat. Et hanc quidem dilectorum unionem quam in litteris ethnicorum primo didiceram, quibus tecum in scholis, per aliquot annos curam impenderam, divinarum quoque Scripturarum auctoritas prædicare commendabiliter videbatur, quæ prioribus relegatis jam vacanti mihi frequenter legebatur.

Cum Judas patriarcha expressius innuere nitetur quanto dilectionis glutino Jacob pater filio suo Benjamin uniretur, sic ait ad Joseph : « Si intra vero ad patrem meum et puer defuerit, cum anima illius ex hujus anima pendeat, morietur (Gen. XLIV). » Vides quod ex anima filii et anima pendet patris, quia scilicet erga illum tanto tenetur affectu charitatis, ut illius prosperitas vitale huic conferat lenimentum, et e regione adversitas intolerabile detrimentum. Et ne hunc affectum hujus potetur operari sola connexio propinquitatis, non amandæ et amatæ suprædicta significatio probitatis, audi alias quanta inter extraneos dilectio reperitur, quam tenero, quam sincero alter alterius amore devincitur. Cum jubenti regi Saul David adolescentulus de pascuis eductus assisteret, et filius illius Jonathan bonæ indolis pastorem attenderet, « Anima, inquit, Jonathan colligata est animæ David, et dilexit eum Jonathan quasi animam suam (1 Reg. xviii). » Ecce animæ David anima Jonathæ colligatur, et tanquam animam suam alter alterum diligere prædicatur ; in quibus non propinquitas, non aequalitas generis invenitur, sed alter in palatio, alter in pas-

cuis enutritur. Hæc autem legens vel audiens, alienum a religione nequaquam judicavi quod te diligendum tanquam meam ipsius animam æstimavi, cum sanctus ille David tantopere Jonathan diligentem diligeret, et præ cunctis adolescentibus regis filium citharædus vel pastor eligeret. Neque nobilitati tuæ debet etiam incongruum æstimari quod minori genere diligendo dignatus es colligari, cum Jonathan regalis dignitas insigniret, nec tamen cytharædum venientem de pascuis fastidiret.

Cum igitur in claustrali diversorio conversarer, et pro meis meorumque profectibus aliquoties deprecarer, urgebat me tui præ omnibus tanta cura, ut nullum mihi videretur aliquando remedium habitura, quandiu ad optatum dilato esset desiderio perventura. Tui vero sollicitus, divinæ pro te misericordiæ frequenter supplicabam, teque illi die et nocte, prece supplici commendabam, et inter commendandum, ut verum fatear, graviter suspirabam, dolorisque incontens, lacrymarum profluvio faciem irrigabam. Et quamvis locorum intervallo essemus longe ab invicem separati, diverso jam proposito, diversis et negotiis occupati, te tamen obique locorum non pede, sed affectu sollicito prosequer, te absentem presentialiter amplecter, et mirum in modum cum me nec videres, nec crederes tecum esse, tamen beneficio diligendi non nisi poteram tecum esse. Imo, ut mihi potius viderar, tu mecum meo in diversorio versaberis, tu meo non corpori, sed spiritui, quod est amplius, jungeris, tu mihi nullo teste hominum loquebaris, me loquentem tu audire, etsi jam non obedire sicut antea, videbaris. In secreto cordis mei sedem tibi occultam locaveram, te mihi solitario irremotum illuc collegam posueram, tu æqualem illic partem obtinebas privilegio sociali, soli Deo postpositus quem sequi proposueram desiderio principali. In optando salutis beneficium te mihi conferebam, dum quod et quantum mihi, hoc et tantum tibi sine differentia cupiebam: in orando autem, te mihi frequenter præferebam, mei quasi negligens pro te precum hostias offerebam. In omnibus quæ bene agere me credebam, te mecum intuebar, te mihi absentari nec ad modicum patiebar: tuum volebam esse quidquid, si quid Deo placitum, actitabam, nec tamen quidquam damni per hoc incurrere formidabam. Sic enim certum est spiritualia beneficia se habere, ut cum alteri alter ea contulerit, non se tamen per hoc videat indigere: imo quo eis largiore animo proximum secundabit, eo eis gratius et feracius abundabit. Quidquid ergo salutis meæ causa utcumque conabar operari, in profectum quoque tuum optabam summopere cominutari, ut cui, sicut dictum est, in corde meo sedem constitueram amicalem, obtinerem et cum eo jucundius et feliciter in cælestibus æternalem.

In hac autem interim sede cordis mei tu mecum habitabas, tu in ea meum consortium, meum colloquium nullatenus recusabas, tu etsi a nullo præsto

A mihi adesse videbaris, tamen cunctis mihi prior, quia cunctis interior, habebaris. Et hoc quidem beneficium meus mihi spiritus conferebat, qui cum quem cæteris mea dilectio præferebat, etsi remotum et nescium, mihi tamen frequentius offerebat, imo ejus absentiam a me penitus auferbat. Potens est enim spiritus sibi eum quem dilexerit, presentare, et tam volentem quam nolentem virtute quadam memori retentare, miscere colloquia, familiare obsequium exhibere, sollicitare precibus, et ad quævis interiori alloquio commone. In quo sine intermissione cum per annos aliquot laborarem, et tuam salutem irremisso affectu præoptarem, ecce divinum consilium quod nullus sane sapiens reprehendit, ejus altitudinem et non sapiens, non scriba, non conquisitor hujus sæculi, deprehendit (I Cor. 1), et te, quem optabam presentia mundi prospera relegare, ad longe ampliores honores ecclesiasticos voluit sublimare. Fateor, dolui, genui, fleui, non vel Dei subtile consilium arguendo, vel tuis prosperitatibus invidendo: sed timui ne tuum sic animum præcelsa, ut assolet, dignitas deliniret, ut per hanc humilia religionis et sanctitatis aspera fastidiret. Etsi enim et omnis potestas a Deo (Rom. xiii), nonnulli tamen illecti lenocinio potestatis recusant incurvari ad sufferendam sarcinam sanctitatis: et quo in Ecclesia gradus obtinent digniores, eo a sanctitate excursus faciunt longiores. Inde anxius, inde sollicitus, non potui tuis honoribus algaudere, quos perfectus amator sanctitatis invenitur, non mediocriter abhorreere, quia scilicet per eos et negotiis exterioribus occupatur, et plerumque, volens nolens, vitiis collateralibus implicatur. Cum autem ad honores divino disponente consilio pervenisti, amicos tibi novos et innumeros collegisti, quia dignitas, quæ plerumque interiorem animum inquietat, eum quem suscipit amicis exterioribus locupletat. Unde apud Salomonem scriptum est: « Amici divitum multi (Prov. xiv). » Et iterum: « Divitiae addunt amicos plurimos (Prov. xix). » Quorum cum obsequiis et frequentia ditaberis, et eorum explendis voluntatibus utiliter intentus habereris, aliquantulum relaxasti, imo, ut æstimo (pace tua dixerim) penitus relegasti. Nec mirum. Humanus enim animus cum per multa sparsim dividitur, ad singula minor efficitur; et cum exterioribus curam eligit impertire, ab interioribus compellitur resilire. Non ergo mirum si novis supervenientibus vetera projecisti, si multis utilibus postponere quiddam inutile voluisti, cum et si dignitatis fastigio pluribus præmineres, tamen ad obtinendum idem fastigium pluribus indigeres. Ego autem sub silentio mihi sedens in angulo paupertatis, non tam mores gerens compositos, quam exteriorem habitum sanctitatis, etsi aliquid assumpsisse mihi videor novitatis in me tamen considero residere plurimum vetustatis. Adhuc enim dilectione tui fateor me teneri, et ab ea teneritudo mea non potest penitus amoveri sed quanto vetustiore, tanto eam suaviores qu-

stus interior experitur, ut in divinis litteris dicere quidam Sapiens invenitur: « Vinum, inquit, novum, amicus novus, veterascet, et cum suavitate bibes illud (Eccli. ix). » Vinum quippe novum non est dignum penitus reprobari, vinum vero vetus dignum plurimum approbari, quia illud bibi potest, sed aculeo novitatis mordet, exasperatque palatum, fatid vero demulcet et indulcat vetustatis beneficio defæctum. Super quo quidam ethnicus pulchre dicit (34):

Qui properant, nova musta bibant, mihi fundat avitum

Testa merum.

Sicut ergo avitum merum suavius et jucundius degustatur, sic amicus antiquior gratius et tenacius retentatur; et contra per antiquum Scripturæ mandatum delinquit, qui eum quem commendat antiquitas, instabili animo derelinquit. « Ne derelinquas, ait Scriptura, amicum antiquum, novus enim non erit similis illi (Eccli. ix). » Quem enim novum poteris tui similem invenire, qui tenero me affectu et obsequiis studeat prævenire, in quo, etsi aliqua fortem subluceat significatio probitatis, tamen (ut cætera præmittam) deest commendatio vetustatis?

Denique sedenti cuivis in angulo quem exterior prosperitas non præcurrit, profecto amicorum facile copia non occurrit, quia sicut plerique graves sibi respuunt inimicos, ita nonnulli quos pauperes viderint non recipiunt in amicos. Cum vero te suscepit amplexu gratuito dives sublimitas, et in ea carnalibus oculis copiosa refulsit utilitas; statim animo tuo amicorum nova copia se infudit, cujus grata infusio foras veterem me effudit; sed licet effusus, tamen te effundentem vice reciproca non effudi. Et pridem infuso nihil oppressorum superfudi, ne videretur mihi levitas reprehensibilis attributa, cum odorem testa diu servet quo recens est imbuta (35). Cum igitur a dilectione tui, ut prædixi, non essem explicitus, sed urgenti affectu pristino, non modice tui sollicitus; frequens mihi voluntas inerat ut te familiariter compellarem, et quodolvebam animo, verbis tibi exterioribus intimarem. Sed unde accessus ad tantæ præsentiam majestatis, ei præcipue quem urget repagulum paupertatis; ei, inquam, qui abjectionis ergastulo cohibetur, ad eum qui multis circumstantibus in palatio continetur? Quomodo posset tot ostia, tot ostiarios pertransire, et ad cathedram magistralem, vel interior cubiculum pervenire, vel te illic potius ad hoc vacuum invenire, ut ei colloquanti vel aliquam velles morulam impertire? Quomodo ejus posses diutius colloquium sustinere, in quo nil esse ponderis, nullum tibi putares commodum immnere, cum plerisque nihil intolerabilius videatur, quam si pauper cum divite loquacitate lautili fabulatur? Quod si forte tibi 58 tanta inesset humilitas, ut loquentem

(34) Horatius.

gratanter audire dignaretur, et locutioni tanta utilitas, ut audiri congrue mereretur; majorum tamen adventatio personarum non facile repellenda, vel causarum discussio non sine dispendio differenda; tuam mihi diutius vacare majestatem nullatenus pateretur, et ad eam cura tua, vellet nollet, reflecti cogeretur.

Quod propter in meipsum reversus, in secreto cordis mei proposui tibi loqui, ubi et nullus medius interesset, et brevitatis temporis non obsesset, ubi vel loquentem vel audientem nullus obstrepens causaretur, ubi causæ majoris incursio non interrumpere niteretur, ubi denique nec tu ipse vel indignans audire recusares vel benevolus occurrentem quamlibet molestiam accusares. Et quoniam animo cupienti plerumque non satisfacit locutio illa interior, nisi ad proferendum quod ille conceperit, sermo jungatur exterior; aliqua de multis non solum corde, sed et stylo quo potui, sum locutus, et te ut præsentem verbo, sic et absentem scripto familiariter allocutus. Hoc enim ipsum est et stylus exsequi qui utcumque non refugit, et nec spatium temporis nec loci convenientia subterfugit, quia sicut possum nullo teste hominum secretaliter plurima cogitare, sic nullo eorum conscio solus aliqua scripsit.

Scripsi ergo hanc allocutionem meam, ignorans profecto utrum in manus tuas aliquo tempore sit ventura, aut, si forte pervenerit, utrum sit placitura, quia nonnunquam aut non præsentantur quibusque majoribus profutura, aut obviante fastidio respuuntur veluti nocitura. Sed quamvis illa non concedatur, vel ad tuam præsentiam pervenire, vel forte perveniens tuam gratiam invenire; tamen quia potest non soli tibi, sed et cæteris pluribus convenire, non erit incongruum, si præter te, quis alius voluerit hanc audire. Quod si nullus, mihi tamen proficiet quod mea, ut potest, voluntas operatur, dum non solum desiderio, sed et scripto eum quem diligit adhortatur, ut juxta suscepti officii et inventæ mensuram dignitatis habere sibi studeat condignum meritum sanctitatis. Ad quod obtinendum plurimum valet, si seipsum unusquisque prudenter metiatur, si discrete noverit cujus gradus vel ordinis habeatur; si teneat fixum memoria, quod in divinis litteris per Salomonem sanctus Spiritus protestatur, qui desponsatæ sibi animæ terribiliter comminatur: « Si ignoras, inquit, o pulchra inter mulieres, ubi post vestigia gregum, et pasce hædos tuos (Cant. 1). » Audis veritatem in divinis litteris resonare, audis eam parcentem terribiliter intonare, ut certum sit eum mori potius quam dormire, qui obfirmatus duritia inventus fuerit hoc tonitruum audire. Moritur quippe qui non audit, non hæc morte visibili quam solam impii pertimescunt, qui invisibilia non videntes solis visibilibus adhærescunt; sed illa terribili, quam Deus primis parentibus prædixit, ne peccarent, et inflixit peccantibus, ut veracem ejus sen-

(35) Horatius.

uentiam comprobarent. « Quæ die, inquit, comederitis ex eo, morte moriemini (*Gen. ii*). » Et per prophetam Ezechiel (*cap. xviii*): « Anima, inquit, quæ peccaverit, ipsa morietur. » Sicut anima corpus vivificat dum ei conjungitur, et ea recedente illud necessario mori compellitur, sic profecto anima moritur cum delinquit, quia eam Deus, qui vita ejus est, derelinquit. Derelicta vero a Deo cum jam ejus vitalibus pascuis non fovetur, post vestigia gregum, id est, post suas ire concupiscentias non arcetur; et pascit hædos suos, id est mundos cogitatus fovet, diligit, amplexatur, propectuque nequissimo ad effectum operis eos perducere gratulatur. « Abi, inquit, post vestigia gregum, et pascere hædos tuos (*Cant. i*). » Quo iudicio? Quo merito? « Si ignoras te (*ibid.*), » inquit.

Ne ergo post vestigia gregum abiens hædos pascat, unusquisque recte sapiens se cognoscat; sciat seipsum, et hæc a se intelligentia non labatur, ut « non equo et mulo, quibus intellectus non est, similia habeatur (*Psal. xxxi*). » Scit autem seipsum qui prudenter intelligit, quid et ad quid factus sit; in quo denique sit gradu vel ordine constitutus, et eidem ordini quis modus vivendi lege obedientiæ attributus. Omnes quippe nos homines facti sumus et ad serviendum ei a quo facti sumus, ut nostrum inferius, ei obedat, quæ nobis est indita rationi, et eadem ratio diligenti sollicitudine divini ditioni. Unde propheta Michæas (*cap. vi*): « Indicabo, inquit, tibi, homo, quid sit bonum; et, quid Dominus querat a te. Ulque facere iudicium et diligere misericordiam: et, sollicitum ambulare cum Deo tuo. » Præter hæc autem legem, quæ cunctis hominibus generaliter est indicta, et non tenentibus eam, damnatio competens est addicta quibusdam hominibus, quædam quasi lex indicitur specialis, quibus ordo superior et gradus attribuitur spiritalis. Cum enim omnis fidelium multitudo, in clerum et populum dividatur, minus quidem populo, clero autem quiddam amplius assignatur; neutri quidem aliud quam Deo deservire, sed clero præcipitur majorem servitio diligentiam impertire. In clero autem sacerdotes inferioribus præferuntur, quorum manus sacri liquore Chrismatismis perunguntur, ut illud sacrosanctum Christi corpus et sanguinem consecrare, et cætera salutis sacramenta possint jure sacerdotii dispensare. Inter ipsos **59** vero sacerdotes dignitatis ordine principantur, qui assumpto baculo pastorali, vel abbates, vel episcopi nominantur, quorum illi regularem suis claustralibus disciplinam, isti vero tam claustralibus quam cæteris omnibus vivendi debent exemplum et doctrinam. Grandis honor, sed honori huic injungitur gravis cura, et ejus species ferentem non mediocriter est læsura si is quem divina dispositio cæteris gradu honorifico vult præesse, summo eisdem studio non diligit et prodesse. Ob hoc enim a Deo quidam in Ecclesia præponuntur, et eisdem

A propositis divino alii ordine supponuntur, ut fidelem curam digniores inferioribus impertire, et inferiores dignioribus humilitate debita studeant obedire. Illi paterna sollicitudine ministrent inferioribus doctrinam spiritalem, isti superioribus exhibeant obedientiam filialem, eosque tanquam patres et filios, quorum nomina sunt ad invicem relativa, non carnis propagatio, sed, quod est validius, efficiat charitas conjunctiva.

Denique et abbas a paternitate nomen accepit. *Abba* enim Hebraice, *pater* Latine, et episcopus *superintendens* interpretatur, eo quod non domnandi lenocinio super cæteros sese extendere, sed proficiendi desiderio super curam eorum jubetur intendere, ut super subditos non extentus, sed intentus episcopus habeatur, et erga eos non tyrannica regnandi libidine, sed paterna juvandi sollicitudine teneatur. Unde Apostolus ad Corinthios: « Nos autem, inquit, non in immensum gloriabimur, sed secundum mensuram regulæ, quam mensus est Deus, mensuram pertingendi usque ad vos: non enim quasi non pertingentes ad vos superextendimus nos (*II Cor. x*). » Qui autem se non præsumit superextendere, ne quam Deus mensus est videatur mensuram excedere, juxta nomen episcopi paterna sollicitudine superintendit, sicut paulo infra evidenter ostendit: « Instautia, inquit, mea, quotidiana sollicitudo omnium Ecclesiarum: Quis infirmatur et ego non infirmor? quis scandalizatur, et ego non uror? » (*II Cor. xi*). Nescit igitur episcopari, qui non superintendere, sed potius diligit dominari, qui assumpta præfulget dignitate, sed eandem injuncta non munit sanctitate. Huic quippe dignitati comes individua sanctitas assignatur, ut ejus consortio tanquam muro inexpugnabili muniatur, cujus patrociniū si inventa fuerit dignitas non habere, compelletur detrimento, justoque contemptui, subjacere. Sicut enim sanctitas clarior et celebrior efficitur sublimata solio dignitatis, sic nimirum dignitas solidior et dignior munita patrociniū sanctitatis, quamvis sanctitas habeat gratiam, carens etiam externa dignitate, dignitas vero, non solum non prosit, sed et plurimum obsit, si caruerit sanctitate. Nam cum indignus quilibet in sublimi dignitatis solio collocatur, tam ipsi quam cæteris eadem nocere dignitas comprobatur; et quæ debuerat salutarem omnibus proferre disciplinam, detestabilem econverso vertitur in ruinam. Primo quidem eum quem efficit gradu et ordine celsiorem, reddit etiam consequenter, longe lateque cæteris notiozem; et cujus vitam indigna conversatio deprimit et incestat, incestum ejus dignitas quasi prælato lumine manifestat. Quod intuens recte Sallustius (36): « Qui in excelso, inquit, ætatem agunt, eorum facta cuncti mortales noverunt. » Eapropter non est indigno exterior magnopere dignitas appetenda, inquieta cujus garrulitas non tacet, si qua

(36) In Cæsaris oratione.

noverit arguenda, sed ingerit plurimorum notitiam sub umbra vitiorum latere cupienti, indignans tacendo præstare colludium delinquenti. Qui quanto altiori dignitate exterius sublimatur, tanto magis indignus esse meritis declaratur; et dignitas non eum juxta hoc vocabulum digniorem, sed juxta vitæ meritum famam ejus efficit turpiorem. Super quo prudens ille Boetius (37): « Collata, inquit, improbis dignitas, non modo non efficit dignos, sed prodit potius et ostendit indignos. »

Nec solum famæ, sed et moribus infert dignitas detrimentum, quæ volenti peccare, explendi non mediocre dat augmentum, dum ei et præsentis licentiæ seductibile blandimentum, et futuræ impunitatis gratum prælendit munimentum. Cum enim dignitate suffultus videt sibi cæteros subjacere, et ut ei complacent suis illos voluntatibus adgaudere, vel si quid illis displicet, tamen sine reprehensione debita sustinere, ille quidquid libuerit sibi existimat et licere, et hujusmodi licitum præsumptivo spiritu non timet adimplere. Multo iste felicius careret fastigio dignitatis, cujus patrocinio explet nequitiam miseræ voluntatis, qui quo sibi videtur felicior, quia voluntati licentiæ vel possibilitas acquiescit, eo fit miserior, licenter adimplendo ad quod nequiter inardescit. Quocirca Neroui Seneca (38): « Pestifera, inquit, vis est valere ad nocendum. » Et Romanorum facundissimus ille Tullius ait de quodam: « O miserum cui peccare licebat. » Sed hæc licenter ab injustis potentibus usurpatur, non justitiæ legibus confirmatur; et quam sibi putat licentiæ perversitas miseræ voluntatis, negat esse licentiæ lex justissima veritatis. Quod asserens supradictus ille Sallustius (39): « Ita, inquit, in maxima fortuna minima licentiæ est; » quia enim eorum, ut ait, facta, qui in excelso ætatem agunt, cuncti mortales noverunt: ideo **60** minimam licentiæ eis dicit esse, ne scilicet qui jubentur aliis ordine prælationis prodesse, perversitate operum inveniantur obesse; et eo magis noceat eorum perversitas, quo eam notiozem reddit honoris sublimitas. Et revera sic se habet religiosæ censura veritatis, ut qui majoris in Ecclesia sublimatur solio dignitatis, ei pariter injungatur perfectioris sarcina sanctitatis; et quo sublimior eo esse perfectior jubeatur, et ad juste vivendum, arctioris legis vinculo teneatur.

Vult enim divina justitia ut, cum honore debito ecclesiastica dignitas enitescat, obtinentis merito non vilescat; et cum ejus notitia longe lateque plurimum se diffundat, pravæ opinionis odorem, vel potius fetorem pariter non effundat. Effundit autem, si is qui amat præ cæteris honore sublimari, non timet vitæ merito diffamari; si quibus præest gradu et ordine dignitatis, non satagit et præesse et prodesse splendore congruo sanctitatis. Qui cum nigredine vitiorum attaminaverit vitam suam, et amore

A peccandi contempserit famam suam, subjectos suos non solum non invitat ad vitam meliorem, sed eisdem peccandi viam aperit largiorem. Quia enim non est sana ejus conscientia, sed ægrescit, lingua profecto ad corrigendum subditos obtumescit: et malum quod insuisamat et multiplicat imprudenter, in aliorum moribus sustinet patienter. Quod si forte sui oblitus in subjectorum mores præsumit intonare, aut exigente loco regiminis justum aliquid prædicare, prædicationem ejus fere omnes recusant audire, vel audientes contemnunt obedire. Sic fit ut cum præfatum non commendat injunctæ meritum sanctitatis, contemptui habeatur ipsius excellentia dignitatis; et quandoque proferens verbum necessariæ veritatis, repellit auditores suæ merito pravitatis. Passim ergo subditi morum corruunt in ruinam, cum prælatus eorum vivendi non tenet disciplinam; et illius occasione ad deterrima prono animo deflectuntur formamque propositam ulnis avidioribus amplectuntur. Et qui suæ solius culpæ merito condemnatur, pro subjectorum quoque excessibus damnabiliter iudicatur, suoque non sufficiens, onus portare compellitur aliorum, et de manu ejus sanguis requiretur perditorum. Quidquid enim prælati exemplo committere subditi non verentur, quidquid damnationis, prævalente hujusmodi commisso promerentur, nimirum justus Judex districtius exigit a prælato, qui sic illos vel ad peccatum impulit, vel saltem non repulit a peccato. Quanto ergo is qui præest præ cæteris inferioribus sublimatur, tanto multiplicius tam suis quam aliorum vinculis obligatur; et cum pluribus peccatorum institis fuerit obvolutus, punietur atrocius, in profundiores tenebras devolutus.

Sed ne videatur plus justo minaciter intonare, et tam grave prælati judicium mendaciter affirmare, audi Scriptura divina quam terribiliter comminatur, quæ, sicut minaciter, sic et veraciter hoc testatur: « Judicium, inquit, durissimum in his qui præsumunt, fiet (Sap. vi); » et: « Potentes potenter tormenta patientur (ibid.); » et: « Fortioribus fortior instat cruciatio (ibid.). » Sed istorum sensus verborum poterit lucidius apparere, si placuerit seriatim, ipsum capitulum recensere, in quo divina Scriptura prælatos invenitur terribiliter commoneare, ut audiant et caveant quod constat eis male viventibus imminere. « Præbete, inquit, aures, vos qui continetis multitudines, et placetis vobis in turbis nationum: quoniam data est vobis a Domino potestas et virtus ab Altissimo, qui interrogabit opera vestra, et cogitationes scrutabitur. Quoniam, cum essetis ministri regni illius, non recte judicastis, neque custodistis legem justitiæ, neque secundum voluntatem Dei ambulastis: Horrende et cito apparebit vobis quoniam judicium durissimum in his qui præsumunt fiet. Exiguo enim conceditur misericordia, potentes autem potea-

(37) Lib. II De consol. Philosophiæ, prosa 6.

(38) Lib. De clementia, cap. 3.

(39) In Cæsaris oratione.

ter tormenta patientur. Non enim subtrahet personam cujusquam Dominus, nec verebitur magnitudinem cujusquam, quoniam pusillum et magnum ipse fecit, et æqualiter illicura est de omnibus. « Fortioribus autem fortior instat cruciatio (Sap. vi.). » Audis quia praelatis severa Dei justitia non blanditur, majoribus non parcit, nec eorum perversitatibus assentitur, sed quia fecit omnes, et est de omnibus illi cura, potentes potenter, et fortiores est fortius punitura. Vellem hoc capitulum praelatis omnibus tam notum haberetur ut non facile ab eorum memoria laberetur, imo in ore ipsorum tanta frequentia volveretur, ut non solum sensus, sed et verborum series teneretur. Miror, si posset tam obstinatus vel durus quispiam inveniri, qui hoc confatorio non cogeretur aliquantulum emolliri, qui ad has minas tam veraces quam terribiles non timeret, et vitiose inolita non timore percitus aboleret. Sed quia non omnes curant, vel forte vacant divinas litteras lectitare, et si quas legerint, volunt vel nequeunt cuncta memoriæ commendare: provide censura ecclesiastica voluit ordinare, ut nonnulli praelati virgam vel baculum sibi ferrent, in quo velut codice suum sibi commonitorium anteferrent. Denique Joas cum rex fieret, in manu sua librum legis tenendum accepit, quem illi Joiada pontifex mysterialem offerri præcepit; ut sciret tam Joas quam cæteri, quod divinæ legi rex debeat obedire (III Par. xiii), et ejus testimonio manus suas, **61** id est quidquid egerit, insignire. Sic et ii qui apud nos abbates vel episcopi nominantur, cum divino disponente consilio ad locum regiminis ordinantur, ut habeant assidue quasi prænuntium mysterialem, accipiunt in manibus virgam vel baculum pastorem. Cujus forma videtur non mediocre mysterium continere, per quod ipsum prælatus, velut codex appositus, non desinit commonere, quantas apud se virtutes debeat obtinere, quanta virtutum gratia foris in subjectorum oculis eminere. Est enim virga illa recta et plana ut in ea non tortitudo, non scrupulus habeatur, sed sine inæqualitatis omni offendiculo teneatur, cujus pars inferior subjuncto aculeo terminatur, pars quæ cælum respicit unco superposito decoratur.

Mira species. Quam quis intuens non mirabiliter obstuperet, nisi ejus notitiam usus frequentior jam haberet. Sed quoniam multæ hujusmodi virgæ frequentius jam videntur, videndi assiduitas tollit videndum ne mirentur: formamque mirabilem quæ multis multoties se ostendit, videt quidem plerisque, sed cum stupore debito non attendit. Veruntamen ejus lator eam attente præcipitur intueri, multoque attentius quod in ea constat mysterium contineri, ne, sicut Urias (II Reg. xi) tulit litteras in quibus nescientis mors ejus habebatur, sic et iste improvidus ferat unde feriri mereatur. Si enim prudenter intelligat, principatum stabilem obtinebit, juxta illud Salomonis: « Intelligens gubernacula possidebit (Prov. i.); » si vero non intelligat, flagellum nullate-

nus evitabit, sicut apud Osee scriptum est (cap. iv): « Non intelligens vapulabit. » Denique ad hoc in manu ejus virga ponitur, ut possit non latere, latet autem quod constat eum intellectu debito non videre: et qui intellectum vel cor intelligens convincitur non habere, ablatam de manibus in dorso virgam cogitur sustinere. De qua Salomon: « Virga, » inquit, « in dorso ejus qui indiget corde (Prov. x). » Virga ergo in manu honor et gloria est tenentis, virga in dorso, gravis miseria sustentis, quia qui prudenter quod tenet intelligit, honore et gloria coronatur, qui vero non intelligit, ad flagelli tolerantiam incurvatur. Unde et David: « Obscurentur, » inquit, « oculi eorum ne videant; et dorsum eorum semper incurva (Psal. lxxviii). » Cum enim oculus ne videat, id est cor ne intelligat, obscuratur, dorsum procul dubio ad patiendum quod meruit incurvatur; et contemptum voluntarium necessariæ visionis sequitur, imo persequitur condignæ sufferentia passionis. In manu igitur praelati virga ponitur pastoralis, ut prudenter intelligat quid in ea mysterii lateat spiritualis; et quod intellectu perceperit, operibus explere non desistat, ut intellectus mysterio, manus intellectui non obsistat. Hujus autem virgæ mysterium hoc est. Uncus ille quo virga desuper insignitur, qui plerumque et pulchrior et operosior invenitur: praelati mansuetudinem videtur exprimere, qua sibi suos debet subjectos attrahere, ut ab eis filiali affectu diligatur, et cum dilectus fuerit, gratius et efficacius audiatur. Illum enim subjectus non facile vult audire, illius non mandatis, non voluntatibus obedire, qui nesciens affectuosæ mansuetudinis perhonestum et perutile nutrimentum, in subjectos quasi leo se nimis exhibet truculentum. Cui divina Scriptura, si tamen audiatur, præbet commendabile documentum, ejusque feritatem ad mansuetudinis revocat lenimentum, ne qui debet subjectos colligere amplexu columbino, repellat et dispergat rugitu belluino. « In mansuetudine, » inquit, « opera tua perfice, et super hominum gloriam diligeris (Eccli. iii). » Et: « Quanto magnus es, humilia te in omnibus (ibid.). » Et paulo infra: « Noli, ait, esse sicut leo in domo tua, evertens domesticos tuos, et opprimens subjectos tibi (Eccli. iv). » Et longe post: « Rectorem te posuerunt? noli extolli: esto in illis quasi unus ex illis (Eccli. xxxii). » Auctoritas divina cum praelato mansuetudinem hanc imponit, illum, de quo dicimus, uncum virgæ mysticæ superponit: docens quia potestas fraudatur honore principali, si, qui præfertur cæteris, lenitate careat sociali. Quod et doctores ethnici videntur confirmare, dum eos qui præsumunt, student ad clementiam invitare: et etiam eis in exemplum deos misericordes præmittunt, qui quoties delinquant homines, eis fulmina non immittunt. « Quod & dii placabiles et æqui, ait Seneca, delicta potentum non statim fulminibus persequuntur. quanto æquius est hominem hominibus præpositum, miti animo exercere imperium? » Quo forsitan lecto amicum

Senecæ Paulus (40) hujusmodi lenitatem sese ostendit habuisse, et ejus quasi unco Thessalonicensium sibi animos attraxisse prudenter intelligens subjectos ad obediendum non posse efficaciter invitari, si ab eis timeri solum appeteret, non amari. « Facti nimus, inquit, parvuli in medio vestrum, tanquam si nutrix foveat filios suos (1 Thess. II). »

Nutrix quæ fovere filios suos diligenter intendit, suam vel ætatem corporis, vel granditatem generis non attendit, sed illorum infantie affectu benevolo condescendit, et quibus infundere vitale satagit alimentum ne forte respuatur, apponit mansuetudinis condimentum. Sic et is qui præficitur ad nutriendum animas subjectorum, allicere sibi debet rudes et varios affectus animorum; et ab ejus sectatu si quos pressos fastidio viderit elongare, debet illos unco mansuetudinis revocare; revocatos mansuetis sibi amplexibus **62** colligare. Cæterum ne nimia et vitiosa inveniat mansuetudo, quidquid enim est nimium, declinare in vitium fixa est certitudo: necessario adjungitur eidem mansuetudini rectitudo, adjunctione ejus illam obtinet matura sanctitudo. In cujus typo rei præfate illi unco hastile rectum supponitur, cujus beneficio sublimior et evidentior unco efficitur: quo obente, ille in terram corruens abjectione degeneri tenebescit, præente vero tanquam subjuncto candelabro lumen superpositum elucescit. Quamvis enim prælati mansuetudo ad colligendum subditos se inclinet, necesse est tamen ut ad terrena vitia non declinet; sed rectitudini tanquam vasi firmiter innitatur, ne lapsa plus justo condescendens, et ipsa levitate instabilis collabatur. Debet quidem prælatus sic se aliis amabilem exhibere, ut eorum tamen nolit vitiis adhærere, sic esse dilector subditorum, ut non sit etiam dilector vitiorum. Quæ nimirum invenitur nequaquam diligere cum nullum eis assensum curat impendere, cum subjectorum excessibus timore vel amore noxio non blanditur, nec adulatoris eorum obsequiis delinitur. Habet ergo hastile rectum, cum nec illorum fallaci gratia delectatur, nec, avaritia dominante, illorum pecuniam aucupatur, cum sic illos diligit ut quod verum et sanctum est dicere non recuset, et diligendi gratia dilectorum vitia non excuset. Habet hastile, cum id quod pravum et asperum in illorum videt moribus dissonare, in directum et planum satagit revocare, non solum verbis perstreperantibus salutarem doctrinam inferendo, sed formam sanctitatis manu, id est operibus præferendo.

Quia vero, ut scriptum est: « Perversi difficile corriguntur (Eccli. I), » et a peccandi proposito nec precibus, nec blanditiis retrahuntur, cum semel et iterum commoniti fuerint, necessario feriuntur, et eorum viæ latissimæ spinis et maceria sepuntur. Cum enim perversus quilibet nolens corrigi non feritur, et ad peccandum ei via largior aperitur: et

(40) Hoc habet D. Philippus, non approbans eas epistolas quæ leguntur Senecæ ad Paulum, et Pauli ad Senecam; sed quia in Actis passionis Pauli, manu

A nimis prona facilitas indulgendi perversis moribus incentivum suggerit delinquendi. Recte ergo in virga pastoralis aculeus hastili subjungitur, qui terram tangit, vel, quod amplius est, eidem infigitur: in quo etiam virga mystica terminatur, sicut ab unco superiori, de quo jam prædictum est, inchoatur. In hoc autem aculeo feriendi signatur asperitas, qua delinquentium subjectorum terrena feritur carnalitas, ut quibus non proficit olei aut malagmatis lenimentum, eorum putredinem medicinale reseccet fermentum. Neque enim satis inter illos rectitudo debita conservatur, nisi eorum culpa disciplina aculeo feriat, nisi vulnus putridum sectionem, et inobedientia dignam sustineat ultionem. Unde Apostolus Corinthiis: « In promptu, ait, habentes ulcisci omnem inobedientiam (II Cor. X). » Quia vero plerumque ira vel imperitia modum deserit ulciscendi, et laxato loro in excessum progreditur feriendi: pulchre hastili recto aculeus prædictus adhæret, et manus ferienti non aculeus, sed hastile cohæret; signanter innuens quia peccantes sic punire debet ultionis amaritudo, ut de manu ferientis nunquam excidat rectitudo. Sive ergo producit aculeum necessitate feriendi, sive extollit unco prælatus affectu leniendi, cum scilicet vel subjectos appetit dignis verberibus cohibere, vel in spiritu mansuetudinis se illis amabilem exhibere: hastile medium non recedit a manu, ut rectitudo utrobique teneatur, eademque tenentis manus unco magis quam aculeo vicinatur. Cum enim pro persona quam gerit, et amari a subditis debeat et timeri, necesse est tamen ut amari amplius appetat quam timeri, et longiuscule remotus ab aculeo feriendi, viciniorem sibi habeat mansuetudinem attrahendi. Sed talem se prælatus non potest foris erga subditos exhibere, nisi primum suis moribus excolendis interiorem studuerit diligentiam adhibere, et de profectu tendens sollicitus in profectum, juvante gratia, eodem profectus perduxerit ad perfectum.

Cujus rei subtilius et spiritualius mysterium æstimo designari, cum insignitur manus ejus baculo pastoralis, in forma cujus mystica vel docetur, vel doctus cogitur reminisci quo studio, quo ordine ad perfectum debeat proficisci. Nam cæteris non digne satis invenitur professe, nisi prius studuerit sibi ipsi bonus esse, nisi primum a seipso bonitatis texturam ordiatur, qua vestiturus cæteros ipse primus et præcipuus vestiatur. Unde Scriptura divina: « Qui sibi, » ait, « nequam, cui bonus (Eccli. IV). » In virga igitur pastoralis pastor mysterialiter admonetur qualis esse debeat, qui ad pastoris excellentiam promovetur, ut si eum convenire sermo vocalis hominum vel non vacet, vel forte vereatur, eleganti silentio virgæ suæ mysterialis eum species alloquatur. Cujus virgæ, ut dictum est, habet aculeum pars extrema, media vero hastile, unco autem eminet in suprema:

Lini consignatis, legitur institutorem imperatoris fuisse Paulo intima amicitia copulatum, referentem Baronio ad annum Christi 66.

rennate libidinis ablegato, ascendat ad caelestia passu nulla gravedine retardato. « Quæ est ista, inquit, quæ ascendit sicut virgula fumi? » (*Cant. iii*). Et bene, fumi, quia fumus in inferioribus ortum habens ad superiora progreditur; et longe lateque suum fundit vel odorem si bonus est, vel fetorem si malus est. Est enim fumus malus cujus ignis comburit, non illuminat: cujus fetor corrumpit et attaminat; qui procedens de profunda fornace vitiorum offocat fauces, nares obturat, excæcat oculos iniquorum. Cujusmodi fumus processisse legitur de incendio Sodomorum, cum vindictam Deus expeteret de iniquis moribus perditorum, qui eversi corporeæ lubrico voluptatis longe transgressi fuerant legitimæ terminos castitatis. « Intuitus est, inquit Abraham, Sodomam et Gomorrham, et universam terram regionis illius: viditque ascendentem favillam de terra quasi fornacis fumum (*Gen. xix*). » Hujusmodi fumus et in Apocalypsi de puteo abyssi legitur ascendisse, et obscuritate sua solem et aerem corrupisse, cum multo inconvenientius vel talem fumum puteus non haberet, vel saltem intra suas eum angustias retineret. « Aperuit, inquit, puteum abyssi, et ascendit fumus putei sicut fumus fornacis magnæ: et obscuratus est sol et aer de fumo putei (*Apoc. ix*). » Puteus abyssi vel fornax magna, ipsa est exusta profunditas conscientiæ peccatricis quam excitat et succendit « favus ille distillans, ut scriptum est, de labiis meretricis (*Prov. v*), » cum scilicet miser animo voluptatis corporeæ suggestionibus exardescit, et prorumpens in opera, non Deum, non hominem pertimescit. Fumus autem putei aut fornacis ipsa est fama, Ino infamia tenebrosa, qua solis et aeris obscuratur species luminosa, dum non solummodo ipsum qui præest sui manifestatio sceleris inhonorat, sed et subjectos sibi, diffuso vel exempli vel meriti contagio, decolorat.

Sol quippe si defæcato radio sui luminis illucescat, ab eo lumen aer accipit ut diescat; si vero nubiloso velamine illius facies obtegatur, aer procul dubio nocturna caligine tenebratur. Sic et prælati tam vita quam doctrina si digno radiaverit lumine sanctitatis, subjectus populus opportuno perfunditur munere claritatis; si autem ille fumo turpitudinis denigrescit, et iste consequenter interpolatione vel ingrata, vel forte placita tenebrescit. Ne igitur fumi hujus illa esse in Canticis virgula putaretur, quæ profectu mirifico, de deserto ascendere perhibetur, cum dixissent admirantes: « Quæ est ista quæ ascendit de deserto sicut virgula fumi (*Cant. iii*)? » adjunxerunt cujusmodi fumi: « Fumi, aiunt, ex aromatibus myrrhæ et thuris, et universi pulveris pigmentarii (*ibid.*). » Bonus fumus qui ex aromatibus procedit, ex aromatibus, inquam, myrrhæ et thuris et universi pulveris pigmentarii. Myrrha mortuorum corpora condiuntur hujusque beneficio condimenti nulla putredine corrumpuntur; et ideo per illam non incongrue carnis castigatio designatur, merito cujus ipsa caro ab æterna damnationis putredine conservatur.

A Caro enim quæ in præsentem non consentit humiliato spiritui condolere, dolorem æternum compellitur sustinere, quæ autem mœrens alligente poenitentia contabescit, exsiccatis vitiorum noxiis humoribus postmodum poenaliter non putrescit. Thus vero in sacrificiis divinis offerebatur, cum post excessus varios Deus necessario placabatur, cum devotus sacerdos sese altari præsentabat, et tam pro se quam pro populo preces Deo suppliciter allegabat (*Levit. ii*).

Quocirca per thus, orationis devotio convenienter accipitur, quæ de cordis arcano sicut incensum in conspectu divino dirigitur: orans Deum ut conferat necessariæ gratiam castitatis, et collatam conservet suæ beneficio largitatis. « Ut scivi, ait quidam sapiens, quod aliter non possum esse continens nisi Deus det; adii Dominum, et deprecatus sum (*Sap. viii*). » Universus pulvis pigmentarii, variarum virtutum collectio est, quæ in mortariolo disciplinæ sedulitate bene viventis colligitur et attritione carnis et spiritus in subtilitatem redigitur: et quæ districtius caro et spiritus atteruntur, et subtiliori virtutum pulvere perfunduntur. Ex hujusmodi autem myrrha, thure, pulvere pigmentarii pretiosum aroma conficitur, unde pedes Jesu vel forte caput ipsius perungitur; impleturque illud Evangelii: « Domus repleta est ex odore unguenti (*Joan. xii*). » Odor iste quo domus repleri dicitur, fama est et opinio castitatis, quæ domum, id est Ecclesiam, replet suæ radio claritatis, cum non solum apud se digna fortitudine castitas invalescit, sed ejus etiam fortitudo longe lateque omnibus innotescit. De quo Paulus: « Christi, ait, bonus odor sumus in omni loco (*II Cor. ii*). » Et Isaac patriarcha: « Ecce, inquit, odor filii mei, sicut odor agri pleni, cui benedixit Dominus (*Gen. ii*). » Quod autem Paulus vel Isaac odorem nominat, hoc Scriptura in Canticis fumum appellat: « Quæ est ista, inquit, quæ ascendit sicut virgula fumi? (*Cant. iii*). » Virgula fumi castitas est boni odoris, bonæ opinionis, bonæ famæ, quæ castitas, vel cujus odor et fumus castitatis, ascendit et provehitur in conspectu divinæ majestatis, certumque est ipsam castitatem Deo nequaquam displicere, cum et ejus fumus, id est opinio, invenitur non mediocriter complacere. De quali fumo Joannes in Apocalypsi: « Ascendit, inquit, fumus incensorum de manu Angeli coram Deo (*Apoc. viii*). » Angelus in Scripturis nonnunquam sacerdos accipitur, quia Dei nuntius in terra sacerdos efficitur, dum missus ad homines divinam eis annuntiat voluntatem, et tam verbo quam exemplo tenendam eis prædicat veritatem. Unde Malachias propheta (*cap. ii*): « Labia, inquit, sacerdotis custodiunt scientiam, et legem requirent ex ore ejus, quia Angelus Domini exercituum est. Quod si Angelus, propheta perhibente, sacerdos debet dici, cui testimonio digna refragatione non potest, contradici, quanto magis ille, qui honore prælationis præ cæteris sacerdotibus insignitur, cujus doctrinæ et imperio a cæteris sacerdotibus disposi-

lione divini ordinis obeditur; per cujus ministerium sacerdotes alii consecrantur, benedicuntur chrisma, quo nati sub peccato ad justitiam renascuntur? Cujusmodi Angelum profecto angelica decet vita munditiæ privilegio dignis virtutum meritis insignita, ne si ab illo qui eum fecit Angelum, vivendo per-versius avertatur, more illius prioris apostatæ, de Angelo in Satanam convertatur. De manu autem Angeli secundum Apocalypsin fumus incensorum ascendit coram Deo, cum devota conversatio sacerdotis et fama ejus commendabilis placet Deo, cum devotionis ejus circumquaque bona opinio divulgatur, et non tam prædicatio quam laudata conversatio ad bene vivendum cæteros exhortatur. Illius fumi virgulam angelicæ virtutes, ut dictum est, in Canticis admirantur, et de ejus ascensu, id est profectu, mirantes gratulantur, cum sacerdos insignitus pastoralis infula dignitatis, intus corde, foris manu tenet inflexibilem rigorem castitatis.

Sed quoniam nulla virtus obtinet meritum perfectæ sanctitatis, nisi fortius protegatur adjunctæ supereminentiæ charitatis, recte virgæ pastorali, quæ, ut dictum est, designat castitatem, uncus superponitur figurans charitatem. Adhuc supereminentiorem viam, ait Apostolus, vobis demonstro: « Si tradidero corpus meum ita ut ardeam, charitatem autem non habuero, nihil mihi prodest (I Cor. xii). » Multa quidem carnis castigatio etiam apud ethnicos invenitur, et eorum conversatio rigore castitatis nonnunquam inflexibiliter insignitur; sed quia de virtute castitatis, charitatis non proficiunt in virtutem, eadem ipsa castitas illis non sufficit ad salutem. Pulchre igitur virgæ pastorali superponitur uncus ille qui eidem virgæ cohærens aliquantisper iam altum protenditur, et inflexus capite arcuato in seipsum ita revolvitur, ut cum incurvatione sui deorsum ejus summitas adducatur, facto gyro sursum versus iterum eadem reducat. Hæc est illa charitas quæ diligens profecto diligitur, quæ Deum sibi attrahit, et a Deo sursum retrahitur, per quam sibi castitas superiorem Deum inclinat et adducit, et eam adducentem Deus ad se elevat et reducit. Unde et ipse ait: « Ego diligentes me diligo (Prov. viii); » hoc est ego attrahentes me attraho. Et per Jeremiam (cap. xxxi): « In charitate, ait, perpetua dilexi te: ideo attraxi te miserans. » Et illa quæ in Canticis diligebat: dilecto suo suppliciter aiebat: « Trahe me post te (Cant. i). » Ista dilectio castitatem reducit utilem et honorat, ista quidquid boni agitur ad nugum meliorat, virtutumque cæterarum catalogus non assequitur pulchritudinem debite sanctitatis, si non fuerit insignitus hujus diademate claritatis. Unde Scriptura divina: « O quam pulchra est, inquit, casta generatio cum claritate (Sap. iv). » Casta generatio recte carnis integritas appellatur, quæ de corporeæ castigationis aculeo tanquam de radice virgula generatur, quæ nimirum

tunc pulchra est, et pulchra veraciter affirmatur, cum suæ claritatis, id est debite charitatis velut diademate coronatur. Ista charitas cujus uncus ille typus est et figura, claritas est virtutum nullo tempore desitura, quia charitas nunquam excidit apostolica perhibente Scriptura, sed hic habet initium, consummationem in cælestibus habitura (Rom. viii). Qui ergo pastorem manu virgam vel baculum vult tenere, qui hujusmodi dignitatem vult inconfusibiliter obtinere, ejusdem virgæ formulam debet diligentius intueri, et ad ejus mysterium non solum intellectu, sed etiam effectum operum promoveri. Membra sua quæ sunt super terram aculeo castiget abstinendi, corpus et animum castificet rigore continendi: Deum sibi alluciat aduocato affectu diligendi. Si vero non tenuerit hujusce regulam sanctitatis, profecto privabitur ipsius merito dignitatis; et juxta supradictum Boetium ipsa eum dignitas indignum ostentabit, et ipse dignitatem juxta Tullium deturpabit. Sicut enim Boetius (41): « Collata, inquit, improbis dignitas non modo non efficit dignos, sed prodest potius et ostentat indignos; » sic et Tullius de Cæsare loquens: « Dum quosdam, ait, magis ornare voluit, non illos honestavit, sed ornamenta ipsa turpavit. » Quod utrumque velim ut devites summo studio, summa cura, ne et tu dignitati et ipsa tibi sit dignitas nocitura, et utriusque vestrum irreparabilis sit jactura. Et Ecclesia conqueratur sub tali principe ruitura. Salomon dicit: « Regnantibus impiis ruinæ hominum (Prov. xxviii). » Et infra: « Cum imp. sumpserint principatum, gemet populus (Prov. xxix). » Sed quis ego, ut vel arguam vel doceam, vel saltem suggerendo commoneam pastorem ecclesiasticum et doctorem, cum ego ultimum convivii locum, ille cathedram obtineat digniorem: ego latens in angulo nihil aliud debeam quam silere, et sub umbra silentii me docibilem majoribus exhibere?

Cæterum, qui multum diligit, veraciter experitur quia multa dilectio, quid, vel quantum debeat, non metitur, et quoniam judicium impatiens amor nescit, profecto intra metas debitas facile non quiescit. Prorumpens igitur, quod aut nullatenus efficere potest, sperat, et cum multo repellatur obice, tamen improbus perseverat, ejusque affectus a proposito non laxatur, quamvis cum effectus operis non sequatur. Unde si quis præsentem forte legens epistolam indignatur, quod tantillus homuncio tantam excellentiam sic affatur, inde frenum indignationis suæ moderatius, ut existimo, retinebit, quod adversus quem evidenter succenseat non habebit. Cum enim scriptoris nomen non invenitur scripturæ hujus titulus designare, dubius erit lector cui eam debeat specialius assignare; et revera ab ignorante non potest rationabiliter contradici, quia id quod tibi dico, et alter dicere et alteri possit

(41) Libro ii, De consol. Philosophic, prosa 6.

dici. Si autem vel quolibet alio revelante, vel meipso forsitan non negante id tibi veraciter esse dictum intelligis, et intellectum diligis, quæso, ut quamvis more divitum pluribus occuperis, tamen cum aliquando fueris vacuus id non solum legere, sed et relegere non graveris, quia lectio parum vel nihil prodest prima statim facie fastidita, prodest autem plurimum si placuerit decies repetita. Sed jam forte verbosus tibi videor existisse, et epistolæ propositum in libelli magnitudinem convertisse, cum epistola gratam exigit brevitate, iste vero jam libellus prolixam obtineat granditatem. Super quo etiam mihi, ut existimo, venia debet dari, quia scatebat animus paulo diutius tecum fabulari; et cum tuæ præsentiae mihi copia non daretur, elegi ut vel absentis mea parvitas liberius loqueretur. Cui locutioni hoc ultimo versiculo calcem ponam, tibi que occupato productiorem legendi sarcinam non imponam: Paratus Deo quantum potero gratias exhibere, si tuæ majestati mereatur hæc allocutio complacere. Vale (42).

EPISTOLA XIV.

PHILIPPI AD RADDLPHUM.

Præclare e multiplici morte et martyrio philosophatur.

Nonnullorum est ut cum loqui non noverint, tacere non valeant. Cujusmodi stultitiam alii perhorrentes, plerumque in illius cantoris Tygellii pertinacem vergunt duritiam, qui nunquam inducebat animum cantare rogatus, injussus cantabat (42). Sic juxta poetam in vitium ducit culpæ fuga; et ab utroque lapsu nisi prudens et fortis animus non declinat, et felix ille qui ad neutrum se inclinat. Cum ego aliquando apud te et postmodum tu apud me hospitaretis, rogasti, et jure hospitalitatis exegisti, ut de quovis martyre vel de martyribus tibi aliquid scriberem, tanquam et ipse non legeris agonem illorum plenum laboribus et sudore, et coronam triumphalem gloria præditam et honore. Quod cum prima facie recusarem, et me utpote neque sciolum, neque ad hoc vacuum excusarem: tu pertinaciter multiplicatis precibus institisti, et, ut tandem loquendo ostendar insipiens, precum instantia coegisti. Unde si quid dixerò quod dignum vel utile debeat judicari, non labori meo, sed tuis arbitror meritis assignari. Si autem desiderio tuo inventus fuero insufficientis, non mireris, et sperans forte grandia, invenire minima non graveris: sed ut volenti nec valenti veniam discas dare, illud poeticum tanquam propheticum memorare.

Quodque parvi novit nemo docere potest (43).

De martyribus locuturus, nil in præsentis aptius mihi videor invenire, quod exordio hujus opusculi possit vel debeat convenire, quam quod Joanni vox divina coelitus nuntiavit, et, ne forte excideret,

(42) Eundem Philippum hujus doctissimæ epistolæ auctorem esse, qui est et præcedentium, stylus et studitio manifeste loquuntur. Quod attestor, qui eas attente legi, Franciscus Silvius S. Th. D. et prof.

mandari scripto diligentius imperavit: « Scribe, ait, Beati mortui qui in Domino moriuntur (Apoc. xiv). » In quo dicto etsi solos martyres non attendit, eos tamen procul dubio comprehendit; et sic de illis principaliter est loquendum, ut tamen non de cæteris penitus sit tacendum. « Beati, ait, mortui qui in Domino moriuntur. » Mortuorum alii beati; alii non beati, beatorum vero alii martyres; alii, ut quidam aiunt, non martyres. Martyr verbum Græcum est, et latino eloquio *testis* interpretatur, et cum eum qui martyr est testem posset usus loquentium appellare, verbum tamen Græcum latinitas maluit frequentare, ut eo verbo testis ille proprie designetur, qui Deo testimonium perhibens, pati mortem in ipso testimonio et propter ipsum testimonium non veretur. Testis est qui aliquid attestatur cujus testimonio verum esse quod verum est, vel falsum esse quod falsum est, affirmatur; et tamen non omnis, qui hoc agit, martyr inter ecclesiasticos appellatur, sed tantum qui propter Deum id facere, et inter faciendum, illatam mortem perpelli comprobatur.

Nemo enim perfectius, nemo evidentius cognoscitur veritati testimonium perhibere, quam qui in perhibendo, mortem cogitur sustinere, dum præsentis illa, jam falsa existimatio seductæ conscientiæ non blanditur, sed in secreto cordis ipsa rei veritas invenitur, et martyr veraciter quantum velit quantum valeat experitur. Aliquando quippe qui, affatus superna gratia Deo satis devote famulatur, et in ejus servitio se fortem esse et stabilem arbitratur, agit magna, majora spondet, propositi satis promptulus exsecutor, sed quandiu pax arridet, nec adhuc imminet persecutor. Si vero turbata serenitate velut a regione deserti intonet ventus furens, si fulgurans ignis desæviat, non illuminans, sed comburens: si secet, si urat, si ad mortem perurgeat malitia persequens, non resistit, non obsistit mens invalida patientis, sed pressa et oppressa quodam carnis amore, et mollitiæ naturali victa, cedit et recedit non juvante gratia spiritali. Quos igitur scrutator cordium Deus sic intelligit infirmari, et tamen sua, quæ multa est, gratia vult salvari: eos non sustinet premi gravius a tortore, donec reddat fortiores donatos gratia largiore. Legisti (Joan. xiii) quia Petrus æstimavit et spondit fortem et stabilem se futurum, et pro Magistro suo suam animam posituram, nec eum ullo pacto, etsi mori oporteat, negaturum; et tamen imminente persecutore, non est quod promiserat exsecutus, sicut Magister, qui melius eum novit, fuerat prælocutus. Affirmante autem Petro: Similiter, ait evangelista (Matth. xxvi), et omnes discipuli dixerunt, et tam de illo quam de illis, relicto, inquit, eo, omnes fugerunt (ibid.). Quos Magister benignus, quoniam ad sufferendam pro eo mortem adhuc in-

Duaci, 27 Sept. 1617.

(42) Horat., l. 1, Sermorum, satyra 3, vers. 4.

(43) Ovid., lib. II Tristium.

validos pervidebat, et tamen eos salvare sua gratia disponebat; eis persecutor, etsi timoris colaphum, tamen mortis malleum non incussit, quia illius impetum iste voce potentissima percussit. « Quem queritis, inquit? At illi: Jesum Nazarenum; Et ille: Si me queritis, sinite hos abire, ut impleatur sermo quem dixit: Quos dedisti mihi non perdidit ex eis quemquam (Joan. xviii). » Vult secretorum conscius Magister, secum discipulos non teneri, non ad mortem subeundam ingravescente malitia perurgeri, ne si tempore immaturo, mortis instantia deprimantur, quia nondum pro Domino, consequenter nec in Domino moriantur.

Quod si in Domino non essent mortui: non essent beati mortui. Nondum quippe illos divina gratia ad hoc roboraverat beneficio pleniori, ut constantes spiritu, propter Christi testimonium vellent mori: et ideo si negantes et refugæ manu persequentium interirent, non salvari mererentur procul dubio sed perirent. Ut igitur sermo quem de illis non perditis dixerat, impleteretur, refrenato persecutore, illorum quispiam non tenetur: sed pro salvandis illis prior elegit ipse mori, ut postmodum facti fortes idem referant Salvatori. Post mortem enim ejus tanta illi spiritus gratia sunt donati, ut ante reges et præsidem perhiberent testimonium veritati: et pro tuenda illa, non solum quævis discrimina jam sufferrent, sed et mente inconcussa mortem inferentibus se offerrent. Nullis itaque et variis passionibus sunt affecti, et et Magistro expressius responderent, pro eo ad ultimam interfecti: et quia non morte propria, sed violentia malignantium interempti, nullo jam dubitante testes vere, id est martyres, sunt inventi. In quo martyrio, voluntati persequentium, non viribus corporeis, sed virtute spiritus resisterunt, et inflexa mente usque ad effundendum sanguinem perstiterunt: quo effuso non victi, sed victores novo genere judicantur, et merito victoriae, honore et gloria coronantur. Nimirum ab antiquo, si bellum inter adversarios temporaliter inest, qui superstes hostem occiderit, victor sine dubio prædicatur: et manus occisoris palma viridi venustatur, caput vero corona aurea distincta gemmulis onustatur. E contra, in martyrio, qui carnem spiritui, futuris præsentia non proponit; qui, minus minus, verberibus verbera non reponit; qui occurrente gladio, devotam patientiam anteponebat; qui urgente adversario, tandem animam suam ponit: iste victor iudicio sane sapientium invenitur, et non palma, non lauro, non gemmis, non auro, sed æternæ gloriæ præmiis insignitur.

Quod ergo legis super caput martyris, vel Christi vel alterius poni coronam, vel auream, vel de lapide pretioso, non de terrena materia, quam stercorei Paulus comparat odioso, sed de retributione dictum est, quæ perfecta et integra et desideranda super aurum et lapidem avari iudicio pretiosum, principale mentis ejus reddit passionis merito gloriosum. Ha-

bes de Christo: « Videmus Jesum propter passionem mortis, gloria et honore coronatum (Hebr. ii). » Et de Martyribus: « Beati, ait, qui persecutionem patiuntur propter justitiam (Matth. v). » Quod licet de omnibus quos in Christo vivere constat, possit intelligi juxta illud 68 Apostoli: « Omnes qui volunt pie vivere in Christo Jesu, persecutionem patiuntur (II Tim. iii); » tamen apostolis specialiter loquebatur, quos ad patiendum propter justitiam hortabatur: et ut seipsum eis possit exemplum efficacius exhibere, sicut pro eis, sic etiam coram eis illatam mortem voluit sustinere. At illi verbo hujus et exemplo evidentius informati, et interna spiritus gratia postmodum abundantius roborati: omnes martyrium sunt perpessi sicut diversis locis et temporibus superna eis providentia præparavit, illo tantum excepto, quem ab eis maligna proditio separavit. Quamvis et ille ductus poenitentia sibi perditus intulisset et mortem gravem, mortem nefariam pertulisset; sed quia Christi amorem et testimonium non attendit, cum exosus vitæ hujus præsentiam laqueo se suspendit; non martyrium pertulisse, sed homicidium perpetrasse creditur sceleratum, et reus mortis Christi, sui quoque, quod est nequius, incidit in reatum. Unde constat verum esse quod aiunt, quia martyrem non poena facit sed causa; quia videlicet martyr non est omnis quem petivit gravis occasio, sed cujus passionem sana commendat intentio (44): qui sibi ullo modo inferre mortem ultimam non præsumit, sed illatam ab alio, tanquam levatis in cælum manibus sic assumit, ut tota sit ejus intentio ei solummodo complacere, quem novit martyribus salutari gratia præsidere. De qualibus Joannes: « Vidi, ait, sub altare Dei animas interfectorum propter verbum Dei et testimonium quod habebant (Apoc. vi). » Non omnes igitur interfecti, sed propter Dei verbum et testimonium interfecti, martyrio vel martyrii præmio coronantur, et beati, quia sic in Domino mortui, prædicantur. Ad quam beatitudinem Christus, ut dictum est, discipulos invitabat, cum beatos eos qui patiuntur propter justitiam affirmabat: eosdem sciens et accepta majore gratia persecutiones æquanimitè perpessuros, et merito patientiæ ad promissæ beatitudinis gloriam perventuros. Ex his enim quos ad salvandum ei Pater dederat quempiam non amisit; quia occidi eos immaturo tempore non permisit: et nequam ille proditor non ei procul dubio datus erat, quod etsi primo latuit, rei exitus evidentius asseverat.

Cæterum eos quos novit sibi datos, sua gratia conservavit, quibus tamen amarum calicem quem prior ipse liberat, postmodum propinavit: cum scilicet ad bibendum eos processu temporis fortes vidit, quibus sicut martyrium, sic et martyrii præmium non invidit. Solum Joannes, quem præ cæteris Christus creditur dilexisse, in pacis gremio animam dicitur reddidisse, et cum omnes reliqui manum per-

(44) Augustinus in serm. de SS. Gervasio et Protasio.

tulerint occidentis, hic descendens in tumulum, instar obiit dormientis. Quod factum arbitror, non ut tanquam infirmiori Deus parcens et miserans provideret, vel tanquam minus grato majoris præmii gloriam invideret: sed in hujus quieto sine quietem contemplantium voluit præsignari, quæ morte non lælatur, sed felice velut somno gaudet suavius consummari. Quam nimirum Christus recte præ cæteris diligere pertinetur, quia minus diligit quidquid manere diutius prohibetur: prohibetur autem manere justus labor et afflictio temporalis, manet vero et permanet mentis quies et contemplatio spiritualis. Alioquin non est credendum quod Joannes pro Christo vel noluerit, vel non valuerit mortem pati, et insufficientis fuerit pertinere, non tam verbo quam facto testimonium veritati, quia etsi tento Christo relicta sindone nudus fugit (*Marc. xiv*) (45), tamen post acceptum in linguis igneis Spiritum (*Act. ii*), nunquam minas persequentium subterfugit; sed prompta voluntate oblatus pertulit cruciatus, festinans ad martyrium tanquam ad epulas invitatus. Unde habes: « Ibant gaudentes a conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Jesu contumeliam pati (*Act. v*). » Gavisus est quippe Joannes cum in facie principum verbum Dei cum fiducia loqueretur (*Act. iv*), cum pro eo tam verba dura, quam duriora verbera pateretur, cum ea quæ de Christo audierat et viderat, jam non poterat silentio præterire, Deo magis quam hominibus eligens obedire (*I Joan. i*). Gavisus est cum in ferventis olei dolium mitteretur, cum in Patmos insula exsulandi gratia teneretur; cum denique nulla ei passio ad futuram gloriam condigna videretur, et ei mors quam vita longe pretiosior haberetur. Unde colligitur Joannem quoque a martyrio nequaquam relaxari, vexatum et afflictum martyrii præmio non fraudari; qui, etsi diem ultimam igne vel gladio non finivit, tamen eum multa et varia tribulatio sic attrivit, ut omnibus pie attendentibus vera sit certitudo, quod ei ad complendum martyrium, nec fortis patientia, nec defuerit patiens fortitudo. Quem autem divina æquitas reddidit sic affectum, et de virtute provebens in virtutem deduxit ad perfectum; licet manu persequentis non noverimus interfectum, tamen ejus promptam voluntatem convertit in effectum; et in secreto suæ scientiæ quod humano intellectui videtur inaccessum, nisi forte eum adjutus gratia, mentis rapitur in excessum; illum virtutis merito suum martyrem novit esse, et sicut Apostolis sic dedit et martyribus interesse. Quod in Evangelio (*Matth. xx*) ipse Christus visus est intimare, cum Jacobum et Joannem habentes zelum, sed non adhuc secundum scientiam, voluit informare, ut ejus magisterio fratres prudentius **69** eruditi, ad promerendum quod optabant redderentur efficacius expediti. Petentibus enim illis ut concederentur in regno ejus, unus ad dexte-

(45) Similia habet et alias. Quidam negant ipsum adolescentem de quo Marcus c. xiv, v. 51, fuisse Joannem, attamen S. Gregorius l. xiv Moral. c. 23

A ram, ad sinistram alius residere, forte ut sic viderentur velut præcipui cæteris præsidere; ille statim quod postulatus fuerat non sponndit, sed imperitam juvenum retundens superbiam sic respondit: « Potestis bibere calicem quem ego bibiturus sum? At illi: Possumus (*Matth. xx*). » Nulli dubium quin calicis nomine signet poculum passionis, quo potari sustinuit ad tergendas nostræ maculas luvionis; quod etsi nostra in eo visa est infirmitas abhorrere, tamen inventus est promptus ei spiritus adgaudere. De quo in Evangelio: « Pater, inquit, si possibile est, transeat a me calix iste (*Matth. xxvi*). » Et iterum: « Pater, si non potest hic calix transire nisi bibam illum, fiat voluntas tua: Spiritus, ait, promptus est, caro autem infirma (*Marc. xiv*). »

B Istum calicem passionis, tam Joannes quam Jacobus se posse bibere responderunt, et cum Petro voce prompta postmodum sponnderunt; eosque in præsentem Christus evidenter non arguit ut mentitos, sed a præsumptione revocans doctor bonus erudit imperitos. « Nescitis, ait, quid petatis. Sedere ad dexteram, vel ad sinistram meam in regno meo non est meum dare vobis, sed quibus paratum est a Patre meo (*Matth. xx*). » Ad obtinendum quod postulant adhuc eos idoneos non attendit, et ideo præposteros juvenum impetus reprehendit, qui antea de percipiendo præmio certam volunt fiduciam sibi dari, quam ad illud digna lima et labore studeant præparari, cum illa regni sessio non admittat temere præsumentes, sed afflictio corpore et humiliato spiritu promerentes, de quo promerendo cum responderent: « Possumus, » Christus futuri cognitor non negavit, sed illos bibituros, eum de quo sermo est calicem, affirmavit; et sicut a bibendo non Jacobum, quem Herodis gladio legimus occidisse (*Act. xii*), sic nec Joannem exclusit, quem in pacis gremio diximus obdormisse. « Calicem, inquit, meum bibetis (*Matth. xx*). » Non dixit: Calicem meum bibes, ut alterum eorum intelligere nos moneret, et recepto Jacobo Joannem a bibendo calice removeret; sed: « Bibetis, » inquit, ut pariter Joannem et Jacobum ostenderet bibituros, et pro Christi nomine passionis amaritudinem perpessuros. Quem etsi constat in hoc illis asserentibus consentire, tamen si advertas, videtur in aliquo dissentire: cum illi quando premerentur infirmitatis onere necdum possent, iste autem perfectius noverit quantum possent. Cum igitur voce prompta et corde justo amplius præsidenti responderent illi fratres, possumus, de præsentem: Christus subintulit: « Calicem quidem meum bibetis, » asserens hoc futurum, et neutrum fratrem modo posse bibere, sed potius bibiturum. Neque enim dixit: Calicem quidem meum potestis bibere, quod eorum posse æstimatio præsidebat, sed: « Bibetis, » ait, quod melius ejus scientia prævidebat, quia nondum ad bibendum illis fortitudo conveniens præsto erat, l. vi. Expos. l. i. Regum, c. 2; Chrysologus sermone 78, cum Beda in Marcum, opinantur fuisse Joannem evangelistam.

quam futuram potius ipse auctor hujus muneris **A** asseverat.

Constat ergo illos calicem passionis bibisse, et quod nondum poterant, processu temporis potuisse; quem, etsi quando vel quomodo Joannes biberit nos nescimus, cui a persecutore inferri mortem ultimam non audimus; ille tamen cujus non verbum, non scientia fallitur, veraciter deprehendit, adversus cujus testimonium, quisquis invenitur recte sapere, non contendit. Sic et Mariam Virginem martyrem esse dicit, qui non contentiose auctoritati Evangelicæ contradicit, cum prædicta et scripta sit illa sententia Simeonis, quod illius animam pertransiret gladius passionis: « Et tuam, inquit, ipsius animam pertransibit gladius (Luc. 11). »

Si martyr est cujus carnem transit gladius corporalis, quis neget esse martyrem cujus animum vexat et quasi exanimat tribulatio temporalis, cum molto sit acerbior passio, qua vexatur animus naturaliter immortalis, illa, quam sustinet caro cito deficiens et mortalis? Plerique etenim tam inconsolabiliter contristantur, tanto dolore, tanta miseria cruciantur, ut cum suo cruciatu non possint remedium adhibere, magis diligant mortem carnis, quam præsentem angustiam sustinere.

Cum Maria videret suum et Deum et filium injuste judicari, opprobriis, irrisionibus, sputis, colaphis flagellari, manus et pedes clavis, latus lancea perforari, extensum in patibulo morte turpissima condemnari, quis penset mater affectuosa quantam in animo tulerit læsionem, quo affectu ad cor suum retulerit filii passionem? Adeo inventa est mater pro filio doluisse, ut quod in carne filius, credenda sit mater in animo pertulisse, eique non clavorum, sed dolorum spicula sunt infixæ, et ipsa cum filio vivens cum mortuo crucifixa. Existimo quia cum in conspectu matris filius in patibulo moreretur, si eidem matri optio donaretur: mallet cito mortisra corpore crucifigi, quam victura diutius in animo sic affligi. Quis ergo dubitet eam martyrem existisse, quam sic invenitur dolor intimus afflixisse, quam secuit et pertransiit tribulatio districtior omni serra vel gladio bis acuto, filio moriente, et ab omni volut ope miserabiliter destituto? Quod attendens Simeon: « Tuam, inquit, ipsius animam **D** pertransibit gladius. »

Ille etiam qui per Spiritum sanctum missæ canonem ordinavit, et Mariam et **70** Joannem esse martyres latenter affirmavit, dum in Catalogo sanctorum, ubi non nisi martyres, memoravit, et Mariam præ cæteris, et cum cæteris Joannem nominavit. Denique tuus ille Gregorius cum de matre septem fratrum devote et memoriter loqueretur, quæ filios invitasse inter manus persecutorum ad constantiam fidei perhibetur: quia mortes omnium sola in animo toleravit, eam, sicut nosti, plusquam martyrem appellavit. Unde constat quia non solum **III** recte martyres existimantur, qui manu occisoris diem ultimum claudere comprobantur, sed qui amore

justitiæ temporaliter tribulantur, parati magis mori quam a recto proposito deflectantur. Quos paratos quia omnes solus scrutator cordium Deus novit, eorum autem plures noster caligantium oculus non cognovit: eos præcipue, eos quasi proprie martyres appellamus, quos non solum mortuos in Domino, sed occisos pro Domino nequaquam dubitamus: a quorum tamen tam numero, quam merito, non Mariam, non Joannem quisquam recte sapiens separavit, quos pertulisse martyrium non tam vulgaris assertio, quam evangelica lectio prædicavit; reliquos autem omnes quos meritorum excellentia novimus coruscare, et præsentem vitam in pacis gremio terminare: quia dignæ confessionis quam ultimæ passionis titulo clariores, consuetudo ecclesiastica discretos a martyribus nominat confessores. Qui enim **B** fixa mente quæ sunt Dei profitetur, Deumque laudabilem quadam vivendi excellentia confitetur: cum tandem in pace Ecclesiæ diem ultimum claudere comperitur, recte confessoris tam nomine quam meritis insignitur. Veruntamen sicut agonei martyris ornat confessio, sic et confessor suo quodam non caret martyrio, dum nullus in hac vita concedit meritis clarioribus elucere, qui præsentem molestiam vel non vult vel non prævalet sustinere. Ut enim de aliis taceam, non quid non cuidam martyrio sunt addicti, qui profitentes vel Augustini canonicam vel monachicam regulam Benedicti: sub pastoris virga et baculo una velut clauduntur officina, et ad nutum imperantis coercentur claustrali disciplina?

C Experimento nosti quam dura claustrales in conclave obedientiæ patientur, renuntiantes propriæ voluntati quantis molestiis quatiuntur, qui, etsi non statim violenta manu carnificis occiduntur, tamen quotidie pro Christi nomine moriuntur. In persona quorum Propheta: « Propter te, ait, mortificamur tota die (Psal. XLIII). » Et Paulus dicit: « Quotidie morior fratres (I Cor. xv). » Hoc attendens cœlestis præco, ut dictum est, non occisos, sed mortuos in Domino beatos prædicavit, in quo nostris claustralibus obtinendæ beatitudinis spem donavit: qui dum sublato carnifice quasi vivere conceduntur, quotidie morte satis misera, sed plane salutifera moriuntur. Quæ mors cum a Domino medicinaliter inferatur, et ab illis æquo animo, juvante gratia, sufferatur: **D** sufferentes laboriosa quidem via ad aliam mortem ducit, quæ laborem jam terminans ad beatitudinem introducit. Est enim non una vel eadem mors justorum, sicut nec una vel eadem injustorum: de quarum ad præsens loqui distantia alienum a proposito non habetur, si tamen tibi æque scienti longum et superfluum non videtur. Cæterum plerique sicut libenter audiunt inaudita, sic nonnunquam reduci gaudent ad memoriam et audita: nec gravat eos frequentius id audire, quod, quia necessarium, memoriter volunt scire. Mors, alio nomine, dici transitua potest. Est enim mors transitus quidam de alio ad aliud: non quod mors omnis de alio transiens a aliud judicetur, sed quia omnis moriens transire non

incongrue perhibetur. Aliquando quippe sive lumen ostii, sive alveum fluminis transimus, et tamen mori non dicimur, ne cum homo in eodem statu nunquam permaneat, sed instar floris egrediens velut umbra lenis pertranseat: in hac vita jam non vivere, sed mori potius asseratur, et vita falso vita, vero autem nomine mors dicatur. Quamvis hoc ipsum satis congrue posse dici nonnullis videatur, ut scilicet homo non hic vivat, sed magis moriatur, dum quidquid temporaliter agit, constet procul dubio pertransire, et transeundo cujusdam mortis exterminio deperire. Cum enim, verbi causa, de sessione ad stationem, de statione ad ambulationem, et sic de otio ad actum, vel de actu ad otium, sive de actu ad actum transimus: superveniente altero alterum jam non est, et quod esse desiit, quodammodo mortuum dicunt esse, cum sit mori nil aliud quam, quod fuerat, jam non esse. Et quoniam quidquid fere hic agitur de esse ad non esse transire comperitur, juxta eorum sententiam, vita præsens plena mille mortibus invenitur, et hoc solum nescit mortem, quod superducto altero non finitur.

Cum ergo tot sint mortes, ut earum sit numerus infinitus, earum tamen, quæ beatos faciunt, est finitus: et, ut video, invenies quasdam mortes velut præcipuas in Scripturis, quarum salvandis alia, alia competit perituris. Sunt enim quatuor, quas Scriptura recto nomine mortes dicit, quibus, si attendas, omnes homines sic addicit, ut nullus a principio in tota succedentium serie valeat inveniri, quem non constet, vel omnes eas, vel earum potius aliquas experiri.

71 Prima mors est transitus ad injustitiam. Quam mortem primo Deus homini terribiliter comminatur, præmonens ne in illam sensu devio colabatur: ne si forte illi primæ animam exposuerit moribundam, malo proficiente in pefus, tandem corruat in secundam. « De ligno, inquit, scientiæ boni et mali ne comedas; in quocunque enim die comederis ex eo, morte morieris (Gen. 2). » Quocunque die, inquit, de justitia ad injustitiam, de obedientia ad inobedientiam, de mandato ad veltum transibis, morte morieris; morte, inquam, peccati (46) de qua propheta dicit: « Anima quæ peccaverit, ipsa morietur (Levit. 17). » Et in Evangelio: « Sine, inquit, mortuos sepelire mortuos suos (Math. 23). » Mortui qui sepelire suos mortuos permittuntur, non in carne, sed in spiritu moriuntur; cum scilicet ad veltum, ad injustitiam transitum facere non vorentur, et transitu prohibito, ab eo qui vita est, longe fieri promerentur. Quia vero primus Adam a justitia in injustitiam sic deficit, naturam suam concupiscentiæ carnalis vitio sic infectis, ut ex sua suorum-

(46) Non ita sunt hæc intelligenda quasi verbis illis, Gen. 2, solam animæ mortem Deus fuerit comminatus. Ex cap. enim v ad Rom. per peccatum mors, ut ex viii, corpus quidem mortuum, id est moriendi necessitati subjectum, propter peccatum: imo ex ejusdem Domini verbis, Gen. 3, quia comediisti, etc., in pulverem revertieris, certum est hæc

ve copula, nullus nisi concupiscentialiter gigneretur, et genitus per peccatum non nisi peccato mortuo nasceretur. Quod asserens Propheta: « In peccatis, ait, concepit me mater mea (Psal. 51). » Propter quod abolendum Deus tandem voluit humanari, circumcidi carnem suam, aquæ lavacro baptizari: iuso mori sanguine, sepultus suscitari, ut potenti sacramento mundo remedium largiretur, et lex justa sed noxia, justiore misericordia solveretur: non tamen ut nascentibus mors ingenita non incesset, sed ut natis et salutaris remedio jam renatis deinceps non obesset. Mortem enim quæ ab Adam usque ad Moysen regnaverat habena laxiore, et a Moyse usque ad Christum aliquantulum strictiore; Christi nativitas, martyrium, et resurrectio sic delevit, et quam ille primus ingesserat, iste potentius abolevit, ut renatos jam illa mors originali vinculo non teneret, et in eis mors secunda juris quidpiam non haberet. Nam qui salutaribus sacramentis semel a peccatorum maculis est ablatus, et a prævaricationis paternæ duris et diuturnis nexibus absolutus, si juvante gratia non deinceps actualibus vitiis subjugatur, sed victricis manu eis et efficaci fortitudine reluctatur: sicut gaudet, quia prima mortem perditorum contrito jam laqueo non tenetur, sic ei gaudendum est, quia secundo altera lædatur. De qua Joannes: « Qui vicerit, ait, non lædatur a morte secunda (Apoc. 2). » Et infra: « In his, inquit, secunda mors non habet potestatem (Apoc. 20). » Qui autem nullo sacramenti remedio a paternis est maculis absolutus, vel post absolutionem præceps est in actualia devolutus; de prima morte ad quam cum vel sua vel parentum suorum iniquitas impulit subeundam, justo satis ordine transit perditus ad secundam.

Secunda mors est transitus ad pœnam injustitiæ. Sicut transitus ad peccatum, peccatum est, peccatum autem mors est, quo, a Deo qui vita est, anima separatur, et utique a vita separari, mors non immerito judicatur: sic transitus ad pœnam peccati pœna est, pœna vero mors est, cum scilicet longe facta requie qua omnis vita naturaliter delectatur, labore et ærumia miserabiliter cruciatur. Vita enim recte dicitur non vitalis, cui grata requies non efficitur socialis, quæ attrita molestiis tam miserum habet esse ut male existenti melius sit non esse. Quod in illo perditio æterna veritas designavit, quem reum malitiæ pœnis durioribus assignavit. « Melius, inquit, illi erat ut natus non fuisset homo ille (Marc. 16). » Et quidem ethnicus: « Quomodo, inquit, potest esse vita vitalis, quæ non conquiescit? » Vides quia vitam esse vitalem ethnicus quoque nescit, quæ non intra quietis gremium de-

verba, morte morieris, Gen. 2, etiam de vita corporis esse accipienda. Unde Symmac. bene vertit, teste S. Hieron. in Q. Hebr., Mortalis eris. Sed Philippus ostendere vult quod ex peccato spiritualis mors animæ sit secuta; quod vero ex eodem peccato secuta sit mors corporalis tanquam pœna in subsequentibus docet.

litescit, quæ se ad amicalem requiei benevolentiam non inclinat, et in illam caput suum molli velut accubitu non reclinat. Recte ergo mori Scripturarum testimoniis asseruntur, qui peccato exigente ad pœnarum molestias transferuntur, quorum, etsi manere utcumque substantia non desistit, tamen grata in requie, qua vita vitalis efficitur, non consistit.

Earum autem pœnarum, ad quas peccati merito devenitur, alia temporalis et transitoria, alia æterna et indeficiens invenitur, quarum temporalis cunctis in hac vita degentibus lege pari, sed sine dispari pariter assignatur, æterna vero solis perditis reservatur. Quia enim primus homo naturam suam ut prædictum est reus inobedienciæ vitavit, suos omnes posteros tam inexcusabiliter obligavit, ut paterno merito generali sententia ferirentur, qua in sudore vultus sui panis suo miseri vescerentur (*Gen. iii*); hæc igitur sententia qua sudant et laborant, ita omnium est communis, ut ab ea nec ipse Virginis Filius sit immunis, qui cum natus vel conceptus non fuerit lege omnium in peccatis, lege tamen omnium pœnas pertulit pro peccatis (*Psal. lxxviii*). Solvit enim quæ non debuit, ut debitorum maculis obvolutos, potenti misericordiâ redderet absolutos, ut quos tenet peccati merito mors pœnalis, temporali purgatos non susciperet æternalis. De qua legisti: « Justorum animæ in manu Dei sunt; et non tanget illos tormentum mortis (*Sap. iii*). » Solvit igitur quæ non rapuit, ut læsos morte prima, secunda non penitus absorberet, sed in his quos elegerat utramque Deus misericorditer aboleret: et eductos de morte pessima peccatorum, mori eos feliciter morte faceret beatorum.

Habent enim et beati mortes suas. Prima eorum mors est transitus ad justitiam; cum scilicet relicto eo quod vel originaliter contraxerant, vel actualiter commiserant, ad justitiam convertuntur: et ad eum quem peccati merito reliquerant, satisfactione congrua revertuntur. Vivunt enim et male vivunt, quorum urgent et vigilant passiones, quorum proficiunt de malo in pejus actiones, quorum membris lex peccati libere dominatur, et accepto mandato carnalis animus reluctatur. Unde Paulus ad Romanos (cap. vii): « Cum essemus, inquit, in carne, passiones peccatorum quæ per legem erant, operabantur in membris nostris, ut fructificarent morti » Et cum easdem passiones Colossensibus enarraret, videlicet, fornicationem, immunditiam, libidinem, concupiscentiam malam, et avaritiam, quæ est simulacrorum servitus, subjuxit: « In quibus et vos ambulastis aliquando cum viveretis in illis (*Coloss. iii*). »

In his igitur Colossenses aliquando passionibus ambulabant, ambulantes vivere, hoc est proficere, nequiter exultabant, cum obliti celestium, solis transitorii inhiabant, et ad explendum inquam desiderium, cursu præpeti festinabant. Cum vero iram, indignationem, malitiam, blasphemiam, et

A cætera hujusmodi juxta Pauli monita deponentes, veterem hominem exuerunt, calcem vitii imponentes; non sicut antea perverso proposito jam vixerunt, sed de illo ad aliud, morte prospera transierunt. Quibus idem Paulus: « Si mortui estis, inquit, ab elementis mundi hujus (*Coloss. ii*). » Et infra: « Mortui enim estis, et vita vestra abscondita est (*Coloss. iii*). » Felix qui serpentis caput veneticum forti malleo jam contrivit, cujus interna passio, cujus nequam actio jam non vivit, qui execrans eam, quam vel prudens injustitiam appetebat, vel seductus falso justitiam asserebat: ad obsequendum eis nullos ultra exerit appetitus clausus vel tumulto manus et pedes institis compeditus. De quo Dominus: « Lazarus, inquit, amicus noster dormit, sed vado ut a somno excitem eum (*Joan. ii*). » Ille, ait, qui mundana fugiens et eis graviter inimicus, sapientibus, quæ Dei sunt, digne pro meritis est amicus: visitante gratia, a peccandi nequam proposito jam desivit, remotusque a tumultu et amore temporalium obdormivit. Sed volo eum a præsentis somno potenti misericordiâ suscitare, hoc est, auditoribus meis diligentius prædicare: quod hujus somni patiens sit procul dubio surrecturus, hoc est, peccato renuntians vitæ et salutis præmium percepturus. Ad quod respondententes discipuli: « Domine, inquit, si dormit, salvus erit (*ibid.*). » Si cum qui desivit curam vigilem perversis operibus impertire, nova loquendi formula doces vel asseris obdormire, quia non est culpæ hujusce dormitio, sed virtutis, habet procul dubio spem salutis. Hunc autem somnum mortem quoque Dominus voluit appellari, quod tamen auditores necdum poterant arbitrari: existimantes dormientem ad vigilandum facilius surrecturum, quam ad vitam eum qui erat mortuus, reversurum. « Dixerat, inquit, Jesus de morte ejus: illi autem putaverunt quia de dormitione somni diceret (*ibid.*). » Quod eum, qui non peccat, Jesus dixerat obdormisse, idem valet ac si eum diceret mortuum existisse, quia et somnus in Scripturis mors aliquoties nominatur, et sicut dormire, sic mori dici potest quisquis a vitii feriatur. Illi autem, qui verba ejus nondum plenius capiebant, id quod erat facilius et verisimilius asseriebant, existimantes somno quam morti rectius convenire, si peccatorum clamor concedatur ad requiem devenire. « Tunc ergo, inquit, dixit eis Jesus manifeste, Lazarus mortuus est (*ibid.*). » Ille, ait, quem sermone mystico prius dixeram obdormisse, ut expressius et manifestius loquar, dicitur et obisse, quia recte moritur, cujus viva olim passio jam venit ad defectum, cum ejus vel affectio non movetur, vel non ducitur ad effectum; quem autem divina gratia beneficio visitat pleniori, ut eum felici, de peccato, ad justitiam transitu donet mori: recte ejusdem testimonio Domini Lazarus appellatur, cujus interpretatio acceptum beneficium protestatur. Lazarus enim interpretatur *adjutus*, et quidem illum adjuvat, quem manu potentissima sic occidit,

cujus actus et affectus noxios Deus amputat et recidit: quem remotum a elamore et amore et negotio sæculari, clausum velut tumulo ligat tanquam mortuum nectura salutari: « Lazarus, inquit, mortuus est: sed eamus ad eum (*ibid.*). » Eamus, ut ego et sic mortuo præstem gratiam resurgendi, et vobis intuentibus, post talem obitum spem vivendi, ut attendentes in isto tam vivente quam mortuo mese beneficium largitatis, et mortem consimilem et vitam non dissimilem appetatis. Quod prudenter intelligens Thomas: « Eamus, inquit, et nos, ut moriamur cum eo. » Eamus, ut morte justorum nostra etiam anima moriatur, ut hujus mortis merito nobis vivere concedatur, quia is qui suis quibuslibet largitate benevola sic dat mori, dabit et vivere cornu pleno, vel magis, pleniori. Quod per Moysen pollicens, ait: « Ego occidam, et ego vivere faciam (*Deut. xxxii.*) » Et Anna de illo: « Dominus, inquit, mortificat et vivificat (*I Reg. ii.*) » Cui facta perversi quilibet nesciunt adgaudere, sed accensi malitia eligunt invidere; et quo plures audiunt Lazaro similes prædicari, eo **73** majore constat mentis eos inquietudine cruciari. Ad hoc autem inveniuntur, tam processu temporis, quam profectu sceleris devenire, ut etiam in Lazarum cogitent desævire; et quem pro certo vident tam verbo quam exemplo cæteros prævenire, eum magis persequuntur, et optant præ cæteris interire. « Cogitaverunt, inquit, principes sacerdotum ut Lazarum interficerent, quia multi propter illum abibant et credebant in Jesum (*Joan. xii.*) » Nunquid non Paulus quasi Lazarus est, qui velut clausum tumulo cruci asserit se confixum, qui legi mortuus, Deo vivit, in quo mortua vetustate, novitas Christi vivit? Galatis loquens, « Christo, ait, confixus sum cruci (*Galat. ii.*) » Et infra: « Mihi, ait, mundus crucifixus est, et ego mundo (*Galat. vi.*) » Et supra: « Legi mortuus sum ut Deo vivam; vivo autem jam non ego, vivit vero in me Christus (*Galat. ii.*) » Per quem Paulum, vel propter quem multi ad portum fidei deducuntur, multi percepta fide, Christum diligunt et sequuntur, dum illius vel sermone vel epistolis tanquam radio sideris perfunduntur, dum vita et exemplo ut carbone vastatorio spiritaliter accenduntur. Quod cum vident et invident maligni principes seniorum, cum tanto profectu nequissimi detrahunt Judæorum: nullum suo livori convenientius remedium arbitrantur, quam si Paulum nullo modo ultra vivere patiantur. « Omni regioni Judææ et gentibus annuntiabam, ait Paulus, ut converterentur ad Deum vivum; hac ex causa, Judæi, cum essem in templo, comprehensum tentabant volentes me interficere (*Act. xxvi.*) »

Vides quia Paulus cum Judæos convertere vult et gentes, nonnulli Judæorum veneno invidiæ tabescentes, in templo eum, ubi tutior esse debuit, comprehendunt: volentes interficere, cujus vitam sibi contrariam reprehendunt. Qui ab eo qui præ-

(47) ἴκμος, clavus ligneus.

A sidebat templo nequaquam destitutus, juxta nomen Lazari contra malitiam persequentium est adjutus, dum inter manus horum, voluntati quorum intolerabiliter gravis, constans et intrepidus in proposito perseverat. « Auxilio, inquit, adjutus Dei usque in hodiernum sto (*ibid.*) » Stantem Paulum vel Lazarum quisque invidus tentat occidere, cum a divino cultu minis vel fraudibus studet retrahere, cum ea morum turpitudine qua vitam suam pessimus decolorat, illum sibi reddere similem elaborat. Sed divino adjutus auxilio dolos cassat hostium et terrores, nec ad opera tenebrarum manus exerit promptiores; sic tam primam quam secundam mortem fugiens perditorum, ut post primam qua lætatur, et secundam lætior appetat beatorum. B Denique Lazarus non ad unam tantum mortem corporaliter devenisse, sed post unam, creditur rursus alteram invenisse; plane signans quemvis justum ditari munere gratiæ tam secundo, ut primo sancto mortuus, moriatur sanctius et secundo.

Secunda ejus mors est, cum post mortificationem vitæ veteris et exterminium vitiorum, expleto velut cursu transit ad lætitiâ præmiorum: cum sopita præsentis molestia vel labore, transit ut obtineat optatam gloriam cum honore. De qua Paulus: « Cupio dissolvi et esse cum Christo (*Philipp. i.*) » Quamdiu in visibilibus gunsis (47) anima corpori colligatur, et in lucta et agone vanitati subdita conversatur, quamdiu præsentis molestia, velut parturiens ingemiscit, et ex fide adhuc vivens, illa Domini atria concupiscit; una tantum morte mortuam se lætatur, dolens quod venire nondum ad alteram concedatur. « Heu mihi, quia incolatus meus prolongatus est, habitavi cum habitantibus Cedar, multum incolata fuit anima mea (*Psal. cxix.*) » Etsi morte prospera ad justitiam gaudeo me transisse, et in ea secretum contemplandi, juxta verbum Job (cap. iii), velut sepulcrum invenisse, tamen, quia cum habitantibus Cedar adhuc compellor habitare, qui dulcedinem prægustatam veneno præsumunt amaritudinis molestare: doleo quod iste, quem transire optabam lege hospitum incolatus, manens more civium videtur mihi misero prolongatus. Videns itaque Paulus in tanta se miseria constitutum, ne cursum expediat tenacis vitæ sinibus obvolutum; vult præcidi, velut telam in dimidio temporis a texente, novos pulari pampinos cartallo citius recidente; æstivos Cancris soles occurrente Capricorno gratius breviari, tenos vivendi limites breviori termino coarctari. Contextam dierum seriem cæpto cupit linere non evolvi, et non contentus una, in mortem alteram vult dissolvi (*Philipp. i.*), ut cum Christo, in quem desideranter prospiciunt angeli, possit esse, cum quo est juxta Petri testimonium bonum esse. Quo intuitu æquo satis animo voluit, et adjutus potuit sustinere quidquid ei mundi adversitas vel magis perversitas voluit intorquere, nec eum ad amorem vivendi nequiter potuit retorquere quidquid sævientis mundi

malitia sibi vidit poenanter imminere. Nam multa et varia latronum, fluminum, maris, ex genere, ex gentibus pericula, incommoda famis, sitis, nuditatis, frigoris est perpessus, et in perpetiando, etsi carne, tamen spiritu non defessus (*II Cor. II*), ut cum in eum totis viribus tribulatio desæviret, ipse mortis beneficio ad coronam repositam pertransiret. Sic et Stephanus, quem idem Paulus imo Saulus martyrem esse fecit, dum illum, cunctos expediens, expeditorum manibus interfecit: Stephanus, inquam, munitus patientia, lapidantibus lapides non objecit, et amore presentium, futurorum diligentiam non abiecit, **74** sed consummato cursu ad coronam sui nominis vult transire, lapidantibus valefacto in Domino diligit obdormire. Quod autem, sicut de eo scriptum est (*Act. VII*), « obdormivit, » nihil est aliud dicere quam transivit; qui in exercitio justitiæ labore vigili torquebatur, solutus a corpore transisse in requiem gratulatur. Quem et David in hoc agone sudans transitum lætus sperat, et eo facto se quieturum fidenter asseverat, sciens hoc beneficium a quibusque fidelibus expectari, et ipsos ab eodem, ex peccato, munere non fraudari. « In pace, ait, in idipsum dormiam et requiescam (*Psal. IV*). » In qua autem pace se intelligit et diligit quieturum, in ea videt et prævidet impium non futurum, quia cum justis non habet impius eundem transitum invenire, neque facto transitu ad eandem requiem devenire. « Vidi, ait, impium superexaltatum et elevatum, et transivi, et ecce non erat (*Psal. XXXVI*). » Vidi, ait, in hoc presenti gurgustio impium exaltari, et raptum vento superbiæ, velut paleam elevari; sed cum transivi, hoc est cum prævidi in spiritu de labore ad somni gratiam me venturum, et in ea salute salubri et delectabili fruiturum: novi procul dubio eundem illic impium non adesse, nullumque male misero cum beatis fidelibus locum esse.

Ad hunc transitum, quem nescit impius vel mente perditus veluti pestem vitat, sermone gratifico Dei sapientia nos invitat, ut quos ejus concupiscentia mundi reddidit contemptores, transitus ad ipsam hæreditatis promissæ exhibeat possessores. « Transite, inquit, ad me, omnes qui concupiscitis me (*Eccli. XXIV*). » Vos, ait, quorum devotio non mundi, sed Dei sapientiam concupiscit, concupiscens in salutare, vel in atria Domini defetiscit: eam mortem diligit, cujus ad me beneficio pertransitis, aggredimini transitum, quo expleto hæreditatem meritam invenitis. Ad me enim, nisi morte vel transitu medio non venitis, ad hæreditatem non nisi digne et salubriter obdormitis, quia, etsi in sudore et labore cuivis negotioso et vigili præparatur, tamen nisi transeunti, nisi obdormienti quies hæreditaria non donatur. Unde habes: « Cum dederit dilectis suis somnum, ecce hæreditas Domini (*Psal. CXXVI*). » Ob hoc autem, ad transeundum auditor humilis invitatur, ut cum transierit, optata dulcedine perfruat, qui longe faciens quidquid in morte vel transitu ama-

ritudinis experitur: inventa hæreditate, dulcore ejus incomparabili delinitur. Quod innuens Sapientia, cum dixisset: « Transite ad me, omnes qui concupiscitis me (*Eccli. XXIV*); » paulo infra subjunxit: « Hæreditas mea super mel et favum (*ibid.*). »

Cum in omnibus, quæ gustus noster amat carnaliter experiri, nihil melle et favo possit dulcius inveniri: ob hoc super utrumque promissa hæreditas commendatur, ut nihil desiderabile et terrenum ei comparabile cognoscatur. Ad quam nos facere transitum Christus, Dei virtus et Dei sapientia, non solum verbo prophetico voluit præmonere, sed postmodum facto et exemplo historialiter edocere, cum pro nobis homo factus, mori voluit, vel transire, unde et quo transeamus documentum gratum et evidens impertire. De quo evangelista: « Sciens, inquit, Jesus, quia venit hora ejus ut transeat de hoc mundo ad Patrem (*Joan. XIII*). »

Ne quis nostrum in hoc mundo speret vel diligit remanere, quantumcunque in eo vel abundare successibus, vel bonis videatur operibus præeminere: ipse Dei Filius, qui labores in mundo venerat sustinere, in eodem noluit mansionem stabilem obtinere. Moriens igitur, de mundo ad quem venerat, est egressus, secundoque transitu ad Patrem a quo processerat, est regressus, dâns nobis spem et gratiam, ut nos illuc etiam transeamus, hoc est de labore hujus mundi ad æternam requiem morte media veniamus. Beatos autem ea morte, inortuos negare quis audebit, et in spe mortis hujus quis sane sapiens non gaudebit; cum sic moriens Christo commori prædicetur, et hujus mortis merito eidem convivere comprobetur? « Si mortui sumus, ait, cum Christo, credimus quia simul etiam vivemus cum Christo (*Rom. VI*). » Et infra: « Si compatimur, inquit, ut et conglorificemur (*Rom. VIII*). » Recte ergo sic mortui, id est Christo commortui, beati asseruntur, qui et juxta divinæ vocis testimonium in Domino moriuntur: in quo, id est in ejus beneplacito, in cujus mori gratia non vere perhibentur, qui morte vel transitu Christo similes non habentur. Unde scire te volo, quia mortuorum alii a Domino et in Domino; alii a Domino, sed non in Domino; alii nec a Domino, nec in Domino moriuntur. Et quicumque in Domino, ipsi a Domino, se non convertitur, dum non omnes qui a Domino, consequenter in Domino moriuntur. Qui autem nec a Domino nec in Domino moriuntur, illa morte utique moriuntur de qua scriptum est: « Homo autem occidit quidem per malitiam animam suam (*Sap. XVI*). » Et illud: « Anima quæ peccaverit, ipsa morietur (*Ezech. XVIII*), » quia Deum constat peccatum non fecisse, et eum hujus mali auctorem non fuisse; qui deserti a gratia peccato moriuntur, nimirum nec a Domino nec in Domino moriuntur. Neque enim Deus, sicut habes dicente Scriptura, mortem fecit (*Sap. I*), qui peccato nec prius, angelum, nec post, hominem interfecit; sed peccati et

mortis suæ ipsum constat esse diabolum inventorem, **A** et homine plasmato peccandi postmodum innocentem. Qui bonus a bono Deo conditus pervertitate misera superbivit, et accepto non contentus, quam non acceperat, Dei similitudinem appetivit; mendax et pater mendacii, sicut Evangelii veritas protestatur (*Joan. viii*), sua solius defluens voluntate, unde et diabolus appellatur. Lapsus vero et perditus cum irrecuperabilem se videret, et homini recens facto propositam beatitudinem invideret: in serpentis eum specie ut vitium manducaret seduxit (48) et sic in orbem terrarum mortem quam de celo advexerat, introduxit. De qua scriptum est: « Invidia diaboli mors introivit in orbem terrarum, imitantur autem illum qui sunt ex parte illius (*Sap. i*). » Homo simplex et incautus **B** cum audivit invidum suasorem, nec prima statim facie falsum respuit promissorem: neglecto Deo in partem suavis deviam declinavit, et eum imitari morte mortuus non negavit. Quam mortem, ut predictum est, Deus creditur non fecisse, nec peccantibus peccatum quodlibet intuisse, ne si ab auctore bono peccatum cuius inferretur, peccans non culpabilis, sed jure excusabilis haberetur. De qua Scriptura: « Deus, inquit, mortem non fecit, nec latetur in perditione vivorum (*ibid.*). »

Hæc itaque mors, quæ sicut non in Domino, sic a Domino non inferitur, cui justo judicio consequenter altera subinfertur, quia dignum et justum est ut peccatum, quod esse Deo contrarium comprobatur, eodem vindicante pœna merita subsequatur. **C** Pœna autem mors est, de qua scriptum est: « Injustitia mortis est acquisitio (49), » quoniam digni sunt morte, qui ex parte illius sunt. Qui enim injustitiam diligit perpetrare, et in partem illius gressu labili declinare: dignus morte, id est pœnarum molestiis invenitur, acquirens eam sibi, cum ejus illa verbis et manibus accersitur. Quæ mors, quoniam peccanti juste pro meritis irrogatur, ejus esse Deus auctor non incongrue prædicatur: cujus sicut non peccare perfecte convenit bonitati, sic punire peccatorem ejus est non inconveniens æquitati. « Justus quippe Dominus justitias diligit: æquitatem videt vultus ejus (*Psal. x*). » Punire ergo quiddam contra justitiam perpetratur, eique justo judicii pœna **D** peccantium assignatur; quæ, etsi mala nonnunquam nominatur, eo quod voluntati patientium non concordat, Deo tamen bona est, quoniam a justitia non discordat. Inde est quod malum Scripturæ testimonio Deus cogitare seu facere prædicatur, nec tamen judicio sane sapientium accusatur, cum scilicet mores et actus hominum infruitos, dictante justitia

(48) Non contrarium est hoc ei quod habet Apostolus I Tim. ii, 14: *Adam non est seductus*, quia non est tentatus Adam a diabolo in serpentis specie ut vitium manducaret, sed ipsa mulier, quæ vere homo est, humanique generis una cum Adamo semivariata. Quanquam et B. Iguatius martyr in epistola ad Trallianos, Hilarius canone 3 in Matth., Epiphanius contra hæresim 58, Aug. in psalm. LXXIII,

non sicut impunitos. Per Michæam: « Ecce ego, ait, cogito super familiam istam malum; unde non auferetis corda vestra (*Mich. ii*). » Et Isaias: « Faciens, inquit, pacem et creans malum (*Isa. XLV*). » Et Amos: « Si est malum in civitate quod Dominus non fecit? » (*Amos iii*.) Deus igitur, qui nisi bonus est, facere malum non negatur, cum eo feriente peccator molestiis aggravatur, non quod malum, id est culpa Deo sit inferenti, sed malum, id est grave et asperum sufferenti. Quod malum, quæ asperitas sic longe lateque in humano genere pervagatur, ut omnes Adæ filios complectatur, nec ab hoc gravi jugo quisquam se videat relaxari, qui possit velut albæ gallinæ filius gloriari. Denique æthnici qui præsentem vitam prudentius inspexerunt, non vitalem sed pœnalem eam esse diligentius perpenderunt; et cum se in ea premi pœnis et molestiis doluerunt, mortem quam vitam appellare eam expressius voverunt. Unde ille (50):

Vivo, ait, si vita est mortis habere genus.

Quia domo, patria, uxore, familia privabatur, et inter Getas et Sauromatas gravi exsilio tenebatur; et quod his gravius est, nullo spei remedio fovebatur, talis vita grave genus mortis misero videbatur. Sed huic æthnico, vel cuius falso Catholico mors hæc seu molestia qua ponitur, qua in præsentiarum ultoris manum gravissimam experitur, sicut justo judicio culpæ est retributio præcedentis, sic nimirum pœnæ est initium, vel prælibatio subsequentis, ut in præsentia vita mors ejus et perditio pœnalitèr inchoetur, post hanc vitam augmento gravi et interminabili consummetur. Tunc enim cum exipit alta profunditas infernorum, unda irremeabilis juxta sententiam æthnicorum: sepulcrum pressum lapide quem manus misericordiæ non revolvit, iustitarum ligatura quam divina missio non absolvit: et transitus virgæ gravis juxta Scripturæ testimonium sic fundatus, ut ei sit miser ille sine termino, sine remedio mancipatus. Et, quia vermis qui non moritur (*Isa. xxx*), et ignis ustio, sempiterna tenebrarum confusio, adversitas intolerabilis et æterna; et cuncta hujusmodi, quæ sepultis illic peccatoribus sunt inflictæ, meritorum retributio, et justis iudicis sunt vindicta: recte mors ista esse a Domino prædicatur, qui malis et injustis, malum justum reddere comprobatur. « Mihi, ait, vindictam ego retribuam (*Deut. xxxii; Hebr. x*). » Et digne hæc damnatio mortis nomine meruit appellari, in qua quemque perditum tantis constat molestiis aggravari, ut Deo, qui vita est, longe facto cogatur velut deficiens expirare, et ad laudandum ipsum jam nec velit nec valeat respirare, Unde habes: « Non mor-

ad illa verba, *quæ non rapui*, et alii nonnulli concedant aliquo sensu Adamum fuisse seductum. Ipse quoque D. Philippus modum seductionis declarat coll. 595 seq., 606 seq.

(49) *Sap. i*, secundum quosdam libros, nam antiquiores et emendatiores codices *Sap. i* non habent illam sententiam.

(50) Ovidius.

tui laudabunt te, Domine : neque omnes qui descendunt in infernum (*Psal. cxiii*). » Sicut non laudant Deum qui peccando nequiter moriuntur, sic nec etiam qui pœnas in inferno peccati merito patiuntur; et cum in peccantibus reproba sit voluntas, descendantibus in infernum superadditur insanabilis **76** difficultas. Hæc autem difficultas cum sit a Domino qui pœnas inferre perditis non negatur, non tamen esse in Domino, hoc est in ejus gratia prædicatur, quia pœnis infernalibus quas ejus vult severitas intorquere, ejusdem benevolentia nequaquam diligit adgaudere. Quod ostendens Scriptura, cum dixisset : « Deus mortem non fecit (*Sap. i*), » subjunxit : « Nec lætatur in perditione vivorum (*ibid.*). » Mortem peccatum dicit, quod, ut sæpe dictum est, Deus non fecit : perditionem vero vivorum, æternas pœnas nominat perditorum, quas nimirum Deus creditur operari, sed in eis ejus benevolentia non lætari, dum salvari mallet hominem quam perire, et ad malam referendum perditorum meritis cogitur devenire.

Sed relicta perditis morte sua quam non satis novimus in experti, cujus experientiam nobis adesse nolumus, sed averti; ad mortem martyrum loquendi series revertatur quam benigno consilio divina bonitas operatur. Quæ cum eos vel originalibus vel actualibus attendit vitia deservire, quos ad salutis gratiam et electorum numerum vult venire, quando vult et quantum vult, suum eis dignatur beneficium impertire, eorum affectus et effectus male vivos faciens interire. In cujus typo mortis, baptismum novimus consecrari, persequentes Ægyptios aquis vehementibus suffocari (*Exod. xiv*) : venerando mysterio maris profundissima transvadari, eductum Dei populum vetustate mortua renovari : hoc est salubri lavacro nostra longe vitia proturbari, et sepultis Ægypti moribus Christo mortuo conformari. « Consepulti sumus, ait Paulus, cum illo per baptismum in mortem (*Rom. vi*). »

Cum visitante gratia renuntiat quis Ægyptiacæ servituti, cum peccatum execrans, operam dat virtuti, cum triumphatis hostibus mare Rubrum sicco datur vestigio pertransire, cum de Ægypto ad solitudinem felici transitu pervenire; cum pacis intuitu relegat vitiorum clamores pristinos et tumultus, nova lotus gratia Christo pro nobis mortuo videtur consepultus. Quem sepultum sive lotum excipit eremi latitudo, exceptum fovet, fovendo promovet necessaria fortitudo, quia, etsi Ægyptiorum submersa est in aquis vehementibus multitudo, tamen desertum incolentibus non conceditur quietis plenitudo. Insurgunt enim hostes, quos constat profectui bonorum invidere, qui minas terribiles illis transeuntibus præsumunt intorquere; quos cum non valeant a proposito detorquere, nituntur saltem ab eis aliquas proficiendi morulas extorquere. In quo filii Israel digni vituperio non habentur, sed probi quique et strenui commendabiliter exercentur, dum suis adversariis fidenter obviant et resistunt, expugnant resistentes, et a cæpto itinere non

desistunt. Sic nimirum cum divina gratia de peccatorum tenebris nos educit, et baptismi vel pœnitentiæ lavacro nos ablutos ad justitiam introducit : mortui quidem sumus, dum antiqua in nobis malitia jam non vivit, sed tamen nostra devotio nondum quietis plenariæ sanctuarium introivit. Subrepunt enim quædam ex latere, velut vitæ veteris redi-viva, vel novorum forsitan vitiorum nascuntur incentiva, quæ laxato eis loro prorsus fierent oppressiva, si non Deus præveniens inferret mala misericorditer purgativa.

In hoc igitur incolatu, tam justis quam injustis pœnaliter affliguntur, et pro peccatis vel suis vel suorum, pœnarum molestias patiuntur, nec est quisquam, licet de Ægypto exierit, tam beatus, qui præsentem eremum transeat non tentatus. Sed injusti deserti a gratia in tentationem propositam inducuntur, justis autem quasi aurum de camino purgati educuntur (*Psal. xciii*); dum illos præcipites divina æquitas non revocat ab incepto, istis vero laborem finit misericorditer in præcepto. Cum enim justis eligunt Deo jubenti obedientiam exhibere, et secundum mandatum ejus præsentis molestias æquanimiter sustinere : nimirum labor, sine quo vita seu via præsens minime pertransitur, in præcepto fingi mirabiliter invenitur, cum in labore scilicet, patientia et humilitas custoditur, secundum quod Scripturarum præcepto vel regula definitur. « Fili, ait, accedens ad servitutem Dei sta in justitia et timore, et præpara animam tuam ad tentationem, et deprime cor tuum et sustine (*Ecclesi. ii*). » Et infra : « In dolore, inquit, sustine, et in humilitate tua patientiam habe, quoniam in igne probatur aurum et argentum : homines vero receptibiles in camino humiliationis (*ibid.*). »

Labor igitur qui reprobis, ut ante dixi, pœnæ est initium vel prælibatio securæ, in electis agit vicem malagmatis, olei, ligaturæ, et quod illos juste pro meritis majorem pertrahit ad ruinam, isti sentiunt operante gratia medicinam. Hoc enim ferramento spuria vitiorum vitulamina reciduntur : hoc igne, palææ leves et inutiles exuruntur : hoc malagmate læsa vulnere sanitas reparatur, hoc oleo tumoris et doloris incommoditas mitigatur : hujus vi ligaturæ distorta et fracta in integrum revertuntur, hoc tandem medicamine infirma quæque ad remedium convertuntur. Et, quod amplius est, hæc fornace vel camino aurum lucidius redditur et argentum, et justis justitia optatæ puritatis accipit incrementum; et ubi perditorum plumbea vel stannea iniquitas cinerescit, illic electorum aurea vel argentea perfectio dilucescit. Ad hoc quidem eos qui peccato mortui ad justitiam transierunt; qui mundo crucifixi, tenebrarum opera reliquerunt : ad hoc inquam, eos vult divina bonitas flagellari et quandiu sunt in corpore, verberibus et molestiis **77** castigari, ut vel eorum maculæ gravi tanquam rasorio deleantur, vel deletis maculis, merita meritis amplioribus angeantur. Sicut autem peccatoris mors pessima de malo in pejus accipit

incrementum (*Psal. xxxiii*), dum vel culpas multiplicat, vel pro eis prius grave, et post gravius invenit detrimentum; sic utique mors martyris in conspectu Domini pretiosa, profectu commendabili habetur fructuosa, dum et in præsentiaram frequentius de virtute facit transitum ad virtutem, et virtute consummata feliciter transit ad salutem. Hæc autem mors qua in præsentiaram moritur vel in morte proficit tam frequenter, cum scilicet amore justitiæ mala tam frequentia sustinet patienter, cum pressus gravi molestia, non recusat pro Christo perpeti gravio-rem, et sic de justitia facit transitum ad justitiam ampliorem: hæc, inquam, mors cui superni gratia numeris conceditur præsto esse, eum ut videtur martyrem facit esse. Cum enim cujuscumque vel interna pulsatur animus læsione, vel caro exterior

Quia vero idem martyrium non ira, sed Dei miseratio creditur operari, quæ per illud detergi maculas, et merita facit meritis augmentari, quæ frumentum purgans in area gaudet paleas adoleri, quæ aurum examinans ad majorem illud vult munditiam promoveri: digne mortem istam esse quoque in Domino consistetur, quisquis ejus gratiæ rebellis et incredulus non habetur. Si enim gaudium est angelis cum peccator a peccatis ductus poenitentia se avertit (*Luc. xv*), et adjutus gratia novo proposito ad justitiam se convertit, quanto magis eidem justificato credendus est adgaudere, cujus dono et gratia justitiam meruit obtinere? Quem cum videt Dominus de peccato ad justitiam pertransisse, hujus veritatem transitus de se sentiens processisse, quod eidem transeunti novit salubriter expedire, sanandis pravis moribus, ædificandis moribus convenire: hoc ei prudens medicus non gravatur nec invidet impertire. Dat ergo illis multos et varios labores corporis, anxiis cruciatibus, quibus ille graviter, sed salubriter educatus: morte utili jam gustata ejus transit de profectu diligentius ad perfectum, donec aura et studio diligenti veniat ad perfectum. In qua morte Paulus apostolus asserit se versari, et in ea profectu congruo, donante gratia prosperari: ostendens se non solum urgente poenarum molestia non tristari, sed etiam profectus avidum quadam mentis latitudine gloriari. Corinthiis loquens, « Semper, inquit, mortificationem Jesu in corpore vestro circumferentes (*II Cor. iv*). » Et iterum: « Semper nos in mortem tradimur propter Jesum (*ibid.*). » Et in alia Epistola: « Ut quid et nos, ait, periclitamur omni hora? Quotidie morior, fratres (*I Cor. xv*). Qua vero morte vel semper vel omni hora vel quotidie moriatur, quo gradu vel ordine ad ampliorem

A justitiam provehatur, Romanis insinuans: « Non solum autem, inquit, sed et gloriamur in tribulationibus, scientes quod tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem; spes autem non confundit (*Rom. v*). » Tribulationem gravem, diutinam tolerantiam, quamdam innuit mortem esse, quam, quia profectus multiplicis considerat causam esse; ejusdem se experientia non gravari, sed proficiendi avidus asserit gloriari. Qui cum historiam miseræ suæ Corinthiis enarraret, et malorum illatorum, quamdam velut seriem vel catalogum ordinaret: quod in eis non defectum, sed profectum acceperit, ostendit evidenter, sufferendo hæc omnia nequaquam in angaria, sed libenter. « In laboribus, inquit, plurimis, in carceribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus frequenter (*II Cor. xi*). » Et pluribus quæ sequuntur longa satis serie numeratis, quæ apponere hic omnia supersedeo gratia brevitatis, subjunxit: « Libenter gloriabor in infirmitatibus meis (*II Cor. xii*). » Et iterum: « Placeo mihi, ait, in infirmitatibus, in contumeliis, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustiis pro Christo (*ibid.*). » In omnibus quæ pro Christo videtur gravia sustinere, dilatato sinu cordis gloriari se asserit, et sibi complacere, sciens quia quidquid pro illo, si tamen et in illo, hoc est in ejus gratia patietur, in profectum bonæ mortis et augmentum justitiæ convertetur. Quod propter et Corinthiis curat diligentius admonere, ut in eo quod sufferunt nitantur stabiles permanere; affirmans quod labor sit non mediocriter fructuosus, qui merito constantiæ, Domino fuerit gratus. « Stabiles, inquit, estote et immobiles, abundantes in opere Domini semper: scientes quod labor vester non est inanis in Domino (*I Cor. xv*). » Si stantes et instantes bonis operibus laboratis, si in Domino laborantes bonis operibus abundatis: scitote quod labor, quem in ejus beneplacito vestra constantia patietur, inanis vel inutilis non habetur. Unde et Thessalonicensibus: « Nunc vivimus, ait, si vos statis in Domino (*I Thess. iii*). » Qui etiam cum Ephesios curaret ad obedientiam invitare, quæ obedientia sit commendabilis, voluit demonstrare, ne errore deceptus vel imperans vel obtemperans deviare, et mandatum obedientiæ justitiæ legibus obviaret.

D 78 « Filii, ait, obedite parentibus vestris in Domino: hoc enim justum est (*Ephes. vi*). » Quia multos vel servos dominis, vel parentibus filios certum est obedire, quorum obedientia non meretur fructum commendabilem invenire: brevi satis indicio Paulus voluit definire, quæ bonis obedientibus obedientia debeat expedire. Parentibus enim obedire non semper justum est, sed in Domino parentibus obedire semper justum est; cum in eo scilicet, quod majorum monitis obeditur, ipse obediens Deo placere veraciter invenitur. Si vero pater filio præsumat quidpiam imperare, quod inveniat divino beneplacito repugnare: nihil bono filio convenientius est agendum, quam illud ex doctrina apostolica fiducialiter respondendum: « Obedire oportet

Deo magis quam hominibus (*Act. v.*). Cum ergo in A
 esseque majorum monitis, multus plerumque
 labor et angustia sufferatur, constat quod exinde
 nullus fructus justitiæ consequatur : si non, ut di-
 ctum est, idem labor in Domino sufferatur, et quid-
 quid in Domino fortis obediens sustinebit, Paulo
 Corinthiis affirmante, fructu salutifero non carebit :
 « Scientes, ait, quod labor vester non est inanis in
 Domino (*I Cor. xv; II Cor. xi.*). » Sciens itaque
 Paulus se etiam in Domino durius laborare, et que
 satis enumerat mala in ejus beneplacito gravia tole-
 rare : non solum in Domino, sed etiam in labore
 quem suffert in Domino gloriatur, attendens quod
 labor et tribulatio profectum congruum gradatim
 operatur.

Qui autem in hac morte vel profectu justitiæ sic
 versatur, qui tot et tanta toties indefesso pati
 spiritu gratulatur; nunquid tu dices eam nondum
 recte martyrem æstimari, et cum martyrio crucie-
 tur, adhuc tamen martyrem non vocari? Si facit
 martyrem igne vel gladio vel patibulo quolibet cito
 mori : non est martyr qui non momentaneo, sed
 supplicio premitur longiori? Si est martyr qui semel
 moritur, nihil tale iterum perpessus, non est mar-
 tyr quotidie moriens, iterum et iterum moriturus?
 Sed forte qui moritur morte prima, quamvis multa
 et gravia patiat, et patiens de justitia ampliorem
 ad justitiam provehatur : ob hoc tamen nondum
 martyr humano judicio prædicatur, quia finis, cui
 datur laus digne commendabilis, ignoratur. Sicut
 enim multos vides, quorum miseria martyrio non
 convenit, sed discordat, sic habes quamplurimos,
 quorum finis initio non concordat, qui cum amore
 justitiæ multam in adversis patientiam proponant
 assumere, vel assumant, eam tamen infirmitati ri-
 gore proposito non consummant. Hanc autem ille et
 in seipso longe certius experitur, et aliis demon-
 strare multo manifestius invenitur : qui propter
 Christum non solum minas et verbera tolerat per-
 sequentis, sed consummato cursu manum gravissi-
 mam sustinet occidentis. Qui etsi antea vel Chri-
 stum non cognoverit, vel pro eo nihil grave pertu-
 lerit; si tamen ad ultimum, propter ejus testimo-
 nium occidatur, nimirum martyr esse cunctorum
 judicio prædicatur. Si autem e converso prius in-
 ventus fuerit nullam Christo reverentiam detulisse,
 mortem primam, qua transitur ad justitiam, satis
 gravem et diutinam pertulisse : ad obtinendam vero
 retributionem, et æternum beneficium præmii gra-
 tioris tandem quieto sine manu transeat occi-
 soris : iste apud homines nomen vel gloriam mar-
 tyris non assumet, sed quod ita sit et apud Deum,
 affirmare temere quis præsumet? Quis contendet
 quod mors justis, vel prima qua transit ad justitiam,
 vel qua transit ad præmium mors secunda, tam
 apud Deum quam apud homines sit martyrii penitus
 infecunda, si cum in illa graves nonnunquam et diu-
 tinas cogatur molestias hominum sustinere, in hac
 inveniantur illi manus occulto Dei consilio conti-

nerere? Etsi enim longe abest hostis furor, et furens
 gladius occidentis, adest tamen propius securis et
 ascia succidentis : cum scilicet gravi morbo Deus et
 gravissima vi doloris, transire justum facit ad re-
 medium gloriæ plenioris.

Sed quia non est meum omnia supernæ altitudinis
 consilia penetrare, non debeo nec audeo quidquam
 tibi de talibus affirmare : ad illos te remittens, qui
 majoris intelligentiæ gratiam assecuti, incerta et
 occulta divinæ sapientiæ manifestius sunt locuti.
 Hoc unum et scire datum est, et mea parvitas fidu-
 cialiter protestatur, quod quisquis prius ad justiti-
 am, post ad justitiæ præmium transire compro-
 batur : sicut non nisi a Domino, sic in Domino
 utrumque transitum operatur, in ejus beneplacito
 utriusque perfectio consummatur. Et quia dixi
 mortes hujusmodi transitus appellari, in Domino
 mortuos recte beatos noveris prædicari : in quibus
 Dei gratia tam benigne diligit operari, ut invenian-
 tur non solum prima, sed et secunda morte plenius
 gloriari.

Quod si nos et nostri similes, martyrii gratia non
 donamur, ut scilicet pro Domino manu persecu-
 tionum occidamur : ad hoc saltem nos ope summa niti
 decet, ut in Domino moriamur, ut mortui prædicata
 beatitudine perfruamur. « Beati enim mortui qui in
 Domino moriuntur (*Apoec. xiv.*). » Et quidem tua
 professio et humilis habitus quem præterdit, jam
 prima justis morte mortuum te ostendit : in cuius
 exercitio si te non delicatum exhibueris et inertem,
 non te martyrii facile dixerim inexpertem. Laborem
 cuius mors secunda, etsi forte gravis, tamen longe
 feliciter consummabit, cum tuus ille spiritus de
 præsentis nequam sæculo transmigrabit : cum rupto
 carnis vinculo quo 79 tenetur, in illud præopta-
 tum Dei sanctuarium inducetur. Quo cum venerit,
 doceri a me parvulo jam non poscet, sed viso Crea-
 tore plenius jam cognoscet : quis in illo sanctorum
 collegio confessionis titulo gloriatur, quis ampliore
 gratia martyrii gloria coronetur. Ad utrumlibet ho-
 rum ille pariter nos perducatur, et in suum Domini
 gaudium introducat, qui ea bonitate, quæ sua est,
 immeritos nos vocavit, et prima morte mortuos, ad
 secundam misericorditer invitavit. Vale.

EPISTOLA XV.

PHILIPPI AD ADAMUM.

Expostulatoria.

Apud vos erunt primi novissimi (*Joan. v.*) : imo,
 ut videre videor, nec etiam novissimi. Homineis
 enim non habeo ut cum mota fuerit aqua, mittat
 me in piscinam. Dum enim venire volo ego, alius
 fortior ante me descendit : et sic spes olim virida
 jam ægrescit, et dum justo amplius res elongat, vi-
 rore perditto cinerescit. Olim quidem vestra dignatio
 ignem cineris nescium repromisit, et, ut vobis fa-
 tear, mihi credulo spes arrisit : sed quia veritatem
 digno subsequi tempore quædam velut aeris immu-
 tatio non permisit, in promissis confidere mea jam
 credulitas intermisit. Quantum autem Christo placeat

veritas, non est qui debeat dubitare, cum seipsum voluerit veritatem evidentius appellare, « Ego sum, inquit, veritas (Joan. xiv), » ut sciamus ipsi Christo quidquid contra veritatem agitur non placere, et quod placitum non est illi, apud Deum gloriam non habere. Nec vos latet quod in multis divinæ Scripturæ locis misericordia et veritas copulantur, et universæ viæ Domini misericordia et veritas appellantur; et: « misericordiam et veritatem diligit Deus (Psal. lxxxiii); » et: « misericordia et veritas obviaverunt sibi (Psal. xlviii). » Ad quid hoc? nisi ut inter has virtutes socialis vigere gratia demonstretur, grata quædam esse cognatio quæ loro indissolubili sic tenetur, ut in cunctis quæ jubemur juste et salubriter operari, velint simul assistere nec ab invicem separari? Ad bonum quidem velle misericordia nos inducit, ad idem peragendum veritas nos perducit; et ut digne celebretur inter eas concors dilectio, pax serena, tale consortium prohibetur interrumpere pravitas aliena. Neque enim fas est ut inter misericordiam et veritatem indecens medium quid irrumpat, quod illas obvias sibi invicem interrumpat, quod inter eas præsumat locum sibi proprium invenire, quo invento compellantur illæ ab invicem resilire. Misericordia est, cum bonum agere quodlibet affectamus, cum affectu devoto prodesse cupiam præoptamus: in quo non solum proximis, sed et nobis ipsis etiam miseremur, quibus primum necesse est, ut ad bonum devoto spiritu provocemur. Unde legistis: « Miserere animæ tuæ placens Deo (Eccli. xxx). » Et illud: « Bene facit animæ suæ vir misericors (Prov. xi). » Cum autem misericordia in nobis orta fuerit ad volendum, necesse est ut occurrat statim veritas ad tenendum, quæ affectum misericordiæ, quæ devotæ propositum voluntatis inflexum custodiat, et ab incursu munit noxiæ pravitatis. Est enim quædam pravitas quæ certius et apertius falsitas appellatur, quæ devoto proposito semper insidias machinatur: agens et satagens ut affectatæ beneficium sanctitatis, non perducatur ad effectum præsentia necessariæ veritatis. Quia enim eidem falsitati semper est veritas odiosa, quæ prædictæ misericordiæ est non medio-criter gratiosa: illa nequam et subdola bono invidens quod misericordia jam proponit, ne veritatis occursum consummetur, sese mediam interponit. Multisque modis sæviens ortum semen penitus vult auferre, et si non funditus eradicat, satagit vel differre, ut cum dilatio eidem juncta fuerit falsitati, impugnent misericordiam, bellum inferant veritati. Agunt enim ut vel persona ditior, vel affectus carnis tenerior, vel alia forte pestis præsumat in medium prosilire, repulsans misericordiam, veritatem satagens prævenire, qua præventa, hostis gaudet, livor tripudiat: mœsta luget veritas dum amicæ virtuti non obviat. Bonum quippe considerans misericorditer inchoatum, et peste prædicta mediante non veraciter consummatum: conqueritur indivisas dividit, separati inseparabilem conitatum, jus depressum injustius

fas contra fas penitus violatum. Promissionis suæ misericordia videtur oblivisci, longe pulsa veritas vix valet misericordiæ reminisci: interjectis duris obicibus, amicalem jam non appetunt comœatum, clamant ad invicem: « Inter nos chaos indecens est firmatum. » Indignatur veritas quod cum deberet occurrere, persona ditior intervenit, indignatur iterum quod affectus carnis tenerior priorem sibi loculum adinvenit: et cum non sit qui disjunctas digne revocet ad juncturam, aures duras feriens terribiliter intonat per Scripturam: « Deus personam hominis non accipit (Deut. x). » Et iterum: « Qui amat illum, sive illum, plusquam me non est me dignus (Matth. x). »

Nostis in Scriptura veridica hæc et his similia contineri, quibus constat, quia non vult a justo proposito veritas prohiberi, sed privatis negotiis nostrisque voluntatibus anteponi, misericordiæ certius obviare, nihil contrarium interponi. Postquam ergo dictante misericordia verbum bonum, verbum consolatorium **80** protulisset, postquam solo illius instinctu beneficium promisisset: quis vos fascinavit, quis impedivit non acquiescere veritati, dare magis locum injuriæ, aperire januam terrenæ potestati? Si dignitas, si propinquitas debuit vos movere, quis dignior, quis Deo propinquior jure vobis debuit apparere, a quo vestro et omnium Creatore, quod nulli est dubium, et eratis, et hoc ipsum nihilominus unde loquimur poteratis? Legistis enim: « Ipse fecit nos, et non ipsi nos (Psal. xcix). » Et illud: « Omnis potestas a Domino Deo est (Rom. xiii). » Quod igitur promissum gratis, dare gratis beneficium potuistis, ab illo qui vobis etiam esse contulit, accepistis: quod vero in partem declinare alteram voluistis, non ab illo, sed contra illum qui vere est veritas, minus cauta fiducia præsumpsistis. In quo non solum veritas læditur dum præcedenti misericordiæ non occurrit, sed et pax conqueritur, quia eam justitia non præcurrit, quam dum non conceditur similiter sibi obviam invenire, non est cui gratum velit aut valeat osculum impertire.

Sicut enim misericordia et veritas obviare sibi invicem gratulantur, sic justitia et pax cujusdam sese nexu foederis osculantur: et istarum osculatio justo quidem ordine tunc succedit, cum illarum obviatio juxta debitum antecedit. Statim quippe ut veritas misericordiæ obviat vel occurrit, et bonum propositum adimpletur, nec aliud contrarium intercurrit: adest justitia intuens et considerans diligenter, et quod recte factum intelligit, commendat, approbat, attollit confidenter. Porro quidquid remota veritate agitur, justitia prorsus nescit, nec adesse vult operi in quo affectio carnalis invalescit; sed adversa cuspide ferire durius elaborat, et damnare severius quidquid injustitia decolorat. Sæviens igitur in actorem culpæ, sententiam dat minacem, vultu gravi, manu dura molestias ingerit, fugat pacem; et cum nostra impatientia æstimat injustius se tractari, clamat justitia digne pro meritis nos

gravari. Est enim justitiæ relinquere nihil penitus impunitum, sed flagellando persequi quidquid irreverens, quidquid reperitur infrunitum : et nonnquam eo ad vindictam festinator vult haberi, quo vindicata culpa disponit quandoque misereri. Si vero culpa, dono gratiæ nostræque studio fuerit non commissa, vel resumpta veritate merito pœnitentiæ jam dimissa : justitia, quæ suavis non nisi bonis operibus novit esse, nobis tenentibus veritatem diligit præsto esse. Favensque proposito minas terribiles nostris hostibus jam intentat, et quod juste agimus justo judici representat, postulans ut Deus veritas nostram promoveat veritatem « oculi ejus, ut legistis, videant æquitatem (Psal. xvi). » A cujus precibus aures justus Dominus non avertit, sed audiens et exaudiens, spem deprecatoriam in rem vertit, et ne forte postulanti gravet rei dilatio quam promittit, ad confirmandum fœdus statim justitiæ obviam pacem mittit. Pacem inquam, qua nos Deo reconciliatos certiore fiducia jam tenemus, qua culpis jam deletis futuras pœnas perpeti non timemus : qua nos pascit et saginat refectio conscientiæ sanioris, leve ducens quidquid mundus infert minarum vel molestiæ gravioris. Unde scriptum est : « Secura mens, jube convivium (Prov. xv). » Hæc pax qua nihil laudabilius, nihil optabilius in hac vita, sanior et suavior omni fraude plurimorum desideriis expetita, ut velle videatur nos solidius consolari, non solum obviare, sed et justitiam diligit osculari. In quo satis datur intelligi quid justitia mereatur, quid non solum in futuro, sed in presenti quoque suo merito consequatur : ne quis falso consequi pacis beneficium arbitretur, ejus aut justa veritas, aut vera justitia non mereatur. Veracem quippe justitiam differendam a præmio pax non putat, sed occurrit citius, arripitque hilarius, et salutat : ruensque in amplexum, porrigit osculum affectu conjunctivo, amorem permansurum signans fœdere firmativo.

Videtur quia cum misericordiæ veritas, ut dignum est, obviat vel occurrit, adest statim justitia, justitiæ pax occurrit : firmumque fœdus ferunt et sese redigunt in quadrigam, cujus suæ quadraturæ Christum ducem constituunt vel aurigam

Prima rota est misericordia, quæ in bonis semper operibus antecurrit ; secunda est veritas, quæ necessario mox occurrit : quæ uno eodemque junctæ axe pariter gaudent ferri, pari cursu procedere, et a se invicem non auferri. Quod si veritas misericordiæ læso consilio subtrahatur, cadit biga, jacet inefficax, et in nihilum reputatur : et uno carens pede alterique debito plus innixa, moveri non prævalens, tanquam limo profundius est infixæ. Pars quadrigæ posterior primam justitiæ ponit rotam, virtutum præcedentium sequacem sive comitem irremotam : dum quod illæ occursum mutuo diligunt operari, commendat justitia dignum judicans muneri. Ad quod remunerandum pacem continuo vult adesse, quæ conscientiam operantis a diffidentia securam facit esse : quæ ab illa mordaces

timoris aculeos alienat, dilectionem fovet, fidem promovet, spem serenat. Unde Paulus : « Reddet mihi Dominus justus iudex (II Tim. iv). » Justitia igitur et pax uno axe itidem conjunguntur, et præcedentium copulam pari consortio prosequuntur : et his rite dispositis vehiculum sit quadratum, ordo rectus agitur, **SI** opus redditur consummatum.

Hujusmodi vehiculo quod prædicto rotarum constat numero conquadriari, nostra omnis inuiti actio, nostra debet conversatio solidari, ut innixa et subnixa tali præsidio secure provehatur, et propectu salutari de imis ad superos feliciter evehatur. Sine hoc quippe vehiculo nullius ad perfectum operatio potest veli, sine hoc in excelsum non est raptus Elias magister Elisæi, sed hujus quadraturam in magistro discipulus recognoscit, eum illius spiritum dupliciter adfore sibi posseit : « Spiritus, ait, qui est in te duplo sit in me (IV Reg. ii). » Cum attendo laus veli et evehi prædictarum virtutum quadratura, vos e converso eadem resiliere negligentius a junctura : obstupeo et doleo quod et vobis intera jugum divina lex imponit, et eidem jugo vestra colium negligentia non supponit. Vos nimirum sicut illi, currus Israel, vos auriga, vos deferri debuistis in quadriga : in prima cujus fronte ut jam nihilominus dictum est, veritas est secunda, cujus læsa integritate reliquarum vacat series infecunda. Hujus rotæ sentiens cantos, radios, modium, axem frangi fragore inopino suas durius aures tangi, exclamat : Quisquis amat dignam operis quadraturam, quisquis odit odio quadraturæ vitium vel fracturam. « Anima mea conturbavit me propter quadrigas Aminadab (Cant. vi). » Aminadab, populi mei spontaneus interpretatur, Christum significans qui pro suo populo sponte obtulit semetipsum, ut ei quisque vice reciproca tam sua offerat quam seipsum. Iste Aminadab quidquid sibi offertur prædictis virtutibus vult quadrari, et in fronte operis veritatem misericordiæ copulari : in parte postrema vel potius suprema justitiam et pacem invicem osculari, et hoc modo vel ordine quidquid agimus quaternario consecrari. Cujusmodi quaternarium vel quadrigam gravi malleo conquassamus, et sacrum sacramentum execrabiliter violamus : eum presentiam veritatis a misericordia separamus, et relegata justitia pacis gratiam non gustamus. Ad hoc sanctus quilibet veritatis fervidus æmulator amans æqui, censor morum, noster errantium castigatorem : ægre dolet et tabescit, fremit dentibus et irascitur, et propter quadrigas Aminadab ejus zelante anima conturbatur. Videns quippe easdem quadrigas nequaquam debito cursu ferri, sed nostro frangi vitio affectusque noxios auferri : zelo zelans veritatem non potest non turbari, ægre ferens injurias quas ipsi videt Aminadab irrogari. Multo magis ipse Aminadab idem Christus, qui ut ante dictum est, veritas voluit appellari, læsi sentiens veritatem, justitiam veraciter non amari : non amanti quod mandavit, nec tenenti firmius legem suam indignans indignatur, negans

male merito pacem suam. Qua negata per Isalam A exprobrat, dicens : « Si attendisses mandata, facta fuisset velut flumen pax tua (*Isa. XLVIII*). » Cui David consentiens ait : « Pax multa diligentibus legem tuam, et non est illis scandalum (*Psal. CXVIII*). » Constat ergo quia ex contemptu veritatis et negligentia mandatorum, pax negatur, infertur scandalum, prævalet vis malorum : quam tamen in vos nolo (quamvis ita dixerim) prævalere ; nec enim dignum iudicio proximorum malis tristibus adgaudere. Ino, ut verum fatear, desiderio desidero a presenti gravamine vos levari, vestra sopiri tristitia, læta suavius prosperari : ad amorem veritatis fortiore anchora vos reduci, et ad quietis portum et pacem præoptatam dulcius introduci.

EPISTOLA XVI.

PHILIPPI AD PHILIPPUM.

Commendat virtutes nobilibus viris dignas.

Suo PHILIPPO SUUS PHILIPPUS.

Te meum et me tuum esse præfixus titulus insurrat, et utinam tali susurrio quidquam peremptorium non occurrat ! utinam potens gratia, sicut cœpit, in te permanens operetur, donec cursum compleat, et sine termino consummetur ! Hæc est nimirum gratia quæ voluntate sua te fecit hominem cum non esses, quæ majore bonitate lavit fonte vivo, cum jam esses : quæ in annos pubertatis, et florem adolescentiæ te perduxit, juventutis ingresso porticum tibi largius et evidentius jam illuxit. Pater tuus vivens, et adhuc satis validus non defecit, et eo concedente non homo, sed gratia comitem te præfecit, et quod longe est amplius, principatum tuum tanquam Saulis non abiecit, dum a potente lateralem superbiam a juvene juvenilia desideria longe fecit. Hæc et hujusmodi meum, id est mihi gratum amplectendum, commendabilem te fecerunt, tua facie nondum visa te mihi non incognitum reddiderunt : quia et meam ipsius faciem necdum novi, et tamen longe melius quam quisquam alius, me cognovi. Quia igitur scio et sentio divinam in te gratiam mirabiliter operari, operanti gratiæ te voluntarium efficaciter applicari : magis amo, plus gaudeo tuum interiorem animum sic videre, quam vultum exterius, quem videris, etiam non diligentibus exhibere. Sic te videns nec invidens tuæ licet excellentiæ necdum notus, ipse quoque tuus sum dum tuo profectui sum devotus : tuus sum, tibi favens, tibi diligens adgaudere, et ut iter bene cœptum deducas ad perfectum calcari molico submonere. Etsi **82** enim plures doctos et devotos tibi habeas qui assistant, qualis enim princeps est, tales et eos inventi qui ministrant, etsi recte excitatum illorum te vox hortatorio prosequi non desistat, reor tamen quod equo sic admissio calcar latenter subditum non obsistat. Scito ergo quia de magnis esse dignum laude præcipua non habetur, cum plerumque in viro nobili animus prave degener enervetur, nec est magnum præeminere cujusvis apice dignitatis, si non ornet dignitatem excellentia con-

gruæ probitatis. In hoc autem quo præemines principatu, genere, juventute, quisquis attente perspicit te non tam istis quam scientia præditum et virtute : si odio vel invidia non tenetur, non potest non lætari, non potest hoc insolitum, ut phœnicem avem unicam non mirari. Si enim princeps nobilis, juvenis passivorum scortorum lenociniis latera non inclinat, sed in foro tantum legitimo et complexo non nisi licito se reclinat ; si oblati muneribus unca manu post avaritiam non declinat, ardoremque famelicum emunctis pauperibus non saginat ; res est mira et miranda, nec in foro vel trivio facile reperitur, et quo rara et præclara, eo a claro principe plus aubitur.

Nec solum ab illicitis bonus princeps pedem revocat vel affectum sed ampliore gratia tendit festinatius ad perfectum : et parviducens quod ad vitia tanquam male validus intorpescit, extensus in priora amore justitiæ vehementius inardescit. Si ergo contra leges quemquam percipit vel nutire, si quilibet dives in pauperem, si raptor audet in Ecclesiam desævire, ne serpat virus noxium si enerviter langueat disciplina, ille manu agili educit gladium de vagina. Cui, etsi obmurmurat nonnullorum carnalium hebetudo, (semper enim æmulos invenit, et est signum cui contradicatur, fortitudo) zelo tamen accensus Phinees procedit (*Num. XXV*), neque revocat pugionem, donec de præsumptoribus dignam referat ultionem. Sunt nonnulli qui cum audiunt zelo zelantem principem commendari, et quam severe illud, sive illud vindicari pisculum prædicari : dente satyrico mordent quod juste agitur et depravant, et velut abhorrentes cum Pilato iudice manus lavant (*Matth. XXVII*). Fervet ille, sed amore, nec repente, sed more consueto, isti nequam interpretes iræ et impetui tribuunt indiscreto : secat ille clavum clavo, vulnus recte vulnere iudicans expedire, detractorum livor submurmurans mentitur medicum insanire. Mendax quorum detractio, verax quidem retractio vult haberi, vult principem retrahere ne ad culmen justitiæ nitatur promoveri, ne sub hujus tegmine pupillus et vidua gaudeant se foveri, et Christi monasteria a raptorum morsibus prohiberi. Quod si forte contigerit ad aures vel notitiam principis devenire, absit tamen ut consentiat a justo proposito resilire, sed sic linguas reprobas et iniqua labia diligat prævolare, ut videatur illud cujusdam æthnici frustra laborantibus objectare ; principio clivi vester anhelat equus. Veruntamen ut is qui tentat Satanas in principe quidpiam non usurpet, ut justitiæ puritatem nequam ille et subdolis quavis macula non deturpet : in se reversus princeps Dei humiliter recordetur, eumque verbo Davidico vel quolibet simili deprecetur : « Doce me facere voluntatem tuam, quia Deus meus es tu (*Psal. CXLI*) ; » et : « Deduc me in semita mandatorum tuorum, quia ipsam volui. Inclina cor meum in testimonia tua, et non in avaritiam (*Psal. CXVIII*). » Qui si forte litteras didicit, quorum scientia non est

tantummodo clericorum, multi enim noverunt literas in gradu sive ordine laicorum: nonnunquam seriatim a tumultu vel negotio militari, assumpto sibi codice debet tanquam in speculo se mirari.

Sunt quidem tam æthnicorum quam orthodoxorum tractatus expolitū vel epistolæ vel commenta, quæ viris nobilibus non parvæ utilitatis offerunt documenta: dignitatem ornant, militiam ordinant, roborant juventutem; mores ædificant, animos acunt, promovent ad virtutem: torporem arguunt, zelum suscitant, describunt æquitatem, tram temperant, commendant clementiam, suggerunt lenitatem. Hæc et horum similia legere vel audire princeps mente nobilis non fastidit, eorumque memoriam ad curas temporalium penitus non allidit: indignum ducens aurem fabulis, aleis revocantibus manum dare, et non magis codicellum, saltem furtim hora sibi congrua præsentare. Vidi, ut recolo, cum comes Carolus divinis altaribus assistebat, reverenter et decenter legendis psalmulis insistebat, et ut limatus mucro cum sumendæ tempus aderat ultionis, sic decebat devotum principem libellus tempore lectionis. Vidi et comitem Ayulfum, nobilem genere, egregium forma, moribus informatum, qui, magnas parentibus gratias referens quod eum a puero fecerunt literatum, sic mihi colloquens se Latinum exhibuit, ut non nisi clericus videretur, sic se reddens et militem, ut paulo post ad paganos pugnans pro patria moreretur. Non enim scientiæ fortis militia vel militiæ præjudicat honesta scientia litterarum, imo in principe copula tam utilis, tam conveniens est duarum ut, sicut prædictus Ayulfus assererat, princeps quem non nobilitat scientia litteralia, non parum degenerans sit quasi rusticanus et quodammodo bestialis.

Porro quia tibi et parentum cura litteras a pueritia dedit nosse, et quod litteræ prædicant et commendant, superna gratia dedit posse: fac quod facis, imo profice et proficiens perfice quod cœpisti; cum pure diligens a quo ut hoc velis et valeas, accepisti. Nec enim tuo merito, sed illius beneficio et vivere et recte vivere tibi datur, neque per te, sed per illum tua potentia cæteris principatur: qui et malis plerumque in hoc duntaxat tempore regnum donat, et faciens eos reges, suo tamen honore vel gloria non coronat. « Per me, inquit, reges regnant (*Prov. viii*). » Ad hoc autem nonnullos elevans quavis potentia dat florere, quibus tamen, eo quod ipse novit, iudicio disponit cœlestia non præbere, ut meliores quique attendant et recolligant, et non plus iusto diligant sic præesse, quod non bonis proprium, sed commune sibi cum reprobis vident esse. Eos vero quibus ea bonitate, quæ sua est, veritatis regulam donat scire, et ad tenendum eam apponit gratiam impertire: ad hoc erigit in sublimi, et in solio dat sedere, ut acceptum beneficium possit cæteros non latere. Quod ergo tu justum intelligis, et devote prosequi diligis intellectum, tibi favet gratia, tibi quidem consulit ad profectum: qui si

A privatus es, in humili par inferioribus resideres, promissum justis præmium nisi justitiæ merito non haberes. Quod vero eadem gratia te præfecit, non uni tantum homini, non uni tantum ordini, non uni tantum provinciæ, sed potius multis unum, non tibi soli video, sed subjectis omnibus opportunum, cum pax et tranquillitas quam sibi necessariam illorum expetit multitudo, tua illis enutriet, custodiat, et fortis diligentia et æque diligens fortitudo. Felices illi qui defensorem habere meruerunt agentem annos teneræ juventutis, sed habentem mores et prudentiam maturæ senectutis: virum consilii, prudentem eloquii, et charitatis erga Christi pauperes copiosæ, tenacem justitiam, efficacem propositi, sollicitudinis erga subditos fructuosæ. Quos nimirum quanto securiores vigens efficit disciplina, quanto sub alis tuis a tumultu liberos et rapina: tanto se obligatos et amplius noverint debitores, et ad reddendam vicem digne sollicitos, et ex debito promptiores. Debent enim divinæ majestati pro te omnes et singuli supplicare, precesque et hostias indefesso affectu replicare, ut illius bonitas in bono te confirmet, et secundum Apostolum (*I Tim. ii*) quies et tranquillitas conservetur, et augeat quod nondum prævalet quod tuis forte meritis non debetur. Nec solum ii qui tua gaudent protectione tuoque munimine sepiuntur, qui te patrocinante optato pacis beneficio potiuntur: sed et quique exteri vel remoti, si tamen Dei fuerint amatores, tibi jure obnoxii, tui sunt procul dubio debitores. Quicumque enim fidei et dilectionis ubique locorum tenentur unitate, necesse est ut mutua velut membra corporis gaudeant sanitate: et quod alter in seipso necdum meruit obtinere, videns jam in altero non potest non gaudere.

Quia ergo intra fines tuos jam viget pars Ecclesiæ, jam quiescit, adhuc foris laborans altera, visa tamen vel audita sanitate alterius hilarescit: et non solum illis quibus tantum feliciter beneficium dari videt, sed et tibi, cujus ad hoc sollicitudo invigilat, jam arridet. Omnes igitur qui filii Ecclesiæ Deum colunt fideliter et adorant, cum te talem audiunt, favent tibi, te diligunt, pro te orant: quidquid potest, si quid potest, imo quia potest devotus eorum interventus, tuum facis et acquiris, tuo solius merito non contentus. Sic omnes illi tui sunt quorum affluentia ditior inveniris, et illorum suus es, quorum prece et benevolentia custodiris: pro te suo illi tui stant, et in acie laborant spiritali, te sustentant laborantem principatu et negotio temporali. Eo fretus munimine malignorum castra hostium securus penetrabis, mundi hospes non civis deditus mundi contagia non amabis: accinctus latus gladio, non mundo sed Ecclesiæ militabis, Neronis, Alexandri et quorumvis similium cæcam tyrannidem ignorabis. Multorum quoque præsentium non fallax suggestio te seducet, ad lacerandum subditos aliorum forma principum non inducet, qui habentes speciem fidei, sed carentes meritis et virtute, quos

inquire et lenire debuerant, premunt et opprimunt **A** *Ægyptiaca servitute*. A quorum affectu et effectu immunem te futurum divina Providentia jam quodammodo præsignavit, cum tibi recens nato nomen proprium assignavit, cum de tam multis et variis nominibus unum voluit segregari, et provido satis consilio Philippum statuit appellari.

Interpretatur autem Philippus *os lampadis*, aut, *manuum*. Cujusmodi interpretatio, ut videre videor, tuo principatui famulatur, qui aliorum multitudinem principum errore caeco vel avaro oculo non sectatur, dum acceptam interni luminis gratiam fossa humo, vel superducto modio non abscondit, sed ut lampas ore lato et patulo propinat luminosius et refundit. Nec dissonat ab eodem quod Philippus *os* etiam *manuum* prædicatur, quia quod **B** Deus principem te constituerit, ore tuorum operum declaratur; quod in tuo principatu vel tua devotio, vel divina dispositio cogitat et intendit, manus tua, id est operatio evidenter loquitur et ostendit.

Recte ergo tibi et os lampadis et os manuum videtur convenire, et gratia regenerans **84** nomen satis congruum tibi voluit invenire, quia tuum commendat principatum liberalitas animi luminosa, et tua omnis actio pressa non est silentio, sed clamorosa. Quanto autem pretiosior hujus non tam nominis quam meriti celsitudo, tanto eam rarius aliorum principum obtinet multitudo: plures quorum sublimis solio cum viliorum voragine deprimantur, **C** ignorantibus Dominum ab eodem nihilominus ignorantur. De quibus: « Ipsi, ait, regnaverunt et non ex me, principes fuerunt, et non cognovi (*Osee viii*). » A quorum consecratu clemens Dei potentia, et potens clementia te avertat, aversumque a reprobis ad amorem justitiæ amplius et amplius te convertat, ut finito vitæ præsentis cursu, cum non principes sed justii principes audebunt se summo principi præsentare, qui potentes non abjicit cum et ipse potens sit, te potentem in suo secum solio dignetur collocare.

EPISTOLA XVII.

PHILIPPI AD HENRICUM.

Ejusdem argumenti.

Tibi magno plures magni munera magna mittunt, qui tuam sibi gratiam vel jam obtinent, vel promittunt; et ea quæ mittuntur, vel sui pretio tibi sunt gratiosa, vel auctores forte grati ea faciunt pretiosa. Ego vero neque me tibi gratum, imo necdum merui cognitum exhibere, neque magnum aliquid tuæ plenitudini videor adhibere: et ob hoc vereor ne quasi præsumptive brevem ad ardua manum mittam, dum tibi magno parvus nisi orationunculas et viles schedulas non transmittam. Verum ad hoc quorundam relatio me multoties animavit, quæ te virum nobilem nobiliore gratia præditum commendavit; eo quod tanto principi adsunt dona charismatum tam præclara, ut in aliis hujusmodi principibus **D** inveniri valeant satis rara. Audis enim, ut aiunt, et

et respicis dignanter satis pauperem miserandum, habens cor patiens, et manum patulam ad donandum: sciens quia devotio misericordix et impensa elemosyna miserentis adversus incentiva peccatorum, aquæ vicem obtinet extinguuntis. Ades ergo propitius, pupillorum clamoribus, viduarum gemitibus, ægris decumbentibus et leprosis, eorumque inopiam propulsas vel allevas muneribus copiosis, ut jam quis non dubitet quod hæc charitas tam diffusa, patris tui tum exemplo quam merito in te filium sit transfusa. Sicut enim peccata patrum usque ad tertiam et quartam generationem in filiis consimilibus puniuntur, sic non est abs te credere quod bona parentum merita eodem ordine prætenduntur; et illorum justitia prodesse filiis non mediocriter **B** invenitur, dum horum conscientia frequenter forma præcedentium convenitur.

Porro tuus ille pater quem mira in pauperes liberalitas insignivit, ejus non animum avaritia, non manum tenacitas irretivit: te, quem suum hæredem disponebat, honesta scientia præmunivit, dum provida sollicitudine studiis a puero liberalibus erudit. Et recte. Quem enim reddit nobilem sanguis ingenuus, series parentelæ, quem divitem possessio, dominum servitus vel obsequium clientelæ; dignum fuit ut a vulgari ignorantia, et brutorum hominum stolidæ cæcitate, scientia litteralis educeret, et clara præditum redderet libertate. Unde et litterarum scientiam recte vocant æthnici liberalem, quia eum qui labore et studio sortitur gratiam litteralem, a confuso vulgi consortio et a multitudine liberat publicana, ne pressus et oppressus teneatur compede et hebetudine rusticana. Multum ergo debes patri tuo cujus tibi cura et diligentia sic providit, qui non solum quæ sua erant, sed et quæ obtinere non meruerat, filio non invidit, ut cum te multis populis disponeret comitatus excellentia principari, vellet quoque super cæteros comites litterarum scientia sublimari. Multum etiam, imo plurimum debes Dei gratiæ tantæque bonitati, cujus ope et opere honestum quid et utile tu et pater estis pariter operati; pater quidem sollicitudine, imperio, incuitu, suadela, tu vero affectu, studio, moribus, obsequela. Horum concursu scholarem disciplinam per annos aliquot **D** prosecutus sub magistrali ferula, liberalem es scientiam assecutus; et juxta modum temporis et personæ, tantis, ut aiunt, litteris es imbutus, ut quamplures clericos transcendas in eorum nequaquam numero constitutus. Quamvis enim appositus litteris te fore clericum non præscires, sed accingendum gladii balteo et implicandum negotiis militaribus præsentires: adversus tamen litteras non odio, non fastidio torpuisti, sed labore cum gratia earum commendabilem tibi scientiam acquisisti. Ad hoc autem additur, quod cum in litteris adeptus sis intelligendi gratiam et profectum, erga eas applicas quamdam animi diligentiam et affectum, et miles nobilis, princepsque militum, sic amas et honoras milites loricatedos, ut clericali more diligas litteras,

benigne colligas litteratos. Aliquando enim militare negotium causas decertantium, strepitus forensium intermittis, teque tibi vindicans, ad clericale otium te renittis : et assumpto codice gaudes lectionis serie revoluta, in qua tanquam in speculo tua tibi lucet facies absoluta. Nam sive æthnicorum **85** sive Catholicorum scripta relegas, codices perscruteris, si pretiosum a vili prudens lector separare juxta prophetae (*Jer. xv*) consilium non graveris : invenis quid populum, quid militem, quid principem deceat vel prælatum, ad quid vel fortuna secundum æthnicos, vel Dei gratia juxta Catholicos, tibi super cæteros dederit principatum. Invenis etiam quid majoribus, quid æqualibus, quid minoribus tua debeat celsitudo, ultra vel citra quod debitum consistere non valet rectitudo ; quæ abhorrens deviam tortitudinem amat et amandum clamat quod naturæ, quod moribus, quod dignæ convenit honestati, quod Deo, quod proximo, quod religiosæ debetur sanctitati.

Hæc et similia horum cum legis et frequenter relegis in Scriptura, cum prudenter intelligis et discernere diligis a quibusque noxiis profutura : non recedis a principe, nec a rectore nobili populorum, nec ignavus degeneras, sed teipsum quasi regeneras aquis liberalibus antiquorum. Aquas Rasin turbidas popularis forensium propinat hebetudo, aquas vero Sibæ litteralis putei continet altitudo : illæ per vicos et plateas rivis tanquam pluvialibus sunt effusæ, istæ horto florido et fonte perlucido velut sub signaculo sunt conclusæ. Illarum diluvio servilis mente conditio, et bestiales fori homines opprimuntur, istarum raritatem nobiles intellectu, affectu proni, liberi animo gratius assequuntur : et cum plerique accedentes altam fontis præsentiam sint adepti, quantum video, ut non poti qui non intelligunt, sic non nisi qui diligunt sunt re-
fecti.

Sunt quidem innumeri qui surdo litteras trans- eunt intellectu, sunt plures qui intelligunt, sed amplecti negligunt ex affectu : sciunt neque sentiunt languentes fastidio non amore, ut asinus comedens carduos non succo trahitur, non sapore. Sunt alii inter multa prædictorum agmina satis rari, agiles intellectu, studii patientes, scientiæ non ignari, qui cum invenerint litteras, in earum amore adeo sunt avari, ut quantumvis aut opibus aut genere, aut dignitatis excellentia sint præclari : eas tamen contemptu prodigo elabi non sufferant, sed unca manu teueant et conservent, et, ut plus dicam, solliciti frequentius eas vel oculo vel auditu patulo coacervent. Qui etsi curis exterioribus occupantur, litterarum tamen amorem et sollicitudinem non depouunt, nunquam dicunt : Sufficit, nullam in scientia metam ponunt ; sed cum tempus et cura patitur, revisunt litteras et frequentant, et subtracti negotiis, litterali otio se præsentant. Nec ignavum est

otium, sed utile negotium litteris inservire, et quid rite vel delectet vel expediat, in eis frequentius invenire, quas ad hoc in Ecclesia Deus, ut arbitror, voluit frequentari, ut earum frequentia ipse quem prædicant possit cognitus plus amari. Cum enim pluribus et dissimilibus linguis Deus uti velit diversas hominum nationes, et vel ab invicem discerni vario, vel eodem confœderari labio plurimas regiones : eam linguam, nisi fallor, quodam reverentiæ et amoris privilegio vult præferri, quam versari inter sacra ecclesiastica et ad posteros litteris vult transferri. Unde etsi Hebræa et Græca eo datæ sunt ordine patribus ab antiquo, tamen quia non usu, sed fama sola ad nos quasi veniunt de longinquo, eisdem valefacto, ad Latinam præsentem noster utcumque se applicat intellectus, et, nisi forte duri sumus et reprobi, intelligentiam sequitur et affectus. Eam quippe linguam debet quisque affectuosa reverentia venerari, per quam sibi Deum verum audit expressius prædicari : per quam nostra redemptio, cunctorum resurrectio, sanctorum glorificatio, verius innotescit, et, ut concludam breviter, ipsa Dei et eorum quæ sunt Dei cognitio legentibus et non negligentibus dilucescit. Recte ergo viro nobili litterarum placet nobilis officina, cujus exercitio cuditur salutaris morum, scientiæ, fidei disciplina, ita ut si cuilibet vulgares linguæ præsto sint cæteræ, non Latina, ipsius pace dixerim, hebetudo eum teneat asinina. Quod tu recte considerans, Latinam linguam litteralemque scientiam non ignoras, et eos quos percipis apprimere litteratos, diligis et honoras : majores quosque reverentia, minores plerosque muneraas donativis, eosque indigentes de necessitatibus cruens oppressivis. Quod propter livor edax qui juxta quemdam æthnicum (50*) petere summa gaudet, et cum forte majorum faciem non præsumat, mordere calcaneum semper audet, videns quia diligis et larga manu colligis litteratos, cum non possit hoc sufferre, apponit et inferre sermones venenatos. Videns etiam quia ecclesiarum nova ponis, ut architectus sapiens, fundamenta, ædificas parietes, festinas superaddere tegumenta (51) : domus Dei decorem diligens congrua das ejus interioribus ornamenta, aurum, argentum, lapides, libros, calices, indumenta : denique quidquid sentis ecclesiastico vel usui vel ornatui convenire, tam diligenter præparas, ut videaris expensarum dispendia non sentire : videns, inquam, livor in talibus sollicitum te haberi, non potest non tabescere, non potest sub silentio contineri. Est et signum cui contradicitur, quod in eisdem ecclesiis diligis clericos congregare : quos propter quamdam vivendi licentiam sæculares consuetudo voluit appellare : quibus ad hoc sumptus necessarios et assiduos amas redditus providere, ut illic ad serviendum **86** et ipsi voluntarios ament et assiduos se præbere. Quibus convenientibus cum

(50*) Ovid. lib. 1 De remedio amoris.

(51) Nota foundationem prioratus Divi Martini de Campis.

solenis canitur psalmodia, cum lymnis et canticis A et suavis organis concors personat melodia: delectaris, ut aiunt, velut quadam firmamenti et siderum harmonia, imo, ut dicam rectius, angelicæ symphoniz, et cantuum supercœlestium prophetia: in quibus, ut aestimo, non debes temere judicari, et quod bonum agitur non debet malum nequiter aestimari: cum nulli sit dubium quia sibi Christus velit ecclesias dedicari, et in eis [ab antiquo, auctoritate apostolica, sciamus clericos ordinari. Absit autem ut quisquam sapiens sic eosdem præsumat clericos accusare, ut et eos judicet qui tales voluerunt in ecclesiis congregare, cum intentio congregantium hoc proponat, ad hoc propositum dirigatur, ut Deo in ecclesiis clericali ministerio et labore litterario serviatur. Porro a sinibus usque B ad fines orbis antiquitas ordinem extulit clericalem, et inter omnes reliquos auctoritas gradum ei contulit principalem: et divina dispositio quæ nonnunquam vel militem, vel rusticum ampliori donat munere sanctitatis, præferre tamen voluit clericum ecclesiasticæ excellentiæ dignitatis. Unde et Ecclesia Romana, et quæ ab illa diversis locis et temporibus plurimæ defluerunt, longa retro serie ad nos usque, clericis refulserunt, quorum etsi plerique ad infirma et egena mundi elementa, ut homines, se inclinant, ab eorum tamen et ordine et nomine potestas et auctoritas non declinant. Illi quidem et sedem apostolicam et cæteros ubique locorum obtinent præsulatus, tam militem quam plebem C judicant sui merito principatus: illi manu et ore baptismi sacramenta consecrant et altaris, omnibus leges ponunt et docent vitæ sentiam salutaris. Illis etiam qui, quoniam solutam vivendi regulam religasse arctius aestimantur, religiosi vel regulares speciali vocabulo prædicantur: illis, inquam, apostolici, archiepiscopi, episcopi et eorum clerici præsent et imperant suæ privilegio dignitatis, ipsi autem viderint utrum et debitæ congruentia sanctitatis. Nimirum clericis præsentibus dignitati competens sanctitatis, ex mandato omnibus est injuncta, sed non statim quasi comes inseparabilis eisdem singulis est adjuncta, quia tam in clerico quam in laico sanctitas non est, nisi Dei gratiæ vel amoris, dignitas vero nonnunquam iræ est et judicii gravioris. Scriptum est: «Judicium gravissimum in eis qui præsent, fiet (Sap. vi).» Cum ergo superdicum diligenter attollis clericum honore et reverentia discretiva, cum eidem largius impendis personæ vel reddituum donativa; ut arbitror, plus ordinem quam hominem divino suscipis intellectu, nec homini, sed nomini manum porrigis ex affectu. Paulus quippe dicit: «Cui honorem, honorem: cui tributum, tributum (Rom. xiii).» Defers honorem ordini ab antiquis patribus institutum, in Ecclesia militanti necessarium alimentæ das tributum, sciens quia palmes jacet, et in altum erigi non attentat, si eum ulmus prophetica, vel quodvis adminiculum non sustentat. In quo nemo te judicet, nemo tuum

propositum in partem lævam audeat detorquere, ne judex temerarius mereatur multo justius displicere; quia et tua hæc operatio Deo placita, tibi utilis potest esse, et eis, quos congregas, divina propitiatio non deesse. Denique sicut inter sanctos et electos apostolos malitia perdita Judas Scarioth est præventus (Matth. xxvi), sic inter athnicos sæculares centurio Deo gratior est inventus (Act. x), ut nulli de assumpto religionis pallio sit justo amplius confidendum, nec de illis qui relicta sindone videntur, ambulare inconsulto præ judicio diffidendum. Spero autem quia opus tuum tam in ecclesiis construendis, quam in clericis colligendis divina æquitas non cassabit, sed si forte sapias quid aliter, hoc ipsum tibi ejus bonitas revelabit: et quod tam liberali, tam sollicita manu principis est inceptum, evacuato quod ex parte est ducetur largius ad perfectum. Ipse enim qui sibi voluit, volens instituit ecclesias dedicari, et clericis ab antiquo totius ecclesiæ primatum assignari, et propositum tam solemne ad nos usque longa dierum serie derivari; ipse, inquam, non sufferet his diebus iras invidentium, aut verba detrahentium prosperari, sed potius clericos et omnes qui recte amant clericos, honore salutifero promovebit, eorum fovens bona, malis clementius indulget.

Quisquis vero ubique gentium vel locorum clericus amat esse, tibi amanti clericos retributor et obnoxius debet esse: supplicare Deo devotius, offerre precum hostias indefesse, ut te secum inter illos Deus tandem clericos velit esse, quos meritum cum gratia perfectos in gloria dabit esse. Nec dubitandum extima quin preces talium audiat, imo exaudiat divinæ benevolentia majestatis, quæ in præsent Ecclesia ad hoc illis contulit supereminentiam dignitatis, ut pro sua et aliorum ignorantia rogaturi, eo fiducialius, quo familiarius antecedant, et prælati officio præsumentes de beneficio pro erratibus omnium intercedant. Quorum intercessio illi præcipue viva et vivacius efficax invenitur, illi Deum reddit placabilem, illi optatum beneficium imperitur, qui eorum ordinem per quem cæteris tanta diligentia subvenitur, **87** reciproco affectu diligit, et par pari prono animo remittitur. Sic devotus laicus quod proprium est clerici dato quasi pretio suum facit, dum illi ad orandum promptissimo, iste affectu promptulo satisfacit; ille paulo fidentior legatione prævia fungitur et insistit, iste legatum diligens irremotus ei jungitur et assistit. Et revera quos in presentiarum tanto munere gratiarum amore tam vicario Deus donat, eos et ipse diligens, in regno cœlorum suscipit et coronat; et quos incolatus sui tempore facit de alterutro gratulari, clauso mundi termino donat in se Domino æternaliter gloriari. Vale. Valeant et qui te bene valere optant.

Studia litterarum ecclesiasticis viris esse necessaria.

De te quidem, frater charissime, plures mihi post invicem sunt locuti, et omnes inæquali forte sensu, sed uno tamen consensu satis commendabilia prosecuti: sermone benevolo sibi cognita mihi placita retulerunt, sed nondum ad videndum tuam mihi faciem obtulerunt. Quo autem amplius audio de te uno, tot et talia recenseri, eo magis, ut assolet, tuam cupio faciem intueri: nec absenti mandare, sed dare præsentem verbum gratiæ vel salutis, venerari capos tuos obtinentes reverentiam senectutis. Quamvis meus qualiscunque animus videndi beneficio non privetur, qui tuam non extraneam sed internam gratius faciem intuetur: illam, inquam, faciem quæ non pallet, non sebricitat, non ægrescit: non rugatur annorum senio, sed virtutum studio maturescit: illam videns, intelligo, et intelligens diligo me videre, illa mihi præsentatur, illam mihi sentio subridere: et cum longe sit remota et ignota carnis facies morituræ, elucet mihi species mentis nullo termino desiturae. Tales illos decet esse qui scholarem incolunt officinam, qui studendi malleo vel incude sciendi fabricant disciplinam, qualem fida relatio benevolis auribus te commendat, nec est qui commendantem nisi forte livor malevolus reprehendat. Ad hoc quantum intelligo studuisti, imo et studes negotiis scholaribus inservire, ad hoc amas esse discipulus, non tam audiri appetens quam audire, ut auditu doctor cautius respuas nocitura, et ab his expeditius affectuosius diligas, et diligentius eligas profutura. Agenda enim scire et ea diligenti affectu non sentire, non solum est inutile, sed nocivum, dum quis sciolus, si sit malevolus, exinde peccandi colligit licentivum: et in malevolam animam sapientia refugit introire (*Sap. 1*), qua foris posita, quod quisque scierit, convincitur non sentire.

Cum vero scienti non sapit scientia, cum sapor ejus gusto intano non sentitur, cum sola quis tenet verba, non dulcedinem experitur; cum bonis quæ intelligit, non dilectionem applicat, non affectum, quid nisi jejunum et inopem, et prorsus inutilem efficit intellectum? Imo sicut scientia informat et instruit, honestat et illuminat diligentem, sic eadem iudat et destruit, accusat et arguit conscientiam negligentem (*I Cor. viii*); et carentem pondere, subtractamque solidæ veritati, ut paleam vento expositam, in præcipitium dat peccati. Unde vides plurimos plurimum quidem vel semper discentes, et sero vel nunquam ad scientiam veritatis pervenientes (*II Tim. iii*), quanto scientiæ curiosius applicant studium vel laborem, tanto a sapientia excursus facere longiorem. Quorum typum gerens Ecclesiastes (*cap. vii*): «Dixi, ait, sapiens efficiar, et ipsa longius recessit a me.» Cum enim collegerint Aristotelis sententias vel Platonis, Quintilianii colores, flores compositos Ciceronis: cum aquarum diluvio turbi-

A darum potu fuerint et imbuti, cum pannosam æthnicorum scientiam multis laboribus assecuti: hoc studio non seipsos ab errore expediunt, a negligentia veraciter non excusant: cum aquas Siloe, quæ vadunt cum silentio, vel prorsus nesciunt vel recusant. Qualibus quidam æthnicorum ait: «Vos aliam potatis aquam.» Qui si forte velut sanioris usi consilio, et applicantes animum rationi, quandoque apposuerint divinæ dare operam lectioni: plerumque labra tantum velut fonte proluunt caballino, dum quod legunt, non sitiunt, nec amore hauriunt intestino. Quia vero talium invenitur plurima multitudo quos in camino scholari exercet studii malleus et incudo: felicem et egregium illum dixerim quem sic fovet et promovet divinæ gratiæ B rectitudo, ut eum et sciendi amor non deserat, et vivendi teneat sanctitudo. Nam et sanctitudo sine scientia plerumque errans deviat, vel non plenius elucescit, et scientia sine sanctitudine vitiorum scetet vermibus et sordescit, cum vero eas constat velut indivisa copula convenire, nihil utilius, nihil honestius in humana vita possumus invenire.

Felix ergo ille qui hoc gratiæ beneficium est sortitus, qui lima et studio ad sciendum et vivendum pariter expolitus: inter scholares convenas et condiscipulos sic versatur, ut eis in utroque forma vel speculum habeatur. In medio quippe juvenum, juvenilia non sectari, in ampla latitudine, habentis laxioribus non vagari, inter vagos et lubricos, districto moderamine refrenari; quis non ducat dignum C laude, quis recte sapiens non studeat imitari? Si vero, quod absit! convenarum dissolutio, si confusio tanta est Babylonis, ut eos ad vivendum melius non lectio excitet, non propositæ speculum actionis, civis tamen Jerusalem habet gratiam, habet ejus meritum sanctitudo, nec ejus propositum fleat circumstantium vel forte detrahentium multitudo. Denique sicut viventes pueriliter moralis vel spiritualis lectio colaphizat, sic perversos et reprobos honesta quorumvis conversatio scandalizat: et unde bonus corrigitur, et virtutis accipit incrementum, inde nequam nequior gravius incurrit detrimentum. Sed ut nosti schola est velut ager arboribus omnis generis consitus indiscrete, aut ut forum quo omnes confluunt nec se una continent sub quiete: in illo cultor bonus quasdam provelit, quasdam arbores eradicat, in isto gaudet emptor et merces colligit, luget venditor et mendicat. Ita, ut melius nosti, habet se scholaris disciplina, in qua alium intellectus agilior et subtilitas provelit aquilina, alium sensus rudis et hebetudo delinet asinina; alius ad vivendum melius lectione proleat et doctrina, alium more suis jacens, jacet in volutabro vel sentina. Quis autem studio et intellectu præeminet inter desides et obscuros, et quod est præstantius fervet spiritu, vita et moribus proleat inter duros, quid nisi oliva est fructifera inter rubos steriles et spinosos, sive ille carbunculus lucens inter lapides tenebrosos? Unde ut videre videor, schola claustrum alterum

dici debet, quæ diversis convenientibus inuitabilibus A multis præbet, quæ studiosius deditos lectioni a forensibus avocet et avertit, et eorum affectus reprobos vel attenuat, vel convertit. Etsi enim inferiori superior non semper excitare prævalet ad agendum, tamen lectioni deditus, exemplo cæteros provocat ad legendum: et assumpta lectio habet quamdam occupationis gratiam et profectum, quamvis occupatio nulli sufficiat ad perfectum. Verumtamen exceptis his quæ indubitanter operantur veram mentis sapientiam et virtutem, quarum beneficio quisque sibi meritum colligens, certam pervenit ad salutem: nihil æstimo convenientius clerico quam litterarum studiis inhærere, tenere manu codicem, lectioni frequentius assidere: in hac exercere non solum pueritiam, adolescentiam, juventutem, sed B multo gratius, multo suavius, canis floridam senectutem.

Denique quisquis tam junior quam senior amat clericum profiteri, miror qua duritia refugit litteras latucri, quo fastu, quo fastidio lectionis frequentiam adversatur, cur avidius inter divitias, quam inter litterarum delicias conversatur. Miror quibus ingenium suppetit, mora temporis et facultas, cur non eisdem adest inexplebile sciendi desiderium et voluptas: cur non scholas quam nudinas, non secreta quam compita diligunt frequentare, non exaratos codices, quam auratos calices, non scientiam, quam pecuniam ostentare. Miror, inquam, cur non reliquis omnibus præponunt exercitium litterale, nisi forte cum sibi vel proximis impediunt aliquid plus necessarium, salutiferum, spiritale: cum nulla clericorum vel ætas vel dignitas recte debeat accusari, si respuens forensia, amet lectionibus occupari.

Primum itaque ac præcipuum locum apud clericos recte claustrum obtinet regulare, in cuius reclinatorio celebratur otium, imo negotium salutare, ubi recisis propriis actio præminet et fructificat insitativa, frequentatur divina lectio, perfectio euditor inspectiva. Secundum vero locum scholaris debet sibi conversatio vindicare, amore cuius prudens clericus eligit laicalia relegare, ut cum navem claustrî nauo carens et insufficiens non ascendat, ne perditæ naufragetur, vicinam scapham sive tabulam apprehendat. Qui si et illam deserens ad infirma mundi defluat, et egena, quæ litteras oblitte- rant, et a clerico probantur aliena; a dextera longe factus, invalescente naufragio in contrariam partem vergit, unde vel salus vel honestas vix aut nunquam enatat vel emergit. Quod quia prudenter attendisti, ad persistendum volo te diligentius commone- re, si prima non aggredieris, cave propositum ad ultima retorquere: inter utrumque volans, fac quod facis, tene quam tenes tabulam et inhære, scholarum prudens incola vagari respuens, quam sedere. Lege imò et relegere sanctos codices, qui componunt et proponunt tibi virtutum vehiculum vel quadrigam, cuius non Eliam typicum, sed Christum Iucem statuunt et aurigam: quo evectus, si claudas

vesperam et diem ultimum senectutis, ad optatum bravium, ad metam vitæ venies et salutis.

EPISTOLA XIX.

PHILIPPI AD RAYNALDUM.

Nobilem doctumque virum et pium ad praelaturam ecclesiasticam sublimatum esse gratulatur.

Inter tot et tanta rerum negotia quibus curam cogere impertire, vix poterit, ut æstimo, præsentis pagina vacuum invenire: et ob hoc non mirandum si occursum ejus primo festinas protinus prosilire, et occupatus maximis, minima quævis et vilissima fastidire. Verum nonnunquam vir prudens inter seria levioribus condescendit, inter **89** alta negotia, vel ad breve otium apprehendit: inter arma frementia se sibi subtrahit et furatur, imo se sibi red- dens, legit, audit, ruminat, aliquid utile meditatatur. Felices res humanæ, cum regendæ et tractandæ viris talibus committuntur, qui fortes et discreti fiducia- liter ad omnia præmittuntur, qui sæviente mari duris et asperis non franguntur, et serenato aere non plus justo prosperis inviduntur. Qui largiente gratia non solum audacia et gladio, sed prudentia et consilio commendabiliter præmuniti vigilant pro Ecclesia, pugnant pro patria, resistunt et insistent hostibus expediti, scientes quia sicut Judam Machabæum reddidit commendabilem manus et audacie fortitudo (*I Mach. III*), sic fratrem ejus Simonem profundi consilii supereminens altitudo (*I Mach. XII*). Denique juxta Salomonem: « Sicut aqua profunda, sic consilium in corde viri (*Prov. XX*). » Cujusmodi viro si disponente Deo committitur rerum cura, si fortius ejus consilio vel consultæ fortitudini superadditur præfectura: viget imperium, floret Ecclesia, turba in populum conquiescit, hostes comprimuntur, jacet superbia, frendet infidelitas et tabescit.

Bene a principio divina bonitas ordinavit ejusque providentia suum imperio, suum Ecclesiæ beneficium non negavit, cum tibi viro nobili et professionem indidit clericalem, et manu largiore supra morem nobilium, scientiam addidit litteralem. Nonnulli quippe nobiles litterali addicti studio adeo sunt ignavi, ut sub divo plateis, gaudeant carne vel carnalibus in conclavi: nihilque putant durius quam studere diutius et doceri, redduntque se indignos ad culmen ecclesiasticum promoveri. Quod attendens princeps ille cuius dantur manu et imperio dignitates, clerus quoque et populus quorum est eligere sibi clericos in primates: revera non seducti, non inducti sunt ignorantia, non errore, cum te clarum litteris, moribus, gradu provchunt digniore. Uti raro satis genere meruisti gratiam ampliorem dum prælatus, opus bonum, ut videtur, plus amplecteris quam honorem: ex re nomen habere cupiens super cæteros vigilas et intendis, tuorum paci militans, hostem hostibus te ostendis. In qua militia etsi gladium de vagina manu propria non educis, eos tamen qui educunt, regni hostibus superducis: expensis foves, hortatu promotes, regis consilio, roboras pro-

bitate, et ne quisquam te recte mordeat, vivendi præambulas honestate. Sicut enim tua magnanimitas bellicis hostibus onerosum, sic te conversatio reddit æmulis odiosum, dum livor pessimus nullum turpitudinis in te scrupulum deprehendit, et ob hoc dentem acuens non nisi digna laudibus reprehendit. Recte ergo, ut video, tibi ecclesiastica dignitas est collata, tuo recte consilio summa rerum post principem et a principe commendata: in qua prudens artifex gerendis rebus materiam congruam invenisti, quæ te reddit conspicuum, imo tu istam probitate conspicua prævenisti. Neque enim tibi dignitas contulit, sed inventam extulit probitatem, inventa vero probitas dignam efficit dignitatem: et miro satis modo sicut probum te probitas, non sic dignitas facit dignum, quæ nonnunquam collata improbo, non recusat sed ostendat indignum. Probitas vero semper venustat et conspicuat dignitatem, et ob hoc dignitas indivisam sibi expetit probitatem, quæ si deest expelenti, sordens antea plus sordescit, et dignitatis luce præambula ejus ignominia pluribus dituescit.

Habet igitur probitas gratiam, carens culmine dignitatis, dignitas vero non nisi poenam subtracto beneficio probitatis: et tamen caeca multorum ambitio sitit et inexplebiliter appetit dignitatem, paucorum vero sana dilectio nititur, nitens adipiscitur probitatem. Unde tua dignatio consideret sollicitius et attendat, ille hujus largitor gratiæ quid deliberet, quid intendat: cum manu largiore sua tibi porrigit donativa, magna quippe dum magnos faciunt, sed nondum completiva. Si jure defers principi ejusque veneraris fidelibus obsequiis majestatem, qui communem cum improbis solam tibi non solus contulit dignitatem: attende quid debeas, quem amorem, quam reverentiam, quem affectum ei qui solus tibi mores probos, honestam scientiam, prudentem contulit intellectum. Qui nimirum non solum ista quæ nullus hominum inventus est homini tribuisse, sed et ipsam credendus est dignitatem tibi ecclesiasticam contulisse, cujus præ cunctis regibus tanta est superexcellens vel majestas, ut per eum reges regnent, et ab eo omnis omnium sit potestas (*Prov. viii*).

Igitur quidquid boni sortitus es, ab illo noveris te habere, quidquid es et prævalet, illi primo et præcipio te debere; et cujus dono et gratia gaudens præsentem gloriam et honorem, illi te ipsum obliga non loro stuppeo, sed affectu fortius et amore. Quis enim prius danti non fiat vel posterius retributor, quis non nisi avarus spiritu, largitoris præmii persecutor: etsi impar facultate in mensura contra mensuram non potest remereri, quis non saltem studeat devotus erga illum et benevolus inveniri? Si amator inanis gloriæ venditori largius et munificus vult haberi: Largitori supernæ gratiæ negabis gratus et obnoxius exhiberi? Ille prior tui amans vice reci-

proca vult amari, sua tibi dans munera, tua postulat sibi dari, imo te ipsum quærens, te, **90** non tua suo beneplacito vult offerri, tua tamen non respuens, sed te vult tuis omnibus anteferri. Nec enim propter tua, te, sed magis tua propter te respicit et accipit, et cujus est orbis terræ, et plenitudo ejus (*Psal. xliii*), de offerendis tauris et arietibus non disceptat: tui tantum cupidus tuorum avaritia non laborat, munus turpe judicans quod amor vel affectus offerentium non decorat. Ut autem te velit et requirat, et teipso quam tuo munere delectetur, non tua id nobilitas, non tua magnanimitas, non denique dignitas promeretur; sed illius bonitate et gratia, quæ sua est, misericorditer te prævenit, quæ te et eligi et diligere dignum fecit vel faciet, non invenit. Inde est quod cum, exigente negotio, aciem promoves bellatricem, et in gravi discrimine victoriam tibi invenis assistricem: et triumphanti, spolia, laurumque militi das victricem: tu jugo humilitatis, mira virtute animi, das cervicem. Sicut enim dignatus es tuis mihi litteris indicasse, nihil horum quæ victoriosè gesta sunt, tibi diligis assignasse, sed quod fuga inita stratos plures a paucioribus demonstrati, non tuum, non hominis, sed divini nominis esse opus evidens affirmasti.

Bene rei veritatem intellectu lincæo pervidisti, et eam iustar invidentium avaro silentio non pressisti; tenens memoriter quod potens ille David cum victoriæ titulis exultabat, non sibi, sed Domino, dari gloriam postulabat. « Non nobis, ait, Domine, non nobis, sed nomini tuo da gloriam (*Psal. cxiii*). » Videtur quippe David quod suo non arcu, non gladio, non sagitta, sed robusto Dei brachio erat ei pax victoriæ conquisita: et cum de hostibus triumphans non in se, sed in Domino gloriatur, humilem suam conscientiam multo victoriosius et fructuosius intuetur. Videns enim terso vultu prospera sibi blandius arridere, dignum ducit Domino eadem mentis constantia velut desuper irridere (52); et in populo gravi laudans (*Psal. xxxiv*), nequaquam instar paleæ rapitur omni vento, sed totum Deo tribuens, humiliter innititur eruditæ conscientiæ fundamento. Bene igitur sapis, nec tuam scientiam, nec tuam dedecet dignitatem, quod inter vana et mundana fateris ore proprio veritatem, cum fugatis nubibus, solem videns prosperum subluere, non ascribis hominibus, ne divinis operibus videaris nequiter invidere. Bene, inquam, sapis cum militem videns et populum humano more de victoria gloriari, non apponis pari modo, sed maturitate debita gratulari; et juxta prophetam sic lætaris ut timeas, sic times etiam ut læteris, ut in die honorum, malorum nihilominus memoreris (*Eccli. xi*). Ideo, cum multitudo forte non tam devotis quam diffusis cordibus rapitur ad lætandum, tu sapiens sane sollicitas devotos humiles ad orandum: et rerum blando risu tanquam baculo arundines non innisus, precum instantia postulas adjuvari, **91**

(52) Id est applaudere.

earum efficacia non diffusus. Hoc revera volo te facere, imo et proficere studiosius in incepto, et sic pro Ecclesia vigilare, ut laborem singas fructuosius in præcepto, ut quia imperialis Excellentia tibi curam imponere voluit militarem, in eo Regi summo obedientiam deferas salutarem. Neque enim rex terrenus, ut nosti longe melius, præjudicat summo Regi, nisi forte (quod absit!) cum perversus obviam summæ legi, cum vero pro Ecclesia, pro patria sane intelligitur imperare, audire debet subditus mandatum præcul dubio salutarem. Ob hoc nonnullos plerumque in expeditionem cernimus proficisci, qui non sanguinem fundere, sed pacem victoria cupiunt adipisci, quos non furor malitiæ, sed lex obedientiæ accingit. Iteo gladii, nec gaudent strage hostium, sed sine potius triumphali. Talem et teipsum in susceptis belli actibus decet esse, ea forma, eo intuitu, negotiis sæcularibus interesse, ut cum te in facie superbiorum tam potestas quam necessitas ferum exhibet singularem, intra claustrum mentis compositæ, servet timoris et amoris præsentia regularem. Sic et militans Deo juxta Paulum (*II Tim. n*) non te sæcularibus implicabis, et juxta leges principum sagittam de pharetra, de vagina gladium explicabis; sacerdos et hostia timoris frivolo te probabilem exhibebis, dux vel signifer, hostes imperii ab effectu præsumptivæ malitiæ prohibebis.

Morum modestia, ruminatio Scripturarum, circumspectæ maturitas honestatis, altaris diligentia, reverentia Ecclesiæ, digna tuæ consideratio dignitatis; te clericum, te presbyterum, te re quam nomine nobis episcopum conservabunt, quem regis auctoritas, rerum necessitas, integritas fidei nonnunquam militiæ præsentabunt. Ad hanc autem militiam Christi miles audaciam recte sumes, dum non tenebris odio, furoremque vel malitiam non præsumes; sed dispensator providus sic produces in acie loricatedos, ut malis hostes pacis filios effici, quam per rura devia projici bestialiter, immolatos. Sic te defensorem Ecclesia et pax suam sentiet amatorem: miles ducem strenuum, et campus Martius bellatorem: sic pater filiis, miles militibus, hostis hostibus apparebis, sic denique modo satis difficili, sed tamen possibili te omnia omnibus exhibebis. Potens autem poteris ad omnia prudenter institutus, poteris, inquam, non tuo solius brachio, sed adjutus: poteris, si fortiter Deo adhæseris fortiori, si non homini tum posse, sed ascripseris verius et humiliter Creatori. Ut autem efficacius velis et valeas quidquid dico, non te pudeat sumere formam diligentius a mendico, et ut ille sollicitus stipem quærit necessariam ostentatim, sic transcurso **91** indefesso patres prævios recole seriatim. Moyses dux populi perhibente Scriptura super cæteros mansuetus Dei confabulator (*Num. xii*), duris bellorum exercitiis assuetus (*Exod. xix*); aciem bellicosam nunc promovet, ordinat et disponit, nunc orat, et irato Deo pro peccante populo se opponit (*Exod. xvii*). Cum perditis filiis Core sæviret in populum egressus a Domino

A ignis intolerabilis cruciatus (*Num. xvi*); Aaron primus pontifex, cujus vice fungeris officio præsulatus, stans inter mortuos et viventes, oblato thymiamato Dominum deprecatur, placat iram, sedat incendium; magna parte cæsa peccantium, maxima liberatur.

Josue non armis præliantibus, sed clangentibus tubis verbum significantibus et doctrinam, et septeno circuitu præferente in spiritu morum et operum commendabilem disciplinam: concussit urbem Jericho, muris ultro corrudentibus introivit, nulli parcens præter Raab, et qui ejus monitis obedivit (*Josue vi*). Gedeon contra Madian grave prælium commissurus (*Judic. vii*), nec in arcu vel gladio spem deprecatoriam habiturus; in trecentis viris, quos prælocuerat ad exemplum sui, buccinis personare, fractisque lagenis intromissas lampades propalare: innumeram hostium turbam miro genere triumphavit, tibi que successuro formam victoriæ non contemptibilem demonstravit. Ut video in tubis et hydriis, et lampadibus stat pugnantium fortitudo, in quibus si attendas, multa est sacri mysterii pulchritudo, quia in tubis figuratur vox hortatoria, et sonora prædicatio prælatorum, in contractis hydriis, carnis castigatio, et depressio motuum leviorum: in ostensis lampadibus bona opinio, et forma digne lucens, et illuminans oculos subjectorum. De tubis per Isaiam Dominus: « Clama, inquit, ne cesses, exalta ut tuba vocem tuam (*Isa. lviii*). » De hydriis Paulus: « Castigo, ait, corpus meum, et servituti subijcio, ne forte cum aliis prædicavero, ipse reprobus efficiar (*I Cor. ix*), » de lampadibus ipse Christus: « Luceat, inquit, lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona (*Math. v*). » David rex nobilis rebellium suorum potentissimus triumphator, triumphatis compatiens et humilis eorum miserator, ne in Saul christum Domini manum mittant Sarviæ filiis interdicit (*I Reg. xxiv*), quo postmodum in bellis mortuo stomachatus montes Gelboe maledicit (*II Reg. i*); et sic Joab duci militiæ, gaudet palmam tribui vel honorem, ut Sauli negare nequeat luctum misericordiæ, vel honorem. Postea, cum sæviret intestina seditio totius regionis, et in patrem armasset filius crudeles animos perversæ legionis: David sic suorum favet victoriæ, ut econtra mortem luceat Absalonis (*II Reg. xviii*): sic divinam honorat gratiam, ut vix ferat justæ iracundiam ultionis. Hos et horum similes non desistes prudentia memori recensere, quos innuit divina lectio, non malitiam, sed militiam exercere, qui in gravi belli discrimine, nec ignavia degeneri torpendum sub umbra tegminis putaverunt, nec homines occisos projici, sed potius devictos subjici, misericorditer atque viriliter optaverunt. Quicquid agat miles, vel populus, vel quilibet hujus ordinis idiota, cui et divinæ legis discretio et scripturæ series est ignota: vir prudens et doctus litteris, et sede præeminens inspectiva; tam domi quam militiæ designatur mollitie teneri delectiva, sed robusta mento

urgens, et malitiam resistantium impugnat durius et persistit, et juxta legem scriptam amare homines, quia homines, non desistit. « Hoc fac et vives (Luc. 1) » imo facis et facies, et victoria procul dubio non carebis, quia jam tui victor de te quam de alio plus gaudebis, quia quisque sui tantum justitia dictante dominator plaris esse legitur, quam multarum urbium expugnator. Vale.

EPISTOLA XX.

PHILIPPI AD RICHERUM.

Studium litterarum commendat.

Facis quod tuum est. Proprium est amantium, id quod amant expetere: et eorum, neque visu oculus, neque auris auditu satiatur, præsertim cum amori sana conscientia copulatur. Amant quippe nonnulli et requirunt quod amant, sed non recte requirunt, quia neque recte amant. Qui vero recte amant recte quoque requirunt quod amant, et rectus amor sequitur, et digne consequitur finem rectum, non tamen deficiens, sed magis proficiens ad perfectum.

Amas ut sensi litteras, imo sacras litteras, quarum lectio juxta Paulum (1 Tim. 4) instruit ad salutem, quarum dilectio de virtute provehit in virtutem, quarum lector et dilector non caret fructu, vel præmio diligendi, sed requirens invenit, si tamen rectam pervenit ad viam requirendi. Verum, cum eandem litteras de fonte arido, de vena paupere postulas tibi fundi, non satis considerare te errare; non mediocriter me confundi, quia, cum a me exigis ad quod nullatenus invalesco, et tu nesciens falleris, et ego insufficienter erubesco. In hoc tamen non falleris, quod non poetarum exigis fabulas et figmenta, non sophistarum laqueos, non decipientium argumenta: non denique aliud quo exsultet vanitas, turbetur veritas et vacillet, sed quod tuam foveat, et, ut ais, animam refocillet. Hoc munus quovis munere tibi charius, imo pretiosius attestaris, hoc a me posse mitti, ut tuæ literæ perhibent, arbitraris: non attendens quod in silvam ligna ferri otiosum, ne dicam frivolum judicatur, et in agro meo nec ipsa ligna fortia, sed arundō fragilis generatur; habes quam incolis Cariath Sepher civitatem, ut legitur litterarum, habes divinos codices, apothecas uberes Scripturarum: habes cellam vinariam, domum illam aromatum, porticum Salomonis, habes quod ad refocillandam animam expedire perhibet divinæ series lectionis. Legis autem et intelligis quod utile est doctrinæ, moribus, sanctitati, apponis et diligere, et intellectum jungere charitati: et quod prædicat lectio, et capit intellectus legentis, amplexatur dilectio et affectus interior diligentis. Quia ergo perceptio præsentium ad obtinenda pro certo supercœlestia te perducet, quare mea nullius momenti verba vel monita exigas, non elucet, nisi forte quia amor intemperans nihil sibi judicat satis esse, quandiu sibi videt differri quidpiam, vel deesse. Unde recte populus, qui se pu-

lat vacuum et inanem, gemit juxta Jeremiam, et laborans inedia quærit panem: et quod mundus magnum putat et pretiosum quilibet animalis, dat ut sibi conferatur cibus et refectio spiritualis. Tamen quidquid accipiat, nondum hic ejus anima satiat, nondum amor cœlestium optata plenitudine gloriatur: et cum nullis præsentibus possit ejus fames vel mendicitas satiari, ea tamen et precatur et lætatur ad refocillandam animam sibi dari. « Omnis, inquit, populus gemens et quærens panem; dederunt pretiosa quæque pro cibo, ad refocillandam animam (Thren. 1). » Nonnulli vero carnalium cum spiritales quosque viderint sic attritos, spiritualia mendicantes, ad lucra transitoria præpeditos, contemptis visibilibus amore invisibilium irretitos, spernunt eos et irrident, et abjiciunt veluti purgamenta, et eisdem plerumque inferunt, aut verbis, aut verberibus detrimenta. Unde in Threnis subditur: « Vide, Domine, et considera, quoniam facta sum vilis (ibid.). » Quam ad se diligendum inspirat animam et convertit, ab eadem suos Deus miserans oculos non avertit, sed amantem introspicit et attente considerat vilem foris, amorem digne pensans, vilitatem recompensans spei beneficio melioris. Quos enim contemptus præsentium in oculis insipientium viles fecit, hos nimirum spes collata salvos faciet, imo fecit, quia, dum advenas et peregrinos etiam habere, non tamen tenere potuit præsens vita, jam sanctorum cives fecit spes, rei certitudine præmunita.

Quod propter, recte in tuis te litteris nonnunquam, ut attendi, nominas peregrinum, quia quisquis recte sapit, novit se dum hic vivitur, inquilinum: et non solum Parisius ubi aliquando litterarum gratia conversaris, sed ubicunque terrarum vel locorum es viator transitorius, hospitaris. Hospes vero noctis unius, quia illic diutius manere non intendit, non stabilem domum fundat, sed tabernaculum sibi tendit: mane facto sulvens illud, alias pergat ire, nec ejus pes quiescit, nisi cum tandem ad optatam conceditur patriam pervenire. Hoc sapis, hoc recolis, hoc revera intelligo te sentire, hoc non semel sed iterum in tuis gaudeo litteris invenire: nec verbo, sive lingua tantum, sed vita et moribus hoc ostendis, dum non retro ad ultima, sed in ante ad optima dono gratiæ te extendis. Ad hoc sonat et intonat omnis tuba vel buccina litteralis, ad hoc libri Gentilium et divinarum pagina spiritualis: ad hoc denique nobis datur omnis lectio vel Scriptura, in qua, si pie legeris, vel factor intelligitur vel factura. Est autem lege summa sancitum, et omni firmiter insitum creaturæ, ut genitum constet nihil, sed mutabilis sit naturæ: et quidquid rerum tam corporalium quam spiritualium, vel simul, vel post invicem esse cœpit, ut constet, incommutabile naturaliter non accepit. Quod si quis vel humanus vel angelicus spiritus stare nunc immutabiliter invenitur, non conditionis merito, sed gratia ejus qui

condidit, hoc sortitor (53) : et quod negat omnibus A creatis ex nihilo lex naturæ, præpotens gratia Creatoris confert, cui, quando voluerit, creaturæ. Ad hoc autem a prudentibus ista rerum naturalis mutabilitas debet sciri, ut summo nisu caveant errore vel amore talium irretiri, ut nullo modo quisquam præsumat talibus inhærere, quæ et ipsa a seipsis non valent statim stabili permanere. Transeundum est igitur, et more peregrino proficisci et proficere non cessabis, omnemque creaturam instar tabernaculi tibi non sufficere iudicabis : nec desistes progredi donec perveneris et inveneris magnum quiddam omni supereminens creaturæ, eum videlicet qui mutabilia cuncta creans, solus immutabilis est naturæ. Ille solus essentia, et essentiali excellentia naturaliter elucescit, mutationis motum, vicissitudinis umbram nescit, ab æterno vere Deus magnus, præpotens, immortalis, non cuiusvis majoris gratia, sed naturæ privilegio specialis. Hunc prædicat, hunc attollit, non solum doctorum prædicatio vel Scriptura, sed omnium rerum creatio, mutabilitas, et natura, quæ omnia cum iudicio evidenti mutabilitatis insitæ creata se ostendant, Creatorem increatum et immutabilem astruunt et commendant.

Cum igitur in omni Scriptura intelligere poterit prudens lector, in omni creatura admirari providus intellectus, creata quæque digne considerans, quæret semper faciem Creatoris, 93 nihil infra, nihil supra satiabit animum dilectoris. Infra quidem nihil est quod sufficere debeat, aut præponi, supra illum nihil est, quem constat omnibus æternitatis excellentia superponi : eum primum, eum novissimum sane sapiens percipit intellectus, summe bonum vere potissimum amor recte intelligentium et affectus. De quo cum bene studentium, ut ais, æmulator affectuosius nova quæris, non in me, sed in ipso invenire quod postulas promereris, quia, sicut mali quærent et non inveniunt (Joan. vii), sic se bonis offerens invenitur, et qui petit accipit, et pulsanti ejus sanctuarium aperitur (Matth. vii), et recte, quamvis bene studeas æmulatorem te bene studentium prosteris, in quo et non lates sub modio, et præsumptionis vitio non teneris : memor illius æthnici qui se non sophum ut priores, sed philosophum appellavit (54), nec sapientem publice, sed amatorem sapientiæ prædicavit. Nosse autem debent, qui scholas incolunt, quia nondum satis eorum quispiam bene studet, si ad pulsandum prædictum sanctuarium, sollicitudine congrua non desudet : si non ad hoc legat, intelligat et diligat hunc laborem, ut profectu congruo, sequi et assequi velit et valeat Creatorem (I Cor.

xiv). Denique sicut aversus a sanctuario ignorans ignoratur, sic sapientia animalis stulta, vel stulticia judicatur (I Cor. iii) ; et licet videatur quivis perditus multa scire, non sapit, sed desipit, dum non curat Domini sanctuarium introire. Pete ergo, quære, pulsa, ingredere Sponsi cubiculum, in quo pax justitiam osculatur, anima verbo Dei nuptiali fœdere copulatur : quo, cum perveneris, et apud te dixeris : « Bonum est nos hic esse (Matth. xvii), » valefacto non solum vitis, sed et mundi negotiis, gaudebis angelis interesse. Quæso autem, ut, cum bene tibi erit, mei vel ad modicum recorderis, ut assistens divino vultui, pro me affectuosius depreceris ; et cum tibi divina bonitas infuderit munus gratiæ largioris, sic intendas gaudio, ut et me participio dones copiæ ditioris. Nimirum illa charitas, quæ juxta Paulum (Rom. v), in nostris per spiritum cordibus se diffundit, in eo plus abundat, qui ex illo in proximum plus refundit ; et cum pleraque cætera non possint et dari pariter, et a dantibus integra retineri, hæc impensa pluribus, miro modo invenitur apud eos, qui impenderint plus, haberi. Opto ut hæc charitas tuam scientiam ædificet, et salutarem evehat ad perfectum, ut evacuato quod ex parte est, tandem feliciter transeas ad perfectum. Vale.

EPISTOLA XXI.

PHILIPPI AD WILLELMUM.

Commendatoria.

C Bonus sermo quem audiui. Auditui meo gaudium et lætitiæ divina bonitas superfudit, et infudit, et « lætatum est cor meum, et exultavit lingua mea, « insuper et caro mea requievit in spe (Psal. xv). » Verbum bonum, bonus rumor aures meæ attingit senectutis, et quæ diu obsurduerant duro malo viventium strepitu sæpius repercussæ, novo cantu melioris famæ nova respirant melodia. « Odor ille filii mei sicut odor agri pleni, cui benedixit Dominus (Gen. xxvii), longe lateque se diffundens, qui præsentius assistentes et amantes eo dulcius quo plenius reficit et saginat, divina largiente gratia meam non fraudavit absentiam, et quod audire diu desiderabam, audiui et gavisus sum. Obtulit quidem mihi fama illum, illum, inquam, Samuelem, qui veterano Heli loco et officio succedens electus est in prophetam (I Reg. vii), ut ungat et alios tam prophetas quam reges, ut Saulcom inobedientis reum fiducialiter arguat, et repellat, ut David meliorem ungat, moneat, et ad regnum provehat sempiternum (I Reg. xv). Suscitavit et mihi spiritum pueri Danielis (Dan. xiii), qui ad regulam veritatis revocans iudicium, senes condemnat impudicos, qui

53) Non negat auctor angelos et hominum animas esse ingenerabiles ac incorruptibiles per naturam, cum a Deo peccatis redigi possint in nihilum, ille enim solus essentia, et cætera, infra paulo, tamen (ut alias dicitur) illa angelorum Deum amantium pars in proposito confirmatur gratia et merito libera voluntatis,.... ut quæ erat mutabilis per

naturam... non possit mutari per gratiam, et : angelos bene conditos, gratia melius confirmavit. Item : quosdam angelos jam firmavit suæ voluntatis beneficio, non naturæ. Siquidem confirmatio in gratia est a gratia.

(54) Pythagoras.

preasam et oppressam nefandorum injuriis Susannam zelo justitiæ liberat et absolvit. « Benedictus Deus, qui respexit humilitatem ancillæ suæ (Luc. 1), » qui devotas preces Ecclesiæ, qui viduam effundentem loquelam gemis non desperit, qui talem ei patrem, talem contulit filium, qui paterno affectu, qui amore filiali super eam vigilet et intendat, qui eam reverenter suscipiat ut matrem, sollicitè a filiam tueatur. Benedictus, inquam, Deus qui juveni, juvenilia desideria raro more fugienti canos sensus contulit et discretos, et vitæ merito immaculatæ thronum venerabilem senectutis. Rara avis, juvenis ætate, genere nobilis, conspicuus scientia, præeminentis dignitate, sollicitus Ecclesiarum, pauperum auditor, tenax justus, rarus admodum invenitur. « Quis est hic et laudabimus eum? (Eccli. xxxi.) » Non laudare talem, invidiorum est, et tamen non tam eum, quam qui talem fecit eum laudare debemus. Vita enim hujusmodi hominis, non est opus hominis, sed Dei. Imò et Dei et hominis: Dei per operantem gratiam; hominis per cooperantem obedientiam. Itaque et Deus et homo laude congrua sunt donandi. Fac igitur quod facis, imò profice et perforce quod cœpisti, ut eo juvante, qui tibi talem contulit gratiam et affectum, ducas et perducas sanctitatem propositum ad perfectum. Nec tua gravetur majestas, nec proterviæ deputetur, si suggero, si moneo talem vel tantum tantillus homuncio, quia et juxta quemdam æthnicum (55):

Non nocet admissio subdere calcar equo.

Et absurdum non creditur si senior humiliter excitat juniorem. Etsi enim es longe superior dignitate, ætate tamen longe recentior. Sicut autem juxta Paulum (II Tim. ii) fugere expedit juveni, sic jubetur senior cum panibus occurrere fugienti. Te quidem in specula (Isa. xxi), te in loco positum eminenti omnes respiciant, omnes curiosius intuentur, et sicut benevoli quique tuis profectibus adgaudebunt, ita perversi, quorum non est numerus, mordebunt, detrahent, devorabunt, sicut escam panis (Psalm. xiii). Cum autem in te omnes omnium oculi desigantur, esto circumspectus et vel juxta fabulas Janum bifrontem vel Argum oculatum, vel potius juxta nostras litteras, quatuor animalia plena oculis ante et retro studiosius imitare (Apoc. iv), ut cura vigili teipsum pervideas, teipsum discutias, teipsum scias juxta illud Sapientis (56). « Scito teipsum homo; » scies autem teipsum, si, quanto magnus es, humiliaveris te, si te non dominantem in clero, sed servum servorum Dei cognoveris, si non homines, sed hominum excessus congrua depresseris potestate. Scies teipsum, si quidquid a te indecens vel noxium forte eruperit, reseces velocius, severius castiges, ne invalescat, ne silvescat, ne concessa tibi peccandi aucto-

(55) L. Ovid. lib. ii, de Ponto, elegia 6.

(56) Solonis.

(57) Salustius.

(58) Huic epistolæ respondet Philippus in quinta

A ritas videatur, cum æthnicus ille dicat (57). « In maxima fortuna minima licentia est. » Hæc meditare, in his esto, ut profectus tuus manifestus sit omnibus, ut juxta doctrinam Apostoli Timotheum juvenem prosecutus et teipsum salvum facias, et eos qui te audiunt (I Tim. iv). Vale, et in æternum vale.

EPISTOLA XXII.

JOANNIS AD PHILIPPUM.

De dictis B. Hilarii in libro de Trinitate.

(58) Charissimo cognato Philippo frater Joannes salutem in Salutari. Quin dilectio mea erga vos magna et æterna sit, tollenda est de corde vestro omnis dubitatio, et de aliis loquendum. Quod librum petitem misistis, gratias ago, quem tamen citius remisi, quia potius videtur mihi aliquem erroneum habuisse auctorem, quam beatum Athanasium, licet ejus nomine falso intitulatus sit. Quia, etsi in multis bene sentit de consubstantialitate et personarum discretionem divinitatis, quoniam nulla falsa doctrina est, que non aliqua vera internisceat, tamen in pluribus scrupulosissime disputat, in quibusdam etiam errorem pertinaciter prædicat, ut merito propter hoc ab his qui ruminant et fissam habent unguam, totus respiciendus sit. Nam præter alia in decimo libro (circa princip.) dicit Dominum nostrum corporis initium non accepisse ex Maria, sed quasi ex Spiritu sancto, cum Ecclesia catholica teneat, quia in illa conceptione Domini Jesu Spiritus sanctus non fuerit materialis causa, sed efficiens, caro autem sacræ Virginis fuerit causa materialis, ut vera mater sit. Notate quid super hoc dicat vir catholicæ auctoritatis Beda super sententiam Evangelii: « Beatus venter qui te portavit (Luc. xi). » Et super: « Verbum caro factum est et habitavit in nobis, et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti a Patre, plenum gratiæ et veritatis (Joan. i). » Item contra sententiam orthodoxorum prædicat Dominum nostrum in passione, nec tristem fuisse, nec doluisse, cui omnino credendum non est, quin potius illi, qui cum carne nostra, etiam affectiones nostras sine peccato ex voluntate suscepit, et secundum Isaiam (cap. liii) vir dolorum vocatur et dolores nostros portasse dicitur, gratiæ agendæ sunt. Hæc ideo scripsi, ut fraternitatem vestram cautiorem redderem. Valete et orate pro nobis.

EPISTOLA XXIII (59).

JOANNIS AD PHILIPPUM.

Ejusdem argumenti.

Fratri Philippo Joannes salutem in Domino. De dilectione, quin firmissima sit, tollenda est omnis omnino dubitatio, et de negotio agendum. Multis occupatus, paucis respondeo. Sicut gaudeo in Scripturis vos oculum habere, sic desidero illum simplicem esse. Pro subtilitate siquidem ingeniorum, et pro multiplicitate Scripturarum, facile est univ-

suarum epistolarum.

(59) Sequenti epistolæ respondet Philippo. in sexta suarum epistolarum.

qualque dissidentium auz sententiæ adminiculari, **A** quia et pro sua agilitate multos anfractus lepus, et pro silvarum opacitate multos recessus invenit lupo, ut fortassis « insipiens ille, qui dixit in corde suo : non est Deus (Psal. xiii) », si patienter audiretur, adhuc et si nullo modo probare posset, quoniam falsa non probantur, tamen hoc inferre moli-retur : saltem nobis dicendo : « Ubi est Deus tuus ? » (Psal. xli.) Sed nos « terminos quos posuerunt patres, transgredi non debemus (Prov. xxv). »

Gaudeo autem, quoniam jam apud vos quoque constat librum illum non esse **95** fidelissimi Athana-sii, ut jam titulus ipse radendus sit. Cæterum de corpore libri, quin multa ibi perfectissime dicantur, nulla apud nos dubitatio. Nulla enim, ut legitur, falsa doctrina est, quæ non aliqua vera intermiscer. **B** Nec nos ignoramus cur hæreticos significant leprosi, qui lege reprobantur, si saltem sint in parte lepra profusi. Quod dicitis Apostolum dicere : « Omnia legite, quod bonum est, tenete, » miramur cum ibi sit : « Omnia probate (I Thess. v). » Nec mira-mur si librum illum legistis, sed, si approbatis, quia dicit Ambrosius de talibus : « Legimus ne legantur. » Hunc ergo librum a sapientibus caute, a simplicibus nullo modo legendum putavi, et sensum meum vobis, ut charissimo intimavi. Vos autem, cui confidenter loquor juxta id quod de quibusdam scriptum est in descriptionibus mendacii : « Labor laborum suorum operiet eos (Psal. cxxxix). » Ut falsitatem operiatis, loquendo multa laboratis, « sed, si angelus de cælo **C** evangelizet vobis præterquam accepistis, anathema sūt (Galat. i). » Hæc non mea, sed verba Apostoli sunt. Accepimus autem Dominum Jesum Christum ex duabus naturis unam personam, secundum divi-nam naturam ab æterno esse ex Patre; secundum humanum cœpisse ex matre in tempore, et passum vere sensu doloris, et vere mortuum, et resurrexisse, et cæteras partes fidei. Quod autem pergamenum expenditis in docendo quod conceptio ipsius Domini nostri Jesu Christi de Spiritu sancto, et ideo altissi-ma et mundissima et sanctissima fuerit, et quod non necessitate, sed voluntate passus sit, pro damno vestro doleo, cum quibus simplicissimus in Ecclesia noverit hoc. Et hæc quidem ludens dico. Cæterum qui-cunque contra hanc fidem senserunt, seu Augustinus seu Hilarius, seu quilibet alius, aut errorem ipsum **D** ante mortem correxisse credendi sunt, sicut vester et noster Augustinus in seipso quoque multa cor-rexit, aut peccatum ipsum virtutibus purgasse, sicut beatus Cyprianus martyr, teste Augustino errorem Donatistarum virtute passionis in seipso absolvit, aut infideles permansisse, sicut Origenes. Habemus nos quoque apud nos expositionem super Matthæum intitulatam nomine beati Hilarii, qui, etsi Hilarium ut sanctissimum veneramus, sententias tamen quas-dam ibi positas, vel quia falsæ, vel quia scrupulosæ sunt, non approbamus. Abundant enim simplices Catholicæ libri, ut jure scrupulosi propter offensam

debeant evitari, cum dicat Apostolus : « Nemo vos seducat in subtilitate sermonis (Ephes. v). » Quæ verò de beato Maximo in testimonium adduxistis, nihil ad rem. Scitis autem Origenem, de quo dicit Hiero-nymus : « Quia ubi bene nemo melius, tamen pro-pter quædam reprobatur. » Ejus Origenis librum quemdam sine titulo, cum in cujusdam nostratis Ecclesiæ librario inventum, a priore ipsius ecclesiæ, studiosissime et affectuosissime legi, quoniam in qui-busdam optimus erat; invenissem aliquando, et quosdam errores ibi demonstrans, ne deinceps lege-ret, monuissem, libens suscepit, et librum a mani-bus aljecit. Hæc vobis amicissime, ut multis occu-patus, et vix spatium cogitandi, nedum scribendi habens, rescripsi, adjuncta sententiâ Apostoli : « Si quis vult contentiosus esse, nos talem consuetudi-nem non habemus (I Cor. xi). » Singularem mei memoriam in orationibus vestris plurimo jure et multo affectu exigo. Valete.

EPISTOLA XXIV.

JOANNIS AD PHILIPPUM (60).

Ejusdem argumenti.

Fratri Philippo Joannes salutem in Domino. Quo-niam ad verba epistolæ vestræ non sufficienter res-pondi, dum portitor illius ea pene hora qua venerat redire festinabat, postea aliquid addidi, videlicet quia et liber ille contrarius sibi esse videtur, et **ves** violenter eum exponitis. Contrarius quidem dicit : « Neque ait, Maria corpori originem dedit : » Iulra autem : « Officio, ait, usa materno, » et cætera de ipso capitulo. Item de alio capitulo : « Passus est, inquit, Dominus Jesus Christus, dum cæditur, dum suspenditur, dum crucifigitur, dum moritur, sed in Domini corpus igneus, passio necnon fuit passio, nec tamen naturam passionis exeruit, dum et pœ-nali ministerio descevit, et virtus corporis sine sensu pœ-næ, vix pœ-næ in se desceventis excepit. » Quid hic nisi contraria prædicantur, cum pati et non pati dicitur ? Vos vero cum multa violentia hoc exponere laboratis, dum, quod ille dicit, sine sensu pœ-næ passum (unde quæstio est) vos dicitis voluntate pas-sum, quod nec apud pueros dubium est. Et quod liber dicit; neque Maria corpori originem dedit, quod revera error est, cum Psalmus dicat : « Veritas de terra orta est (Psal. lxxxiv). » Vos exponitis sic, quod a vitiiis nostræ originis non accepit, quod aperta fides est. Materialem enim originem Maria illi corpori dedit, non vitium, et o quam differunt Maria et vitium, quorum duum vos alterum pro al-tero ponitis. In illa enim conceptione, in qua Deus de homine, justus de massa peccatrice, azimus de fermentato factus est, non tantum in nascente, sed etiam in conceptione, vel conceptura sanctificatio incepta est, ut justo filio, justa mater, justam mate-rialem originem justa conceptione **96** præberet, dicente angelo : « Spiritus sanctus superve-niet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi (Luc. i). » Et propheta : « Aperiat terra et germinet Salvato-

(60) Huic epistolæ sequenti respondet Philippus in sexta et septima suarum epistolarum.

reus (*Isa. XLV*). » Et : « Quomodo descendit imber et nix de cœlo, et illuc ultra non revertitur, sed inebriat terram (*Isa. LV*), » id est Mariam, et infundit eam et germinare eam facit. Ut enim non haberet peccatum ipsa mater, Spiritus sanctus super, id est dignius, veniet in te, ut autem nec fomes peccati tunc, nec deinceps : « Virtus Altissimi obumbrabit tibi (*Luc. I*), quod utrumque signat Propheeta per nivem, quæ est alba et frigida. Habuit ergo non a vitio, sed a mundata omnino Maria corpus Christi originem, sicut enim orthodoxa Ecclesia, prædicat fidelis et magnus Athanasius, dicens : Deus est ex substantia Patris ante sæcula genitus, et homo est ex substantia matris in sæculo natus. » Et de hoc quidem Capitulo omnes divini libri vobis sufficiant, in quibus inter alia scriptum est, quod hæreticum non facit errare, sed errorem defendere.

De alio secundo, in quo prædicatur Christus non doluisse, et cujusdam miræ fortitudinis etiam secundum carnem fuisse, quod per hoc quasi probatur, quia super undas ambulavit, dicimus quod hoc contra auctoritates dicitur, et insufficienti argumentatione comprobatur, quam argumentationem sic infirmamus : Si corpus Domini non habuit doloris nostri naturam, quia calcavit undas, et corpus Petri non habuit doloris nostri naturam, quia calcavit undas. A simili propter eandem causam, quod falsum est. Auctoritates vero prædicant infirmum Jesum, dicente Apostolo : « Nos autem prædicamus Christum crucifixum (*I Cor. I*). » Item : « Etsi crucifixus est, ex infirmitate (*II Cor. XIII*). » Item : « Quod infirmum est Dei, fortius est hominibus (*I Cor. I*). » Et Adam ille magnus, non costam pro costa, sed carnem pro osse accepit. Item : « In similitudine carnis peccati (*Rom. VIII*); » non autem in carne peccati. Duo enim sicut nostri erant in humano genere, id est peccatum, et pœna peccati, quorum alterum, scilicet culpa, in Christo non fuit; alterum vero, id est pœnam assumpsit. Unde dicit : « Quæ non rapui, tunc exsolvebam (*Psal. LXXIII*). » Unde dicitur : « Virum dolorum et scientem infirmitatem (*Isa. LIII*). » Scientem, inquit, per experimentum, qui nihil ignorat, cum sit ipsa sapientia. Hieronymus super : « Livore ejus sanati sumus. » Perspicuum est, quia, sicut corpus flagellatum et laceratum, ita anima vere doluit pro nobis, ne ex parte veritas, ex parte mendacium in Christo credatur. Verus enim homo vero doluit, habens naturam, ut nisi manducaret, deficeret; mergeretur, si super undas ambularet; moreretur, si crucifigeretur, nisi miraculo id non fieri vellet, quorum quedam in aliis quibusdam ipse quoque operatus est, ut in Elia Moyse, Petro, Mauro. Quibusdam quoque martyrum pœnæ erant refrigerium, ut Vincentio testarum asperitas, florum fuit suavitas. Ipse quoque cum voluit : « Transiens per medium illorum ibat (*Luc. IV*). » Sed hæc non naturæ ejus humanæ, sicut vos cum libro vestro dicitis, sed miraculo divino ascribenda sunt. Natura autem humana, infirmis ante resurre-

ctionem fuit, quamvis divinitate fortem se aliquando in miraculis ostenderet, dicente Ecclesia in Canticis de eo : « Venter ejus eburneus, distinctus sapphiris. »

Illud etiam in epistola vestra reprehendo quod dixistis : Quia si est illic aliquam sententiam invenire, quæ nullo pacto possit veritatis regulæ convenire, non ideo librum illum respiciendum esse. Aliter enim se habet veritas, ubi agitur de fide. Nos ergo in Christi passionibus et voluntatem et sacramentum, et potestatem et triumphum, et ea quæ liber vobiscum abnuat necessitatem, naturam, violentiam, sed hæc etiam voluntaria volumus esse. Nunc ad auctoritates sanctorum, quas opposuistis, veniendum est.

Leo papa : « Diabolus explorare voluit, utrum hanc continentiam donatam haberet, an propriam, etc. Hoc determinavimus superius, ubi hanc fortitudinem jejunandi diutius Christum non natura, sed miraculo habuisse diximus. Cessante enim miraculo, statim natura esuriit, et hinc diabolus deceptus est, ut Deum gloriæ crucifigeret. »

Augustinus : « Non est, inquit, ullo modo dubitandum, non cum animi infirmitate, sed potestate turbatum, subaudiendum est (tantum). Non enim infirmitate tantum, sed etiam potestate turbatus est, ut prædiximus. Infirmitate enim turbatus est docente Apostolo : « Etsi crucifixus est, ex infirmitate, etc. » (*II Cor. XIII*.) Et ipse : « Tristis est anima mea usque ad mortem (*Marc. XIV*). »

Maximus episcopus : « Quod Christus, inquit, esuriebat ut homo, non erat fragilitatis corporeæ, sed cœlestis gratiæ sacramentum, subaudiendum est, non erat fragilitatis corporeæ tantum. Quod quidem de omnibus Christi dicitur vel passionibus vel operibus : verbi gratia, mors Christi sacramentum fuit, quia in nobis mortem peccatorum, vel pœnarum, et ipse modus modum significavit, tamen historialiter mortuus est. »

Hæc, charissime, considerate, et quid super his vobis videatur, rescribite, et pro nobis orate. Valet.

97 EPISTOLA XXV. .

HUNALDI AD PRÆPOSITUM.

Ejusdem argumenti.

Domino Joanni præposito Hunaldus frater. in duobus, ut mihi videtur, Capitulis vestræ summa controversiæ consistit. Quam ego mea quidem sententia terminare non præsumo, sed vobiscum veritatem propositæ quæstionis humiliter inquirō. Pars igitur prima disceptationis hoc continet quod alter altero impugnante hanc Hilarii negationem defendit, quia Christus initium corporis ex Maria non habuit. In hoc vero vos non adeo diversa sentire conjicio, sed tantummodo verbo invicem refragari. Sanctam namque Spiritum conceptionis initium virginalis fuisse, consentitis, et beatam Virginem sementivam carnem conceptui ministrasse uterque vestrum nihilominus confitetur. Corporis quoque Christi utrumque dicitis causam esse, ac per hoc initium. Sed, ut opinor, equivoce. Nam et de quibusdam aliis rebus

verbi gratia, pancto et unitate teste Boetio principium equivoce prædicatur, cum alterum lineæ, alterum numeri principium esse affirmetur. Æquivocatio vero vel quælibet multiplicitas contradictionem non admittit. Quolibet igitur affirmante quia Christus initium habuit ex Maria, Hilario vero dicente quia non habuit, verba quidem dissonant, sed intellectus minime contradicit. Utrumque enim initium Hilarius fideliter credit. Nam scribendo: « Virgo genuit ex se corpus, » quodammodo initium esse Mariam prædicat. Cum vero de Spiritu sancto concepissee fateatur, alio modo initium quoque Spiritus declarat. « Corpus, inquit, non terrenæ conceptionis elementis susceptum, non terrenis elementis inchoatum. » Quod mihi videor sic intelligere.

Elementa rerum principia vocat, id est causas illas quæ divina providentia gubernante conceptionem corporum operantur. Quæ videlicet causæ sive naturæ in procreandis corporibus numeros illos explicant, quos Deus, cum omnia creavit, simul crearet, et eis attribuit, et in icu condendi seminaliter eas sparsit, non tamen suam eis potentiam alligavit. Terrenam vero conceptionem corporum dicit: Unde et corpora ipsa terrena nominat, id est, fragilia et infirma, utpote corruptioni obnoxia. Elementa quoque ipsa eodem censet vocabulo, eo videlicet tropo loquendi quo nomen effectus in causam redundat. Vir ille tamen adversarius vester, sed non inimicus, extraneus, non dico vitiose terrena maluit interpretari vitiosa.

Causæ ergo illæ communes, ut dicere coeperam, in congnendis corporibus operantur, velut cum æges vel arbor ex semine suo nascuntur. In conceptione vero virginali non solitus naturæ cursus, sed alia penitus causa primum operata est, licet aliæ sint subsequutæ. Alia causa non creata supervenit quæ carnem Verbo Dei personaliter uniendam de carne Virginis sequestravit, et eandem ab originali peccato mundavit. De hac, ut arbitror, causa sive initio corporis Christi loquebatur Hilarius cum diceret: « Non habuit Christus initium ex Maria. » Illud enim revera ex matre non habuit, habuit vero aliud. Nam Virgo ex se genuit. Hoc, ut mihi videtur, Hilarius fideliter intellexit, a qua fide, qui recte sentiat, non dissentit. De verbis ergo contendere cum de rebus constet, et disputare ad nomen, viris non convenit eruditis.

Nunc ad secundam quæstionem transeamus. Ea est huiusmodi. Tantæne infirmitatis fuit caro Christi, ut quemadmodum nos passione illata ex necessitate dolemus, ita quoque ipse non dolere non posset nisi miraculo præter naturam, divinitus operante. Et dominus quidem Philippus, quantum ex ipsius epistolis conijcere possum, tam firma complexione Dominicum corpus prædicat, ut quod præter communem hominum valetudinem jejunavit, quod fluentia maris calcavit, naturæ corporis ejus attribuat, quod vero doluit et dolendo mortuus est, præ-

ter naturam et per miraculum factum esse dicat. Miram ergo hominis assumpti fortitudinem, per quam quidquid voluit fecit, nec doluit, nisi quando vel quantum voluit. Hanc ipse quidem prædicat, eamque nemo fidelium diffuetur. Sed differt, ex natura namque humanitatis putat illum contraxisse, quod nos ex gratia credimus eum habuisse. Hoc enim divinitatis unio personalis eidem contulit, ut omni naturæ rerum imperaret, et nihil suæ resisteret voluntati. Illi, inquam, voluntati rationali, secundum quam idem voluit homo quod Deus. Est namque et alia voluntas quæ proprie dicitur appetitus, secundum quam dicitur velle comedere, qui etiam jejunium celebrans, ab escis vult abstinere. Vult igitur idem et non vult comedere, et huic quidem voluntati multa Christo tulit contraria, illi vero nihil. Fortissimus ergo fuit homo ille juxta illud Augustini: « Ineffabili distantia genus humanum fortitudine animi superabat. » Tam fortis fuit, tam sapiens, sicut et Verbum omnipotens fuit, non autem per naturam, sed per gratiam. Unde cum ab humanitate Christi mortis necessitatem removeat, in hoc illi sane consentio. Qui enim omnipotens fuit, nulli hujusmodi necessitati fuit obnoxius.

Hoc vero in quæstione relinquitor, utrum ex verbi natura vel humanitatis, a necessitate fuerit absolutus. Cum vero non uno tantummodo, quod etiam vos non latet, dicatur necessitas, ne ad nomen disputetur, necesse esse meo sensu dico cui impossibile non esse æquipollet. Cujusmodi necessitas, si vobis ob hoc in Christo fuisse videatur, quia modus ille redemptionis nostræ a Deo dispositus sit, et prævisus, ergo quæcunque cætera prævisa sunt, eadem ratione necessitati subjacebunt. Quod quia de cæteris verum non est, de hoc etiam falsum esse necesse est. Hanc ergo necessitatem Ecclesiæ doctores illi a Christo removeant, quos suæ testes opinionis asciscit Origenes: « Quæcunque, inquit, de Christo legeris, non necessitate facta reperies. » Et Maximus: « Video Christum esurisse, sed non invenio manducandi necessitatem habuisse. » Augustinus quoque: « Habemus has affectiones ex humanæ conditionis infirmitate. » His verbis necessitatem significans, unde subjungit: « Non autem ita Dominus Jesus Christus, cujus infirmitas fuit ex potestate. Non ergo infirmitatem actionum a Christo removet, sed eam ex necessitate venisse pernegat. » Et idem alibi: « Non est dubitandum Christum infirmitate animi non esse turbatum, id est non quia deesset ei fortitudo, turbatus est. » Ita etiam accipiendum est illud Maximi. « Quod Christus esuriebat, non fuit illud fragilitatis corporeæ, non quod eam non haberet cum ipse esuriret, alioquin esurire non posset, sed quia fragilitas suscepta non coegit, id est invitum non compulit, ut esuriam sustineret. » Et bene subjungit hoc cælestis gratiæ fuisse sacramentum. Quidquid enim Deus in homine fecit vel passus est, quantum ad sui naturam, miraculum

fuit a sæculo non auditum. Hilarius quoque, quid aliud negat in Christo sub nomine naturæ, quam necessitatem dolendi? « Non habuit, inquit, vim, naturam, necessitate dolendi. » Et alibi: « Sine sensu, inquit, pœnæ, vim pœnæ sævientis excepit. » Sensus, non est hic nomen actus sicut et visus quandoque, ut cum dicimus aliquem habere visum, qui actum videndi non exercet. Sensus ergo vocat Hilarius, naturam sentiendi. Idem vero apud eum puto esse aliquid ex natura fieri, quod apud Augustinum, ex conditione nascendi, id est ex necessitate. Ipsam vero, inquit Tullius, naturam difficile est diffinire. In verbis autem modernæ auctoritatis, quæ in medium quoque proferuntur, viderit ipse auctor quid sentiat. Ego vero sic intelligo. « A peccato, inquit, et pœna naturaliter mundus fuit Christus, naturaliter ab his mundus fuit, sine quibus nasci potuit. » Nos vero naturaliter his obligati sumus, quia, sine his nasci non possumus. Potest tamen hoc et ad naturam divinitatis referri.

Cum ergo his doctorum testimoniis a Christo mortis necessitatem abfuisse nobis et domino Philippo conveniat, quid hic tamen ab ipso dissentiam, advertite. Nonne enim hoc recte dicere possum, quia fuit necesse Christum mori, non simpliciter tamen, sed cum hoc adjuncto, nisi vellet Deus præter naturam carnis operari? Et duplicem quidem necessitatem esse, absolutam scilicet et determinatam, Boetio et Cicerone auctoribus instruemur. Quid vero, inquit aliquis, istane videtur duplex necessitas cæteris quibusdam hominibus similiter convenire, vel ab eisdem removeri? Nonne tres pueri in camino ignis necessario urerentur? Moyses quoque et Elias jejunantes nonne ex necessitate deficerent, nisi divinitus accepissent ut isti flammæ, illi in ediam sustinere potuissent? Magna vero hic est distantia. Christus etiam ex natura illa qua Deus erat, fecit quod voluit, cæteri vero hominum quod fecerunt, non ex se, sed aliunde et per gratiam habuerunt. Sed quid? Nonne etiam assumptus suam potentiam per eandem gratiam habuit? In quo ergo ipsius, quam cæterorum amplior fuit perfectio?

Multo sane amplior fuit: Omnibus enim hominibus plenior homo ille gratiam accepit, « de cujus plenitudine accepimus omnes (Joan. 1). » Quidquid enim habuit Filius Dei per naturam, hoc et filius hominis per gratiam. Christus vero, qui unus et Deus naturaliter erat et homo, quid habuerat per gratiam, quæsitum est. Nunquid in hoc dominus Philippus dissentit? An fortasse hoc dicet, quia munda Christi conceptio ex gratia fuit, quæ, ut ipse putat, miram ei carnis fortitudinem dedit; et ideo fortitudo illa per gratiam creatricem in homine illo dicitur fuisse, non minus tamen per naturam. Nunquid hoc ei concedendum est, quod munda Christi conceptio supra hominem illi fortitudinem humanitatis assumptæ naturæ cum ipso prædicare videatur, et quæ inter nos modo grandis controversia videbatur, in magnam convenientiam redacta est,

A nec nisi de verbis disceptamus. Id enim naturale esse puto, quod ex conceptione res contrahit. Quod econtra id negari potest, quin illa sacrosancta conceptio adversus omnes molestias magnum ei munimen contulerit. Nam, si Joannes, qui libidinis æstus non senserat, olei fervorem meruit non sentire, quanto magis eum, qui non solum virgo, sed et virginis filius fuit, a dolendi necessitate sua munditia liberavit? An credendum est idem esse Jesum ex conceptione munda, quod ex Verbi unione suam potentiam contraxisset. Quod si ita est, in adversam iterum vereor incidere partem. Res ista, fateor, perplexa est, et ideo vestræ prudentiæ diligentius attendenda. Quantum vero meæ videtur parvitati, munda hominis conceptio quam Deus assumpsit, nil eis contulit, præter quam quod assumens voluit. Nostræ vero infirmitatis statum sine peccato suscipere suæ benignitati complacuit, ut paulo post ostenderetur.

Carnis ergo fortitudinem quam ille prædicat, ex humanitatis natura non habuit. Non enim statum illum, in quo Adam ante peccatum, sibi Christus induit, ut domino Philippo visum est, sed, cum tres humanæ naturæ sint status, ex unoquoque illorum, teste Boetio, aliquid assumpsit. Nam quod mortale corpus habuit, ex eo nimirum statu fuit, quo Deus hominem post peccatum punivit, quod vero peccare non potuit, secundum illum statum fuit, ad quem transferendus esset, si tentatori non cessasset. Tertius restat status, quem Boetius medium vocat, per quem homo ante peccatum potuit esurire, accepta digerere, et in somnum labi, quæ, et similia in Christo fuisse nullus negat. Quem etiam statum si pure Christus assumpsisset, non tamen semper per naturam hominis jejunare valeret. Non enim tam patiens Adam fuit inedia, ut sine escis vivere potuisset. Quod Boetius manifeste his verbis ostendit. Neque enim in Adam tanta indigentia defuisse credenda est, ut, nisi manducasset, vivere non posset. Non sum tamen nescius in diversis codicibus super hoc ejusdem auctoris diversas inveniri lectiones. Si quis vero diligenter attendat, quæ sequuntur, facilem hujus rei intelligentiam consequetur. Carnem igitur naturaliter infirmam Deus univit, sed eam puella fortem exhibuit. Econtra dominus Philippus: « Fortem, inquit, naturaliter assumpsit, sed pro tempore languores nostros sustinuit. » Scripturarum vero testimonia, quæ super hoc adversum nos producit, non minus a nobis faciunt quam ab ipso. Et quas ad suæ opinionis assertionem violenter nobis extorquet, ad nostræ defensionem fidei promptum est retorquere.

Christi enim fortitudinem prædicant, et eum a necessitate absolvunt, de quo secundum prædictæ expositionis tenorem, nihil inter nos ambigitur. De hoc vero res agitur: « Quem statum humanitatis Christus assumpsit. » Hic tota vis hujus quæstionis consistit. Ad cujus solutionem nihil efficax, quantum mihi videtur, attulit. Nam contra rationem

Illam quam inculcat, Christum fragilitatis ob hoc naturalis expertem fuisse, quia sine peccato conceptus sit: Contra hoc, inquam, Boetius indubitatum profert sententiam, cui Gregorius non obsistit, dicens: « Quia nulli admistus est culpæ, nulli ex necessitate succubuit pœnæ. » Nam, cum sine peccato nasceretur, eum statum, qui homini post peccatum pœnaliter inflictus est, ex necessitate non assumpsit. Non hoc sentit Gregorius, Christum ideo fragilitatem non habuisse naturalem, quia peccatum non habuit, sed ideo non necessaria habuisse. Quid vero? Nonne propter suam munditiam removel ab eo necessitatem? Quod si verum est, nonne fortitudinem summam munda conceptio sibi contulit, quæ coactionem necessitatis abstulit? Hoc posito fere in adversam partem relabimur. Non est hic dissimulanda difficultas.

Attendat subtilitas vestra. Christi ergo munda conceptio, nunquid omnimodam ab ipso necessitatem removel? Nam in eo determinatam paulo ante concessi, et nisi ipse aliter vellet, nonna necesse esset ipsum mori sicut et Petrum? Tantam ergo infirmitatem habuit naturalem caro Christi, quantam et Petri. Habuitne tantam mortis necessitatem quantum ad hominem? Hæc vero verborum involucra, ne tanquam puerilia vobis sint tædio; desisto prosequi.

Sed opinionem illam prosequi volo, quæ carnis nostræ fragilitatem, quam homo peccando meruit, moriendi scilicet, et affectuum omnium Christum a conceptione sua negat assumpsisse, hoc uno excepto, quod peccatum in ipso cadere non potuit. Contra quam ad ipsius concessio quodam sic procedo. Christum a conceptione sua suscepisse constat hanc infirmitatem, ut dolere posset illata sibi passione, et eam nobis habere communem. Quod si verum est, nonne dolendi naturalem suscepit potentiam? Hoc enim naturale puto, quod a Creatore res contrahit. Quomodo præter naturam et per miraculum doluit, qui dolendi potentia carnali non caruit? Nam et lapis, si dolendi a creatione potentiam haberet, ergo, cum cederetur si doleret, præter naturam et per miraculum procul dubio non doleret. Sol vero, quia

naturalem standi potentiam non habuit, præter naturam ipsius, et per miraculum factum esse dicimus quod stetit. Amplius: Quæ, rogo, causa fuit, ut Christus mortem formidaret, quæ tam procul ab ipso aberat, ut in eum cadere non posset, nisi magna in se causa virtute ascisceret. Atqui, inquiet, Christum ita formidinem, sicut et dolorem, ad tempus suscepisse, ut sic major erga nos dilectio probaretur, cum ipse naturaliter fortis pro nobis dignaretur informari, et sic noster amor major ex debito redderetur, cui respondeo: Quia mediator Dei et hominum, cum suæ medietatis interjectu, duo extrema et sibi contraria **100** in concordiam vellet revocare, quanto fragilitati nostræ affinium factus est, tanto largiorem suam nobis benignitatem ostendit, et ideo major ei dilectio est exhibenda. Amplius quoque: Cum duæ in Christo naturæ sine confusione conjunctæ sint, quidquid Christus fecit vel passus est, secundum alterutram earum fecisse eum vel sustinuisse necesse est. Quod ergo ex neutra earum, nec passus est, illud omnino, nec fecit, nec passus est. Ex neutra vero naturarum doluit, nam, si non humana, multo minus igitur doluit ex divina. Restat ergo ut nec omnino doluerit. At hoc sentire de Christo nefas est, ipsum igitur naturam dolendi non habuisse perfalsum est. Quod si naturam velit necessitatem intelligere, sicut beatus Hilarius vim, naturam, necessitatem inculcat, non nisi ad nomen erit tota disputatio ista, et aut sibi ipse dissentiat necesse est, aut in nostram penitus concedat partem. Itaque jam non magis huic quam beato Hilario erit succensendum. Sed forte modus iste loquendi, et verborum quasi novitas vos offendit. Et hoc quidem vitium novitatis in modernis non mediocriter est arguendum. Sanctum vero Hilarium, si recte sentiat, a modernis propter verba non æstimo judicandum. Summæ enim subtilitatis est philosophus ille; et hanc sibi loquendi voluit habere libertatem. Hæc super quæstione proposita nihil temere affirmando, sed percunctando, pleraque dicta sunt. Nunc si quid ad hæc dominus Philippus (si forte legerit) vobis respondeat, vellem edoceri.

Istas viginti et unam Epistolas Philippi cognomento ab Eleemosyna, abbatis olim ad monasterium Bonæ-Spei, attente legens deprehendi non solum fidei Catholicæ esse consentaneas, sed etiam solide doctas, ac multæ eruditionis, quæ in veteribus divinarum Scripturarum accuratissimis lectoribus inveniri solet, plenas; ut propterea non immerito fuerint hactenus a viris doctis desideratæ. Utiliter ergo imprimuntur. His attextuntur et aliæ tres ad ipsum Philippum scriptæ, et una Hunaldi ad Joannem præpositum, ejusdem cum quinta, sexta et septima argumenti; quæ utiliter etiam excidentur.

Actum Duaci 2 Novembr. ann. 1617

Franciscus SILVIUS, S. Theol. doctor et in Universitate Duacena professor.

EPISTOLA XXVI.

PHILIPPI AD ALEXANDRUM III PAPAM.

Gratulatur Alexandro quod ad summam dignitatem fuerit erectus; atque ut ad ejus partes alliceret, reges Angliæ et Franciæ convenisse significat.

(Ex Spicilegio D'ACHERY, edit. nov. t. III, p. 527.)

« Susceptis vestræ dignationis apicibus, etc. » *Exstat inter variorum ad Alexandrum III epistolas, ad an. 1159.*